

NDIKIMI I FAKTORËVE MAKROEKONOMIK DHE BANKAR NË KREDITË ME PROBLEME TË VENDEVE TË BALLKANIT PERËNDIMOR

Teza e doktoraturës
Fakulteti i Biznesit dhe ekonomisë

Mentori:
Prof. Dr. Shenaj Haxhimustafa

Kandidati:
Sindise Salihi

Shtator, 2020

Përmbajtja

LISTA E TABELAVE:	5
LISTA E FIGURAVE	6
LISTA E GRAFIKONËVE:	6
1. HYRJE DHE QËLLIMET E STUDIMIT	7
1.1. Hyrje.....	7
1.2. Objektivat e studimit	8
1.3. Pyetjet kërkimore.....	10
1.4. Hipotezat.....	10
1.5. Metodologjia e studimit	11
1.6. Rëndësia e studimit.....	13
1.7. Kufizimet e studimit	14
KAPITULLI I:	16
SHQYRTIMI I LITERATURËS TEORIKE DHE EMPIRIKE MBI KONCEPTIN E KREDIVE MË PROBLEME	16
I. 1. Koncepti i kredive me probleme	16
1.1.1 Koncepti i kredive me probleme në tregjet financiare të vendeve të zhvilluara	16
1.1.2 Koncepti i kredive me probleme në vendet e Ballkanit Perëndimor	27
1.1.3 Koncepti i kredive me probleme në literaturën akademike.....	36
I. 2. Shqyrtim i literaturës empirike në lidhje më kredit më probleme	40
1.2.1.Karakteristikat kryesore të studimeve të kredive me probleme.....	40
1.2.2. Studime të kryera për vende të veçantë.....	44
1.2.3 Studime të kryera për disa vende	54
I. 3. Përmbledhja e e literaturës mbi kreditë me probleme.....	58
KAPITULLI II. TRAJTIMI TEORIK I FAKTORËVE QË NDIKOJNË NË KREDIT ME PROBLEME	61
II.1.Trajtimi teorik i faktorëve që ndikojnë në nivelin e kredive me probleme.....	61
II.2. Faktorët makroekonomik	63
2.2.1. Rritja e GDP-së	65
2.2.2. Norma e papunësisë	67

2.2.3. Norma e inflacionit	69
2.2.4. Norma e interesit	71
II.3. Faktorët bankar	73
2.3.1. Niveli i kredisë	78
2.3.2. Treguesi ROE dhe ROA	80
2.3.3. Raporti kredi – aktive	82
2.3.4. Faktorët tjerë bankar	83
KAPITULLI III. METODAT E MATJES DHE TË VLERËSIMIT TË RISKUT TË KREDISË...	86
III. 1. Hyrje në riskun e kredisë	86
III.2 Menaxhimi i riskut të kredisë	89
III.3 Modelet e vlerësimit të riskut të kredisë	93
3.3.1 Analiza themelore e riskut të kredisë	94
3.3.2 Sistemet e vendimarrjes me ekspertë	96
3.3.3 Rrjetet neurale	98
3.3.4 Sistemet e brendshme të vlerësimit	100
3.3.5 Sistemet e pikëzimit të kredisë	103
3.3.6 Koncepti i vlerës në risk (VaR)	106
3.3.7 Metrika e kredisë	107
3.3.8 Modeli Kamakura	115
3.3.9 Modeli KMV i Moody's	116
3.3.10 Krahësimi midis metodave tradicionale dhe të reja të matjes dhe vlerësimit të riskut të kredisë	120
KAPITULLI IV	123
ANALIZË E KREDITIMIT TË SISTEMIT BANKAR TË VENDEVE TË BALLKANIT PERËNDIMOR	123
IV. 1. Vështrim shkurtë i sistemit bankar të vendeve të Ballkanit Perëndimor	123
4.1.1. Sistemi bankar në Republikën e Maqedonisë	125
4.1.2. Sistemi bankar në Shqipëri	126
4.1.3. Sistemi bankar në Mal të Zi	127
4.1.4. Sistemi bankar në Bosnje dhe Hercegovinë	128

4.1.5. Sistemi bankar në Sërbë.....	129
IV.2. Treguesit kryesor të sistemit bankar	131
IV.3. Sistemi kreditimit bankar në vendet e Ballkanit Perindimor	141
4.3.1. Veprimtaria kredituese sipas subjekteve.....	144
IV.4. Kreditë me probleme në sistemin bankar në vendet e Ballkanit Perindimor	154
4.4.1. Arsytet e shtimit të kredive me probleme në sistemin bankar të vendeve të Ballkanit Perëndimor	162
4.4.2. Masat e mara nga Banka Qendrore dhe bankat e nivelit të dytë për uljen e kredive me probleme në sistemin bankar të vendeve të Ballkani Perindimor.....	163
4.4.3. Prespektiva e menaxhimit të kredive me probleme në sistemin bankar të vendeve të Ballkanit Perëndimor	167
KAPITULLI V	170
METODOLOGJIA E HULUMTIMIT DHE TË DHËNAT	170
5.1.1 Modeli Pooled OLS	171
5.1.2 Modelet Fixed dhe Random Effects	172
5.1.3 Modeli me variabla instrumentale.....	174
5.1.4 Metoda e përgjithshme e momenteve (GMM).....	175
5.1.5 Të dhënat e përdorura në analizën empirike	176
5.1.6 Specifikimi i modelit ekonometrik.....	179
5.2. REZULTATET EMPIRIKE.....	183
5.2.1 Lidhja midis kredive me probleme dhe rritjes së GDP-së reale.....	186
5.2 Rezultatet empirike nga regresionet	187
5.2.3 Testi Hausman, testi i homogjenitetit, Breusch-Pagan dhe Arellano-Bond	191
5.2.4 Limitimet e hulumtimit	192
KAPITULLI VI.....	194
KONKLUSIONE DHE REKOMANDIME	194
LITERATURA E SHFRYTËZUAR	204
APENDIKSI	211

LISTA E TABELAVE:

Tabela 1. Përkufizimet e kredive me probleme (NPL) në vende të ndryshme.....	20
Tabela 2. Klasifikimi i kredive në përputhje me klasifikimin e aktiveve sipas standardeve ndërkombëtare.....	25
Tabela 3. Analiza e definicioneve të kredive me probleme në Maqedoni, Shqipëri, Mal të Zi, Bosnje dhe Hercegovinë, dhe Serbi.....	34
Tabela 4 Faktorët makroekonomikë dhe bankarë që ndikojnë në nivelin e kredive me probleme.....	58
Tabela 5. VaR kur çmimi aksionit $P=80\$$ dhe $\delta p=10\$$	104
Tabela 6. Kategoritë e vlerësimit të kreditit.....	106
Tabela 7. Numri i bankave tregëtare në Bosnje dhe Hercegovinë (2006-2018).....	126
Tabela 8. Ndryshimi vjetor i kredive për subjektet jo-financiare.....	141
Tabela 9. Shkalla vjetore e ndryshimit.....	142
Tabela 10. Kredia, sipas sektorit dhe qëllimit të përdorimit (vlera në miliardë lekë dhe pesha e secilit zë ndaj kredisë gjithsej).....	143
Tabela 11. Struktura sektoriale e kredive.....	145
Tabela 12. Kreditë sipas subjekteve.....	147
Tabela 13. Struktura sektoriale e kredive afatshkurte.....	148
Tabela 14. Struktura sektoriale e kredive afatgjate.....	149
Tabela 15. Kreditë me probleme (përndaja e totalit të kredive).....	151
Tabela 16. Kreditë më probleme në subjektet jofinanciare.....	154
Tabela 17. Përshkrimi i të dhënave dhe burimet.....	173
Tabela 18. Statistika deskriptive e të dhënave.....	174

Tabela	19.	Rezultatet e regresioneve të ndryshme.....	186
--------	-----	--	-----

LISTA E FIGURAVE

Figura (Moody's).....	1.	Qasja makro	73
Figura (Moody's).....	2:	Solveniteti dhe struktura e likuiditetit	75
Figura nervore.....	3:	Skema e rrjetës	97
Figura 4. Mesatarja e kredive me probleme ndër vite për periudhën 2000-2019.....			180
Figura 5. Mesatarja e kredive me probleme për vendet për periudhën 2000-2019.....			181
Figura 6. Lidhja midis kredive me probleme dhe rritjes së GDP real.....			182

LISTA E GRAFIKONËVE:

Grafiku 1. Totali i aktiveve, kredive dhe depozitave në sistemin bankar të Republikës së Maqedonisë.....	128
Grafiku 2. Totali i aktiveve, depozitave dhe kredive në sistemin bankar të Shqipërisë.....	130
Grafiku 3. Totali i aktiveve, kredive dhe depozitave në sistemin bankar të Serbisë.....	132
Grafiku 4. Totali i aktiveve, kredive dhe depozitave në sistemin bankar të Republikës së Malit të Zi.....	134
Grafiku 5. Totali i aktiveve, kredive dhe depozitave në sistemin bankar të Republikës së BeH....	136

1. HYRJE DHE QËLLIMET E STUDIMIT

1.1. Hyrje

Ky studim, ka të bëj pikërisht me sistemin bankar si pjesë e sistemit të përgjithshëm ekonomik, e njëherit segmenti më i rëndësishëm i zhvillimit ekonomik te vendit ngase ky i fundit është njëherit edhe pasqyrë e zhvillimit të sistemit financiar. Sistemi financiar përfaqësohet më së shumti nga sistemi bankar si ndërmjetësi financiar më kryesor në një vend. Bankat janë institucione financiare, që luajnë rolin e ndërmjetësit në ekonomi nëpërmjet kanalizimit të burimeve financiare nga njësitë ekonomike sufiçitare drejt atyre defiçitare. Bankat, si çdo njësi tjetër ekonomike, tentojnë që të maksimizojnë outputin duke përdorur minimumin e inputeve, por jo të gjithë arrijnë të minimizojnë kostot dhe/ose maksimizojnë fitimin, duke mos arritur të prodhojnë me efikasitet të plotë.

Andaj, për të arritur kjo efikasitet e bankave duhet parasegjithash të studjohet ç'ështëja e kredive me probleme si faktorë kryesor që ndikojnë në ecurinë dhe cilësinë e kreditimit të metutjeshëm të sistemit bankar të një vendit, si dhe duke patur parasyshë se vitet e fundit vërejmë një rritje të lartë të

portofolit të kredive me probleme në sistemin bankar të vendeve të Ballkanit Perëndimor. Faktori kryesor që ka ndikuar në këtë rritje të shpejtë është efekti i krizës ekonomike. Por duhen përmendur dhe faktorë të tjerë siç janë planifikimi i dobët financiar, raportim i situatës financiare jo reale nga huamarrësit, etj. Nivelet e larta të kredive me probleme kanë kufizuar rritjen e sektorit privat, gjë e cila ka ndikuar drejtëpërsëdrejti në uljen e ritmit të rritjes së ekonomisë së vendeve.

Krahas zhvillimeve në sistemin bankar dhe rolit në ekonominë e vendeve të rajonit, rritet edhe nevoja për studime të thelluara mbi sistemin e kreditimit të vendeve të Ballkanit Perëndimor, të shërbimeve që bankat ofrojnë, të menaxhimit dhe të masave që duhet të ndërmeren në lidhje me kredit me probleme me qëllim të sigurimit të stabilitetit të vetë sistemit bankar si dhe të sistemit financiar dhe ekonomik të një vendi.

Në këtë punim do të trajtojmë dy probleme të rëndësishme: I pari, ka të bëjë me analizën e ecurisë dhe cilësisë së portofolit aktual të kredive me probleme në sistemin bankar të vendeve të Ballkanit Perëndimor si dhe i dyti ka të bëjë me identifikimin e shkaqeve kryesore që kanë ndikuar në rritjen e portofolit të kredive me probleme, masat që duhet të ndërmeren nga Bankat Qendrore dhe bankat e nivelit të dytë për uljen e kredive me probleme në sistemin bankar të vendeve të Ballkanit Perëndimor. Objektivi kryesor në këtë punim është të shpjegojë si dhe pse rritja e volumit të kredive me probleme ndikon negativisht në ritmin e rritjes së disa përcaktuesëve makroekonomike të ekonomive të vendeve të Ballkanit perëndimor. Gjithashtu do të shpjegojmë cilat janë kushtet ligjore dhe sfidat në lidhje me zgjidhjen e problemit të rritjes së volumit të kredive të këqija në vendin e Ballkanit Perëndimor, si dhe do të evidentojmë disa masa parandaluese dhe korrigjuese që duhen marrë për të menaxhuar portofolin e kredive me probleme.

Comment [MOU1]: Cili është i dyti?

1.2. Objektivat e studimit

Objektivat e këtij punimi do të ndahen në dy drejtime kryesore: *analiza e literaturës* në lidhje me fushën e kërkimit mbi kreditë me probleme dhe metodave të vlerësimit të riskut të kredisë; dhe *analiza e situatës aktuale e sistemeve bankare të vendeve të Ballkanit Perëndimor* në lidhje me sistemin kreditues dhe kreditve me probleme.

Trajtimi i literaturës ka objektivat kryesore:

- 1. Analiza e literaturës në fushën e kredive me probleme si dhe e faktorëve që ndikojnë në përcaktimin e tyre: faktorët makroekonomikë sic janë rritja e GDP-së, normës së inflacionit, normës së interesit, normës së papunësisë, që ndikojnë në nivelin e kredive me probleme si dhe faktorët bankar si faktorë të mbrendshëm të sistemit bankar: rritja e nivelit të kredisë, treguesi ROE dhe ROA, dhe raporti kredi/aktive.
- 2. Metodat e matjes dhe të vlerësimit të riskut të kredisë që shumë autorë e lidhin me nivelin e kredive me probleme në një sistem bankar. Në kuadrin e këtij punimi analizohen edhe disa aspekte të lidhjeve që ndikojnë në nivelin e kredive me probleme dhe faktorëve makroekonomik dhe bankar që kanë pasur dhe pritet të kenë një ndikim shumë të madh në ecurinë dhe mbarëvajtjen e sistemeve bankare të ndryshme.

Në lidhje me analizën e situatës aktuale të sistemeve bankar të vendeve të Ballkanit Perëndimor dhe specifikisht veprimtarisë kredituese dhe kredive me probleme objektivat e punimit janë:

- Analiza e situatës kredituese të sistemit bankar të vendeve të Ballkanit Perëndimor duke bërë një krahasim midis periudhave të ndryshme si dhe duke evidentuar dhe analizuar: kredinë sipas monedhës, kredinë sipas subjektit si dhe veprimtarinë kredituese sipas degëve të ekonomisë;
- Analiza e kredive me probleme në sistemin bankar të vendeve të Ballkanit Perëndimor. Në këtë çështje analizohen edhe faktorët kryesorë që kanë ndikuar në nivelin e kredive me probleme në mënyrë të hollësishme.
- Analiza e lidhjes midis kredive me probleme dhe disa variablave makroekonomikë dhe bankar me anën e një modeli ekonometrik, ku me anë të regresionit do të shihet se cilët nga variablat e panvarur ndikojnë në variable e nvarur. Rezultatet e këtij modeli ekonometrik interpretohen dhe krahasohen me rezultatet e studimeve të tjera në këtë fushë me qëllim që të evindentohen elementët e përbashkët dhe të ndryshëm të sistemeve bankar të vendeve në Ballkanit Perëndimor me sistemet e tjera bankare.

1.3. Pyetjet kërkimore

Përgjatë hulumtimit rëndësi të madhe paraqet edhe fakti që, në veçanti, do të fokusohemi në përgjigjen e pyetjeve kërkimore, që dalin nga ky studim, sikurse:

- Si është zhvilluar ecuria e sistemit të kreditimit në vendet e Ballkanit Perëndimor?
- Si është situata e kredive më probleme në vendet e Ballkanit Perëndimor?
- Si kanë lëvizur faktorët makroekonomik dhe bankar në vendet e Ballkanit Perëndimor?
- Si kanë ndikuar faktorët makroekonomik dhe bankar në nivelin e kredive me probleme të vendeve të Ballkanit Perëndimor?
- Cilat janë teoritë bazë që mund të shpjegojnë më së miri ndikimin e faktorëve makroekonomik dhe bankar në kreditë me probleme?
- Rritja e GDP-së a ka ndikim në nivelin e kredive me probleme?
- Norma e inflacionit a ka ndikim në nivelin e kredive me probleme?
- Norma e papunësisë a ka ndikim në nivelin e kredive me probleme?
- Norma e interesit a ka ndikim në nivelin e kredive me probleme?
- Rritja e nivelit të kredisë a ka ndikim në nivelin e kredive me probleme?
- Treguesi ROE dhe ROA a ka ndikim në nivelin e kredive me probleme?
- Cilat janë metodat kryesore të trajtuara në literaturën empirike që mundësojnë matjen e ndikimit të faktorëve makroekonomik dhe bankar në nivelin e kredive me probleme?
- Çfarë masashë duhet ndërmarur Bankat Qendrore dhe bankat e nivelit të dytë në vendet e Ballkanit Perëndimor për të zvogluar nivelin e kredisë me probleme?

Disa nga pyetjet hulumtuese do t'u jap përgjigje nëpërmjet qasjes narrative dhe krahasuese, kurse të tjerave me anë të qasjes kuantitative, duke përdorur metoda të sofistikuara ekonometrike. Me qëllim, që t'u jap përgjigje pyetjeve hulumtuese që janë parashtruar në hipotezat në vijim.

1.4. Hipotezat

Ky studim mbështetet në ngritjen e disa hipotezave të cilat priten të vërtetohen me anën e modelit të regresionit që do të përdoret.

Në studim merret si variabël i varur meret treguesi i kredisë me probleme, ndërsa si variabla të pavarur meren disa faktorë makroekonomik dhe disa faktorë bankar.

Comment [MOU2]: Permende regresionin ke objektivat

Faktorët makroekonomikë që merren në shqyrtim janë: rritja e nivelit të PBB-së, norma e inflacionit, niveli i papunësisë dhe norma e interesit të kredive;

Faktorët bankar që merren në shqyrtim janë: rritja e nivelit të kredisë, treguesi ROE dhe ROA, dhe raporti kredi/aktive.

Nën hipotezat e studimit do të përqëndrohen në lidhjen që ekziston midis kredive me probleme dhe variablave të pavarura si më poshtë:

HIPOTEZA 1: Rritja e GDP-së ka ndikim në nivelin e kredive me probleme.

HIPOTEZA 2: Norma e inflacionit ka ndikim në nivelin e kredive me probleme.

HIPOTEZA 3: Norma e papunësisë ka ndikim në nivelin e kredive me probleme.

HIPOTEZA 4: Norma e interesit ka ndikim në nivelin e kredive me probleme.

HIPOTEZA 5: Rritja e nivelit të kredisë ka ndikim në nivelin e kredive me probleme.

HIPOTEZA 6: Treguesi ROA ka ndikim në nivelin e kredive me probleme.

HIPOTEZA 7: Treguesi ROE ka ndikim në nivelin e kredive me probleme.

Të gjitha këto hipoteza do të testohen me anën e modelit ekonometrik ku do të vlerësohet shenja e lidhjes që priten të kenë me variablin e pavarur, si dhe rëndësia e tyre statistikore.

Comment [MOU3]: Te gjitha hipotezat ti ban ne kete format.

1.5. Metodologjia e studimit

Si gjithmonë, duke marrë për bazë qëllimet e formuluar (mësipërm), objektivat e studimit, si dhe pyetjet kërkimore rreth së cilave do të rrotullohet i gjithë studimi, rrjedhimisht kushtëzohet nevoja për përcaktimin e një kornize të përshtatshme metodologjike. Në këtë kontekst, fillimisht, në mënyrë simetrike do të analizohen karakteristikat dhe specifikat e sistemit bankar të vendeve të Ballkanit Perëndimor - ku në këtë drejtim, rëndësi të veçantë do i kushtohet metodës së **analizës strukturore - funksionale** (metoda e analizës strukturore - funksionale, si pjesë e hulumtimit do të bazohet në dokumente dhe raporte zyrtare, punime shkencore, artikuj te ndryshëm, ligje dhe akte ligjore, në lidhje me ndryshimet esenciale të sistemit bankar dhe sistemit të kreditimit). Për të vijuar më tej, **përdorimi i metodës krahasuese** do të jetë dukshëm i pranishëm në këtë studim - metodë, kjo për të

analizuar situatën e sistemit bankar midis vendeve të Ballkanit Perëndimor, respektivisht skenimi i gjendjes në të kaluarën dhe asaj sot, **metodën statistikore** e cila do të konstatoj problemet me të cilat tanimë ballafaqohet sistemi bankar, për ta përmbyllur **me një analizë empirike**, respektivisht përdorimin e një modeli ekonometrik ku do të identifikohen faktorët që ndikojnë në kredit me probleme, të cilët konsiderohen si mjaft të rëndësishëm.

Për të shtjellu këtë çështje, ky studim do merr përsipër të analizoj marrëdhënien mes pesë grupeve të faktorëve makroekonomik që pritet të ndikojnë në nivelin e kredive me probleme edhe atë: rritja e GDP-së, norma e papunësis, norma e inflacionit, norma e interesit si dhe tre faktorëve bankar që priten të ndikojnë në nivelin e kredive me probleme edhe atë: rritja e nivelit të kredisë, treguesi ROE dhe ROA, dhe raporti kredi/aktive.

Ky punim për mbledhjen e të dhënave sasiore ka shfrytëzuar raportet e ndryshme të Bankave Kombëtare dhe Institutit të Statistikave (INSTAT) të cilat më pas janë analizuar me anë të një programi kumpjuterik të quajtur SPSS sipas një modeli ekonometrik.

Të dhënat e përdorura për ndërtimin e modelit ekonometrik në këtë studim janë për një periudhë 19 vjeçare dhe me frekuencë vjetore. Gjithsej kemi 8 variabla nga ku 1 variabël është i varur ndërsa 7 të tjerët konsiderohen si variabla të pavarur ose shpjegues.

Duke marrë parasysh kredibilitetin e gjetjeve mbi kreditë dhe disponueshmërinë e të dhënave statistikore mbi variablat shpjeguese, këto të fundit, më tej do t'i klasifikojmë në grupe të veçanta të faktorëve, edhe atë:

- makroekonomik: rritja e GDP-së, norma e papunësis, norma e inflacionit dhe norma e interesit
- bankar: rritja e nivelit të kredisë, treguesi ROE dhe ROA.

Pra, pas grumbullimit të të dhënave rreth variablave që konsistojnë me grupet e faktorëve të lartpërmendura, do vemë në përdorim metodën statistikore Panel Data - në. Kjo e fundit, si metodë statistikore, gjen përdorim të gjerë në shkencat shoqërore dhe ka për qëllim observimin e të dhënave gjatë dy dimensioneve, sikurse: "Cross Sectional dhe Times Series". Të dhënat në fjalë, do të grumbullohen përgjatë 16 viteve dhe mbi të njëjtin individ (në rastin tonë konkret mbi 5 shtete), e më pas do të drejtohet një regresion mbi këto dy dimensioneve.

Do të startojmë me **POOLED OLS Regression Model**, si model më i thjeshtë (mbi bazë të së cilit krijohen modelet tjera), për të vazhduar me **Fixed Effect, Random Effect apo GMM** - si model më i sofistikuar. Për më tutje, për diagostifikimin nëse POOLED OLS Regression Model është i qëndrueshëm, do të shërbejemi me testin e homogjenitetit (slope homogeneity) dhe Breusch-Pagan testin, kurse rreth asaj

se, a duhet të ndiqet Fixed Effect ose Random Effect do të shërbehemi me Hausman test-in, për ta përmbyllur me GMM. Po ashtu, vendimin në lidhje me atë se, a duhet apo nuk duhet të pranohet hipoteza zero, për secilin test në veçanti, do të marrim për bazë signifikancën në nivel $\alpha = 0.05$. E gjithë kjo (procedura e vlerësimit), do realizohet përmes soëfare-it, STATA 12.

Pra (specifikisht), metodologjia e studimit do të vijoj kryesisht duke i ndjekur hapat e mëposhtëm:

1. Studimin e problematikës së kredive me probleme ne sistemin bankar të vendeve te Ballkanit Perëndimor dhe ndikimin e tyre nga faktorët makroekonomik dhe bankar;
2. Njohjen me bazat teorike dhe analizë e gjetjeve të literaturës së huaj, si dhe e studimeve vendase sa i përket fushës së sistemit bankar dhe kreditimit;
3. Analizë e modeleve dhe eksperiencave më të njohura, sa i përket menaxhimit dhe masat e ndermara në lidhje me kredit me probleme në drejtim të përmirësimit të protofolit të kredisë;
4. Ndërtimi i pyetjeve kërkimore, formulimi i hipotezave dhe mënyra e zhvillimit të tyre;
5. Ndërtimi i modelit empirik, grumbullimi, përpunimi i të dhënave dhe nxjerrja e rezultateve;
6. Nxjerrja e konkluzioneve dhe rekomandimet e ardhshme.

Mbi të gjitha, rrugëtimi im i studimit, do të shoqërohet me pjesëmarrjen time në forume, diskutime dhe konferenca ndërkombëtare (si pjesë të rëndësishme të hulumtimit tim). Në ndërkohë, do vazhdoj me mbledhjen e materialeve (nga simpoziumet, konferencat, forumet dhe librat), që në bashkëpunim me mentorin tim, do t'më shërbejnë për shkrimin e tezës së doktoraturës.

1.6. Rëndësia e studimit

Kreditë me probleme janë një nga treguesit bazë të „shëndetit,, financiar të bankës dhe përfaqësojnë vendosjen kryesore të rrezikut të kredisë në sistemin bankar. Rritja e kredive me probleme tregon se ka një rritje të numrit të agjentëve ekonomikë, të cilët kanë vështirësi në shlyerjen e detyrimeve në bazë të huasë së huazuar, gjë që rrit gjasat që kredia të mos kthehet fare.

Problemet e sistemit bankarë në lidhje me tendencën rritëse të kredive me probleme vazhdojnë të tërheqin vëmendjen e mbarë opinionit por edhe të bëhët shqetësim për Bankat Qendrore edhe bankat e nivelit të dytë të vendeve të Ballkanit Perëndimor dhe jo vetëm kaq por edhe në raportet vjetor të institucioneve financiare ndërkombëtar sic janë Fondi Monetar Ndërkombetar, Bankës Botërore shprehet ky shqetësim për vendet e Ballaknit Perëndimor sepse kreditë me probleme destimulojnë kreditimin bankar, destimulojnë stabilitetin bankar, destimulojnë stabilitetin financiarë më këtë edhe stabilitetin ekonomik të vendeve të rajonit

Nga ana tjetër, rëndësia e çdo studimi konsiston në aftësinë për të pasuruar dhe shtuar dijet ekzistuese, si dhe në ofrimin e zgjidhjeve për tejkalimin e vështirësive qoftë të aspektit demografik apo atij ekonomik (financiar). Parë nga ky këndvështrim, studimi në fjalë, do të ofrojë një pasqyrë të funksionimit të sistemeve bankare në vendet e Ballkanit Perëndimor, si dhe do t'ju shtohet përpjekjeve të bëra deri më tani - sa i përket krijimit të një sistemi të qëndrueshëm bankar dhe financiarë për Republikën e Maqedonisë dhe vendet e rajonit . Në mes tjerash, nëpërmjet këtij hulumtimi, do të gjenerohen edhe njohuri shtesë të cilat priten të kontribuojnë dhe të jenë sadopak të dobishme për gjithë ata që dëshirojnë të hulumtojnë në lidhje me këtë fushë hulumtuese.

1.7. Kufizimet e studimit

Kredit me probleme, gjegjësisht përmirësimet e protofolit të kredive me probleme, padyshim që zënë një fokus qëndror në diskutet ekonomike kudo në botë. Edhe pse ky studim nuk merr përsipër të mbulojë të gjithë faktorët të aplikuar kudo në botë, prapë se prapë, do mbetet një përpjekje e mirë për të analizuar disa nga ato (në vendet e Ballkanit Perëndimor). Për më tej, studimi do të përqendrohet kryesisht në mënyrën e funksionimit të sistemit bankar të vendeve të Ballkanit Perëndimor, karakteristikat e çdo njërit vendë në veçanti, specifikat e sistemit të kreditimit, ecuria e përcaktuesëve makroekonomik dhe bankar, ndikimin e këtyre përcaktuesve në nivelin e kredive me probleme, shkaqe e rritjes së nivelit të kredive me probleme, duke e përmbyllur me ofrimin mekanizmave (shtesë), sa i përket operimit të sistemit kreditues, masat që duhet ndërmarur për të ndikuar dhe përmisuar këtë gjendje

Po ashtu, përdorimi i modeleve aktuariale lidhur me parametrat makroekonomik dhe bankar, sikurse: shkalla e papunësisë, ritmet e rritjes ekonomike, norma e inflacionit, norma e interesit, totali kredive, totali aktivave, totali i pasivave padyshim që kërkojnë të dhëna të posaçme statistikore. Për rrjedhojë, për këto indikatorë do të mbështetemi me të dhënat e publikuara në: Bankën Botërore, në Entin statistikor, Minsitrinë e financave, Bankën Popullore, FMN - në, etj.

KAPITULLI I:

SHQYRTIMI I LITERATURËS TEORIKE DHE EMPIRIKE MBI KONCEPTIN E KREDIVE MË PROBLEME

I. 1. Koncepti i kredive me probleme

1.1.1 Koncepti i kredive me probleme në tregjet financiare të vendeve të zhvilluara

Viteve të funditë më saktë pas krizës ekonomike financiare 2007 interesi i rrethitë akademik për kreditë me probleme është rritur dukshëm. Shqyrtimi i literaturës siguron informacion të vlefshëm për faktorët që ndikojnë në kreditë me probleme, por përkufizimi i tyre ndryshon në vende të ndryshme, kështu që këto studime janë të vështira për t'u krahasuar dhe duhet të trajtohen më shumë kujdes.

Megjithëse nuk ka ende një përkufizim universal të kredive me probleme, më së shpeshti përdoret definimi nga Fondi Monetar Ndërkombëtar (*International Monetary Fund* ,FMN), Komiteti i Baselit për Mbikëqyrjen Bankare (*Basel Committee on Banking Supervision* ,BCBS), Instituti për Financat Ndërkombëtare (*Institute for International Finance IIF*), Koordinimit Bankar Evropian iniciativa "Vjena" (*European Banking Coordination "Vienna" Initiative*) dhe Autoriteti Bankar Evropian (*European Banking Authority – EBA*).

Sipas përkufizimit të Fondit Monetar Ndërkombëtar, një kredi është jofunksionale në qoftë se detyrimet në bazë të interesit dhe pagesat e principalit janë të papaguar 90 ditë ose më shumë se 90 ditë, apo kur pagesat e interesit janë kapitalizuar, refinancuara ose vonuar sipas kontratës së paktën 90 ditë, ose kur pagesat janë vonuar më pak se 90 ditë, por ka arsye të tjera të mira për të dyshuar se nuk do të jetë plotësisht e paguar.

Komiteti i Bazelit për Mbikëqyrjen e Bankave rekomandon rrespektimin e rregullit "90 ditë", d.m.th thuhet se "ka ndodhur mosmbushja e obligimeve nëse huamarrësi është vonuar për më shumë se 90 ditë me shlyerjen e detyrimeve ndaj bankës" (BIS, 2006).

Një përkufizim i thjeshtë i kredive me probleme:

Një kredi e cila nuk siguron më të ardhura dhe:

- a. pagesa e plotë e principalit dhe e interesit nuk është paguar,
- b. pagesa e tyre është 90 ose më shumë ditë me vonesë,
- c. data e maturimit ka kaluar dhe pagesa nuk ka përfunduar.

Nga ky përkufizim kredia konsiderohet me probleme kur personi ose subjekti i cili e ka marrë atë në banke bëhet një problem për shlyerjen e saj. Në fillim ka vonesa me dite, të cilat kalojnë në vonesa me jave e pastaj me muaj. Në raste të tilla bankat janë të detyruara të dërgojnë njoftime klienteve për të informuar në lidhje me detyrimet shumë herë. Gjithashtu bankat vënë "gjoka" të cilat i shtohen shumës mujore që huamarrësit duhet të paguajnë në bazë të përqindjes së caktuar të penalitetit në kontratën e huase.

Sipas përkufizimit **Basel II**, një kredi konsiderohet me probleme kur pagesat e interesit dhe principalit kanë vonesë prej 90 ditësh apo më shumë. Kreditë klasifikohen në:

1. Kredi standarte
2. Kredi në ndjekje
3. Kredi nenstandarte
4. Kredi të dyshimta
5. Kredi të humbura

Kredi standarte quhen kreditë e rregullta, dhe që nuk kanë asnjë problematike në afatin dhe shumen e shlyerjes.

Kredi në ndjekje quhen kreditë që paraqesin shenjat e para të vonesave në shlyerje dhe janë nën mbikqyrje nga ana e bankës, por që nuk janë klasifikuar ende si kredi problematike.

Kredi nënstandarte quhen kreditë të cilat nuk klasifikohen si kredi standarte, për shkak të vonesave në shlyerjen e tyre dhe *klasifikohen si kredi problematike*.

Kredi të dyshimta quhen kreditë të cilat kanë vonesa të theksuara në shlyerjen e tyre, por banka ka akoma shpresë në mbledhjen e tyre dhe ato *klasifikohen si kredi problematike*.

Kredi të humbura quhen kreditë të cilat nuk mund të mbliidhen me nga ana e bankes dhe *klasifikohen si kredi problematike*.

Nga sa shpjeguam më lart, kredi me probleme klasifikohen në 3 kategori:

1. Kredi nënstandarde,
2. Kredi të dyshimta,
3. Kredi të humbura.

Një numër i madh i rregullatorëve ndërkombëtarë ndjekin udhëzimet për të përcaktuar kreditë me probleme të siguruara nga Instituti për Financat Ndërkombëtare. Në të vërtetë, Instituti për Financat Ndërkombëtare klasifikon të gjitha kreditë në pesë kategori: standarde, nën vëzhgim, kredi nën standard, të dyshimta dhe të pariparueshme. Sipas tyre, kreditë e këqija janë kredi nga tre grupet e fundit: kreditë nën standard (pagesat e interesit dhe / ose të principalit janë vonuar për më shumë se 90 ditë), kredi të dyshimta (interes dhe / ose pagesa me vonesë më shumë se 180 ditë me vonesë) dhe kredi të pakthyeshme (konsiderohet se kredia kurrë nuk do t'i kthehet kreditorit, d.m.th. kreditori kurrë nuk do të ngarkojë pretendimet e tij, domethënë, debitori me pagesën e principalit dhe / ose interesit është vonuar për më shumë se një vit) (IIF, 1999).

Edhe pse këto përkufizime zbatohen në një numër të madh vendesh, në disa vende konsiderohet se kreditë me probleme janë ato në të cilat huamarrësi është vonë me një shlyerje prej 31 ose më shumë, ose 61 ditë ose më shumë. Megjithatë, numri i vonesave të debitorëve për të shlyer detyrimet e tyre nuk është kriteri i vetëm me të cilin përkufizimet e kredive me probleme ndryshojnë në vende të ndryshme. Kriteret e tjera të klasifikimit përfshijnë kriterin e aftësisë

financiare të debitorit, faktin nëse është filluar një procedim gjyqësor kundër debitorit, nëse një kredi me probleme shfaqet në shumën bruto ose neto dhe shpesh përdoren kriteret e garancisë dhe kolateralit. Meqenëse ka kritere të ndryshme për klasifikimin e kredive me probleme, kriteret për klasifikimin e kredive të shumëfishta të klientit të njëjtë janë të ndryshme. Në disa vende, nëse një kredi klasifikohet si jo-performuese, atëherë të gjitha kreditë e tjera të atij klienti klasifikohen si jo-performuese. Numri i ditëve në borxhe nuk është kriteri i vetëm për përkufizime të ndryshme të NPL-ve ndërmjet vendeve. Ndër elementë të tjerë, ne duhet të veçojmë, për shembull, Rumaninë, e cila për klasifikimin e kredisë përdor kriterin e aftësisë financiare të huamarrësit dhe faktin nëse është iniciuar procesi i ekzekutimit gjyqësor. Gjithashtu, një element i rëndësishëm i përcaktimit të NPL-ve është nëse ato paraqiten në shumën bruto, e cila është standardi i pranuar ndërkombëtarisht ose është një shumë neto. Një çështje tjetër është se si të klasifikohen kreditë e shumëfishta të të njëjtit klient. Në disa vende, nëse një kredi klasifikohet si NPL, atëherë të gjitha kreditë e tjera të të njëjtit klient klasifikohen në të njëjtën mënyrë. Një çështje interesante është çështja e trajtimit dhe roli i kolateralit dhe garancive në procesin e klasifikimit. Disa juridiksione nuk e konsiderojnë kolateralin dhe garancitë për qëllimet e klasifikimit të një kredie në portofol të rregullt ose NPL (Barisitz, 2011).

Andaj, për tu arritur një stabilitet në sektorin financiar dhe sigurimi i kushteve të rregullta të kredisë në Evropën në zhvillim dhe për të shmangur çrregullimet e problemeve financiare në Evropën në zhvillim u mbajtë takimi i grupit punues në Forumin e Iniciativës së Vjenës në vitin 2012. Marrëveshja ka për qëllim koordinimin më të mirë në rregullimin e industrisë bankare dhe të mbikëqyrjes, si dhe të ndalojë përhapjen e ngjarjeve negative mes eurozonës dhe Evropës në zhvillim (Iniciativa e Vjenës, 2012). Iniciativa synon nxitjen e koordinimit mes pritësve dhe vendeve me veprimtari bankare ndërkufitare. Iniciativa e Vjenës¹ ishte nisur fillimisht në 2009, në kulmin e krizës financiare globale, për të ndihmuar në ruajtjen e

¹ Nisma e Vjenës u krijua në përgjigje të krizës globale financiare dhe bashkoi ekspertë nga Fondi Monetar Ndërkombëtar, Banka Evropiane për Rindërtim dhe Zhvillim, Banka Evropiane e Investimeve, Banka Botërore, Institucioni Evropian (Komisioni Evropian dhe Banka Qendrore Evropiane), autoritete rregullatore dhe fiskale të vendit dhe vendet pritëse të grupeve të mëdha bankare ndërkombëtare dhe të grupit më të madh të bankave që vepron në Evropën Qendrore, Lindore dhe Jug-Lindore (CESEE).

stabilitet të sektorit financiar në Evropën në zhvillim, duke përfshirë dhe duke inkurajuar grupet bankare ndërkufitare për të mbajtur ekspozimin e tyre ndaj rajonit dhe nivelet e duhura të aftësisë paguese për filialet e tyre. Faza e dytë e aktiviteteve të saj është një përgjigje ndaj risqeve të përtërira në rajon, që rrjedhin nga mjedisi ndërkombëtar. Grupet bankare aktive në rajon dhe ato kombëtare, si dhe autoritetet evropiane, duhet të bashkëpunojnë ngushtë në përpjekjet për të ruajtur kushtet e kreditimit që përputhen me rritje të qëndrueshme ekonomike. Bankat nuk kanë rezultuar të jenë tregtare të mira apo menaxhere të kredive me probleme, por situata ka motivuar menaxhimin më të mirë të kredive të këqija. Është e kushtueshme për bankat për të mbajtur kreditë joperformuese (NPL-të), të cilat do të duhet që, gradualisht, të plotësojnë kërkesat e reja minimale ndërkombëtare të kapitalit sipas Bazel-it III. Diskutimi i ndikimit të rregullave të Bazel-it III në Evropën në zhvillim dhe të zgjidhjes së problemeve të NPL-ve është vënë në agjendën aktuale të rregullatorëve dhe bankierëve (Houbenova-Delisivkova, 2014).

Mungesa e një përkufizimi uniform të kredive me probleme, e cila do të mundësonte një krahasim më të besueshme të cilësisë së aseteve bankare në vende të ndryshme, është theksuar edhe në kuadër të Nismës për koordinimin e bankave evropiane, të ashtu-quajtur iniciativa e "Vienës". Në raportin e grupit të punës së iniciativës së "Vienës", e titulluar "Grupi Punues për kreditë me probleme në Evropën Qendrore, Lindore dhe Juglindore " (titulli origjinal: *Ėorking Group on NPLs in Central, Eastern and Southeastern Europe*) është deklaruar se në përcaktimin e kredive me probleme është përdorur rregulla me vonesë prej 90 ditë apo më shumë, kurse raportimi mbulon shumën totale të kredive me një vonesë të tillë (European Banking Coordination "Vienna" Initiative, 2012). Megjithatë, përveç kriterit të vonesave, përdoren edhe kritere tjera për përcaktimin e kredive me probleme (trajtimi i kolateralit, ristrukturimi i kredisë, rinovimi dhe zgjatja e periudhës së shlyerjes së kredisë dhe trajtimin e kredive të tjera të dhëna për të njëjtin huamarrës) dhe janë pikërisht këto që paraqesin problem në përcaktimin e kredive me cilësi të dobët (jokualitative).

Në kuadër të hulumtimit të kryer nga Grupi Punues i Iniciativës së „Vjenës,,, jepen përkufizimet e kredive me probleme në trembëdhjetë vende të Evropës Qendrore, Lindore dhe Juglindore. Këto përkufizime kombëtare janë dhënë në tabelë nr.1

Tabela 1. Përkufizimet e kredive me probleme (NPL) në vende të ndryshme

Vendi	Përkufizimet
Bosnja dhe Hercegovina	NPL kreditë janë ato që nuk gjenerojnë të ardhura.NPL-kredit janë ato që plotësojnë kriteret e mëposhtme: 1) principi dhe / ose interesi është i detyrueshëm dhe nuk paguhet për më shumë se 90 ditë (është më shumë se 90 ditë nga data e maturimit fillestar), pas së cilës kërkesa klasifikohet si "nën standard" ", "dyshimta" ose " humbje ") dhe 2)) Kërkesa ndaj debitorit në bazë të interesit që është shkak më shumë se 90 ditë nga data fillestare e maturimit, e cila është kapitalizuar.
Bullgaria	Kreditë standarde janë përcaktuar si kredi që janë në vonesë më pak se 30 ditë. Kreditë që duhet të monitorohen janë huatë në vonesë prej 30 deri në 90 ditë ose kreditë e dhëna debitorit, gjendja financiare e të cilave është e tillë që mund të përkeqësohet dhe të vë në dyshim shlyerjen e huasë në tërësi. NPL-të përcaktohen si kredi që vonohen nga 91 deri në 180 ditë ose kreditë e debitorit gjendja financiare e të cilave është e tillë që mund të përkeqësohet ndjeshëm dhe të rezultojë në pamundësinë për të shlyer kredinë. Kreditë e klasifikuara si "humbje" kanë ardhur për më shumë se 180 ditë ose një debitor kredie, gjendja financiare e të cilës karakterizohet nga një mungesë e përhershme e aktiveve likuide ose rrethana të tjera që përbëjnë bazën që ekspozimi, në bazë të të cilit ka ndodhur rreziku i kredisë, konsiderohet i padobishëm.
Kroacia	NPL-të janë: 1) vendosjet në të cilat është identifikuar një dëmtim i

	pjesshëm (p.sh. vendosjet pjesërisht të rikuperueshme të kategorive të rrezikut B1, B2, B3) dhe 2) vendosjet në të cilat identifikimi i zhvlerësimit është i barabartë me shumën e mbetur të vlerës kontabël të vendosjeve (p.sh. vendosje krejtësisht të pakthyeshme). Vendosjet përfshijnë aktivet financiare në formën e kredive të miratuara, instrumenteve të borxhit dhe të arkëtueshmeve të tjera të klasifikuara si instrumente financiare në kategorinë e instrumenteve financiare - "hua dhe të arkëtueshme" dhe "investime të mbajtura deri në maturim".
Estonia	Kreditë në bazë të të cilave huamarrësi është në vonesë prej 90 ditësh ose kreditë e klasifikuara nga banka si "default" në bazë të informatave të tjera.
Hungaria	NPL-të janë vendosje me një vonesë prej më shumë se 90 ditë. Në rastin e klasifikimit të vendosjeve për klientët e korporatave aplikohet parimi i "klasifikimit sipas debitorit", ndërsa klasifikimi i vendosjeve ndaj personave fizikë zbaton parimin e "klasifikimit të debitorit" dhe parimin e "klasifikimit sipas kontratës".
Kosova	NPL-të përcaktohen si kredi që janë në vonesë për më shumë se 90 ditë dhe përfshijnë kategori të klasifikuara të "dyshimta" dhe "humbje të pakthyeshme (humbje)". Sipas Bankës Qendrore të Republikës së Kosovës, përkufizimet e kredive të dyshimta përfshijnë kreditë me një periudhë shlyerjeje prej 91 deri në 180 ditë, dhe kategoria e humbjes së kredisë përfshin kreditë me një periudhë shlyerjeje më të gjatë se 180 ditë.
Letonia	Termi NPL nuk është definuar. Për qëllime të analizës në raportimin e Grupit të Punës, NPL-të përfshijnë kreditë të cilat janë vonuar për më shumë se 90 ditë.
Lituanian	NPL = kredi me afat maturimi mbi 61 ditë që nuk janë të zhvlerësuara + kreditë të zhvlerësuara + provizione speciale individuale + dispozita të veçanta të grupit

Maqedonia e Veriut	Të gjitha të arkëtueshmet (kreditë, interesat, tarifat) që nuk mblidhen për një periudhë më të gjatë se 90 ditë nga data e maturimit, të cilat banka duhet t'i klasifikojë në llogari të veçanta për kredi me probleme, kreditë, interesat dhe të arkëtueshmet e tjera. Kërkesa mund të përjashtohet nga kategoria e jo-performuese vetëm nëse shuma e arkëtueshmërisë së papaguar trajtohet si jo-performuese në natyrë.
Molldavia	Angazhimet e aktiveve të klasifikuara si "nën standard", "të dyshimta" dhe "të pariparueshme" konsiderohen të cilësisë së dobët.
Mali i zi	Kreditë nën të cilat huamarrësi është në vonesë për më shumë se 90 ditë, dhe ky nuk është kriteri i vetëm. Kreditë e klasifikuara nga banka në kategoritë "nën standard", "dyshimtë" dhe "humbura".
Rumunia	Kreditë në bazë të së cilës huamarrësi është në vonesë për më shumë se 90 ditë dhe / ose kredi në të cilat janë filluar procedurat ligjore të faturimit. $NPL \text{ ratio} = \frac{\text{kredi dhe interesa në borxhe më të gjata se 90 ditë dhe / ose kredi për të cilat janë filluar procedurat ligjore të faturimit}}{\text{shuma bruto e angazhimit bazuar në kreditë dhe interesat e klasifikuar}}$
Slovenija	NPL nënkupton kërkesa të klasifikuara në një vonesë më të gjatë se 90 ditë. Të arkëtueshmet e klasifikuara përfshijnë aktivet financiare me koston e amortizuar dhe disa zëra jashtë bilancit në bazë të të cilave banka është potencialisht e ekspozuar ndaj rrezikut dhe nga e cila mund të lindë detyrimi për të paguar. NPL përfshin shumën totale të kërkesave të klasifikuara (në rast se shuma e detyrimeve të debitorit ndaj bankës tejkalon 1,000 euro, ekspozimi i përgjithshëm i bankës ndaj debitorit kategorizohet si jo-performuese dhe jo vetëm shuma e të arkëtueshmeve të duhura).

Burimi:(European Banking Coordination "Vienna" Initiative, 2012, fq. 15)

Siç mund të shihet në tabelë, dhe sipas këtij hulumtimi, jepen përkufizimet kombëtare të kredive me cilësi të ulët në trembëdhjetë vende të Evropës Qendrore, Lindore dhe Juglindore. Bazuar në

analizën e përkufizimeve kombëtare të lartpërmendura, konstatohet se për shumicën e sistemeve bankare në rajon, ekonomitë e tranzitit dhe ekonomitë me performanca të ngjashme, përcaktuesi kyç për kategorizimin e kredive me probleme është numri i vonesave bazuar në balancin e kërkesave kreditore - vonesa më të gjata se 90 ditë. Gjithashtu, baza për llogaritjen e kredive me probleme është shuma bruto e kërkesave për kredi për të cilat huamarrësi është vonuar me pagimin e detyrimit prej 90 apo më shumë ditëve. Gjithashtu, baza për llogaritjen e kredive me probleme është shuma bruto e kredive të arkëtueshme për të cilat huamarrësi vonon të paguajë detyrimin 90 ditë ose më shumë.

Në disa vende, përkufizimi i kredive me probleme bazohet në klasifikimin e kërkesave të kredisë, dhe më pas kreditë me probleme përfshijnë kërkesat e klasifikuara në kredi “nën standarde”, kredi “të dyshimta” dhe kredi të “pakthyeshme (humbje)”, ose kategori më pak kufizuese, “të dyshimta” dhe “kredi të pariparueshme (humbje) ”.

Ndërsa, Autoriteti Bankar Evropian (European Banking Authority – EBA) propozoi harmonizimin e përkufizimeve dhe kriterëve për vlerësimin e kredive me probleme të aktiveve bankare. Bazuar në një analizë gjithëpërfshirëse të cilësisë së aktiveve të bankave në Evropë (analiza është bërë në vitin 2014 dhe ka mbuluar 130 banka në Eurozonë, ose 82% të totalit të aktiveve bankare), EBA krijoi një standard për përcaktimin dhe matjen e ekspozimeve jokualitative (eng. non-performing exposures – NPE) si një qasje më e gjerë sesa kreditë me probleme dhe huatë e ristrukturuar.

Sipas EBA, ekspozimet jo cilësore janë ato që përmbushin njërin ose të dy kriteret e mëposhtme:

- ekspozimi i rëndësishëm material që ka arritur mbi 90 ditë,
- vlerësohet se nuk ka gjasa që huamarrësi të paguajë detyrimet e tij të kredisë në tërësi, pa marrë parasysh realizimin e kolateralit dhe pavarësisht pranisë së ndonjë detyrimi të detyruar ndaj bankës ose numrit të ditëve të vonesës (EBA, 2014, f. 13).

EBA shprehet se ekspozimi duhet të kategorizohet si jokualitative për sasinë e tij totale, pavarësisht nëse ka ndonjë kolateral. Gjithashtu, thuhet se ekspozimi mbulon të gjitha instrumentet e borxhit: kredi, paradhënie, letra me vlerë të borxhit dhe ekspozime jashtë bilancit, por jo ato të mbajtura për tregti. Ekspozimet jashtë bilancit "përbëhen nga zëra të anulueshëm dhe të paanulueshëm: angazhimet për kredi të dhëna, detyrime për garanci financiare të lëshuara dhe detyrime të tjera të dhëna" (EBA, 2014, f. 13). Zbatimi i përkufizimit siguron që të gjitha institucionet financiare të identifikojnë qartë ekspozimet me cilësi të dobët dhe të krahasojnë cilësinë e aktiveve në një mënyrë homogjene dhe të krahasueshme.

Sistemin e klasifikimit të aktiveve bankat e përcaktojnë në mënyrë të pavarur, por duhet të respektojnë standardet e përcaktuara nga institucioni mbikëqyrës. Në sistemet bankare të zhvilluara, bankat kanë disa nën-kategori brenda kredive standarde dhe të mira. Qëllimi i kësaj praktike është të përmirësojë cilësinë e analizës së portofolit dhe të përmirësojë kuptimin e marrëdhënieve midis përfitimit dhe kategorive të rrezikut. Vlera e aktiveve duhet të vlerësohet sistematikisht gjatë periudhës dhe në bazë të kriterëve objektive, dhe e gjithë kjo duhet të shoqërohet me dokumentacion adekuat. Megjithatë, vlerësimi i nivelit të provizionit për humbjet e kreditit përfshijnë një shkallë të caktuar të subjektivitetit, por e drejta diskrecionale e menaxhimit duhet të bazohet në politika dhe procedura të vlefshme.

Siç u përmend tashmë, në disa vende, përkufizimi i kredive me probleme lidhet me klasifikimin e aktiveve të bankave në nivelin e rrezikut. Praktika ndërkombëtare parasheh një sistem të kategorizimit të aktiveve në pesë grupe, gjë që gjithashtu përcakton cilësinë e vendosjeve të kreditit të bankave. Cilësia e portofolit të kredisë të një banke matet nëpërmjet klasifikimit të aktiveve dhe provizioneve për humbje, me qëllim që të vlerësohet probabiliteti nëse huamarrësi do të kthejë kredinë dhe nëse është bërë një klasifikim adekuat i vendosjeve individuale. Vendosjet monitorohen disa herë në vit dhe të paktën sa herë që është në përputhje me kërkesat rregullatore të bankave qendrore të vendeve të veçanta. Natyrisht, banka gjithashtu mund të përshkruajë nëpërmjet akteve të saj të brendshme monitorimin më të shpeshtë të vendosjeve dhe objektivi i monitorimit është të shohë performancën dhe aftësinë e ripagimit të huamarrësit.

Në tabelën 2 paraqiten klasifikimin e kredive sipas standardeve ndërkombëtare që janë në përputhje me klasifikimin e aktiveve bankare.

Tabela 2: Klasifikimi i kredive në përputhje me klasifikimin e aktiveve sipas standardeve ndërkombëtare

Kategorit	Karakteristikat
Asete standarde ose të mira	Kreditë për të cilat nuk janë identifikuar probleme të ripagimit dhe për të cilat rreziku nuk pritet të materializohet gjatë periudhës së ripagimit
Asetet, që kërkon vëmendje të veçantë	Kreditë me dobësi faktike, por për të cilat, megjithatë, asnjë humbje apo klasifikim nuk pritet në një kategori nën standard.
Asetet me cilësis më të ulët se standardi (i rëndomtë)	Kreditë në të cilat pozita financiare e debitorit, si dhe kolaterat e vendosura, nuk i siguron bankës mbrojtje të besueshme ndaj humbjeve.
Kërkesat e dyshimta dhe të diskutueshme	Kreditë e papërshtatshme me rreziqe shtesë dhe për të cilat përpjekjet e bankës për të mbledhur të ardhmësit janë të pasigurta deri në shkallën e kompensimit të kapitalit të saj.
Humbje	Kreditë që konsiderohen si jo të rikuperueshme, për të cilat debitorët nuk kanë vullnet dhe aftësi për të shlyer, dhe instrumentet për sigurimin e vendosjeve të tilla kanë humbur vlerën e tyre origjinale ose nuk ekzistojnë fare. Për kreditë e tilla mund të ketë ende një mundësi faturimi, por përpjekjet shtesë për të realizuar mundësi të tilla konsiderohen të paarsyeshme ose të pajustificuara. Bilanci i kredive në këtë kategori shlyhet nga bilanci i bankës.

Burimi: (IFC Corporation Advisory Services, access to Finance, 2011, fq. 3)

1.1.2 Koncepti i kredive me probleme në vendet e Ballkanit Perëndimor

Në lidhje me definicionin se çfarë janë kredite me probleme, duhet të theksohet se jo të gjitha vendet përdorin të njëjtin përkufizim, mund të ndodhë që dallime mund të gjenden brenda një vendi, të cilat ju referohen sektorëve të ndryshëm. Sidoqoftë, tendenca e përgjithshme në vendet është të zbatohet rregulli 90-ditor Freeman (2007). Ndërkombëtarisht, sipas IMF's Compilation Guide on Financial Soundness Indicators një kredi është jo performuese nëse interesat dhe kryegjeja janë të papaguar për 90 ditë ose më shumë se 90 ditë, ose kur pagesat e interesit kapitalizohen, rifinancohen ose shtyhen me kontratë të paktën 90 ditë, ose kur pagesat janë më pak se 90 ditë të papaguara, por ka edhe arsye të tjera të mira për të dyshuar se nuk do të paguhet plotësisht.

Trajtimi i kredive me probleme dhe administrimi i përgjithshëm i rrezikut të kredisë të bankave në Maqedoni rregullohet me Vendimin për menaxhimin e rrezikut të kredisë të Bankës Popullore të Republikës së Maqedonisë (Gazeta Zyrtare e Republikës së Maqedonisë Nr. 50/13). Sipas Vendimit, rreziku i kredisë është një rrezik i humbjes për bankën për shkak të paafësisë së klientit të saj për të shlyer detyrimet ndaj saj, në shumën e rënë dakord dhe / ose brenda afateve të dakorduara. Për qëllim të përcaktimit më të qartë të pamundësisë së shlyerjes së detyrimeve, këto janë kategoritë e ndryshme të ekspozimit të kredisë bankare:

1. Rreziku i kategorisë "A", duke përfshirë kushtet e mëposhtme:

- pjesa e ekspozimit të kredisë të siguar me kolateral të shkallës së parë nëse instrumenti aktivizohet brenda 60 ditëve nga maturimi i atij ekspozimi;
- pozicioni financiar dhe flukset e parave të klientit mundësojnë funksionimin e tij të mëtejshëm dhe mundësinë e shlyerjes së detyrimeve rrjedhëse dhe të ardhshme ndaj bankës;

- detyrimet në bazë të ekspozimit të kredisë ekzekutohen në maturim ose me vonesë deri në 31 ditë; ose

- nuk është bërë asnjë ristrukturim i kërkesave të klientit në dymbëdhjetë muajt e fundit.

2. Kategoria e rrezikut "B", në të cilën përfshihen kriteret e mëposhtme:

- klienti tregon dobësi financiare, por hyrjet e parave të tij janë të mjaftueshme për shlyerjen e rregullt të detyrimeve të detyruara;

- detyrimet e ekspozimit të kredisë zakonisht shlyhen me vonesë deri në 60 ditë, ose me përjashtim deri në 90 ditë, nëse vonesa është vetëm herë pas here në intervalin prej 61 deri 90 ditë; ose asnjë ristrukturim i ekspozimit të kredisë nuk ka ndodhur në gjashtë muajt e fundit,

3. Kategoria e rrezikut "V" e cila përfshin kriteret e mëposhtme:

- hyrjet e parave të klientit janë të pamjaftueshme për shlyerjen e rregullt të detyrimeve;

- ekziston një strukturë e papërshtatshme kohore midis burimeve të financimit të programit / projektit për të cilën kërkohet mbështetje financiare nga banka dhe prurjet e programit / projektit

- banka nuk ka informacionin e nevojshëm dhe të azhurnuar për të vlerësuar aftësinë e klientit;

- ekspozimi i kredisë është ristrukturuar;

- detyrimet e ekspozimit të kredisë zakonisht shlyhen me vonesë deri në 120 ditë, ose me përjashtim 180 ditëve, nëse vonesa është vetëm e rastit në intervalin prej 121 deri në 180 ditë;

- klienti - një entitet jo financiar ka kërkesa për një kredi financiare nga një person me një vlerësim kredie të barabartë ose më të ulët se CCC + (sipas vlerësimit të „Standard & Poor's ose Fitch,,) ose Caa1 (sipas vlerësimit të Moody's) ose nga një person me një vlerësim më të lartë kredie, por me seli në një vend, vlerësimi i kredisë i të cilit është i barabartë ose më i ulët se CCC + (sipas vlerësimit të Standard & Poor's ose Fitch) ose Caa1 (sipas Moody's), ose

- klienti - një entitet jo-financiar ka kërkesa për një kredi financiare nga një person për të cilin nuk është vendosur vlerësim krediti, por është i vendosur në një vend, vlerësimi i kredisë i të cilit është i barabartë ose më i ulët se B- (sipas vlerësimit të Standard & Poor's ose " Fitch ") ose B3 (sipas vlerësimit të Moody's) ose është i vendosur në një vend për të cilin nuk është vendosur vlerësim krediti;

4. Kategoria e rrezikut "G" e cila përfshin kriteret e mëposhtme:

- klienti është jolikuid;
- pagesa e ekspozimit të kredisë varet nga aktivizimi i kolateralit;
- detyrimet e ekspozimit të kredisë zakonisht ekzekutohen me vonesë deri në 240 ditë, ose me përjashtim deri në 300 ditë, nëse vonesa është vetëm rastësore në intervalin 241 deri 300 ditë, përveç detyrimeve të caktuara specifike të përcaktuara në Vendim;
- klient (përfshirë qeveritë dhe bankat qendrore) me vlerësim krediti të barabartë ose më të ulët se CCC + (sipas vlerësimit të Standard & Poor's ose Fitch) ose Caa1 (sipas vlerësimit të Moody's);
- klienti ka një vlerësim kredie më të lartë se vlerësimi i deklaruar, por është i vendosur në një vend, vlerësimi i kredisë i të cilit është i barabartë ose më i ulët se CCC + (sipas vlerësimit të Standard & Poor's ose Fitch) ose Caa1 (sipas " Moody 's); ose
- klienti nuk ka një vlerësim krediti, por është i bazuar në një vend, vlerësimi i kredisë i të cilit është i barabartë ose më i ulët se B- (sipas vlerësimit të Standard & Poor's ose Fitch) ose B3 (sipas Moody's) ose me seli në një vend për të cilin nuk është vendosur vlerësim krediti;

5. Kategoria e rrezikut "D" e cila përfshin kriteret e mëposhtme:

- detyrimet e ekspozimit të kredisë zakonisht shlyhen me një vonesë më shumë se 241 ditë, përveç detyrimeve të caktuara specifike të përcaktuara në vendim;
 - ka filluar procedura e falimentimit ose e likuidimit ndaj klientit;
 - klienti kundërshton ekzistencën e ekspozimit të kredisë (në gjykatë ose në procedurë jashtë gjykatës), ose
 - banka pret që të arkëtojë vetëm një pjesë të vogël të ekspozimit të kredisë ndaj klientit.
- Në këtë mënyrë, trajtimi i aktiveve që nuk funksionojnë do të jenë ato që bëjnë pjesë në kategoritë e lartpërmendura të rrezikut "G" dhe "D", si dhe marrëveshje individuale të ekspozimit të kredisë të klasifikuara në kategorinë rreziqeve "V", të cilat për çfarëdo baze (principali, interesi, të ardhura jo-interesi të tjera) nuk tarifohen për më shumë se 90 ditë duke llogaritur nga data e arritjes, me shumën e papaguar mbi 90 ditë më shumë se:

- 1.000 denarë për ekspozimin ndaj personave fizikë,

- 3,000 denarë për ekspozimin ndaj ndërmarrjeve të vogla;

- 10,000 denarë për ekspozimin ndaj personave të tjerë juridikë.

Si një përjashtim, banka mund të konsiderojë që një marrëveshje e ekspozimit të kredisë e klasifikuar si një kategori rreziku "V" si jo-performuese, e cila për çdo bazë nuk arkëtohet më shumë se 90 ditë pas maturimit, por banka është e detyruar ta bëjë këtë. Përdoret për të gjitha ekspozimet, pavarësisht shuma e papaguar, lloji i ekspozimit dhe klienti për ta rregulluar atë me vete aktet e brendshme.

Me këtë rishikim rregullator të kredive jofunksionuese, mund të konkludohet se trajtimi i kredive jofunksionuese në Maqedoni në thelb korrespondon me klasifikimin e përgjithshëm ndërkombëtar të listuar më lart.

Në Republikën e Shqipërisë sipas rregullores “Për administrimin e riskut të kredisë” dhe të ligjit nr.8269, datë 23.12.1997 "Për Bankën e Shqipërisë", të ndryshuar, dhe të neneve 57, 58, 61 dhe 68 të ligjit nr. 9662, datë 18.12.2006 "Për bankat në Republikën e Shqipërisë" klasifikimi i kredive për bankat dhe degët e bankave të huaja, të licencuara nga Banka e Shqipërisë për të ushtruar veprimtari bankare dhe / ose financiare në Republikën e Shqipërisë, do të bëhet të paktën një herë në 3 muaj në një prej kategorive të mëposhtme duke u bazuar në ditëvonesat në shlyerjen e kredisë dhe gjendjen financiare të kredimarrësit:

1. kredi standarde;
2. kredi në ndjekje;
3. kredi nënstandarde;
4. kredi të dyshimta;
5. kredi të humbura.

Kreditë janë “standarde” kur kryegjëja ose interesi nuk është paguar për një periudhë prej 1 deri 30 ditësh nga data e pagesës së kështit.

Kreditë vlerësohen në kategorinë “*në ndjekje*” kur kryegjëja ose interesi nuk është paguar për një periudhë prej 31 deri 90 ditësh nga data e pagesës së kështit.

Nënstandarde vlerësohen ato kredi për të cilat kryegjëja ose interesi nuk është paguar për një periudhë prej 91 deri 180 ditësh nga data e pagesës së kështit.

Të dyshimta kur kryegjëja ose interesi nuk është paguar për një periudhë prej 181 deri 365 ditësh nga data e pagesës së kështit.

Të humbura kur kryegjëja ose interesi nuk është paguar për një periudhë prej më shumë se 365 ditësh nga data e pagesës së kështit.

Proçesi i vazhdueshëm i shqyrtimit dhe klasifikimit të kredive lejon bankat që të monitorojnë cilësinë e portofoleve të kredive, dhe aty ku është e nevojshme të ndërmarrin veprimet korrigjuese për t’iu kundërpërgjigjur përkeqësimit të cilësisë së kredisë të portofoleve të tyre.

Në sistemin bankar shqiptar bankat vlerësojnë dhe klasifikojnë kredimarrësit në bazë të gjendjes së tyre financiare. Ky vlerësim realizohet sipas kriterëve të brendshme të përcaktuara nga bankat, dhe duke bërë një ndarje të kredimarrësve sipas kategorive të riskut që ata paraqesin. Përkufizimi i kredive me probleme ndryshon shumë në vende të ndryshme dhe një krahasim i tyre duhet bërë me shumë kujdes. Megjithatë sipas përkufizimit më të përdorur në literaturë dhe praktikë, një kredi vlerësohet si kredi me probleme kur kredimarrësi nuk ka mundësi të shlyejë detyrimet pranë bankës ose kur ai paraqet vonesa në shlyerjes së kredisë për më shumë se 90 ditë nga afati. Gjithashtu sipas Institutit Ndërkombëtar të Financave për përafrimin e mënyrës së krahasimit të kredive me probleme midis vendeve të ndryshme për efekt të raportimit tek bankat qëndrore, përdoren pesë kategori kredisë: standarde, në ndjekje, nënstandarde, të dyshimta dhe të humbura. Në pjesën më të madhe të vendeve, ashtu si edhe në Shqipëri, kredi me probleme vlerësohen vetëm 3 kategoritë e fundit.

Në Bosnje dhe Hercegovinë, zbatohet një parim relativisht i ngjashëm i klasifikimit të aseteve bankare, si dhe në sistemet bankare të vendeve të zhvilluara. Po ashtu, për secilën kategori të aktiveve ndahen rezerva të caktuara për humbjet e kredisë. Banka Qendrore e Bosnjës dhe Hercegovinës (CBBH), me "Vendim mbi standardet minimale për administrimin e rrezikut të

kredisë dhe klasifikimin e aktiveve të bankave", përcaktoi standardet dhe kriteret minimale që banka është e detyruar të respektojë gjatë klasifikimit të aktiveve të saj.

Në përputhje me dispozitat e Vendimit, banka është e detyruar të klasifikojë zërat e aktiveve që janë të ekspozuar ndaj rrezikut të kredisë në pesë kategori, së paku njëherë në tremujor, dhe këto kategori janë: A - aktive të mira, B - aktive me shënim të veçantë, C - aktive nënstandarde, D- aktivet e dyshimta dhe E-humbja (CBBH, 2011, fq.10).

Ky Vendim gjithashtu definon aktivet jo-performuese që përfaqësojnë asetet që nuk sjellin të ardhura dhe banka është e detyruar të trajtojë si aktive me probleme çdo aktivë nëse:

- principi dhe / ose interesi janë maturuar dhe nuk paguhet për më shumë se 90 ditë nga data e maturimit të tyre kontraktual të përcaktuar fillimisht, gjegjësisht kur ato klasifikohen në kategoritë C, D, E,
- detyrimet e përdoruesit për interesin, për të cilin huamarrësi ka qenë vonë me pagesën më shumë se 90 ditë nga maturimi i tyre fillestar kontraktual, janë të kapitalizuara (CBBH, 2011, faqe 7).

Është e rëndësishme të theksohet se banka është e detyruar "të krijojë sistemin e vet për klasifikimin e zërave të aktiveve që saktësisht dhe qartë përcaktojnë kriteret për marrjen e një vlerësimi të ri dhe vlerësimin e rrezikut ekzistues të kredisë" (CBBH, 2011, f.6), dhe minimumi i këtyre kriterëve është përcaktuar në vendimin e mësipërm . Përveç kësaj, banka është e detyruar të llogarisë rregullisht rezervat për humbjet e kreditit dhe baza për llogaritjen e rezervave është vlera e llogarisë bruto e të arkëtueshmeve.

Sipas Vendimit për Klasifikimin e Pasurive të Bilancit të Bankës dhe Zërave jashtë bilancit, bankat në Republikën e Serbisë janë të detyruara të klasifikojnë të gjitha kërkesat nga një huamarrës, përveç kërkesave të përjashtuara posaçërisht nga Vendimi, në kategoritë A, B, V, G dhe D — bazuar në kriterin e afatit, pra vonesën në shlyerjen e detyrimeve të këtij huamarrësi ndaj bankës, në bazë të vlerësimit të pozicionit financiar të huamarrësit , gjegjësisht besueshmëria e kredisë, dhe mbi bazën e cilësisë së kolateralit. Kërkesat nga huamarrësit klasifikohen si më poshtë ("Vendimi për klasifikimin e pasurive të bilancit bankar dhe zërave jashtë bilancit"):

(1) Kategoria A:

- (a) Kërkesat nga huamarrësi me të cilin, në bazë të vlerësimit të pozicionit financiar, d.m.th. besueshmëri, nuk priten probleme në mbledhje;
- (b) Kërkesat e siguruara nga kolaterali kryesor;
- (c) Kërkesat për të cilat huamarrësi zgjidh detyrimet në kohë ose është në vonesa jo më të gjatë se 30 ditë;

(2) Kategoria B:

- (a) Kërkesat nga huamarrësi, pozicioni financiar i të cilit, d.m.th. aftësia e kredisë nuk është plotësisht e kënaqshme për shkak të problemeve të caktuara, por nuk tregon përkeqësim të ndjeshëm në të ardhmen;
- b) Kërkesat për të cilat huamarrësi është në vonesë midis 31 dhe 60 ditëve;

(3) Kategoria V:

- (a) Kërkesat nga huamarrësi, pozicioni financiar i të cilit, d.m.th. aftësia e kredisë nuk është e kënaqshme dhe tregon përkeqësimin në të ardhmen;
- (b) Kërkesat për të cilat huamarrësi është në vonesë midis 61 dhe 90 ditëve;

(4) Kategoria G:

- (a) Kërkesat nga huamarrësi, pozicioni financiar i të cilit, d.m.th. aftësia e kreditit tregon probleme të rëndësishme në aftësinë për të mbledhur këto kërkesa, veçanërisht kërkesat nga një huamarrës jolikuid ose falimentues;
- (b) Kërkesat për të cilat huamarrësi është në vonesë midis 91 dhe 180 ditëve;

(5) Kategoria D:

- (a) Kërkesa me bazë ligjore të dyshimtë ose të diskutueshme;
- (b) Kërkesat nga huamarrësi në likuidim ose falimentim;
- (c) Kërkesat nga huamarrësi që nuk veprojnë në përputhje me planin e miratuar të riorganizimit, në drejtim të ligjit që rregullon falimentimin;
- (d) Kërkesat nga huamarrësi, ndërmarrje e re e krijuar, së cilës banka i ka caktuar kërkesa;
- (e) Kërkesat për të cilat huamarrësi është në prapambetje më të gjatë se 180 ditë;
- (f) Kërkesat që nuk janë të pranueshme për klasifikim në kategori të tjera nga kjo pikë;

(g) Kërkesat nga huamarrësi që kishin maturuar në bankë, të cilat ishin caktuar në tre vjetët e fundit.

Kur bëhet fjalë për Republikën e Serbisë, të gjitha kërkesat që rrjedhin nga kreditë mund të klasifikohen në kategoritë V, G, dhe D. Një nga pasojat e dukshme të krizës financiare është paqëndrueshmëria e sektorit financiar, i cili ngadalëson ndjeshëm përpjekjet për rimëkëmbje ekonomike dhe del nga recesioni që filloi në vitin 2008 në shumicën e ekonomive të botës. Një problem shtesë që shfaqet në NPLs është prania e të ashtuquajturit Efekti i kthimit (NPLs → ekonomia), i cili pasqyrohet në përkeqësimin e mëturshëm të aktivitetit ekonomik: Një rritje e NPL-ve dobëson performancën makroekonomike të ekonomisë, duke aktivizuar kështu "rrethin e mbrapshtë", në të cilin problemet e sektorit bankar dhe rënien e ekonomisë aktiviteti reciprokisht përforcon njëri-tjetrin. Është e zakonshme që krizat bankare shoqërohen me një pjesë të lartë të NPL në totalin e aktiveve të sektorit bankar.

Kredia me problem është definuar me Vendimin e Raportimit Bankar ("Gazeta Zyrtare RS", Nr. 125/14 dhe 4/15) - Programi 8 (NPL 1), si bilanci i borxhit të përgjithshëm të një kredie individuale (përfshirë shumën e prapambetjeve):

- në bazë të të cilave debitori është në vonesa (në mënyrën e përcaktuar me vendimin që rregullon klasifikimin e aktiveve të bilancit dhe artikujve jashtë bilancit të bankës) për më shumë se 90 ditë, ose me pagimin e interesit ose të principalit,
- në të cilën interesi në shumë prej tre muajve (ose më shumë) i atribuohet borxhit, kapitalizuar, rrefinancuar ose shtyrë,
- në bazë të së cilës debitori është më pak se 90 ditë me vonesë, por banka ka vlerësuar se aftësia e debitorit për të shlyer borxhin është zhvlerësuar dhe se shlyerja e plotë e borxhit është vënë në dyshim.

Në Kroaci: NPL janë 1) vendosje për të cilat identifikohen prova të dëmtimit të pjesshëm, d.m.th. vendosje pjesërisht të rikuperueshme (kategoritë e rrezikut B-1 / B-2 / B-3), dhe 2) vendosje për të cilat identifikohen prova të dëmtimit, të barabarta me shumën e tyre mbajtëse, gjegjësisht vendosjet plotësisht të pakthyeshme (kategoria e rrezikut C). Vendosjet nënkuptojnë aktivet financiare në një formë të kredive të dhëna, instrumenteve të borxhit dhe arkëtimeve të

tjera, klasifikuar nga një institucion krediti në kategoritë e instrumenteve financiare të përcaktuara si "kredi dhe arkëtime" dhe "investime të mbajtura deri në maturim".

Mali i Zi i përcakton NPL-të si kredi të kaluara më gjatë se 90 ditë, pa interesa, parapagime dhe akruale. Gjegjësishtë, NPL-të konsiderohen si kredi të vonuara më shumë se 90 ditë, por ky nuk është kriteri i vetëm. NPL-të korrespondojnë me kreditë "standarde", "të dyshimta" dhe "humbje".

Është gjithashtu shumë e rëndësishme të krahasohet përkufizimi i kredive me probleme në Maqedoni dhe vendet e rajonit (Shqipëri, Mali i Zi, Bosnje dhe Hercegovinë dhe Serbi). Objektivi kryesor i analizës është të përcaktojë nëse të njëjtat kritere janë përdorur në klasifikimin e kredive me probleme dhe nëse niveli i tyre në këto vende mund të krahasohet. Analiza përdor rregullin e vonesës së "90 ditëve dhe më shumë ditëve" si përcaktues kryesor i kredive me probleme. Rezultatet e analizës janë dhënë në Tabelën nr.3.

Tabela 3: Analiza e definicioneve të kredive me probleme në Maqedoni, Shqipëri, Mali të Zi, Bosnje dhe Hercegovinë, dhe Serbi

Vendi	Burimi	Rregulla "Kryegjeja dhe / ose interes vonën 90 ditë dhe më shumë"
Maqedonia e Veriut	Banka popullore e Republikës së Maqedonisë	Po
Shqipëria	Banka Kombetare	Po
Mali i zi	Banka qendrore e Malit të zi	Po
Bosnja dhe Hercegovina	Banka qendrore e Bosnjes dhe Hercegovines	Po
Serbia	Banka popullore e Serbise	Po

Burimi: Bankat Qendrore të vendeve të listuara përshtatur nga autori.

Bazuar në analizën e përcaktimit të kredive me probleme në Maqedoni dhe katër vendeve në rajon (Mali i Zi, Shqipëri, Bosnje dhe Hercegovinë dhe Serbia), mund të konkludohet se kur klasifikohet, përdoret rregulli i pagesës së vonuar të principalit dhe / ose interesit prej 90 ditësh ose më shumë. Për shkak të ngjashmërisë së definicioneve të mësipërme, është e mundur të krahasohet niveli i kredive me probleme në Maqedoni dhe vendet e listuara të rajonit. Objektivi

kryesor i krahasimit është të shikojmë cilësinë e portofolit të kredive të këtyre vendeve të Ballkanit, sepse cilësia e portofolit të kredive është një përcaktues i rëndësishëm në strategjitë e ardhshme të bankave.

Bazuar në të gjitha përkufizimet e mësipërme dhe klasifikimi i kredive me probleme në vende të ndryshme, mund të konkludohet se nuk ekziston një standard uniform dhe përgjithësisht i pranuar për përcaktimin e kësaj kategorie të vendosjes së kredive të bankave. Megjithatë, në shumicën e rasteve, karakteristika kryesore e kredive me probleme është numri i ditëve të vonesës në shlyerjen e detyrimit ndaj bankës. Në shumicën e përkufizimeve kombëtare është vonesa e "90 ditëve ose më shumë". Më tej, mund të konkludohet se bilanci i principalit dhe / ose interesit kryesor kryesisht merret parasysh gjatë llogaritjes së vonesës, ndërsa e gjithë shuma e kredisë, pagesa e së cilës është vonë, kategorizohet si problematike. Për shkak të rreziqeve të kredive me probleme që ndikojnë në performancën e bankave, vëmendje e veçantë i kushtohet vëzhgimit në kohë të debitorëve, vendosjeve dhe kolateralit në sektorin bankar. Bankat formohen nga njësi të veçanta organizative që merren me vendosje me nivele të rritura të rrezikut të identifikuar, sepse vetëm në këtë mënyrë mund të monitorojnë rreziqet dhe të reduktojnë pasojat negative që mund të shkaktojnë.

1.1.3 Koncepti i kredive me probleme në literaturën akademike

Shumica e analistëve ekonomikë besojnë se kreditë me probleme janë një nga shkaqet kryesore të stagnimit ekonomik. Çdo kredi me probleme është një reflektim i drejtpërdrejtë i gjendjes së keqe të klientit të bankës dhe një pasqyrim i tërthortë i gjendjes së keqe në ndërmarrjes. Niveli i kredive me probleme në aktivet e sektorit bankar ndikon në vlerësimin rejtigut të kredisë së vendit. Duke marrë parasysh rëndësinë e kredive me probleme për bankat individuale, por edhe për të gjithë sektorin bankar, madje edhe për ekonomitë e një vendi, shpesh janë një temë në

shumë analiza ekonomike. Shumica e këtyre analizave lidhen me faktorët që ndikojnë në kreditë me cilësi të dobët, dhe vetëm disa autorë e definojnë këtë term.

Caprio dhe Klingebiel përcaktojnë kreditë me probleme si kredi që për një periudhë relativisht më të gjatë nuk krijojnë të ardhura, ku principalit dhe / ose interesat për huatë e tilla nuk janë paguar për një numër të caktuar ditësh (Caprio & Klingebiel, 1996, f.23). Sipas mendimit të tyre, megjithëse nuk ka standarde të njohura ndërkombëtarisht, shpesh përdoren 90 ditë si pikë kthese.

Berge dhe Boye argumentojnë se kreditë me probleme përbëhen nga dy grupe, d.m.th kreditë me probleme dhe kreditë e pa vonuara, por që banka e konsideron të jenë pjesërisht të diskutueshme (të dyshimta). Autorët deklarojnë se nën kreditë me probleme ato janë kreditë në të cilat interesi dhe principalit nuk paguhet me maturim, dhe në kredi të tilla banka duhet të vlerësojë humbjen e mundshme (Berge & Boye, 2007, f. 65-66).

Rottke dhe Gentgen tregojnë problemin e mosekzistimit të një përkufizimi universal të kredive me probleme dhe konsiderojnë se ato mund të shihen në një kuptim më të ngushtë dhe më të gjerë. Vërejtur në kuptimin e ngushtë, kreditë me probleme janë kreditë që janë maturuar dhe nuk janë paguar për më shumë se 90 ditë, ndërsa, vërejtur në kuptimin e gjërë, kreditë me cilësi të dobët janë të gjitha kreditë me performancë më të keqe (Rottke & Gentgen, 2008, f. 63-64).

Guy shprehet se kreditë me probleme janë kryesisht kredi që kanë maturuar 90 ditë ose më shumë, por nuk janë shlyer (Guy, 2011). Bexley dhe Nenninger pajtohen gjithashtu me këtë metodë të përcaktimit, duke deklaruar se ato janë 90 ose më shumë ditë me vonesë në vonesat e interesit dhe / ose të principalit dhe se kredi të tilla konsiderohen si pasuri të këqija në regjistrimet bankare (Bexley & Nenninger, 2012, fq 46).

Saba, Kouser dhe Azeem konsiderojnë se kreditë me probleme janë ato në të cilat huamarrësi nuk e ka shlyer detyrimin e tij kontraktual për të paktën 90 ditë ose ata që dyshohen se do të bëhen të tillë. Autorët besojnë se shanset e një kredie me probleme që paguhet në tërësi janë

shumë më të ulëta se sa në rastin e kredive që nuk janë të klasifikuara në mënyrë të tillë (Saba, Kouser & Azeem, 2012, fq 143).

Barisitz është marrë me analizën e përkufizimit kombëtar të kredive joperformuese në vende të ndryshme. Studimi i parë i kryer në vitin 2011, me titull "Kreditë joperformuese në CESEE - Çfarë përbëjnë ata?" (titulli origjinal: *Nonperforming Lonas in CESEE – What Do They Comprise*), përfshirë një përkufizim kombëtar të dhjetë vendeve të Evropës Qendrore, Lindore dhe Juglindore (Bullgaria, Kroacia, Republika Çeke, Hungaria, Polonia, Rumania, Rusia, Serbia, Sllovakia dhe Ukraina) (Barisitz, 2011, f. 46-68). Autori, në këtë studim, vuri në dukje se një krahasim i kredive me probleme shpesh mund të jetë i vështirë, sepse në identifikimin e kredive me probleme përdoren tri qasje. Së pari, ajo fillon nga përkufizimi i pranuar ndërkombëtarisht nga Fondi Monetar Ndërkombëtar, që nënkupton pajtueshmërinë me rregullat e vonesës së "90 dhe më shumë ditëve". Një tjetër qasje ka të bëjë me klasifikimin e kredive, sipas të cilit kreditë me probleme përfshijnë ato nënstandarde, të dyshimta dhe kredi të pariparueshme, e cila është në përputhje me përkufizimin e dhënë nga Instituti i Financave Ndërkombëtare. Qasja e tretë përfshin ekzistencën e "dobësive të një definimi të mirë " të kredisë ose disa faktorë të tjerë. Ky studim arriti në përfundimin se përcaktimi i kredive me probleme në vendet e këtij rajoni kanë një shkallë të lartë të ngjashmërisë dhe që janë të bazuara në kriteret e vonesës së "90 ditë më shumë".

Një tjetër studim që kryen Barisitz 2013 me titull "Kredi me probleme në Evropën Perëndimore - Krahasimi selektiv të vendeve dhe përkufizimet kombëtare" (titulli origjinal: *Nonperforming Lonas in Western Europe – A Selective Comparision of Countries and National Definitions*), përfshirë përkufizimin kombëtar kreditë me probleme në vendet e Evropës perëndimore (Austria, Finlanda, Franca, Gjermania, Irlanda, Italia, Portugalia, Spanja dhe Mbretëria e Bashkuar) (Barisitz, 2013, f. 28-47). Në thelb, kjo paraqet një vazhdim të një studimi të kryer më parë. Autori beson se kredia, e cila është klasifikuar si me probleme, duhet të ketë një nga dy elementet kryesore, domethënë se principali dhe / ose interesi është vonuar më shumë se 90 ditë (sipas FMN), ose se ka dobësi të definimit të mirë të kredive. Më tej, ai beson se ka edhe

elemente dytësore që ndikojnë në klasifikimin e kredive me probleme dhe që janë të rëndësishme për krahasimin e definicioneve, dhe këto elemente janë: nëse kreditë e ristrukturuar klasifikohet si jo-performuese apo jo, nëse garancitë dhe kolaterali ndikimon në klasifikimin e kredive apo jo, nëse kredia e tërë konsiderohet jokualitative ose vetëm pjesa e saj dhe nëse bankat i klasifikojnë të gjitha kreditë e të njëjtit huamarrës si jo-performuese apo jo. Përfundimi i këtij studimi është e ngjashme me përfundimin e mëparshëm, pra, në vendet e analizuara të Evropës Perëndimore në përgjithësi është respektuar vonesa rregulli "90 ditë më shumë", dhe elementet dytësore të kredive janë të ndryshme.

Studimi i tretë, i cili Barisitz kreu gjithashtu në vitin 2013, me titull "Kreditë joperformuese në CESEE - Krahasim edhe më i thellë i përkufizimeve " (titulli origjinal: *Nonperforming Loans in CESEE – An even Deeper Definitional Comparison*), bazohet në dy studime të mëparshme, dhe në këtë analizohen përkufizimet kombëtare të kredive me probleme në vendet e Evropës Qendrore, Lindore dhe Juglindore (Bullgaria, Kroacia, Republika Çeke, Hungaria, Polonia, Rumania, Rusia, Serbia, Sllovakia dhe Ukraina) (Barisitz, 2013, f. 67-84). Autori i këtij studimi analizon primaren (vonesa e principalit dhe / ose pagesave të interesit të 90 ditë apo më shumë, apo ekzistenca e dobësive në definimin e mirë të kredive) dhe elemente sekondare (trajtimin e kredive të ristrukturuara, efektin e garancive dhe kolateralit, regjistrimin e totalit të kredisë ose vetëm një pjesë të saj si jokualitative dhe trajtimi i kredive të shumta nga i njëjti huamarrës) në përcaktimin e kredive me probleme. Edhe në këtë rast, analiza tregoi se këto vende respektojnë rregullin e vonesës "90 ditë dhe më shumë", por elementet dytësore të kredive joperformuese ndryshojnë në vendet e Evropës Qendrore, Lindore dhe Juglindore.

Autorët të cilët merren me problemin e kredive me cilësi të dobët, nuk i definojnë ato në mënyrë të pavarur, por kryesisht mbështeten në përkufizimet e Fondit Monetar Ndërkombëtar dhe të Komitetit të Bazelit për Mbikëqyrjen e Bankave. Gjithashtu, në praktikën bankare vendase, në klasifikimin e kredive, përdoret përkufizimi i dhënë nga Instituti për Financat Ndërkombëtare.

I. 2. Shqyrtim i literaturës empirike në lidhje me kredit me probleme

1.2.1. Karakteristikat kryesore të studimeve të kredive me probleme

Trendi i rritjes së kredive me probleme është një problem kyç me të cilin përballen bankat anembanë botës. Rritja e kredive me probleme është një pasojë e drejtpërdrejtë e rritjes së nivelit të rrezikut të kredisë për vendosjet individuale, të cilat sigurisht pasqyrojnë cilësinë e portofolit të kredisë të bankës dhe madje edhe të gjithë sektorin bankar dhe ekonominë e një vendi. Menaxhimi i rrezikut të kredisë nuk është aspak i lehtë, përkundrazi, është një proces shumë kompleks i kushtuar vëmendje, por menaxhimi adekuat i këtij lloji të rrezikut mund të zvogëlojë nivelin e kredive me probleme në banka. Për të gjitha vendet dhe sidomos për ata me pjesëmarrje të lartë të kredive me probleme në totalin e kredive, kuptimi i këtij problemi është i një rëndësie të madhe, kryesisht për shkak të përcaktimit të masave për reduktimin e kredive me probleme gjatë periudhës së ardhshme.

Në vitet e fundit, problemi i rritjes së kredive me probleme ka tërhequr vëmendjen e qarqeve akademike dhe për të qenë në gjendje ta zgjidhë atë, është e nevojshme të shqyrtohen faktorët që ndikojnë në rritjen e tyre dhe në përputhje me këtë të marrin masat adekuate për të zvogëluar kreditë me probleme në aktivet e bankës. Këta faktorë ishin subjekt i hulumtimit në shumë studime që merren me problemin e kredive me cilësi të dobët. Hulumtimet u bënë në mënyra të ndryshme dhe në nivele të ndryshme, por në të gjitha studimet tregohet marrëdhënia teorike midis sektorit financiar dhe ekonomisë reale, ose aktiviteteve ekonomike.

Literatura për kreditë me probleme është relativisht e gjerë dhe jep rezultate të vlefshme për faktorët që ndikojnë në rritjen e tyre, domethënë në faktorët që ndikojnë në përkeqësimin e cilësisë së aktiveve bankare. Disa studime janë kryer në nivel të një vendi dhe ndërsa të tjerat në nivel të disa vendeve. Disa prej tyre janë bërë në nivel të bankave individuale, ndërsa të tjerat janë bërë në nivelin total të sektorit bankar. Ka shumë faktorë që ndikojnë në kreditë me cilësi të

ulët dhe autorët zakonisht i ndajnë ato në dy grupe: faktorë të veçantë bankar dhe faktorë makroekonomikë. Tanasković dhe Jandrić shprehin se, përveç këtyre dy grupeve, "në punimin e fundit mund të shihen edhe përpjekje për të shpjeguar problemin e kredive problematike pjesërisht përmes veprimit të faktorëve institucionalë që përcaktojnë rregullat e sjelljes në sektorin bankar të një vendi të caktuar." (Tanasković & Jandrić 2017 faqe 77). Gjatë përcaktimit të variablave të përdorur në analizë, zakonisht niveli i kredive me probleme është definuar si variabël i varur dhe faktorët makroekonomikë dhe specifikë bankarë si variabël të pavarur.

Faktorët e veçantë bankar janë faktorë të brendshëm që shkaktohen nga funksionet e brendshme dhe aktivitetet e bankës dhe mund të kontrollohen nga menaxherët e saj. Në studimet e kryera, faktorët specifikë bankarë të analizuar më shpesh janë:

- koeficienti i mjaftueshmërisë së kapitalit
- raporti i kredive dhe depozitave
- kthimi i psurisë
- kthimi nga kapitali
- rritja e nivelit të kredisë
- norma e interesit aktiv
- raporti kredi/aktive
- marzhi i ndërmjetësimit.

Faktorët makroekonomikë janë faktorë të jashtëm në lidhje me zbatimin e vendimeve dhe politikave qeveritare dhe si të tilla nuk mund të kontrollohen nga menaxherët e bankës. Faktorët makroekonomikë më shpesh të analizuar janë:

- Rritja e nivelit të PBB-së,
- Borxhi publik si % e PBB-së,
- Norma e inflacionit,
- Norma e papunësisë,
- Norma e interesit të kredisë,

- Kursi i këmbimit.

Hulumtimet në lidhje me studimin e përcaktuesve të rrezikut të kredisë bankare kanë fituar rëndësi në vitet e fundit, veçanërisht pas krizës financiare të viteve 2007-2008 Khemraj dhe Pasha (2009). Por kur bëhet fjalë për mënyrën e modelimit në këtë fushë nuk ekziston asnjë rregull apo parim i pranuar në mënyrë universale që është një mjet themelor i të gjithë hulumtimit.

Në thelb, hulumtimi mbi këtë temë është i ndarë në dy aspekte: së pari, për sa i përket ndryshores së varur që përfaqëson rrezikun e kredisë, dhe së dyti, për sa i përket faktorëve që shpjegojnë lëvizjen e variablës së varur. Në lidhje me ndryshoren e varur, disa literaturë përqendrohen në kredi me probleme (Jimenez dhe Saurina, 2005; Ahmad dhe Ariff, 2007; Fainstein dhe Novikov, 2011; Festic in al. 2011; Pestova dhe Mamonov, 2012; Castro, 2012). autorë të tjerë përdorin provizione për humbjet në kreditë e papaguara (Arpa et al. 2001; Bikker dhe Hu, 2002; Pain, 2003; Pesola, 2005; Quagliarello, 2007; Glogoëski, 2008). Duhet të theksohet se është në rritje literatura që përdor normat e humbjes (default rates) si tregues i cilësisë së portofolit të kredisë (Virolainen, 2004; Trenka dhe Benyovszki, 2008), të cilat konfirmojnë gjithashtu varësinë nga faktorët makroekonomikë.

Për sa i përket aspektit të dytë, hulumtimi është i ndarë midis atyre që hetojnë vetëm përcaktuesit makroekonomikë (Aver, 2008; Ali dhe Daly, 2010; Kattai, 2010; Fainstein and Novikov 2011; Festic in al. 2011; Bofondi and Ropele 2011; Beck at al. 2013) dhe ata që hetojnë efektin e kombinuar të sipërpërmendur me përcaktuesit specifikë të bankës (Berger dhe DeYoung, 1997; Salas and Saurina, 2002; Rajan and Dhal 2003; Ahmad and Ariff, 2007; Quagliarello, 2007; Boudriga at al. 2009; Louzis et al.2010; Dash and Kabra, 2010; Zribi dhe Boujelbène, 2011; Castro, 2012; Otasevic, 2013; Klein, 2013).

Louzis et al (2010) ekzaminojnë ndikimin e përcaktuesve specifikë makroekonomikë dhe bankave në kreditë me probleme në sektorin bankar grek. Studimi i tyre përfshin analizën e nëntë bankave më të mëdha që përdorin të dhëna tremujore për periudhën 2003Q1 deri 2009Q3.

Autorët përdorin një analizë dinamike të panelit, si një teknikë ekonometrike, duke e aplikuar atë veçmas në kreditë joformuese të korporatave, kreditë konsumatore dhe kreditë hipotekare që shërbejnë si variabla të varura. Përcaktuesit e pavarur të përdorur në këtë punim janë ato standarde, përkatësisht: rritja e PBB-së, papunësia, normat e interesit në kredi (për secilin lloj në veçanti) kthimi i mjeteve ROA, kthimi i kapitalit ROE, pjesa e kapitalit neto në aktivet totale- aftësia paguese, raporti i depozitave dhe kredive, shpenzimet operative për sa i përket të ardhurave operative, madhësia e bankës. Gjetjet e tyre tregojnë se rritja e PBB-së ka një ndikim negativ në rritjen e të gjitha llojeve të kredive me probleme, ndërsa papunësia dhe norma bazë e interesit në kredi kanë një ndikim pozitiv. Nga përcaktuesit specifikë të bankës, raporti i kredive ndaj depozitave ka një ndikim statistikisht të rëndësishëm negativ në rritjen e kredive joformuese, ndërsa aftësia paguese ka një efekt pozitiv në rritjen e kredive joformuese ndaj ndërmarrjeve, ndërsa ndikimi i tij në kreditë hipotekare është negativ.

Bofondi dhe Ropele (2011) ekzaminonin se si përcaktuesit makroekonomikë ndikojnë në cilësinë e portofolit të kreditit të sistemit bankar italian gjatë periudhës 1990Q1-2010Q2, duke përdorur të dhëna të agreguara ndërsa aplikojnë një model të thjeshtë regresioni linear. Si një variabël e varur në modelin e tyre, ata përdorin kredi me probleme, të matura me raportin e kredive të reja me probleme dhe kredive të reja të aprovuara në periudhën e kaluar. Duke vepruar kështu, ata analizojnë kredi jofunksionuese në nivelin e ekonomive shtëpiake dhe të ndërmarrjeve. Rezultatet e studimit të tyre tregojnë se nivelet e rritjes së PBB-së reale dhe çmimet e shtëpive kanë një ndikim disproporcional në kreditë jofunksionuese të familjeve, ndërsa papunësia dhe normat nominale të interesit kanë një ndikim pozitiv. Për kompanitë, kreditë joformuese po rriten ndërsa shkalla e papunësisë dhe norma bazë e interesit rriten ndërsa ato ulen me rritjen e konsumit të mallrave të qëndrueshëm. Përcaktuesit e mësipërm makroekonomik ndikojnë në kreditë joformuese me vonesë të ndryshme kohore.

Otasevic (2013) shqyrton ndikimin e përcaktuesve bankarë makroekonomikë dhe specifikë në kreditë jofunksionuese duke përdorur një mostër prej 33 bankave në Republikën e Serbisë për periudhën 2008Q3 deri në 2012Q2. Modelimi ekonometrik kryhet duke përdorur dy panele

metoda ekonometrike: metodën e efekteve fikse dhe metodën e momentit të përgjithësuar. Autori analizon veçmas kreditë me probleme për familjet dhe ndërmarrjet. Variabli i varur nga puna është provizioni për humbje kredie, ndërsa variablat e pavarur makroekonomikë janë: PBB reale, inflacioni, referenca e normës së interesit BELIBOR dhe kursi i këmbimit, ndërsa variablat e levave specifike bankare merren parasysh, aftësia paguese (e matur si raporti i kapitalit neto ndaj aktiveve) dhe likuiditeti (llogaritur si përqindje, d.m.th., aktivet likuide ndaj totalit të aktiveve të bankës). Gjetjet e këtij punimi tregojnë se ato që nuk funksionojnë preken vetëm nga përcaktuesit makroekonomikë, ndërsa përcaktuesit specifikë të bankës janë statistikisht të parëndësishëm. Përkatesisht, rënia e rritjes së PBB-së dhe zhvlerësimi i dinarit ndikojnë në përqësimin e portofolit të kredisë së bankave në Serbi, si në kreditë e korporatave ashtu edhe për ato familjare. Për më tepër, rezultatet e analizës tregojnë se inflacioni ndikon në rritjen e kredive me probleme për familjet dhe ndërmarrjet, ndërsa norma e interesit të referencës prek vetëm kreditë me probleme për familjet.

1.2.2. Studime të kryera për vende të veçantë

Literatura për kreditë me probleme është shumë e gjerë dhe një rishikim kronologjik i hulumtimit që merret me këtë problem, i cili është kryer në vendet individuale, është dhënë më poshtë.

Në Maqedoni, kërkimet empirike për ekzaminimin e përcaktuesve të kredive me probleme janë ende të rralla dhe ato janë në një fazë rudimentare. Për dijen tonë, Ilijevska dhe tjerët (2012) si një ekip i NBRM kanë kryer hulumtime që prekin temën e përcaktuesve të kredive me probleme. Ata përdorin modelin e GMM duke analizuar periudhën nga 2003Q1 në 2011Q4 duke përdorur vetëm përcaktuesit makroekonomikë (rritja e PBB, norma bazë e interesit, kursi real i këmbimit, norma e inflacionit, eksportet, raporti kredi-PBB, norma e punësimit, rritja e pagës neto) ndikojnë në kreditë me probleme. Gjetjet e tyre tregojnë se inflacioni dhe kurset reale të këmbimit kanë ndikimin më pozitiv dhe statistikisht të rëndësishëm në kreditë me probleme. Gjithashtu, ndikim pozitiv në kreditë me probleme ka norma bazë të interesit dhe raporti i

kredive dhe PBB-së. Nga përcaktorët makroekonomikë të zgjedhur, rritja e PBB-së, rritja e pagës neto dhe eksportet kanë një ndikim negativ në rritjen e kredive me probleme.

Pastaj, Kosevski (2015) kryen një studim në lidhje me ndikimin e faktorëve makroekonomik dhe specifik bankar në kredit jofunksionale në Republikën e Maqedonisë ku janë përdorur të dhëna kuartale periudhe 2003Q4-2014Q4.) Punimin e tij me titull: Përcaktuesit specifikë bankarë dhe makroekonomikë të kredive jofunksionuese në Republikën e Maqedonisë: Analizë krahasuese e kredive të ndërmarrjeve dhe amvisërisë,(titulli original:Банкарски специфични и макроекономски детерминанти на нефункционалните кредити во Република Македонија:Компаративна анализа на кредитите на претпријатјата и домаќинствата) si variabël e varurë është marë kreditë jofunksionale në raportë me kreditë gjithsej dhe duke marrë parasysh faktin se qëllimi i këtij punimi ka qenë të analizohen kreditë jofunksionuese për ndërmarrjet dhe amvistrinë veç e veç, janë përdorur dy ndryshore të varura: kredi jofunksionuese të korporatave në raport me totalin e kredive të korporatave dhe kredive jofunksionuese për amvisëtrinë në raporte me totalin e kredive për amvistrinë.Në kuadër të faktorëve specifik bankar janë marë në shqyrtim këto faktorë:kthimi nga aktiva (POA),rritja e totalit të kredisë,likuiditeti dhe aftësia paguese. Kurse nga faktorët makroekonomik janë marë në shqyrtim këto faktorë: rritja reale e GDP, norma e papunësisë, inflacioni, kursi real i këmbimit. Analiza është kryer duke përdorur modelin Autoregressive Distributed Lag Modelling Approach (ARDL) modeli i integritimit duke përdorur seritë tremujore kohore për periudhën 2003Q4 deri 2014Q4.

Rezultatet tregojnë se nga përcaktuesit specifikë të bankës, përfitimi dhe rritja e kredisë së ndërmarrjeve dhe amvistrësë kanë një efekt negativ dhe statistikisht të rëndësishëm në kreditë jofunksionale në të dy specifikimet, ndërsa aftësia paguese ka një efekt pozitiv dhe statistikisht të rëndësishëm në kreditë jofunksionale të ndërmarrjet. Sa i përket përcaktuesve makroekonomikë në të dy specifikimet, rezultatet tregojnë se ekziston një marrëdhënie negative midis rritjes ekonomike dhe rritjes së kredive jofunksionuese. Kjo konfirmoi supozimet teorike se, në kohën e zgjerimit, besueshmëria e korporatave dhe amvisërive po rritet, gjë që ndikon pozitivisht në

servisimin në kohë të borxhit dhe rrjedhimisht nivelin më të ulët të rrezikut të kredisë për bankat. Rezultatet tregojnë se kursit real i këmbimit është një përcaktues statistikisht i rëndësishëm vetëm në modelin e parë, pra në kredi me probleme për ndërmarrjet. Nga përcaktuesit makroekonomikë, vetëm inflacioni nuk ishte statistikisht i rëndësishëm në planin afatgjatë, por ky përcaktues u konstatua se ishte statistikisht domethënës në planin afatshkurtër, vetëm në modelin e dytë, pra kur është përdorur kredi me probleme për amvistrisë si përcaktues i varur. Rezultati tregon se rritja e inflacionit mund të bëjë që servisi i borxhit për shkak të uljes së vlerës së vërtetë të kredive të aprovuara dhe kështu të çojë në një ulje të nivelit të kredive jofunksionuese në afat të shkurtër.

Keeton dhe Morris (1987) kanë kryer një studim me titull; Pse humbjet Kreditore të Bankave ndryshojnë? titulli origjinal: *Why Do Banks' Loan Losses Differ?*) ku janë analizuar mbi 2.470 banka në SHBA për periudhën 1979-1985, për të kuptuar arsyen e ndryshimit të nivelit të humbjeve të kredive nga njëra bankë tek tjetra. Sipas tyre disa banka kanë humbje të larta si pasojë e rastësisë, disa të tjera nga menaxhimi dobët i procesit të kreditimit dhe, disa të tjera, kanë pasur mundësinë e krijimit të portofoleve të mirëdiversifikuara, të cilët i kanë lejuar bankat të lehtësojnë standartet e kreditimit dhe të mbajnë një risk tërësor të ulët.

Një tjetër shpjegim i humbjeve të larta të kredive është ndodhja e bankave në zona me kushte të këqija ekonomike.

Por, edhe specializimi në një kategori të caktuar kredidhënie mund të rrisë probabilitetin e humbjes së kredisë. Kështu për shembull, kredia brenda kategorisë mund të ketë një probabilitet mesatar më të lartë dështimi sesa kreditë në kategori të tjera ose duke investuar shumë në një kategori banka zvogëlon shkallën e diversifikimit në tërësi të portofolit.

Ndryshimi i madh i nivelit të humbjeve të kredive midis tregjeve të ndryshme na sugjeron se bankat do të ishin më pak të cënueshme nga fatet e zonave apo industrive individuale nëse ato do të jepnin kredi në një zonë të gjërë gjeografike. Rezultatet e këtij studimi u sugjerojnë politikbërësve të promovojnë një diversifikim më të madh për të frenuar marrjen e një risku të tepruar.

Sinkey dhe Greenawalt zhvilluan një studim mbi kreditë me probleme në bankat komerciale në Shtetet e Bashkuara të Amerikës, me titull "[Eksperiencia huatë-humbjet dhe sjelljet e marjes së rrezikut në bankat e mëdha tregtare" titulli original: : *Loan – loss experience and risk – taking behavior at large commercial banks* (Sinay & Greenawalt , 1991, fq. 43-59). Analiza u krye në periudhën 1984 - 1987 dhe tregoi se faktorët e jashtëm (kushtet e këqija ekonomike) dhe faktorët e brendshëm (vendimet e këqija të kredisë) ndikojnë në kreditë me cilësi të dobët. Autorët konsiderojnë se kreditimi i tepërt dhe normat e larta të interesit janë faktorët kryesorë që ndikojnë në rritjen e kredive me probleme, ndërsa bankat me kapital të mjaftueshëm kanë norma më të ulëta të humbjes së kredisë.

Arpa, Giulini, Ittner dhe Paner zhvilluan një anketë në sektorin bankar të Austrisë, me titull "Ndikimi i lëvizjeve makroekonomike mbi bankat në Austri: implikimet për mbikëqyrësit bankar" (titulli i origjinalit: *The influence of macroeconomic developments on Austrian banks: implications for banking supervision*) Arpa, Giulini, Ittner, & Pauer, 2001, f. 91 - 116). Qëllimi i këtij studimi është vlerësimi i ndikimit të tendencave makroekonomike mbi rreziqet në bankat austriake gjatë një periudhe dhjetëvjeçare, përkatësisht në periudhën 1990-1999. Sipas rezultateve, provizioni për kreditë me rrezik, në raport me totalin e kredive të miratuara, ndryshon varësisht nga tendenca në normën e rritjes së PBB-së reale, normat e inflacionit, çmimet e pasurive të paluajtshme dhe normat reale të interesit.

Salas dhe Saurina, në një studim të titulluar "Rreziku i kredisë në dy regjime institucionale: bankat komerciale spanjolle dhe bankat e kursimit" (titulli i origjinalit: *Credit Risk in Two Institutional Regimes: Spanish Commercial and Savings Banks*), siç e thotë titulli, krahason faktorët e kredive me probleme në bankat komerciale spanjolle dhe bankat e kursimeve (Salas & Saurina, 2002). Autorët analizuan ndikimin e faktorëve makroekonomikë dhe specifikë bankar në kredi me cilësi të dobët, nga 1985 në 1997. Rezultatet e anketës tregojnë se norma reale e rritjes së PBB-së, fuqia e tregut, zgjerimi i shpejtë i kredisë, borxhi i huamarrësve, madhësia e bankave, struktura e portofolit të kredisë dhe faktorët e mjaftueshmërisë së kapitalit që ndikojnë në kreditë me cilësi të dobët në bankat komerciale dhe bankat e kursimeve në Spanjë.

Ranjan dhe Dhal, në një studim të titulluar "Kreditë jo-performuese dhe kushtet e kredisë për sektorin bankar publik në Indi: vlerësim empirik (titulli origjinal: *Non-Performing Loans and Terms of Credit of Public Sector Banks in India: An Empirical Assessment*) analizuan faktorët e kredive me probleme në sektorin bankar të Indisë, në periudhën 1993-2003 (Ranjan & Dhal, 2003, f. 81 - 121). Ata zbulojnë se huatë me cilësi të ulët preken nga faktorët makroekonomikë dhe financiarë, d.m.th., rritja e normave të interesit, dhe pjekuria dhe kushtet e favorshme makroekonomike dhe të biznesit (siç matet nga rritja e PBB-së) ndikojnë në rënien e kredive me cilësi të dobët në sektorin bankar të Indisë.

Jimenez dhe Saurina analizuan kredi të dobëta në sektorin bankar të Spanjës në periudhën 1984-2002 (Jimenez & Co.), në një studim të titulluar "Cikli i kredisë, rreziku i kredisë dhe rregullimi i kujdesshëm" (titulli i origjinalit: *Credit Cycles, Credit Risk, and Prudential Regulation*) Saurina, 2006, f. 65-98). Rezultatet tregojnë se ekziston një lidhje e fortë midis rritjes së kredisë dhe kredive me probleme, d.m.th. rritja e kredisë ka një ndikim të rëndësishëm statistikor në kreditë me cilësi të ulët. Ata theksojnë se standardet më të ulëta të kreditit janë pasojë e rritjes së shpejtë të kredisë që çon në një rritje të nivelit të kredive me probleme në të ardhmen dhe se rritja e PBB-së dhe rënia e normave reale të interesit çojnë në një rënie të nivelit të kredive me probleme në sektorin bankar në Spanjë.

Khemraj dhe Pasha (2005) në studimin e tij "Përcaktuesit e kredive me probleme: një studim empirik në Guajana" (titulli origjinal: *The determinants of non-performing loans: an econometric case study of Guyana*) analizoi faktorët që ndikojnë në kredi me probleme në gjashtë bankat komerciale në Guajana, dhe të dhënat e përdorura i referohen periudhës 1994 - 2004 (Khemaj & Pasha, 2005). Hulumtimi i përfshirë faktorët makroekonomik (norma e rritjes së PBB-së, norma e inflacionit dhe kursit real efektiv i këmbimit) dhe faktorëve të veçantë bankare (normës efektive të interesit, madhësinë e bankave, rritja e kredisë dhe marrëdhënien e kredive në totalin e aktiveve).

Me anën e një modeli regresioni autorët marrin si variabël të varur kreditë me probleme, dhe si variabël të pavaruar faktorët makroekonomikë dhe bankarë si vijon: rritja vjetore e PBB, norma reale e interesit, norma e inflacionit, kursi real efektiv i këmbimit, raporti midis kredisë dhe aktiveve gjithsej, pjesa në treg e bankës i , përqindja e shtimit të kredisë së bankës i .

Rezultatet e studimit të tyre tregojnë se lidhja midis raportit kredi / aktive dhe kredive me probleme është e drejtë duke pohuar që bankat me “oreks” të lartë për të mbartur risk hasin në nivele më të larta të kredive me probleme. Norma reale e interesit ka lidhje të drejtë me kreditë me probleme, por lidhja është e dobët. Rritja e nivelit të kredisë ka lidhje të fortë të zhdrejtë me kreditë me probleme dhe është e rëndësishme në kohën t , në $t-1$ dhe $t-2$. Kursi real efektiv i këmbimit ka lidhje të fortë të drejtë me kreditë me probleme duke sugjeruar se konkurrenca ndërkombëtare e ekonomisë vendase është përcaktues i rëndësishëm i riskut të kredisë. Lidhja midis rritjes së PBB dhe kredive me probleme është e zhdrejtë ndërsa ka një lidhje të paqartë midis inflacionit dhe kredive me probleme pasi koeficientët janë negativë në kohën t dhe pozitivë në kohën $t-1$. Lidhja midis madhësisë së bankës dhe kredive me probleme nuk është e rëndësishme duke treguar se bankat e mëdha nuk janë domosdoshmërisht më eficiente në shqyrtimin e kredimarrësve në krahasim me bankat më të vogla.

Louzis, Vouldis dhe Metaxas kanë kryer një hulumtim mbi kreditë me probleme në Greqi, dhe rezultatet janë paraqitur në studimin "Përcaktuesit makroekonomikë dhe të veçantë bankarë të kredive joperformuese në Greqi: Një studim krahasues i portofolit të kredisë hipotekare, komerciale dhe kredisë konsumatore" (titulli origjinal: *Macroeconomic and Bank-Specific Determinants of Non-Performing Loans in Greece: A Comparative Study of Mortgage, Business and Consumer Loan Portfolios*) (Louzis, Vouldis, dhe Metaxas, 2010). Studimi është i bazuar në hipotezën se të dy grupet e faktorëve, përkatësisht faktorët makroekonomikë dhe bankarë të veçanta kanë një ndikim mbi cilësinë e kredive, dhe se ky ndikim ndryshon në varësi të llojit të kredisë. Anketa përfshiu nëntë bankat më të mëdha greke, të cilat përbëjnë rreth 90% të sektorit bankar grek, në periudhën nga viti 2003 deri në vitin 2009. Autorët në mënyrë specifike kanë analizuar faktorët makroekonomikë dhe bankarë specifikë që ndikojnë në tre grupe të kredive

(hipotekare, komerciale dhe të konsumit), dhe pastaj ata i kanë krahasuar reciprokisht. Rezultatet tregojnë se faktorët makroekonomikë, veçanërisht shkalla e rritjes së PBB-së, papunësisë dhe normat e interesit, kanë një ndikim të fuqishëm në kreditë jokualitative të të gjitha kategorive. Megjithatë, rezultatet treguan se këta faktorë makroekonomikë kanë ndikim më të vogël në kreditë hipotekare. Për më tepër, autorët vërtetuan se, përveç faktorëve makroekonomike, kreditë me cilësi të dobët ndikohen edhe nga faktorë specifikë bankarë, d.m.th., niveli i kredive me cilësi të dobët varet nga cilësia e menaxhimit në bankë.

Adebola, Wan Yusoff dhe Dahalan zhvilluan një studim të titulluar "Qasja e ARDL-së në debitorët e kredive të kredituara në Sektorin Bankar Islamik në Malajzi" (titulli i origjinalit: *An ARDL Approach to the Determinants of Non-Performing Loans in Islamic Banking System in Malaysia*) me qëllim të përcaktojnë ndikimin e faktorëve makroekonomikë në kreditë me cilësi të dobët (Adebola, Wan Yusoff & Dahalan, 2011, f. 20-30). Studimi i tyre përfshinte të dhëna mujore nga janari 2007 deri në dhjetor 2009, ndërsa variablat e pavarur të përfshirë në analizë janë: norma e interesit aktiv, norma e rritjes së çmimeve të konsumit dhe indeksi i prodhimit industrial. Rezultatet treguan se normat e interesit kanë një impakt statistikisht të rëndësishëm dhe pozitiv në kreditë me probleme, norma e rritjes së çmimeve të konsumit ka një ndikim statistikisht të rëndësishëm dhe negativ, ndërkohë që ndikimi i indeksit të prodhimit industrial nuk është statistikisht i rëndësishëm.

Saba, Kouser dhe Azeem zhvilluan një studim të titulluar "Përcaktuesit e kredive jo-cilësore: rasti i sektorit bankar amerikan" (titulli i origjinës: *Determinants of Non Performing Loans: Case of US Banking Sector*), në të cilin ata hetonin faktorët bankarë makroekonomikë dhe specifikë që ndikojnë në kreditë me cilësi të ulët në sektorin bankar të Shteteve të Bashkuara (Saba, Kouser, & Azeem, 2012, f. 141-151). Studimi përfshin tre variabla të pavarur: norma reale e rritjes së PBB-së, totali i kredive dhe norma e interesit aktiv, dhe të dhënat e përdorura përfshijnë periudhën 1985-2010. Rezultatet tregojnë se të tre variablat e pavarur kanë një ndikim të rëndësishëm statistikor mbi variablin e varur, ku kreditë e përgjithshme kanë një ndikim statistikisht të rëndësishëm dhe pozitiv, ndërkohë që norma e interesit aktiv dhe norma e rritjes së

PBB-së reale kanë një ndikim të rëndësishëm statistikor mbi kreditë me probleme në këtë sektor bankar.

Tomak kryer një studim me titull "Përcaktuesit e kredive të bankave komerciale: Dëshmi nga Turqia" (titulli origjinal: *Determinants of Commercial Banks' Lending Behavior: Evidence from Turkey*) në një mostër prej 18 (15 private dhe 3 shtet) të totalit 25 bankave në Turqi (Tomak, 2013, f. 933 - 943). Objektivi kryesor i hulumtimit është identifikimi i faktorëve që ndikojnë në kreditë bankare në periudhën 2003-2012. Analiza përfshinte një total prej gjashtë faktorësh, tre prej të cilave janë makroekonomike (norma e rritjes së GDP-së, inflacioni dhe normat e interesit) dhe tre faktorë specifik bankar (madhësia e bankave, aksesit të aktiveve afatgjate dhe kreditë joperformuese). Rezultatet tregojnë se shumica e këtyre faktorëve ndikuan në kreditë bankare në Turqi gjatë periudhës së analizuar dhjetëvjeçare. Në të njëjtën kohë, madhësia e bankave, gjithsej detyrimet dhe normën e inflacionit janë statistikisht të rëndësishme dhe pozitive, ndërsa kreditë me probleme kanë ndikim të rëndësishëm statistikor dhe negativ në kreditë bankare, ndërsa ndikimi i normës së rritjes së PBB-së dhe normat e interesit nuk ishin statistikisht të rëndësishme.

Shingjergji kreu dy studime mbi kreditë me probleme në sektorin bankar në Shqipëri. Studimi i parë me titull "Ndikimi i variablave makroekonomikë në kreditë me probleme në sektorin bankar të Shqipërisë gjatë 2005-2012" (titulli origjinal: *The Impact of Macroeconomic Variables on the Non Performing Loans in the Albanian Banking System*) merret me analizën e faktorëve makroekonomikë ndikojnë në kreditë me cilësi të dobët në 16 banka private tregtare në Shqipëri (Shingjergji (a), 2013, f. 335 - 339). Autori thekson se sektori bankar në Shqipëri ka evoluar ndjeshëm gjatë viteve të fundit, por një problem i madh është niveli i lartë i kredive të këqija në aktivet e bankave. Studimi fillon nga hipoteza se faktorët makroekonomikë ndikojnë në nivelin e kredive me probleme në këtë sektor bankar. Analiza përfshinte katër ndryshore makroekonomik (normën e rritjes së PBB-së, inflacionin, kursin e këmbimit dhe normat e interesit), dhe rezultatet tregojnë se shkalla e rritjes së PBB-së, normat e interesit dhe kurset e këmbimit të ketë një marrëdhënie pozitive dhe të inflacionit negativ me kredive me probleme. Një tjetër studim me

titull " Ndikimi i faktorit të veçantë bankare në kredive me probleme në sektorin bankar të Shqipërisë " (titulli origjinal: *Impact of Bank Specific Variables on the Non Performing Loans Ratio in the Albanian Banking System*) merret me analizën e faktorëve të veçantë bankare që ndikojnë në kredite me probleme në periudhën prej vitit 2002 deri në 2012 (Shingjergji (b), 2013, f. 148-152). Në këtë studim, ndryshe nga ai i mëparshëm, vjen nga hipoteza se faktorët e veçantë bankar ndikojnë në nivelin e kredive me probleme në sektorin bankar në Shqipëri. Analiza përfshin pesë faktorë të veçanta bankare: raportin e mjaftueshmërisë së kapitalit, totalin e kredive, diferencën e interesit, kthimin në kapitalin aksioner dhe raportin e huave dhe aseteve. Rezultatet tregojnë se totali i kredive dhe diferenca e interesit kanë një ndikim të rëndësishëm statistikor dhe pozitiv, dhe raporti i mjaftueshmërisë së kapitalit, raporti i kredive ndaj aseteve dhe kthimi nga kapitali kanë ndikim të rëndësishëm statistikor dhe negativ në kredite me probleme në sektorin bankar, ndërsa ndikimi i raportit të mjaftueshmërisë së kapitalit nuk është statistikisht i rëndësishëm. Shingjergji, duke analizuar kredite me cilësi të dobët në sektorin bankar të Shqipërisë, ka treguar se ato janë të prekur edhe nga faktorë makroekonomikë dhe specifikë bankar.

Otašević ka kryer një studim me titull "Analiza e përcaktuesve makroekonomikë të cilësisë së portofolit të kredive të bankave në Serbi" (titulli origjinal: *Macroeconomic determinants of the quality of banks' loan portfolio in Serbia*) me qëllim për të hetuar efektin e faktorëve makroekonomikë në zbatimin e rrezikut të kredisë në bankat në Serbi, duke matur riskun e kredisë nga raporti i provizionit për humbjet e kredisë në raport me totalin e kredive bruto (Otašević, 2013). Përveç kësaj, anketa mori gjithashtu parasysh madhësinë e bankës, kapitalizimin dhe likuiditetin për shkak të efekteve në sjelljen e kredisë. Të dhënat e përdorura nga 33 bankat tregtare mbulojnë periudhën nga tremujori i tretë i vitit 2008 deri në tremujorin e dytë të vitit 2012, me çrast janë analizuar në veçanti kreditet e vendosur popullsisë dhe të kredive që janë disbursuar për ndërmarrjet. Rezultatet tregojnë se përkeqësimi i ciklit të biznesit dhe zhvlerësimi i monedhës vendase ndikojnë në përkeqësimin e cilësisë së portofolit të kredisë. Rezultatet gjithashtu tregojnë se inflacioni ndikon në cilësinë e ekonomisë të kreditit dhe të

popullsisë, dhe cilësia e kredive për ekonomitë familjare është e ndjeshme ndaj lëvizjeve në normat afatshkurtra të interesit, dhe në përputhje me rrethanat, përkeqësimi në cilësinë e kredisë mund të ketë efekte negative kthyesë për kreditimin, ekonominë reale dhe stabilitetin financiar. Autori ka vënë në dukje një numër kufizimesh me të cilat ballafaqohet gjatë hulumtimit, bazuar në mundësinë e kufizuar e të dhënave për një analizë më të detajuar dhe më të thellë për shkak se një informacion i caktuar nuk është në dispozicion apo është në dispozicion vetëm për një periudhë të shkurtër kohe.

Turan dhe Koski kryer një studim me titull "Kreditë joperformuese në Shqipëri" (titulli origjinal: *Nonperforming Loans in Albania*) në të cilën kanë analizuar ndikimin e faktorëve kryesore ekonomike në kreditë me probleme në sektorin bankar të Shqipërisë (Turan & Koski, 2014, fq 491-500). Niveli i kredive të këqija është në rritje të qëndrueshme dhe ata janë një problem i madh në këtë sektor, si pasojë e krizës ekonomike dhe reduktimit të të ardhurave nga të huajt. Në analizë janë ndjekur pesë faktorët makroekonomik (shkalla e rritjes së PBB-së, shkalla e papunësisë, norma e inflacionit, normat e interesit dhe remitancat), dhe janë përdorur të dhënat tremujore nga viti 2003 deri në vitin 2013. Rezultatet tregojnë se ekziston një lidhje negative midis normës së rritjes së PBB, inflacionit, normave të kreditimit, remitancave dhe kredive me probleme, dhe pozitive midis normës së papunësisë dhe kredive me probleme. Autorët rekomandojnë një sërë masash që mund të merren për të reduktuar nivelin e kredive të këqija, kryesisht duke vendosur disa kredi të vogla sesa kredi të mëdha dhe përmirësimin e procesit të monitorimit të kredisë.

Pradhan dhe Pandey kanë kryer një studim "Variabëlat specifike bankare dhe variabëlat makroekonomike që ndikojnë në kreditë me probleme të bankave komerciale në Nepal" (titulli origjinal: *Bank Specific and Macroeconomic Variables affecting Non-Performing Loans of Nepalese Commercial Banks*), për të përcaktuar cilat faktorë ndikojnë në kreditë me probleme në bankat tregtare në Nepal (Pradhan & Pandey, 2016). Ata analizuan të dhëna individuale nga 21 banka tregtare në periudhën nga viti 2008 deri në vitin 2014. Analiza përfshin pesë faktorët specifike bankare (kthimi nga aktivet, kthimi nga kapitali, raporti i kredive ndaj depozitave,

norma e mjaftueshmërisë së kapitalit dhe madhësia e bankës) dhe tre faktorët makroekonomikë (norma e rritjes së GDP, inflacionit dhe rritjes vjetore të ofertës monetare). Rezultatet tregojnë se norma e rritjes së PBB-së, rritja e ofertës së parasë, madhësia e kredisë bankare ndaj depozitave dhe kthimi mbi aktivet kanë ndikim pozitiv ndërsa inflacioni, kthimi nga kapitali dhe raporti i mjaftueshmërisë së kapitalit ka një marrëdhënie negative me kreditë me probleme.

Mund të vërehet se janë bërë shumë kërkime mbi faktorët që ndikojnë në kreditë me cilësi të dobët në sektorët bankarë të vendeve të veçanta.

Nga pamundësia që të përfshihen edhe shumë studime tjera të bëra në këtë lëmijë e përbyllime me konstatimin se rezultatet e hulumtimit të përshkruar më parë tregojnë se faktorët specifik bankarë dhe makroekonomikë ndikojnë në kreditë bankare me cilësi të dobët, por ndikimi i tyre është i ndryshëm. Prandaj, nuk është e mundur të nxirret një konkluzion i përgjithshëm mbi ndikimin e një faktori të veçantë në kreditë me probleme dhe të zbatohet në të gjitha vendet, por është e nevojshme të kryhet hulumtime në secilin vend, veçanërisht për të qenë në gjendje të përcaktojë me siguri se cili faktor dhe si ndikon në cilësinë e portofolit të huave të bankave.

1.2.3 Studime të kryera për disa vende

Referencat për kreditë me probleme zakonisht përfshijnë studime të kryera në vende të veçanta, por ka edhe ata që merren me këtë problem në disa vende. Në këto studime, mund të përdoren të dhëna agregate (në nivel të sektorit bankar) dhe të ndara (në nivel të bankave të veçanta), po ashtu edhe të dhëna mujore, tremujore ose vjetore.

Christos K. Staikouras dhe Geoffrey E. Wood (2011) studjuan lidhjen midis ecurisë së bankave dhe disa faktorëve makroekonomikë dhe bankarë. Ata shqyrtuan 658 banka nga 13 vende të Evropës perëndimore. Si variabël të varur përdorën treguesin ROA ndërsa si variabël të pavarur përdorën treguesit makroekonomikë (nivelin e interesit, rritjen e PBB dhe të ardhurat personale

bruto). Si variabla bankarë u përdorën raporti i tërësisë së kredive kundrejt tërësisë së aktiveve, raporti i kapitalit të vet ndaj tërësisë së aktiveve, pesha e provigjoneve për kreditë e humbura kundrejt shumës gjithsej të kredive dhe niveli I përqëndrimit i shprehur nga indeksi Herfindahl.

Ata konstatuan se ecuria e bankave Europiane nuk varet vetëm nga faktorë të brendshëm bankarë por edhe nga faktorë të jashtëm makroekonomikë. Raporti i kapitalit të vet kundrejt aktiveve gjithsej ka lidhje të drejtë me këtë ecuri duke nënkuptuar se bankat me kapital më të madh kanë rezultate më të mira.

Raporti i shumës tërësore të kredive ndaj tërësisë së aktiveve ka lidhje të zhdrejtë me treguesin ROA. Një lidhje e drejtë vërehet edhe midis normës së interesit dhe treguesit ROA kurse, ndërmjet ritmeve të rritjes së PBB dhe RPA vërehet lidhje e zhdrejt.

Përveç kësaj, Boudriga, Taktak dhe Jellouli (2009a) kanë hulumtuar ndikimin e faktorëve të ndryshëm makro dhe mikro në NPL në një mostër prej 46 bankash nga 12 vende ("Lindja e Mesme dhe Afrika Veriore - Vendet MENA") për 2002-2006. Në mënyrë të veçantë, ata gjetën se rritja e lartë e kredisë, provizionet për humbjet nga kreditë dhe pjesëmarrja e huaj e vendeve të zhvilluara ndikojnë në nivelet e NPL. Për më tepër, ata përdorën variabla institucionale të ndryshëm në modelin e tyre, të cilat kanë provuar të ndikojnë në shkallë të konsiderueshme NPL. Në një studim tjetër, Boudriga, Taktak dhe Jellouli (2009b), duke përdorur të dhëna agregate bankare, financiare, institucionale dhe ligjore të mjedisit për 59 vende për periudhën 2002-2006, ata shqyrtuan nëse dhe cilat faktorë përcaktojnë normën e NPL. Rezultatet e tyre empirike treguan se NPL ndikohet kryesisht nga faktorë specifikë të bankës, siç janë mjaftueshmëria e kapitalit, dispozitat dhe pronësia e bankave, ndërkohë që ekspozimi ndaj kreditit është zvogëluar në vendet ku përmirësohen kushtet ligjore dhe institucionale.

Përveç kësaj, Mwanza Nkusu (2011) analizoi lidhjen midis kredive jo-performuese dhe ecurisë makroekonomike të 26 ekonomive të përparuara nga 1998 në 2009. Në studimin e tij, u prezantuan vetëm variabla makroekonomikë. Në veçanti, rritja e PBB-së, papunësia, ndryshimi në indeksin e çmimeve të banesave, ndryshimi në indeksin e çmimeve të kapitalit, inflacioni, kursi efektiv nominale i këmbimit, norma e interesit dhe kredia për sektorin privat u përfshinë në

specifikimin e tij empirik. Gjetjet e tij zbuluan se një performancë e dobët makroekonomike (dmth. Rritje më e ngadalshme e PBB-së, papunësia më e lartë ose çmimet në rënie të aseteve) mund të shoqërohen me kreditë me rritje në ekonomitë e zhvilluara.

Për dallim nga Nkusu (2011), studimi i Reinout de Bock dhe Alexander Demyanets (2012) analizuan përcaktuesit e cilësisë së aseteve të bankave në 25 vende në zhvillim gjatë viteve 1996-2010, duke ekzaminuar vetëm treguesit e agreguar makroekonomik dhe kreditor. Gjetjet e tyre tregojnë se norma e rritjes së PBB-së, kurset e këmbimit dhe rritja e kredisë janë përcaktuesit kryesorë të kredive me probleme në vendet e kontrolluara.

Në kundërshtim me studimet e lartpërmendura, hulumtimi i Rinaldi dhe Sanchis- Arellano (2006) është i vetmi që ka adresuar problemin e NPL në Eurozonë. Megjithatë, duhet nënvizuar se gjetjet e tyre janë të kufizuara në një mostër prej 7 Eurozonë vendet nga 1989Q3 deri 2004Q2 dhe hetimi i tyre nuk përfshinte rezultate për totalin e NPL të sistemeve bankare të Eurozonës, por vetëm për NPL të amvisërisë sektoriale. Rinaldi dhe Sanchis-Arellano (2006) hetonin lidhjen midis raporti i kredive me probleme të ekonomive familjare dhe variabla të ndryshëm makroekonomikë. Ata zbuluan se të ardhurat e disponueshme, pasuria financiare e familjeve dhe normat nominale të kredisë ushtronin fuqi të rëndësishme shpjeguese në NPL të amvisërisë. Megjithatë, duke pasur parasysh kufizimet e mësipërme, rezultatet e tyre duhet të interpretohen me kujdes pasi që kanë ekzaminuar vetëm NPL sektoriale dhe mostra e tyre përfshiu një numër të vogël të vendeve të Eurozonës.

Christos K. Staikouras dhe Geoffrey E. Wood (2011) studjuan lidhjen midis ecurisë së bankave dhe disa faktorëve makroekonomikë dhe bankarë. Ata shqyrtuan 658 banka nga 13 vende të Evropës perëndimore. Si variabël të varur përdorën treguesin ROA ndërsa si variabël të pavarur përdorën treguesit makroekonomikë (nivelin e interesit, rritjen e PBB dhe të ardhurat personale bruto). Si variabla bankarë u përdorën raporti i tërësisë së kredive kundrejt tërësisë së aktiveve, raporti i kapitalit të vet ndaj tërësisë së aktiveve, pesha e provigjoneve për kreditë e humbura kundrejt shumës gjithsej të kredive dhe niveli I përqëndrimit i shprehur nga indeksi Herfindahl. Ata konstatuan se ecuria e bankave Europiane nuk varet vetëm nga faktorë të brendshëm bankarë por edhe nga faktorë të jashtëm makroekonomikë. Raporti i kapitalit të vet kundrejt aktiveve

gjithsej ka lidhje të drejtë me këtë ecuri duke nënkuptuar se bankat me kapital më të madh kanë rezultate më të mira.

Raporti i shumës tërësore të kredive ndaj tërësisë së aktiveve ka lidhje të zhdrejtë me treguesin ROA. Një lidhje e drejtë vërehet edhe midis normës së interesit dhe treguesit ROA kurse, ndërmjet ritmeve të rritjes së PBB dhe RPA vërehet lidhje e zhdrejt.

Olaya Bonilla (2012) analizoi dukuritë kryesore makroekonomike në përcaktuesit e NPL-ve në Itali dhe Spanjë duke përdorur të dhëna mujore në periudhën nga janari 2004 deri në mars 2012 dhe modelin e katërorëve më të vogël (OLS). Rezultatet e marra tregojnë se si në Spanjë ashtu edhe në Itali, variablat makroekonomikë janë përcaktues të fortë të NPL. Sidoqoftë, nga pesë variablat shpjegues të përdorur, d.m.th. rritja e kredisë, paga, inflacioni, papunësia dhe PBB, vetëm papunësia, paga dhe PBB-ja doli të ishin statistikisht domethënëse. Papunësia konstatohet se është e lidhur pozitivisht me NPL në të dy vendet ndërsa paga është neutrale. Sa i përket rezultateve të PBB-së, janë të përziera, d.m.th. PBB-ja konstatohet se është e lidhur negativisht me NPL-të në Spanjë dhe ka korrelacion pozitivisht në Itali.

Klein (2013) hulumtoi NPL-të në Evropën Qendrore, Lindore dhe Jug-Lindore (CESEE) duke përdorur të dhëna vjetore në periudhën 1998 deri 2011 dhe një panel VAR (autorizim vektor). Rezultatet tregojnë se niveli i NPL-ve mund t'i atribuohet si kushteve makroekonomike, ashtu edhe faktorëve specifikë të bankave, megjithëse grupi i fundit i faktorëve ka një fuqi relativisht të ulët shpjeguese. Rezultatet e marra sugjerojnë që shkalla më e lartë e papunësisë, zhvlerësimi i kursit të këmbimit (kundrejt euros) dhe inflacioni më i lartë kontribuojnë në NPL më të larta ndërsa rritja e PBB-së së zonës së euros rezulton në NPL më të ulët. Shmangie ndaj rreziqeve më të larta globale (VIX) u gjet gjithashtu për të rritur NPL-të. Ndikimi i faktorëve specifikë të bankës sugjeron që raporti i kapitalit neto ndaj aktiveve dhe kthimi i kapitalit të vet (ROE) janë të lidhura negativisht me NPL-të ndërsa huazimi i tepërt (i matur me raportin e huasë - aktiveve dhe shkalla e rritjes së mëparshme të huadhënies së bankave) çon në NPL më të larta.

Ahmad Aref Almazari (2014) shqyrton ecurinë e 9 bankave në Jordani dhe 14 bankave në Arabi Saudite sipas nivelit të treguesit ROA dhe të disa faktorëve bankarë si: raporti likuiditete / aktive gjithsej, raporti kredi / aktive gjithsej, raporti shuma e investimeve / shuma e aktiveve, raporti

kapitali vet / aktive gjithsej, raporti kredi / shuma tërësore e depozitave, raporti shpenzime operative / të ardhura operative dhe logaritmi natyror i tërësisë së aktiveve. Autori ve në dukje se bankat Saudite për periudhën 2005 – 2011 kanë një ecuri më të mirë se sa ajo e bankave në Jordani.

Shihet se përveç disa lidhjeve që janë të njëjta për bankat e dy vendeve (likuiditete / aktive gjithsej; kapitali i vet / aktive gjithsej) vërehen edhe disa ndryshime. Kështu psh, ecuria e bankave saudite ka lidhje të drejtë me raportin Investime gjithsej / aktive gjithsej kurse ecuria e bankave jordanese ndikohet drejtpërdrejt edhe nga raportet: kredit / aktiveve gjithsej dhe kredi / depozita gjithsej.

Bazuar në meritat e studimeve të lartpërmendura, vërehet se si dukuritë makroekonomike (p.sh. norma e rritjes së PBB-së reale, papunësia, inflacioni, norma e interesit) dhe faktorët specifikë të bankës (p.sh. rritja e nivelit të kredisë, ROE dhe ROA, dhe raport kredi/aktiv) përcaktojnë cilësinë e portofolit të huave. Megjithatë, është e qartë se ekziston një hendek i madh në literaturën bashkëkohore, lidhur me përcaktuesit e kredive me probleme në vendet e Ballkanit Perëndimor, të cilat hulumtimi ynë empirik shpreson të plotësojë. Në këtë kontekst, kontributi i punimit tonë është i trefishtë. Së pari, ne përqendrohemi në brishtësinë financiare të sistemeve bankare të Ballkanit Perëndimor duke përdorur kreditë me probleme agregate duke shqyrtuar të dhënat nga shumica e vendeve. Së dyti, ne shqyrtojmë totalin kredive me probleme e vendeve të Ballkanit Perëndimor dhe jo një nënkategori të veçantë të saj. Përfundimisht, ne përfshijmë variablat makroekonomike dhe specifike banakar në hulumtimin tonë për të sqaruar ndikimin tek variabla e varur kredit me probleme. Prandaj, studimi ynë shtrin literaturën ekzistuese duke dhënë konkluzione të sigurta dhe të vlefshme për sistemet bankare të Ballkanit Perëndimor.

I. 3. Përmbledhja e e literaturës mbi kreditë me probleme

Në përfundim të rishikimit të literaturës mbi faktorët që ndikojnë në nivelin e kredive me probleme mund të themi se ka shumë studime nga autorë të ndryshëm në mbarë botën mbi këtë çështje.

Pavarësisht se autorët kanë gjetur mënyra të ndryshme për të trajtuar nivelin e shpjegueshmërisë së kredive me probleme në varësi të variablave makroekonomike dhe bankare rezultatet e arritura nga studimet e tyre kanë prirjen e konvergimit për praninë e këtyre lidhjeve kryesore:

- lidhje e zhdrejtë midis rritjes së PBB dhe nivelit të kredisë me probleme;
- lidhje e zhdrejtë midis normës së inflacionit dhe nivelit të kredive me probleme;
- lidhje e drejtë midis nivelit të papunësisë dhe nivelit të kredive me probleme;
- lidhje e drejtë midis normës së interesit dhe nivelit të kredive me probleme;
- lidhje e drejtë midis rritjes së nivelit të kredisë dhe nivelit të kredive me probleme;
- lidhje e zhdrejtë midis ROE dhe ROA në nivelin e kredive me probleme;
- lidhje e drejtë midis raportit kredi/aktive dhe nivelit të kredive me probleme;

Qëllimi kryesor i hulumtimit është të identifikojë faktorët që ndikojnë në kreditë me probleme në sektorin bankar të vendeve të Ballkanit Perindimor. Bazuar në objektivin e hulumtimit, një kornizë konceptuale mund të hartohet për të përfaqësuar modelin e hulumtimit dhe të tregojë lidhjen midis ndryshoreve të varura dhe të pavarura. Një variabël e pavarur manipulohet ose matet nga studiuesi për të përcaktuar efektin e asaj ndryshore në ndryshoren e varur, të cilën studiuesi e vëzhgon dhe i mat për të përcaktuar natyrën e marrëdhënies së saj me ndryshoren e pavarur. Variablat e varur kanë rolin e fenomeneve që ata duan të njihen, kuptojnë dhe shpjegojnë, ndërsa roli i një ndryshore të pavarur janë ato që i ndihmojnë ata të kuptojnë ndryshimet në një variabël të varur.

Siç u diskutuar në rishikimin e literaturës që merret me kredi me probleme, ato ndikohen gjithashtu nga faktorët makroekonomik (norma e rritjes së PBB-së reale, norma e inflacionit, borxhi publik, kursi i këmbimit, oferta e parave, normat e interesit, rritja e kredisë) dhe faktorët specifikë bankarë (rentabiliteti, raporti i mjaftueshmërisë së kapitalit, likuiditeti, madhësia e bankës, vlerësimi i dobët i kredisë, monitorimi i dobët i kredisë, kultura e pazhvilluar e kredisë,

kushtet e buta të kredisë, konkurrenca e padrejtë midis bankave dhe të ngjashme). Ekzistojnë shumë nga këta faktorë, por për shkak të kufizimeve në disponueshmërinë e të dhënave, nuk është e mundur që të përfshihen të gjitha në hulumtime.

Në bazë të hipotezave që trajtohen në tabelën e mëposhtme kemi synuar në ndëtimin e modelit ekonometrik të regresionit i cili do të testojë vlefshmërinë e tyre ose të kundërtën. Në të njëjtën kohë studiohet dhe mënyra se si lidhen variablat e pavarur me njëri tjetrin për të kuptuar se si ndërveprojnë ato në situata të ndryshme.

Tabela 4. *Faktorët makroekonomikë dhe bankarë që ndikojnë në nivelin e kredive me probleme*

Faktorët makroekonomikë	Shenja e pritshme e koeficientit të regresionit
GDP	Negative
Niveli inflacionit	Negative
Norma papunësisë	Pozitive
Norma interesit	Pozitive
Faktorët bankarë	
Rritja e nivelit të kredisë	Pozitive
ROE dhe ROA	Negative
Raporti kredi/aktive	Pozitive

KAPITULLI II. TRAJTIMI TEORIK I FAKTORËVE QË NDIKOJNË NË KREDIT ME PROBLEME

II.1.Trajtimi teorik i faktorëve që ndikojnë në nivelin e kredive me probleme

Baza e analizës së rrezikut të kredisë së bankave është e përbërë nga modele teorike të cikleve të biznesit që përfshijnë rolin e sistemit financiar dhe analizojnë ndërlidhjet e sektorit financiar dhe ekonomisë reale Williamson (1987). Modelet e ciklit të biznesit ofrojnë një bazë të mirë teorike për modelimin e kredive problematike sepse ato përqendrohen në ciklikitetin e rrezikut të kredisë dhe kështu ndihmojnë në shpjegimin e vendosjeve të këqija dhe marrëdhënies së tyre me ekonominë Nkusu (2011).

Në mesin e ithtarëve dhe agjentëve të parë të ciklit të kredisë dhe marrëdhënies së ciklit të biznesit është Hyman P. Minsky, i cili në vitet shtatëdhjetë të shekullit të kaluar prezantoi një teori të re të ashtuquajturës "jostabilitet financiar" (Financial Instability Hypothesis). Teoria bazohet në kriza periodike, trauma dhe përplasje financiare dhe sugjeron që paqëndrueshmëria financiare duhet të kuptohet si një dukuri normale që rrjedh nga sjellja e ekonomive kapitaliste Minsky (1978). Teoria merr në konsideratë trashëgiminë financiare të vendimeve të mëparshme financiare dhe shikon ndikimin e saj në rrjedhën dhe kontributin e saj në funksionimin e

ardhshëm të ekonomisë. Ajo tregon se kushti kryesor për të arritur një politikë efektive anti-inflacion të punësimit të plotë është mbajtja e një sistemi të fortë financiar që kërkon përfshirjen e politikave (monetare, fiskale). Një nga konkluzionet kryesore të teorisë është i ashtuquajti "the big theorem" se "një ekonomi kapitaliste me institucione të sofistikuara financiare është e aftë për shumë lloje të sjelljes dhe lloji i sjelljes që në të vërtetë vepron në çdo kohë të caktuar varet nga marrëdhëniet midis institucioneve, struktura e marrëdhënieve financiare dhe historia e ekonomisë". Minsky (1978, f. 3). Jo vetëm që deklarata nuk është larg nga gjendja aktuale, por është gjithashtu baza e të ashtuquajturës. "mësim" që dolën nga kriza e fundit financiare, më shumë se njëzet vjet pas vendosjes së kësaj teorie kryesore ekonomike. Në këtë, Minsky pranon qartë faktin se bankat janë institucione të cilat drejtohen nga qëllimi për të fituar një fitim, dhe fitimi nga një kontratë me sektorin privat (ndërmarrjet dhe familjet) varet nga pritshmëritë e fitimeve të tyre të ardhshme (të ardhurave). Në thelb, Minsky thekson se përkundër kompleksitetit të sistemeve financiare, baza e sjelljes së përgjithshme në sistem është fitimi. Por fitimet e kompanive varen nga investimet e ardhshme, që do të thotë se pritet për investime i shtyjnë vendimet e bankave.

Një nga teoritë më të njohura në lidhje me modelet e ciklit të biznesit është teoria e përshpejtuesit financiar e zhvilluar nga Bernanke dhe Gertler (1989). Autorët e përcaktojnë përshpejtuesin financiar si forcim të tronditjes fillestare të shkaktuar nga ndryshimet në kushtet e tregut të kredisë. Përkatesisht, ata theksojnë se procikliteti lind për dy arsye kryesore. Aftësia e huamarrësit për të shlyer kredinë zvogëlohet ndërsa ekonomia hyn në një rënie, ose në recesion. Popullsia disponon të ardhurat aktuale të disponueshme, dhe e ardhmja e pasigurt e bën më të vështirë për njerëzit që të zgjedhin midis konsumit aktual dhe të ardhshëm.

Për ndërmarrjet, porositë po zvogëlohen në mes të depresionit të brendshëm dhe / ose kërkesës së huaj, me flukset e parasë aktuale gjithashtu në rënie. Pasiguria për të ardhmen i bën kompanitë më pak të prirura për të investuar, duke zvogëluar kthimet e mundshme në të ardhmen. Si rezultat, shëndeti financiar i ndërmarrjeve po dobësohet. Pagesat e rregullta janë më të vonuara dhe shuma e kredive me probleme është grumbulluar. Për më tepër, vlera e kolateralit që lidhet

me kredinë që mbetet për tu paguar pas fshirjes eventuale të kredisë së paracaktuar, bie në një recesion që kontribuon më tej në përkeqësimin e cilësisë së portofolit të kredisë.

Kiyotaki dhe Moore (1997) zhvillojnë një model që tregon se goditjet relativisht të vogla në tregjet e papërsosur të kredive mund të jenë të mjaftueshme për të shpjeguar ciklet e biznesit, d.m.th., luhatjet në prodhimin e përgjithshëm, të ardhurat dhe punësimin. Në modelin e tyre të ekonomisë, kreditorët nuk mund t'i detyrojnë debitorët të paguajnë borxhet e tyre, përveç nëse kreditë janë siguruar me kolateral të pasurive të patundshme. Në një ekonomi të tillë, pasuritë e paluajtshme luajnë një rol të dyfishtë: Ato nuk shërbejnë vetëm si faktorë të prodhimit, por ato shërbejnë edhe si kolateral për marrjen e kredisë. Në këtë kuptim, kolaterali shërben si një instrument që duhet të sigurojë 'sjelljen e mirë' të huamarrësit, pasi sigurimi i kredisë për huamarrësit ka një rrezik të vërtetë të konfiskimit nëse detyrimet nuk shlyhen. Kjo nga ana tjetër do të thotë që kreditë e siguruar në të vërtetë janë hua më të mira sepse marrin klientë që janë të gatshëm të sigurojnë kolateral sepse besojnë se nuk do ta humbasin atë. Prandaj, rreziku i kalimit në kredi me probleme është më i ulët.

II.2. Faktorët makroekonomik

Tendenca në rritje e kredive me probleme është një nga problemet kryesore me të cilat përballen shumë ekonomi, përfshirë ekonomitë e zhvilluara në botë. Për të adresuar në mënyrë të duhur problemin e kredive me cilësi të dobët dhe për të marrë masa konkrete për ta zgjidhur atë, është e nevojshme të përcaktohen faktorët që ndikojnë në rritjen e tyre. Kjo çështje ka tërhequr vëmendjen e një numri të madh të ekonomistëve që janë përpjekur të identifikojnë dhe shpjegojnë faktorët që ndikojnë në kreditë me cilësi të dobët. Duke rishikuar literaturën e autorëve të huaj dhe vendas, mund të konkludohet se faktorët zakonisht ndahen në dy grupe: faktorët makroekonomikë dhe faktorët specifikë bankarë. Disa autorë analizojnë vetëm ndikimin e faktorëve makroekonomikë në kredi me probleme, të tjerë analizojnë vetëm ndikimin e faktorëve specifikë bankarë, dhe ka nga ata që kanë përfshirë të dy grupet e faktorëve në

hulumtimin e tyre. Sidoqoftë, rezultatet e hulumtimit të tyre nuk janë të njëjta, ato ndryshojnë nga një vend në tjetrin, kështu që nuk është e mundur të nxirren përfundime të përgjithshme në lidhje me ndikimin e një faktori të veçantë në kreditë me probleme.

Faktorët makroekonomikë janë ato që janë përqendruar në ngjarje të jashtme, domethënë në kushte të përgjithshme makroekonomike, të cilat ndikojnë në aftësinë e huamarrësit për të shlyer borxhin e tij. Zhvillimet makroekonomike ndikojnë në jetën e përditshme të njerëzve, kështu që një kuptim i mirë i makroekonomisë, si për mbajtësit e pushtetit politik, ashtu edhe për qytetarët, është thelbësor. Ekonomistët e mirënjohur amerikanë Samuelson dhe Nordhaus shprehen se makroekonomia është "një studim i ekonomisë së përgjithshme: ajo analizon rritjen afatgjatë, si dhe zhvillimet ciklike në prodhimin total, papunësinë dhe inflacionin, furnizimin e parave dhe deficitet e buxhetit, dhe shkëmbimin ndërkombëtar dhe financat" (Samuelson & Nordhaus, 2000, f. . 399). Makroekonomia përpiket të shpjegojë pse prodhimi i përgjithshëm (prodhimi i brendshëm bruto i vërtetë, PBB) rritet me kalimin e kohës dhe pse vlera e tij tregon luhatje, çfarë shkakton papunësinë dhe inflacionin, si sillen normat e interesit, çfarë shkakton një tepricë apo deficit buxheti dhe të ngjashme.

Studimet që përqendrohen në marrëdhëniet midis faktorëve makroekonomikë dhe kredive me probleme analizojnë një numër faktorësh të ndryshëm, por shumica e studimeve analizojnë: norma e rritjes së PBB-së reale, norma e papunësisë, norma e inflacionit, norma aktive e interesit, çmimet e aksioneve, borxhi publik dhe suficiti i buxhetit ose deficitit. Ky studim do të analizojë ndikimin e tre faktorëve makroekonomikë, domethënë: rritjes së PBB-së, norma e papunësisë, norma e inflacionit, e matur me ritmin e rritjes së çmimit të konsumatorit dhe norma e interesit. Hulumtimi do të ishte me cilësi më të mirë nëse përfshihen edhe faktorë të tjerë, por për shkak të kufizimeve në disponueshmërinë e të dhënave, kjo nuk është e mundur.

Keeton dhe Morris ishin ndër të parët që analizuan faktorët që ndikojnë në kreditë me cilësi të dobët dhe arritën në përfundimin se kushtet ekonomike të vendit, së bashku me performancën e dobët në sektorë të caktuar ekonomikë, shpjegojnë humbjet e kredisë të bankave (Keeton & Morris, 1987, f. 3 - 21).

Ekzistojnë shumë më shumë studime që merren me marrëdhëniet midis mjedisit makroekonomik dhe kredive me probleme, domethënë studime që lidhin fazat e ciklit të biznesit me stabilitetin bankar. Disa nga këto studime janë kryer nga: Sinkey and Greenaëalt (1991), Gambera (2000), Salas and Saurina (2002), Ranjan and Dhal (2003), Jimenez and Saurina (2006), Khemraj and Pasha (2009), Bonfim (2009), Louzis, Vouldis dhe Metaxas (2010), Espinoza and Prasad (2010), Zribi dhe Boujelbène (2011), Collins and Ėanjan (2011), Nkusu (2011), Adebola, Ėan Yusoff and Dahalan (2011), Saba, Kouser and Azeem (2012), Sëami (2012), Castro (2012). Klein (2013), Beck at al. (2013), Tomak (2013), Ahmad dhe Bashir (2013), Badar and Javid (2013), Beck, Jakubik and Piloïu (2013), Shingjergji (2013), Otasevic (2013), Messai and Jouini (2013), Jakubik and Reininger (2013), Klein (2013), Jameel (2014), Turan and Koskia (2014), Makri, Tsagkanos and Bellas (2014), Scissor (2014) and Pradhan and Pandey (2016).

2.2.1. Rritja e GDP-së

Produkti i Brendshëm Bruto (PBB), paraqet indikatorin më të rëndësishëm makroekonomik, i cili mat aktivitetin e përgjithshëm të një vendi. Ai është treguesi më relevant i potencialit prodhues të një ekonomie kombëtare.

Prodhimi I Brendshëm Bruto (PBB), paraqet të mirat dhe shërbimet e përgjithsme të shprehura në formë monetare, të prodhuara në një ekonomi kombëtare në periudhë një vjeçare.

Në shkencën ekonomike janë zhvilluar treguesit globalë dhe sintetikë, të ashtuquajturit agregatë makroekonomikë, të cilat shprehin përmbajtjen themelore, dinamikën, strukturën dhe rezultatin e veprimtarisë ekonomike në një ekonomi të caktuar. Sidoqoftë, agregati makroekonomik më i përdorur është Prodhimi i Brendshëm Bruto (PBB). Sigurt mund të thuhet

se është një tregues gjithëpërfshirës i rezultateve të prodhimit shoqëror të një ekonomie të veçantë kombëtare, d.m.th., rezultati përfundimtar i veprimtarisë prodhuese të një shoqërie. Velicković dhe Barac deklarojnë se Prodhimi i Brendshëm Bruto "përfaqëson prodhimin e përgjithshëm të mallrave dhe shërbimeve të realizuara në ekonominë kombëtare (vendin amë), pavarësisht nga pronësia" (Velickovic & Barac, 2009, f. 108). Ekonomistët shumë shpesh përdorin normën reale të rritjes së PBB-së kur vlerësojnë situatën ekonomike, e cila është gjithashtu shumë e përshtatshme për të krahasuar situatën në disa vende. Shkalla e rritjes së PBB-së mund të përkufizohet si "rritja relative e një prodhimi vendas, d.m.th. si raport i rritjes vjetore absolute të një prodhimi vendas dhe madhësisë së tij në fund të periudhës së mëparshme" (Madžar & Jovanović, 1990, f. 24).

Shkalla e rritjes së PBB-së reale zakonisht përfshihet në studime që analizojnë ndikimin e faktorëve makroekonomikë në kreditë me probleme. Një përmbledhje e literaturës tregon se përfshihet në shumicën e studimeve që hulumtojnë këtë çështje, por shkalla e rritjes së PBB-së reale nuk duhet të jetë faktori i vetëm që analizohet, sepse duke analizuar vetëm një faktor nuk mund të përcaktohet se pse shfaqen dhe rriten kreditë me probleme në sektorin bankar.

Mbi bazën e të gjitha hulumtimeve të lartpërmendura, përcaktuesit e PBB-së janë përcaktuesit themelorë makroekonomikë të rrezikut të kredisë. Ekzistojnë disa ndryshime në këtë kontekst, siç janë PBB-ja reale vjetore, hendeku i prodhimit, rritja e të ardhurave për frymë etj. Sidoqoftë, rritja reale e PBB-së është deri tani variabla më e zakonshme makroekonomike e përdorur, për shembull: Bonfim (2009), Zribi dhe Boujelbène (2011), Nkusu (2011), Castro (2012). Klein (2013), Beck et al. (2013). Prandaj, ne gjithashtu përfshijmë nivelin e vërtetë të rritjes së PBB-së në analizën tonë. Duke vepruar kështu, ne duam të ekzaminojmë efektin e ciklit të ekonomisë në rrezikun e kredisë. Sipas Nkusu (2011), një ekonomi në rritje shoqërohet me rritjen e përgjithshme të të ardhurave dhe uljen e streseve financiare, dhe kështu rritja e PBB-së duhet të lidhet negativisht me rrezikun e kredisë.

Raporti i nivelit të rritjes së PBB-së me kreditë me probleme mund të jetë statistikisht i rëndësishëm ose i parëndësishëm, pozitiv ose negativ. Rezultatet e studimeve të kryera deri më tani tregojnë kryesisht një lidhje statistikisht të rëndësishme dhe negative midis nivelit të rritjes

së PBB-së dhe kredive me probleme. Sidoqoftë, Sëami (2012), Tomak (2013) dhe Pradhan dhe Pandey (2016) kanë arritur në përfundimin se ndikimi i nivelit të rritjes së PBB-së në kreditë me probleme nuk është statistikisht i rëndësishëm në sektorët bankarë të Indisë, Turqisë dhe Nepalit, përkatësisht .

Rezultatet e shumicës së studimeve tregojnë se niveli i rritjes së PBB-së ka një ndikim statistikisht të rëndësishëm dhe negativ në kreditë me probleme, dhe ky rezultat është marrë nga: Salas dhe Saurina (2002), Ranjan dhe Dhal (2003), Jimenez dhe Saurina (2006), Khemraj dhe Pasha (2009), Louzis, Vouldis and Metaxas (2010), Espinoza and Prasad (2010), Nkusu (2011), Saba, Kouser and Azeem (2012), Ahmad and Bashir (2013), Badar and Javid (2013), Beck , Jakubik and Piloju (2013), Otasevic (2013), Messai and Jouini (2013), Jakubik and Reininger (2013), Klein (2013), Jameel (2014), Turan and Koskia (2014), Makri, Tsagkanos and Bellas (2014) dhe Scissor (2014).

Nëse shikojmë arsyetimin për marrëdhënien negative të dhënë në literaturë, mund të shihet se rritja e PBB-së ka tendencë të rritë të ardhurat, gjë që rrit më tej aftësinë e huamarrësit për të shlyer kreditë, duke çuar në një ulje të kredive me probleme (Khemaj & Pasha, 2009). Nga ana tjetër, kur ka një ngadalësim të ekonomisë, ka një rritje të papunësisë dhe debitorët përballen me vështirësi në shlyerjen e kredive, duke rezultuar në një rritje të kredive me probleme (Salas & Saurina, 2002).

2.2.2. Norma e papunësisë

Një tjetër agregat makroekonomik shumë i rëndësishëm me të cilin monitorohet ekonomia e një vendi është niveli i papunësisë. Është e sigurtë të thuhet se papunësia është një nga problemet kryesore ekonomike në shumicën e vendeve sot, pavarësisht zhvillimit të tyre. Veselinović deklaron se papunësia është "gjendje në të cilën një pjesë e anëtarëve të shoqërisë në moshë pune nuk mund të punësohen në përputhje me aftësitë dhe klasifikimet e tyre, me pagën e zakonshme"

(Veselinovic, 2010, f. 224). Sot, papunësia nuk është problem vetëm për individin e prekur prej saj, por për të gjithë sistemin ekonomik të vendit.

Papunësia përfaqësohet nga norma e papunësisë, që është raporti i numrit të të papunëve me madhësinë e fuqisë punëtore. Fuqia punëtore nënkupton personat mbi moshën 16 vjeç, d.m.th ata që punojnë në të vërtetë, plus ata që nuk punojnë, por kërkojnë në mënyrë aktive punësim (Jednak, 1999, f. 270 - 274). Shkalla e papunësisë është një masë që përdoret shumë shpesh për shkak të thjeshtësisë së saj, dhe pasqyron gjendjen e ekonomisë dhe suksesin e politikës ekonomike në vend.

Norma e papunësisë është raporti midis numrit të të papunëve të regjistruar dhe numrit të popullsisë aktive.

Si variabël tjetër makroekonomike që do ta përdorim në këtë punim është niveli i papunësisë si përqindje e popullsisë totale që ka aftësi të punojë. Në lidhje me këtë përcaktues, është logjike të supozohet se papunësia në rritje duhet të ketë një ndikim negativ në rrjedhën e parave të popullsisë, e cila do të ndikonte në mundësinë e shlyerjes së borxhit. Për sa i përket kompanive, rritja e papunësisë mund të jetë një sinjal i rënies së prodhimit si rezultat i rënies së kërkesës efektive. Kjo mund të çojë në një ulje të të ardhurave që do të ndikojnë më tej në servisimin e detyrimeve të tyre ndaj bankave. Disa studime empirike kanë ekzaminuar lidhjen midis papunësisë dhe kredive me probleme dhe të gjithë kanë krijuar një marrëdhënie pozitive (Bofondi dhe Ropele; 2011; Głogowski, 2008; Makri, Tsagkanos dhe Bellas, 2014). Prandaj, ne presim që rritja e papunësisë do të çojë në një rritje të kredive me probleme.

Një përmbledhje e literaturës tregon se shkalla e papunësisë shpesh përfshihet në studime që analizojnë faktorët që ndikojnë në kreditë me probleme. Rezultatet e studimeve tregojnë se shkalla e papunësisë mund, por nuk do të thotë se duhet, të ketë një efekt statistikisht të rëndësishëm në kreditë me probleme, dhe marrëdhëniet e tyre të ndërsjella mund të jenë pozitive ose negative. Për dallim nga rezultatet e shumicës së studimeve ku shkalla e papunësisë ka një ndikim statistikisht të rëndësishëm, Ahmad dhe Bashir (2013) kanë treguar që ndikimi i shkallës së papunësisë në kreditë me probleme nuk është statistikisht i rëndësishëm në bankat tregtare në Pakistan.

Rezultatet e hulumtimeve në përgjithësi tregojnë një marrëdhënie pozitive midis shkallës së papunësisë dhe kredive me probleme. Një marrëdhënie e tillë është mjaft e logjikshme sepse me rritjen e papunësisë, një numër i caktuar personash kanë mbetur pa të ardhura personale dhe për këtë arsye pa para për të shlyer kredinë. Rezultate të tilla u morën nga Gamber (2000), Louzis, Vouldis and Metaxas (2010), Nkusu (2011), Messai and Jouini (2013), Klein (2013), Turan and Koskia (2014), Makri, Tsagkanos and Bellas (2014).) dhe Scissor (2014)

Shpjegimi teorik për marrëdhënien pozitive midis shkallës së papunësisë dhe kredive me cilësi të dobët tregon se rritja e papunësisë në vend ka një ndikim negativ në të ardhurat e individëve, d.m.th., një person që ka humbur punën e tij humb burimin e të ardhurave ndërsa njëkohësisht humb edhe aftësinë për të shlyer kredinë. Sa për bizneset, situata është e ngjashme. Rritja e papunësisë në ekonomi ndikon negativisht në kërkesën për produktet e ndërmarrjeve, gjë që në fund të fundit ndikon në prodhimin dhe shitjen e bizneseve, gjë që përfundimisht çon në një rënie të të ardhurave dhe në përkeqësim të kushteve të servisimit të borxhit (Louzis, Vouldis, & Metaxas, 2010)

2.2.3. Norma e inflacionit

Treguesit e zhvillimit ekonomik, punësimit dhe stabilitetit të çmimeve janë treguesit kryesorë të cilësisë së performancës makroekonomike. Sigurt mund të thuhet se stabiliteti i çmimeve, punësimi i plotë dhe rritja e qëndrueshme ekonomike janë objektivat kryesore makroekonomike. Të flasësh për çmimet dhe të mos përmendish inflacionin, është plotësisht e pamundur.

Problemi i inflacionit është trajtuar gjerësisht në literaturën ekonomike, është trajtuar nga një numër i madh i ekonomistëve dhe duket se secili e ka përcaktuar në mënyrën e vetë. Prandaj, përkufizimi i tij universal ende nuk ekziston, dhe Veselinoviç thekson se të gjitha përkufizimet "përfundimisht mund të reduktohen në pikëpamjen se inflacioni është një ngritje e vazhdueshme e nivelit të përgjithshëm të çmimeve absolute ose një rënie e vazhdueshme e vlerës së parave"

(Veselinovic, 2010, f. 236 - 237). Ai më tej thekson se në përcaktimin e inflacionit është shumë e rëndësishme të theksohet se inflacioni "i referohet rritjes së nivelit të përgjithshëm të çmimeve" dhe se "ekziston kur rritja e çmimit është e pakthyeshme" (Veselinović, 2010, f. 237).

Inflacioni është tregues i ndryshimit të nivelit të përgjithshëm të çmimeve në një ekonomi. Ai matet si ndryshimi i indeksit të çmimeve të konsumit (IÇK), i cili mat ndryshimin e çmimit të një shporte artikujsh që përfaqëson ato mallra që konsumohen zakonisht nga një familje.

Inflacioni shkatërron mekanizmin ekonomik dhe i përket grupit të fenomeneve shumë të dëmshme. Për të korrigjuar pasojat e inflacionit, është e nevojshme që së pari të klasifikohet, domethënë të përcaktohet nëse bëhet fjalë për inflacion të moderuar, inflacion galopant ose hiperinflacion. Ndërsa inflacioni i moderuar nënkupton një rritje të lehtë të çmimeve (normat vjetore një shifrore), ai galopant paraqet një inflacion dyshifror ose treshifror. Hiperinflacioni çon në kolaps financiar dhe kaos të plotë në ekonomi, me çmimet që arrijnë shifrat astronomike. Shumë ekonomi arrijnë t'i mbijetojnë galopantit, por hiperinflacionit shumë vështirë.

Më thjesht, inflacioni është një situatë ekonomike në të cilën niveli i çmimeve totale po rritet, dhe ai gjithashtu mund të shprehet me shkallën e rritjes së çmimeve të konsumit. Shumë ekonomistë janë marrë me një inflacion të tillë të theksuar, dmth ndikimin e tij në kredi me cilësi të dobët. Swami (2012) dhe Makri, Tsagkanos dhe Bellas (2014) kanë treguar se inflacioni nuk ka asnjë efekt statistikisht të rëndësishëm në kreditë me probleme.

Sidoqoftë, Nkusu (2011) shpjegoi në detaje marrëdhënien midis inflacionit dhe kredive me probleme, e cila, sipas tij, është e paqartë, domethënë, mund të jetë pozitive dhe negative. Ai beson se inflacioni më i lartë mund të rrisë aftësinë e ripagimit të huamarrësit për shkak të një rënie në vlerën reale të borxhit, dhe një rritje e inflacionit mund të dobësojë aftësinë e huamarrësit për të shlyer kredinë pasi mund të çojë në një rënie të të ardhurave reale (pagat) nëse fitimet janë të paqëndrueshme (Nkusu, 2011). Kështu, sipas literaturës, marrëdhënia midis inflacionit dhe kredive me cilësi të dobët mund të jetë pozitive ose negative, në varësi të situatës së veçantë ekonomike.

Për të ndikuar në stabilitetin e çmimeve në model, ne përfshijmë nivelin e inflacionit të matur përmes çmimeve të konsumit, por ndikimi i tij në kreditë jofunksionuese është i paqartë.

Përkatësisht, nga njëra anë, inflacioni më i lartë mund ta bëjë më të lehtë për klientët që të shërbejnë borxhin e tyre për shkak të kredive më të ulëta të pasurive të patundshme, por nga ana tjetër, mund të dobësojë aftësinë e klientëve për të shërbyer detyrimet e tyre ndaj bankave, për shkak të uljes së të ardhurave të tyre reale. Studimet e mësipërme empirike konfirmojnë këtë konstatim. Kështu studimet e Günsel, 2008; Rinaldi dhe Sanchis-Arellano, 2006) krijojnë një marrëdhënie pozitive midis inflacionit dhe kredive me probleme në Qipron Veriore dhe vendet e zonës së euros. Ndërsa, studimet nga Zribi dhe Boujelbene (2011) dhe Vogiazas dhe Nikolaidou (2011) në rastin e sektorëve bankarë Tunizian dhe Rumun, treguan një lidhje negative midis inflacionit dhe rrezikut të kredisë. Prandaj, për këtë përcaktues nuk mund të përcaktojmë paraprakisht se çfarë të presim nga kreditë me probleme.

2.2.4. Norma e interesit

Një përmbledhje e literaturës tregon se përveç faktorëve më sipër, ka edhe shumë faktorë të tjerë që ndikojnë në kreditë me probleme, një prej tyre është norma e interesit. Në thelb, interesi paraqet një tarifë për përdorimin e fondeve të huaja, dhe norma e interesit është kostoja e kredisë dhe parave të gatshme në tregun financiar.

Interesi për bankat ndodh në një rol të dyfishtë, kështu që është e nevojshme të bëhet dallimi midis normave aktive dhe pasive të interesit. Norma aktive e interesit përdoret për të llogaritur interesin aktiv që banka ngarkon nga klientët e saj për fondet e vendosura, ndërsa norma pasive e interesit përdoret për të llogaritur interesin pasiv të paguar nga banka për fondet e marra. Me fjalë të tjera, bankat mbledhin depozite për të cilat paguajnë interes nga xhepi dhe vendosin kredi për të cilat ngarkojnë interes aktiv. Gjatë llogaritjes së interesit, është e nevojshme të bëhet dallimi midis llogarisë së thjeshtë dhe komplekse të interesit. Horne dhe Wachowicz besojnë se një llogari e interesit të përbërë mund të "përdoret për të zgjidhur shumë probleme financiare" (Horne & Wachowicz, 2002, f. 39). Në rastin e një llogarie interesi të përbërë, e cila përdoret më

shpesh në praktikë, interesi i kreditohet principalit dhe kështu formohet një principal i ri dhe shuma e interesit është më e madhe se interesi i dhënë nga llogaria e thjeshtë e interesit.

Interesi i paguar nga huamarrësi është çmimi i asaj kredie, domethënë tarifa për përdorimin e pasurive financiare të dikujt tjetër, dhe Dusanic shprehet se ajo "përfaqësohet nga një normë nominale e interesit" (Dusanic, 2003, f.180). Norma nominale e interesit, së bashku me të gjitha kostot e lidhura, bëjnë normën efektive të interesit. Shpenzimet e ndërlidhura lidhen kryesisht me koston e përpunimit të kërkesës së kredisë, koston e vënies së kredisë në kurs, komisionin vjetor të tarifës së administrimit të huasë, shumën e primit të sigurimit, mirëmbajtjen e llogarive që janë kusht për dhënien e kredisë dhe kostot e ngjashme që lidhen me shërbimet ndihmëse që janë kusht për përdorimin e kredisë të përfutur nga përfutuesi (p.sh. kostoja e lëshimit të një ekstrakti nga regjistri i pasurive të paluajtshme, kostoja e regjistrimit të hipotekës, kostoja e vlerësimit të vlerës së pasurive të paluajtshme dhe sendeve të luajtshme). Norma efektive e interesit është shumë domethënëse sepse i tregon klientit se sa do të kushtojë ajo kredi, dhe përdoret gjithashtu kur krahasohet i njëjti produkt bankar me ofruesit e ndryshëm të tregut financiar.

Kur përcakton normën e interesit për një kredi të caktuar, banka vlerëson mundësinë e kthimit të kredisë, d.m.th., që kredia nuk do të shlyhet. Kur formon normat e interesit, banka merr një vendim bazuar në analizat e saj, qëllimet e përcaktuara dhe vlerësimin e rrezikut. Ndikimi i vendimeve të tilla nuk është i rëndësishëm vetëm për bankën si një institucion financiar por edhe për ekonominë në tërësi. Për këtë arsye, përcaktimi i një politike cilësore të normave të interesit është një nga detyrat më të vështira bankare.

Për shkak të faktit se interesi është i lidhur me secilën kredi, ai ka një ndikim të madh në shfaqjen e kredive me probleme. Për këtë arsye, normat aktive të interesit janë përfshirë në një numër të madh të studimeve të kredisë me cilësi të dobët. Rezultatet e hulumtimit të kryer janë të ndryshme. Sëami (2012) dhe Tomak (2012), duke analizuar kreditë me probleme në sektorin bankar të Indisë dhe Turqisë, kanë treguar se normat aktive të interesit nuk kanë ndonjë ndikim statistikisht të rëndësishëm në kreditë me probleme.

Një marrëdhënie statistikisht e rëndësishme dhe pozitive midis normave të interesit aktiv dhe kredive me probleme u gjet nga Sinkey dhe Greenawalt (1991), Ranjan dhe Dhal (2003),

Jimenez dhe Saurina (2006), Khemraj dhe Pasha (2009), Louzis, Vouldis dhe Metaxas (2010). , Espinoza and Prasad (2010), Collins and Wanjan (2011), Nkusu (2011), Adebola, Wan Yusoff and Dahalan (2011), Badar and Javid (2013), Beck, Jakubik and PiloIU (2013), Messai and Jouini (2013) dhe Jameel (2014). Në studimin e tij, Nkusu shpjegon këtë lidhje pozitive dhe shprehet se një rritje e normave të interesit dobëson aftësinë e huamarrësit për të shlyer kreditë, duke çuar në një rritje të nivelit të kredive me probleme (Nkusu, 2011). Nga ana tjetër, Saba, Kouser dhe Azeem (2012), Ahmad dhe Bashir (2013), Otasevic (2013) dhe Turan dhe Koskija (2014) gjetën një lidhje statistikisht të rëndësishme dhe negative midis normës aktive të interesit dhe kredive me probleme. Marrëdhënia negative shpjegohet me faktin se rritja e normës aktive të interesit zvogëlon aftësinë e klientëve për të marrë hua, gjë që zvogëlon sasinë e kredive, dhe kështu zvogëlon numrin e kredive me probleme.

II.3. Faktorët bankar

Moody's ka botuar një Metodologji Vlerësimi për Bankat, e cila ofron një përshkrim të hollësishëm të faktorëve cilësor dhe sasior që ndikojnë në sektorin bankar. Analiza e bërë për të identifikuar këta faktorë përfshin dy qasje - një qasje makro që identifikon faktorët makroekonomikë dhe një qasje financiare që identifikon faktorët financiarë dhe cilësor. Qasja makro mbulon mjedisin operacional dhe ekonomik të bankës, ndërsa qasja financiare përfshin pozicionin financiar të bankës, treguesit kryesorë të aftësisë pagueuese dhe të likuiditetit, së bashku me tregues dhe vlerësime shtesë financiare. Faktorët sasiorë janë plotësues të profilit financiar dhe pasqyrojnë notat cilësore jo-financiare.

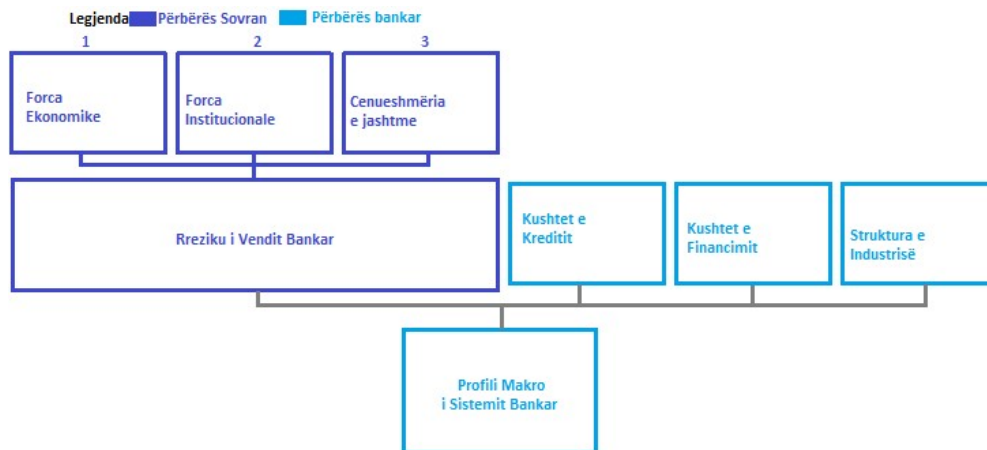
Gjatë analizës, Moody's përdori të dhëna në dispozicion të publikut dhe metrikë të thjeshtë për të siguruar një kornizë analitike globalisht të krahasueshme. Kjo reflekton qartë pikëpamjen e Moody's se "treguesit e thjeshtë shpesh janë më efikas se ata kompleksë" dhe tregon "nevojën për të identifikuar koeficientët e disponueshëm në mënyrë universale" (Moody's Investors Service, 2016, f. 6).

Faza e parë e analizës së kryer nga Moody's ka të bëjë me vlerësimin e makro mjedisit në të cilin operojnë bankat, pasi "dështimet e bankave shpesh lidhen me krizat sistemike të shkaktuara nga faktorët makroekonomikë" (Moody's Investors Service, 2016, f. 19). Faktorët makro që prekin sektorin bankar janë grupuar në gjashtë kategori, përkatësisht:

- forca ekonomike,
- forca institucionale,
- cënueshmëria e jashtme
- kushtet e kreditit,
- kushtet e financimit,
- struktura e industrisë (Moody's Investors Service, 2016, f. 19).

Qasja makro e përdorur në analizë është dhënë në figurën 1.

Figura 1. Qasja makro

Burimi: (Moody's Investors Service, 2016, fq. 19)

Figura tregon se tre kategoritë e para (forca ekonomike, forca institucionale dhe cënueshmëria e jashtme) përmbajnë vetëm përbërës sovranë, ndërsa tre kategoritë e mbetura (kredia, kushtet e financimit dhe struktura e industrisë) përmbajnë përbërës që pasqyrojnë bashkësinë midis sektorit bankar dhe kredisë sovraane. Moody's beson se forca ekonomike është shumë e rëndësishme sepse bankat janë shumë të ekspozuara dhe puna e tyre është e lidhur ngushtë me faktorët makroekonomikë. Fuqia ekonomike matet nga tre faktorë, d.m.th., dinamika e rritjes, situata ekonomike dhe të ardhurat kombëtare. Fuqia institucionale e një vendi është e rëndësishme sepse bankat, nga vetë natyra e tyre, varen nga një kornizë e shëndoshë ligjore, dhe çdo paaftësi për të ekzekutuar një kontratë ose dobësi tjetër institucionale ndikon drejtpërdrejt në sistemin bankar dhe e bën atë më të paqëndrueshëm. Fuqitë institucionale maten nga dy faktorë: korniza institucionale dhe efektiviteti, dhe politika e besueshmërisë dhe efikasiteti. Gjithashtu, ndjeshmëria e jashtme e një vendi ka një ndikim të rëndësishëm në cënueshmërinë e sistemit të saj bankar (p.sh. rreziku politik mund të shtrihet në sektorin bankar shumë shpejt), dhe matet nga rreziku politik, rreziku i likuiditetit të institucioneve qeveritare dhe rreziqet e jashtme. Moody's shprehet se "nivele të larta të borxhit ose zgjerim të shpejtë të kredisë mund të tregojnë probleme me cilësinë e kredisë që mund të ndodhin më vonë, kështu që kushtet e kredisë janë shumë të

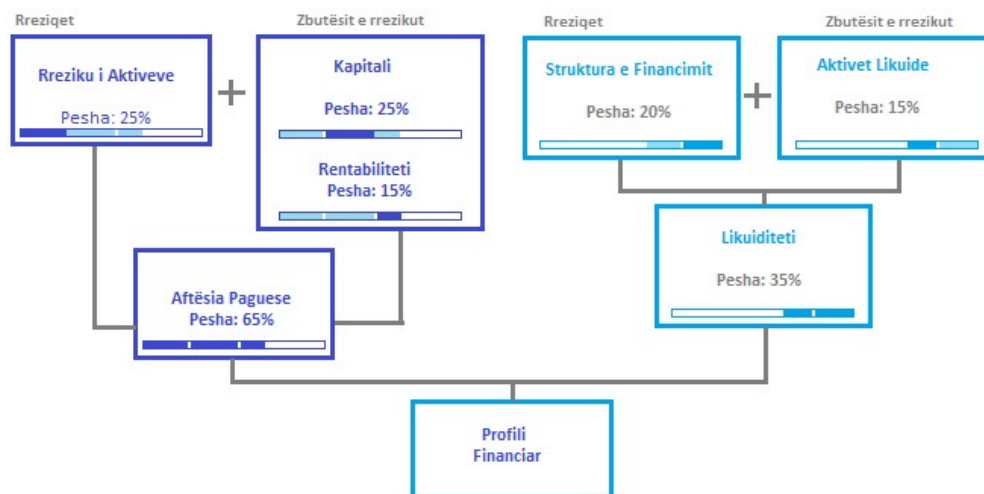
rëndësishme për vlerësimin e forcës së sektorit bankar në tërësi" (Moody's Investors Service, 2016, f. 23). Kushtet e kredisë maten duke përdorur dy indikatorë kryesorë, të cilët janë: niveli i kredisë për sektorin privat në lidhje me prodhimin e brendshëm bruto dhe rritja e kredisë për sektorin privat në lidhje me produktin e brendshëm bruto. Problemet e financimit zhvillohen jo vetëm në nivelin individual të bankës por edhe në nivelin e sektorit bankar, në mënyrë që treguesit e financimit të vendit të tregojnë një problem edhe para se të shihet në bazë të treguesve të veçantë bankarë. Treguesit i referohen sasisë ose kostos së financimit të bankave, që ndryshojnë nga një vend në tjetrin, por zakonisht përmbajnë masa të financimit të tregut dhe bilancet e bankës qendrore. Komponenti i fundit i qasjes makro është një strukturë e industrisë, e cila merret kryesisht me hiperkapësinë, inovacionin financiar dhe çështjen e liberalizimit. Këta faktorë kanë një ndikim të rëndësishëm në sektorin bankar, të matur nga niveli i përqendrimit brenda sektorit bankar, roli i institucioneve jofitimprurëse, treguesit për identifikimin e risive dhe ndryshimet në rregulloren bankare.

Faza e dytë e analizës së realizuar nga Moody's përqendrohet në bazat financiare të bankës, gjegjësisht vlerësimin e ekspozimit të bankës ndaj goditjeve dhe aftësisë së tij për t'i absorbuar ato. Vlerësimi i ekspozimit përqendrohet në bazat e dyfishta të aftësisë paguese dhe likuiditetit, përkatësisht:

- aftësia paguese - një kombinim i rreziqeve bankare dhe aftësisë për të thithur rreziqe, d.m.th për të mbuluar humbjet me kapital dhe fitime,
- likuiditeti - një kombinim i mospërputhjes midis aktiveve të një banke dhe detyrimeve të saj, domethënë, pasqyron besueshmërinë e financimit, si dhe aftësinë për të dalë nga paratë e gatshme nga rezervat aktuale.

Faktorët e mësipërm janë të ndërlidhur dhe përveç kësaj, janë analizuar faktorët e lidhur që ndikojnë sektorin bankar. Struktura e aftësisë paguese dhe e likuiditetit, sipas Moody's, është dhënë në Figurën 2.

Figura 2: Solveniteti dhe struktura e likuiditetit (Moody's)

Burimi: (Moody's Investors Service, 2016, fq. 32 dhe 44)

Solveniteti i Moody-it mat aftësinë paguese si një kombinim i rrezikut bruto (rreziku total i aktiveve) dhe rreziku i dëmtuar (kapitali dhe fitimet). Theksim më i lartë ishte vendosur në aktivet e rrezikshme (25%) dhe kapitalin (25%) pasi ato konsideroheshin si shkaqet më të mëdha të problemeve të aftësisë paguese, ndërsa më pak theks i është kushtuar rentabilitetit (15%). Vlerësimi i likuiditetit është një produkt i strukturës së financimit të bankës (në bazë të së cilës vlerësohet mundësia e humbjes së aktiveve) dhe e aktiveve likuide. Likuiditeti i plotë vjen nga strukturat e financimit (25%) dhe aktivet likuide (15%). Në fund të fundit, faktorët e aftësisë paguese përbëjnë 65% të qasjes financiare, ndërsa faktorët e likuiditetit zënë 35% të mbetur. Kjo pasqyron qartë pikëpamjen se faktorët e aftësisë paguese janë zakonisht shkaku i dështimeve bankare dhe se rreziqet e likuiditetit zbuten pjesërisht nga aksionet e bankës qendrore në kushte normale të biznesit. Përveç sa më sipër, ekzistojnë edhe faktorë të tjerë që ndikojnë në sektorin bankar që nuk mund të përcaktohen. Këta janë faktorë cilësorë, dhe listat e tre të Moody-it: diversifikimi afaristë, paqartësia dhe kompleksiteti dhe sjellja e korporatave.

Modeli i Moody's shërbeu si bazë për krijimin e një kornize konceptuale për këtë studim. Kuadri konceptual i këtij studimi është një paraqitje skematike e marrëdhënies midis një variabël të varur (pjesa e kredive me probleme) dhe variablave të pavarur. Variablat e pavarur ndahen si në shumicën e studimeve të ngjashme, në dy grupe: variablat makroekonomike (shkalla e rritjes së PBB-së reale, norma e papunësisë, norma e inflacionit dhe norma aktive e interesit) dhe variablat specifike bankare (raporti kredi/aktive, niveli i rritjes së kredisë dhe treguesi ROE dhe ROA).

2.3.1. Niveli i kredisë

Kjo determinantë përcakton tendencën e marrjes së rrezikut të bankave. Sipas Castro (2012), rritja e kredisë në nivelin agregat jep informacion për kushtet e përgjithshme të tregut të kredisë, d.m.th. tregon se sa e lehtë apo e vështirë është të marrësh një kredi, të rinovosh një kontratë ekzistuese, etj. Zgjerimi i kredisë për një periudhë kohe rrit aftësinë për mospagim më të madh në pagesa në të ardhmen, duke reflektuar tolerancën më të madhe të rrezikut të bankave dhe qasje më të lehtë ndaj klientëve të rrezikshëm kreditorë. Sidoqoftë, ka edhe studime të tilla si (Boudriga et al. 2009; Khemraj and Pasha 2009; Swamy 2012) të cilat, megjithë arsyetimin teorik të një marrëdhënie pozitive, gjejnë një lidhje negative midis këtyre dy ndryshoreve. Sipas Quagliariello (2007), marrëdhënia pozitive midis rritjes së kredisë dhe kredive problematike mund të jetë rezultat i specifikave, rregulloreve dhe historisë së caktuar në sistemet bankare individuale që i bëjnë bankat më konservatore dhe të zellshme për zgjerimin e kredisë. Prandaj, efekti i rritjes së kredisë mund të jetë në të dy drejtimet.

Vitet e fundit, shumica e vendeve janë përballur me problemin e rritjes së përshpejtuar të kredisë, pra zgjerimin e kredisë. Zgjerimi i kredisë është një rritje e paqëndrueshme e kredisë që, pas përfundimit, ka një ndikim negativ në sektorin bankar, si dhe në ekonominë në tërësi. Mendoza dhe Terrones shprehen se "zgjerimi i kredisë është një bum i tepërt krediti që përfundon papritmas në një pikë" (Mendoza & Terrones, 2004, f. 149).

Hulumtimet tregojnë se ka shkaqe të shumta për zgjerimin e kredisë. Cottarelli, Dell 'Ariccia & Vladkova - Hillar e konsiderojnë liberalizimin e sistemeve financiare dhe bankare të jetë një shkak kryesor i zgjerimit të kredisë (Cottarelli, Dell' Ariccia, & Vladkova - Hollar, 2003), dhe janë dakorduar nga Ottens, Lambregts dhe Poelhekke (Ottens, Lambregts, & Poelhekke, 2005). Mendoza dhe Terrones e konsiderojnë shkakun kryesor të zgjerimit të kredisë si një tronditje pozitive ekonomike (Mendoza & Terrones, 2008). Kiss, Nagy dhe Vonnak i konsiderojnë garancitë qeveritare dhe konkurrencën e rritur bankare si shkaqet kryesore të zgjerimit të kredisë (Kiss, Nagy, & Vonnak, 2006). Një numër i autorëve, përfshirë Mendoza dhe Terrones (Mendoza & Terrones, 2008), Elekdag dhe Wu (Elekdag & Wu, 2013), Calderon dhe Kubota (Calderon & Kubota, 2012), pajtohen që fluksi i kapitalit të huaj përfaqëson një tregues të mirë të zgjerimit të kredisë. Mund të nxitet gjithashtu nga rritja e çmimeve të pasurive të patundshme në tregun e hipotekave, me këtë pajtohen Bernanke, Gertler dhe Gilchrist (Bernanke, Gertler, & Gilchrist, 1999), Kiyotaki, dhe Moore (Kiyotaki & Moore, 1995), Aiyagari, dhe Gertler (Aiyagari & Gertler, 1999) dhe Sa (Sa, 2007). Pikërisht rritja e çmimeve të pasurive të paluajtshme është një nga shkaqet kryesore të krizës financiare globale të vitit 2008.

Është e rëndësishme të theksohet se çdo rritje e tepërt e kredisë nuk barazohet me zgjerimin e kredisë, dhe Tornell dhe Wetermann besojnë se rritja e tepërt e kredisë gjithashtu mund të përfaqësojë thellimin financiar, d.m.th., shfaqja e rritjes së kredisë me një normë më të lartë se niveli i rritjes së PBB-së (Tornell & Westermann, 2002). Mishin tregoi faktin se thellimi financiar çon në ndryshime të qëndrueshme në mundësitë financiare dhe rritjen e investimeve, që njëkohësisht promovon rritjen ekonomike (Mishkin, 2007). Këtë e plotësojnë Rousseau dhe Wachtel, të cilët shpjegojnë se kjo marrëdhënie dobësohet ose zhduket gjatë krizës financiare (Rousseau & Wachtel, 2011). Gjithashtu, rritja e tepërt e kredisë mund të rezultojë nga huazimi i kapitalit qarkullues.

Filipoviç dhe Nikoliç konsiderojnë se është e nevojshme të dallohet rritja e kredisë për familjet nga rritja e kredive për kompanitë, sepse "rritja e kredive për ekonominë mund të ndikojë pozitivisht në stabilitetin makroekonomik përmes rritjes së furnizimit të përgjithshëm, zëvendësimit të importit dhe rritjes së punësimit, të cilat të gjitha kanë efekte pozitive në bilancin

aktual të pagës, inflacionin dhe stabilitetin e valutës", ndërsa " rritja e kredisë shtëpiake stimulon kërkesën totale në kushte të furnizimit të kufizuar të brendshëm, bën presion mbi konsumin dhe/ose kërkesën e importit, e cila ndikon negativisht në bilancin e tregtisë, shkakton presion inflacionit dhe zhvlerësim të valutës "(Filipović & Nikolić , 2008, faqe 68 - 69).

Literatura tregon se rritja e shpejtë e kredisë shoqërohet shumë shpesh me një rënie të cilësisë së portofolit të kredisë, sepse, për shkak të rritjes së kredive të vendosura, vërehet një rritje e kredive me probleme. Kjo u konfirmua në një studim të kryer nga Shingjergji (2013). Nga ana tjetër, Khemraj dhe Pasha (2009), Espinoza dhe Prasad (2010), Boudriga, Taktak dhe Jellouli (2010), Klein (2013) dhe Ganić (2014) treguan se rritja e kredisë ka një raport statistikisht domethënës dhe negativ me kreditë me probleme. Megjithatë rezultatet e hulumtimit të kryer kryesisht treguan faktin se rritja e kredisë ka një ndikim statistikisht të rëndësishëm në kreditë me probleme, Louzis, Vouldis dhe Metaxas (2010) dhe Messai dhe Jouini (2013) treguan se rritja e kredisë nuk ka asnjë ndikim statistikisht të rëndësishëm në kreditë me probleme.

2.3.2. Treguesi ROE dhe ROA

Një tregues tjetër shumë i rëndësishëm i përfitueshmërisë është kthimi në kapital, pasi është një mekanizëm i brendshëm për matjen e vlerës së aksionarëve. Treguesi ROE merret kur vihet në raportin e fitimit neto dhe kapitalit mesatar të aksioneve, dhe tregon një vlerësim të drejtpërdrejtë të kthimit financiar të investimit. Ky tregues shpesh përdoret nga analistët ekonomikë sepse mbështetet në të dhëna që janë në dispozicion të publikut.

ROE gjithashtu mund të përcaktohet si fitim neto për kapital aksionesh. Nëse ROE përcaktohet në këtë mënyrë, është shumë e rëndësishme të theksohet se fitimi neto pas taksës merret parasysh, dhe sasia e kapitalit rritet me fitimet e mbajtura dhe fondet rezervë. Vlerat e ulëta të ROE tregojnë fitime shumë të ulëta bankare. Është e rëndësishme të theksohet fakti se vlera e

treguesit ROE, në kontekstin e inflacionit, duhet të jetë së paku e barabartë me normën e inflacionit, pasi kjo është mënyra e vetme për të ruajtur vlerën reale të kapitalit

Treguesi i fitueshmërisë i matur nga kthimi i kapitalit neto është përfshirë gjithashtu në një numër studimesh që analizojnë ndikimin e faktorëve bankarë të veçantë në kreditë me probleme. Autorët dolën me rezultate të ndryshme gjatë hulumtimit. Ganić (2014) dhe Alihodžić (2014) treguan se marrëdhënia midis ROE dhe huave me cilësi të dobët është statistikisht domethënëse dhe negative. Nga ana tjetër, rezultatet e shumicës së studimeve tregojnë se kjo marrëdhënie është statistikisht e rëndësishme dhe pozitive, e cila shpjegohet me faktin se përkeqësimi i përfitueshmërisë së bankës (matur me kthimin e kapitalit të vet) sjell një rritje të nivelit të kredive me probleme. Rezultate të tilla u morën nga Boudriga, Taktak dhe Jellouli (2009), Louzis, Vouldis and Metaxas (2010), Ahmad and Bashir (2013), Shingjergji (2013), Klein (2013), Makri, Tsagkanos and Bellas (2014) and Pradhan dhe Pandey (2016).

Kthimi i Aktivit (ROA) është një tregues shumë i rëndësishëm i përfitueshmërisë së një banke pasi tregon efektivitetin e menaxhimit të pasurive. Një ROA fitohet kur vihet në raport të ardhura neto (pas taksës) dhe aktivet totale mesatare gjatë vitit të biznesit.

Treguesi i përfitueshmërisë së bankës, i matur me kthimin e aktiveve, është përfshirë në një numër studimesh që merren me problematikën e kredive me cilësi të dobët, dhe rezultatet e marra tregojnë se marrëdhëniet e tyre të ndërsjella mund të jenë të ndryshme. Makri, Tsagkanos dhe Bellas (2014) treguan se treguesi ROA nuk kishte asnjë efekt statistikisht të rëndësishëm në kreditë me probleme. Sëami (2012), Ahmad dhe Bashir (2013) dhe Pradhan dhe Pandey (2016) gjetën marrëdhënie statistikisht të rëndësishme dhe pozitive midis këtyre dy treguesve, marrëdhënia pozitive ishte rezultat i një administrimi joefikas të aktiveve të bankës. Nga ana tjetër, Louzis, Vouldis dhe Metaxas (2010) dhe Boudriga, Taktak dhe Jellouli (2010) gjetën një raport statistikisht domethënës dhe negativ midis ROA dhe kredive me probleme, dhe një marrëdhënie negative tregon që bankat me përfitim më të ulët janë më pak të prirur për të gjeneruar të ardhura, dhe për këtë arsye ka më pak të ngjarë të aprovojnë kredi me rrezik që sjellin më pak kredi të këqija në të ardhmen.

2.3.3. Raporti kredi – aktive

Raporti gjithsej kredi - gjithsej aktive tregon se sa përqind e aktiveve të bankës përdoren për aktivitetin e kredidhënies.

Varësishtë nga trendi rritës apo ulës të raportit në mes gjithësej kredi / gjithësej aktive do të vërehet edhe politikën kreditore të sistemi bankar. Në periudhat kur është ulur raporti gjithsej kredi - gjithsej aktive atëherë vërehet se bankat kanë shtrënguar kriteret e kredidhënies duke tkurrur ofertën për kredi në sistemin bankar.

Analizat e bëra në lidhje me këtë raport kanë dëshmuar se ka lidhje të drejtë midis raportit kredi - aktive dhe kredive me probleme duke sugjeruar se bankat me një dëshirë të madhe për të mbartur risk kanë hasur në nivele më të larta të kredive me probleme.

Kumar Dash dhe Gaurav Kobra (2010) në sistemin bankar Indian arrijnë në përfundimin se faktorët bankarë dhe faktorët makroekonomikë ndikojnë në portofolin e kredive të bankave tregtare në Indi. Autorët përdorin analizën e regresionit për një periudhë 10 vjeçare për të analizuar lidhjen midis kredive me probleme dhe disa variabla kyç si makroekonomikë ashtu edhe bankarë.

Sipas analizës, variabël i varur është niveli i kredive me probleme (NPL ratio) ndërsa si variabla të pavarura merren:

- Rritja vjetore e prodhimit të brendshëm bruto (GDP);
- Norma reale e interesit e matur si diferencë midis normës mesatare të ponderuar të kredisë dhe inflacionit;
- Norma vjetore e inflacionit;
- Norma reale efektive e këmbimit;
- Raporti midis totalit të kredisë dhe totalit të aktiveve;
- Përmasat e bankës si raport i aktiveve gjithsej të bankës *i* dhe aktiveve gjithsej të gjithë sistemit bankar;

- Rritja e nivelit të kredisë së bankës *i*.

Analiza vëren se ka lidhje të drejtë midis raportit kredi - aktive dhe kredive me probleme duke sugjeruar se bankat me një dëshirë të madhe për të mbartur risk kanë hasur në nivele më të larta të kredive me probleme.

Rritja e nivelit të kredisë, norma e inflacionit dhe rritja e PBB kanë lidhje të zhdrejtë me nivelin e kredive me probleme. Norma reale e interesit dhe norma reale efektive e këmbimit kanë lidhje të drejtë me normën e kredisë me probleme.

2.3.4. Faktorët tjerë bankar

Raporti i mjaftueshmërisë së kapitalit

Kapitali i bankës është një burim i investuar përgjithmonë në bankë, pra pjesa më e qëndrueshme e potencialit financiar të bankës.

Raporti i mjaftueshmërisë së kapitalit është një faktor specifik bankar që shpesh përfshihet në studime që merren me kreditë me probleme. Më saktësisht, ky raport zakonisht përdoret kur testohet hipoteza e "rreziqeve morale" sepse ndihmon në përcaktimin e rrezikut afaristë të bankës.

Rezultatet e studimeve të kryera tregojnë përgjithësisht një marrëdhënie negative midis raportit të mjaftueshmërisë së kapitalit dhe kredive me probleme, që do të thotë se bankat me raport të ulët të mjaftueshmërisë së kapitalit rrisin rrezikun e portofolit të kredisë, dhe rezultati është një rritje e kredive me probleme në periudhën e ardhshme. Ky rezultat u arrit nga Salas dhe Saurina (2002), Espinoza and Prasad (2010), Sëami (2012), Shingjergji (2013), Jameel (2014), Makri, Tsagkanos and Bellas (2014) and Pradhan and Pandey (2016).

Nga ana tjetër, Boudriga, Taktak dhe Jellouli (2010) treguan se ekziston një marrëdhënie pozitive midis raportit të mjaftueshmërisë së kapitalit dhe kredive me probleme, gjë që

shpjegohet me faktin se bankat me shumë kapitalizim nuk janë nën presion dhe janë më pak të prirur për të rrezikuar (Boudriga, Taktak, & Jellouli, 2010).

Treguesit e përfitueshmërisë së bankës

Koncepti i përfitueshmërisë është shumë i rëndësishëm në praktikën bankare sepse përmes fitimit banka rrit dividendin ndaj aksionarëve të saj, dhe duke ri-investuar në aksione (kapital) krijon kushte për rritjen e potencialit të vet financiar dhe kreditor. Fitueshmëria e operacioneve varet nga suksesi i zbatimit të masave të politikës së biznesit të bankës dhe kjo është arsyeja pse menaxhmenti duhet të njihet mirë me strukturën e bilancit të tij. Nëse administrata e bankës dëshiron të rrisë përfitueshmërinë e saj, ajo duhet të përballet me një konflikt midis parimeve të përfitimit, parimit të likuiditetit dhe parimit të sigurisë. Nëse një prej parimeve të biznesit i jepet përparësi, atëherë ekziston një konflikt.

Kur llogaritin dhe raportojnë fitueshmërinë, bankat zakonisht fillojnë nga niveli i kthimit të totalit të aktiveve, shkalla e kthimit të kapitalit aksionar, shkalla e kthimit të aktiveve totale, fitimet për aksion dhe shkalla e kthimit të kapitalit të huaj (Vunjak & Kovačević, 2006, f. 383). Sidoqoftë, në literaturë, përdoren më shpesh standardet e pranuar përgjithësisht, të cilat i referohen:

- profitabiliteti si një normë e kthimit të totalit të aktiveve (ROA),
- profitabiliteti si normë e kthimit të kapitalit (ROE) (Ćurčić, 1999, f. 96).

Të cilat janë të trajtuara më sipër.

Marzhi i ndërmjetësimit është diferenca ndërmjet normës mesatare të interesave aktive të kredisë dhe normës mesatare të interesave pasive të depozitave.

Kursin e këmbimit

Khemraj dhe Pasha (2005) kërkojnë të përcaktojnë faktorët që ndikojnë në nivelin e kredive me probleme në Guayana duke marrë në shqyrtim të dhëna nga 6 banka tregtare që kanë operuar gjatë viteve 1994 – 2004. Me anën e një modeli regresioni autorët marrin si variabël të varur kreditë me probleme, dhe si variabël të pavaruar faktorët makroekonomikë dhe bankarë si vijon: rritja vjetore e PBB, norma reale e interesit, norma e inflacionit, kursi real efektiv i këmbimit, raporti midis kredisë dhe aktiveve gjithsej, pjesa në treg e bankës i, përqindja e shtimit të kredisë së bankës i.

Rezultatet e studimit të tyre tregojnë se lidhja midis raportit kredi / aktive dhe kredive me probleme është e drejtë duke pohuar që bankat me “oreks” të lartë për të mbartur risk hasin në nivele më të larta të kredive me probleme. Norma reale e interesit ka lidhje të drejtë me kreditë me probleme, por lidhja është e dobët. Rritja e nivelit të kredisë ka lidhje të fortë të zhdrejtë me kreditë me probleme dhe është e rëndësishme në kohën t, në t-1 dhe t-2. Kursi real efektiv i këmbimit ka lidhje të fortë të drejtë me kreditë me probleme duke sugjeruar se konkurrenca ndërkombëtare e ekonomisë vendase është përcaktues i rëndësishëm i riskut të kredisë. Lidhja midis rritjes së PBB dhe kredive me probleme është e zhdrejtë ndërsa ka një lidhje të paqartë midis inflacionit dhe kredive me probleme pasi koeficientët janë negativë në kohën t dhe pozitivë në kohën t-1. Lidhja midis madhësisë së bankës dhe kredive me probleme nuk është e rëndësishme duke treguar se bankat e mëdha nuk janë domosdoshmërisht më efikiente në shqyrtimin e kredimarrësve në krahasim me bankat më të vogla.

KAPITULLI III. METODAT E MATJES DHE TË VLERËSIMIT TË RISKUT TË KREDISË

III. 1. Hyrje në riskun e kredisë

Në teorinë financiare, rreziku përcaktohet si devijim ose devijim nga rezultatet e pritura që kanë ndodhur si rezultat i ndryshimeve në variablat financiarë. Sipas kësaj, për të ekzistuar rreziku financiar ai duhet të jetë në mundësi të shkaktojë dëm ekonomik, të jetë i pasigurt dhe të jetë i rastësishëm. Në të vërtetë, rreziku paraqet mundësinë e humbjes.

Rreziku i kredisë dhe studimi i tij nuk është vetëm një temë e gjerë dhe e pashtershme me rëndësi të madhe për industrinë bankare, por një rrezik kryesor bankar, bile edhe kur bëhet fjalë për tregjet financiare më të zhvilluara.

Përkufizime të ndryshme të rrezikut të kredisë mund të gjenden në teorinë dhe praktikën bankare, në varësi të gjerësisë së të kuptuarit të produkteve të kredisë dhe brenda portofolit të kredisë të ekspozuar ndaj rrezikut të kredisë.

Më shpesh rreziku i kredisë përcaktohet si: probabiliteti i humbjes financiare që vjen nga pamundësia për të bërë një pagesë të plotë, të pjesshme ose të vonuar për shkak të paafësisë së huamarrësit për të përmbushur detyrimet e tij të kredisë në përputhje me kushtet e rënë dakord të

kredisë. Ose më thjeshtë: Rreziku i kredisë është gjasa që debitorët e bankës të mos i përmbushin detyrimet e tyre të kredisë në përputhje me kushtet e dakorduara.

Risku i kredisë lidhet me humbjen e principalit apo të shpërblimit financiar, që vjen si pasojë e dështimit të huamarrësit në shlyerjen e borxhit ose ndryshe nga mospërmbushja e detyrimeve kontraktore të huamarrësit. Ky risk lind sa herë, që një huamarrës pret të përdorë flukset monetare të ardhshme për shlyerjen e borxhit. Investuesit kërkojnë të shpërblehen për sipërmarrjen e riskut të kredisë, si për pagimin e interesit ashtu edhe për kapitalin e dhënë hua. Risku i kredisë lidhet ngushtë me kthimet potenciale nga investimi duke përmendur këtu rastin shumë të njohur të lidhjes së ngushtë ndërmjet normës së kthimit të obligacioneve dhe riskut të kredisë.

Rreziku i kredisë ka tre dimensione:

- a) Rreziku i mospagimit (default risk);
 - b) Rreziku i ekspozimit (exposure risk);
 - c) Risku i rikuperimit të kredisë (recovery risk).
- a) Rreziku i mospagimit të kredisë paraqitet kur huamarrësi pjesërisht ose tërësisht nuk i shlyen detyrimet e veta të kontraktuara të kredisë edhe kur vlera tregëtare e kredisë konkrete bie nën vlerën në të cilën u miratua. Kjo është në thelb dimension i më domethënës i rrezikut të kredisë.
- b) Rreziku i ekspozimit të kredisë gjenerohet nga pasiguria e bankës, se çfarë sasi kredie do të miratojë në të ardhmen të marrë si një e tërë dhe/ose për një klient individual. Ky dimension i rrezikut shprehet kur ekzistojnë linja kredie të hapura, kredi rrotulluese ose bëhet fjalë për kredi derivate, kështu që madhësia e rrezikut do të varet më shumë nga vëllimi i borxhit të kredisë së klientëve në një moment të caktuar ose nga lëvizjet e tregut, dhe jo nga aktiviteti i bankës.
- c) Rreziku i shlyerjes së kredisë përcaktohet nga arsyeja e mospagimit të tij, pra gjendja financiare e klientit për të shlyer kredinë, llojin e kolateralit me të cilin është siguruar kredia, si dhe nga pasuria e tij e patundshme dhe vlera e tregut. Përkatësisht, edhe nëse kredia nuk shlyhet me kohë/ose nuk shlyhet fare dhe sigurohet me kolateral, lehtë themi që rreziku i ripagimit të kredisë është i vogël dhe humbja është e papërfillshme.

Në vendin tonë, sipas Ligjit në fuqi për Bankat dhe Vendimit për Menaxhim të Rrezikut², përfshihen këto rreziqe të mëposhtme bankare: kredisë, likuiditetit, valutës, tregut, operativ, rreziku nga ndryshimi i normës së interesit dhe rrezikut reputacional dhe strategjik.

Sipas Vendimit për Menaxhim të Rrezikut, rreziku i kredisë është një rrezik humbjeje për bankën për shkak të paaftësisë së klientit të saj për të shlyer detyrimet ndaj tij në shumën e rënë dakord dhe/ose brenda afateve të dakorduara.

Ky rrezik lind kur klienti, për arsye objektive ose subjektive, nuk do të jetë në gjendje të kryejë detyrimet e tij ndaj bankës. Banka është e përqendruar në lehtësirat e kredisë që sjellin më shumë të ardhura por gjithashtu janë të ekspozuar ndaj rrezikut më të madh. Mospagimi i debitorit është një arsye kryesore për humbje të pjesshme ose totale të bankës në bazë të fondeve të huazuara ose interesave, prandaj, ky rrezik thuhet gjithashtu se është një nga më të rëndësishmit për sa i përket madhësisë së humbjeve të mundshme.

Referuar BIS II

Një dështim ndodh kur ka ndodhur të paktën një nga situatat e mëposhtme:

1. Banka konsideron se huamarrësi nuk është i aftë t'i paguaj të gjitha detyrimet e kredisë bankës.
2. Kur huamarrësi ka më tepër së 90 ditë vonesë në detyrimet e tij kundrejt bankës.

Ky përkufizim e ka bërë pak të paqartë konceptin e dështimit, dhe për rrjedhojë në disa botime është shrytëzuar pjesa e dytë e përcaktimit. Shumë autorë kanë përdorur pjesën e dytë të përkufizimit edhe pse disa prej huamarrësit mund edhe të jenë të aftë të paguajnë pas 90 ditëve. Sidomos në rastin e kredive për individ, kur vonesa mund të vijë edhe si shkak i parregullsisë së tij në shlyerjen e detyrimeve. Ne do të përdorim mënyrën si e ka përcaktuar dështimin (riskun e kredisë) banka ku do të marrim të dhënat. Në varësi të politikave të një banke dhe produkteve, numri i ditëve që një kredimarrës të quhet në dështim ndryshon.

Basel II identifikon tre komponentë kryesorë të riskut të kredisë. Në vlerësimin e riskut të kredisë nga një kundërpalë e vetme, një bankë duhet të konsiderojë tre çështje:

² Vendimi për Menaxhim të Rrezikut, Gazeta Zyrtare e RM nr.31/2008

1. Probabilitetin e dështimit, i cili i përgjigjet pyetjes se sa është mundësia që një kundërpalë do të dështojë në shlyerjen e detyrimeve të saj gjatë gjithë kohëzgjatjes së detyrimit, ose për një vit. E llogaritur për një periudhë njëvjecare, kjo mund të quhet edhe frekuencë e dështimit të pritur.
2. Ekspozimin e kredisë, i cili në rastin e një dështimi, na jep se cila është vlera e mbetur e detyrimit kur dështimi ndodh.
3. Normën e mbulimit, në rastin e një dështimi, llogaritet se ç'pjesë e ekspozimit mund të rikuperohet/mbulohet nëpërmjet procedurave të falimentimit, ekzekutimit të kolateralit etj.

III.2 Menaxhimi i riskut të kredisë

Menaxhimi i rrezikut të kredisë është në thelb identifikimi i rreziqeve ekzistuese dhe potenciale, i lidhur në mënyrë të pandashme me aktivitetet e huadhënies dhe marrjen e masave dhe aktiviteteve të duhura, me qëllim të minimizimit ose uljes së rrezikut të bankës në kornizat e pranueshme.

Qëllimi kryesor i administrimit të rrezikut të kredisë është krijimi dhe mirëmbajtja e një portofoli krediti cilësor që do të mundësojë funksionimin e qetë të bankës në nivelin e planifikuar të likuiditetit, kostove dhe të ardhurave. Cila do të jetë cilësia e portofolit të kredisë së një banke do të varet në masë të madhe nga ajo se sa mirë ka arritur menaxhmenti me procesin e administrimit të rrezikut të kredisë. Në këtë drejtim, roli i menaxhmentit përgjegjës për përgatitjen e strategjisë periodike dhe të gjitha politikave të rëndësishme për administrimin e rrezikut të kredisë së bankës është i padiskutueshëm.

Strategjia e bankës duhet të synojë mirëmbajtjen në një nivel të pranueshëm të rrezikut dhe arritjen e nivelit të synuar të përfitimit. Për më tepër, menaxhmenti duhet të definojë përcaktimet themelore mbi të cilat mund të bazohen politikat e tij të administrimit të rrezikut të kredisë. Sidoqoftë, organizata duhet të jetë e tillë që menaxhmenti të marrë raporte të rregullta në bazë të të cilave do të vlerësojë situatën e portofolit të kredisë dhe zbatimin e strategjisë së vendosur.

Menaxhmenti është gjithashtu përgjegjës për zhvillimin organizativ dhe sigurimin e performancës së programit të menaxhimit të rrezikut të kredisë.

Zbatimi i strategjive dhe politikave të dhëna për administrimin e rrezikut të kredisë duhet të kryhet nga menaxhmenti i nivelit të lartë përmes zhvillimit të vazhdueshëm të procedurave për identifikimin, matjen, monitorimin dhe kontrollin e rrezikut të kredisë. Rëndësia e politikës së administrimit të rrezikut të kredisë shihet edhe nga fakti se bankat në vendet e zhvilluara, është pothuajse gjithmonë e praktikueshme që menaxhmenti të miratojë politika të menaxhimit të rrezikut të kredisë vetëm pasi të ketë marrë miratimin nga Bordi Mbikëqyrës. Duhet të theksohet se një proces i menaxhimit të rrezikut të kredisë nuk mund të aplikohet te të gjitha bankat. Banka duhet të zhvillojë sistemin e vet të menaxhimit të rrezikut dhe rrezikut të kredisë në veçanti, i cili do të jetë i përshtatshëm me objektivat, nevojat dhe kushtet e tij.

Shumë studiues të tillë si Chijoriga (1997), Santomera (1997), Brown Bridge dhe Harvey (1998) kanë studiuar arsyet që kanë çuar ndër vite në problemet me bankat si edhe kanë identifikuar faktorë të shumtë që i shkaktojnë këto probleme. Problemet që vijnë kryesisht nga dobësitë në menaxhimin e riskut të kredisë kanë qenë identifikuar si arsyet kryesore që çojnë në vështirësi për bankat deri në falimentime të tyre.

Suksesi afatgjatë i çdo institucioni bankar varet shumë nga sistemi efektiv që siguron shlyerjen e kredive nga huamarrësi, duke zvogëluar kështu nivelin e humbjeve që vijnë si pasojë e kredive të pashlyera në kohë, Basel (1999). Një sistem efektiv të menaxhimit të rrezikut të kredisë përfshin një mjedis të përshtatshëm për një risk krediti; vepron nëpërmjet një administrimi shumë të përshtatshme të kredisë duke përfshirë: monitorimin, përpunimin si edhe kontrolle periodike mbi rrezikun e kredisë (Greuning dhe Bratanovic 2003). Menaxhimi i lartë duhet të sigurohet që të gjitha udhëzimet dhe procedurat mbi menaxhimin e riskut të jenë bërë të njohura në të gjithë organizatën, nga ku të gjithë ata që janë të përfshirë në administrimin e këtij risku të jenë në gjëndje të kuptojnë se çfarë kërkohet nga secili prej tyre.

Një sistem i fortë i menaxhimit të rrezikut të kredisë (ku përfshijnë identifikimin e rrezikut, matjen, vlerësimin, monitorimin dhe kontrollin) përbën politikat dhe strategjitë (udhëzimet) të cilat përcaktojnë qartë kompetencat dhe dhënie e objekteve të kredisë bankare dhe mënyrën në të

cilën portofoli i kredisë është menaxhuar, si kreditë janë vlerësuar, mbikqyrur dhe mbledhur (Basel,1999, Greuning dhe Bratanovic 2003, Pricewaterhouse, 1994).

Hapat në vijim janë ato që janë konsideruar të jenë 9 parimet³ e nevojshme dhe mjaft të rëndësishme për të kryer aktivitetet e huadhënies "të sigurta dhe të shëndosha", dhe për të siguruar për një program efektiv të menaxhimit të rrezikut të kredisë.

1. Rreziku i dëshirës apo etjes për kredi: ngritja e një rreziku të përcaktuar mirë të dëshires për risk përbën hapin e parë dhe mjaft të rëndësishëm drejt një programi të menaxhimit efektiv të rrezikut të kreditit.
2. Kriteri i nënshkrimit: krijimi i kriterëve të njëjta e të mirë-përcaktuara për nënshkrimin e cila përfshin të dy tipet e faktorëve sasiore (objektive) dhe cilësore (subjektive) dhe siguron themelet mbi të cilat institucioni mund të ndërtojë një portofol kredie të cilësisë në përputhje me dëshirën e saj ndaj rrezikut.
3. Analiza e Kreditit: kryerja e një analize të plotë dhe të përshtatshme të rrezikut të kredisë në fazën e miratimit dhe gjatë gjithë jetës së një kredie është kritike për të siguruar që vendimet e kreditimit janë bërë sipas dëshirës së institucionit për risk dhe kriteret e nënshkrimit. Analiza duhet të përfshijë të dy faktorët e sasiore (objektiv) dhe cilësore (subjektive).
4. Metodologjia e Vlerësimit të Riskut të Kreditit: miratimi i një metodologjie të qartë dhe konçize të vlerësimit të rrezikut të kreditit që përfshin në mënyrë të ngjashme si faktorë sasiore (objektiv) dhe cilësore (subjektive), siguron për kategorizimin efektiv të rrezikut të kredisë të të gjithë portofolit të kredisë. Kjo është edhe baza mbi të cilën matja efektive, monitorimi dhe kontrolli i vlerësimit të rrezikut të ekspozimit të kredisë mund të ndërtohet.
5. Rishikimi i Kredisë: në mënyrë që të sigurohet që kreditë e dhëna kanë qënë të vlerësuara drejt sipas riskut të tyre, duhet bërë një vlerësim periodik i çdo kredie të dhënë. Ky rishikim duhet të jetë i pavarur nga zona e kreditimit si edhe të kryhet në një kuadër të përshtatshëm (në drejtim të të dyjave si nr të kredive dhe të balancave apo shumave të papaguara) dhe të jenë sa më frekvente.

³Principle Components of an Effective Lending & Credit Risk Management Program © November 2011 Integrated Compliance Solutions, LLC, d/b/a ICS Risk AdvisorsJames C. Lacovara, MS

6. Menaxhimi/Monitorimi i kredive: sapo një kredi lind apo krijohet atëhere lind risku i kredisë i cili duhet të monitorohet në mënyrë të përshtatshme dhe aktive gjatë gjithë jetës së tij. Pranimi dhe analiza e informacionit të azhurnuar financiar mbi huamarrësit dhe garantuesi (nëse ka), si dhe vlerësimi periodik i mbulimit të kolateralit, është çelësi për të siguruar se niveli i rrezikut të kredisë është i matur në mënyrë efektive, monitorohen dhe kontrollohen nga lindja deri në maturim.

7. Monitorimi dhe Raportimi i portofolit të Kredive: një tjetër parim shumë i rëndësishëm që ndikon në menaxhimin efektiv të riskut është edhe procesi i vazhdueshëm i monitorimit të kredive nëpërmjet metodave efikase që përdorin bankat. Ajo gjithashtu kryen në mënyrë të vazhdueshme dhe raportimin e gjëndjeve aktuale të tyre në njësinë përkatëse që është zakonisht Drejtoria Qendrore e trajtimit dhe raportimit të kredive të dhëna.

8. Stres Test: sapo portofoli i kredisë rritet në drejtim si të numrit dhe të shumëllojshmërisë , testimi i stresit mbi bazën e kredive mbi kredi dhe në nivelin e portofolit, bëhet gjithnjë e më e rëndësishme për të matur rrezikun e përgjithshëm të kreditit ekspozimin e natyrshme në të portofolit të kredisë dhe rritjet apo uljet potenciale për shkak të ndryshimeve në faktorët kyç (p.sh., normat e interesit, të ardhurat neto operative, etj.)

9. Krijimi i rezervave për humbjet potenciale: një metodologji e përcaktimit të qartë për humbjen e kredisë në përputhje me udhëzimet dhe parimet e përgjithshme të Kontabilitetit është shumë e rëndësishme ndaj mbrojtjes së institucionit nga humbjet si pasojë e kredive të keqija.

Të gjithë komponentët e mësipërme duhet të përfshihen në një grup të plotë të politikave dhe procedurave që mbulojnë të gjitha aspektet e kreditimit të një programi të menaxhimit të rrezikut të kredisë. Ata duhet të azhurnohen në lidhje me praktikatat aktuale / proceset në baza të vazhdueshme.

Sipas rregulloreve ligjore të bankave në të gjithë botën (dhe madje edhe në vendin tonë, sipas Ligjit për Bankat) bankat janë të detyruara të vlerësojnë portofolin e tyre të kredisë për sa i përket rrezikut të tij. Bankat gjithashtu janë të detyruara të formojnë rezerva të posaçme për madhësinë e përcaktuar të rrezikut kreditor kurse të ardhurat e regjistruara nga huatë me rrezik t'i

regjistrojnë në zërat jashtë bilancit, si ngarkesë në shpenzimet (d.m.th. shpenzimi i portofolit të kredisë zvogëlohet në ngarkesë të shpenzimeve).

Pra, rreziku i kredisë ka një ndikim të drejtpërdrejtë në:

- a) likuiditetin e bankës,
- b) të ardhurat e bankës,
- c) kapitali i bankës,
- d) bilancin e bankës;
- e) çmimet e të gjitha produkteve bankare (interesi, rendimenti, komisione, etj.),
- f) imazhin e bankës

III.3 Modelet e vlerësimit të riskut të kredisë

Vitet e fundit literatura bashkëkohore modellet e trajtimit dhe menaxhimit të riskut të kredisë i ka ndarë në modele tradicionale dhe modele të rinj. Prandaj kemi parashikuar, që t'i shqyrtojmë edhe këto modele duke u mbështetur në këtë grupim. Ndërmjet modeleve tradicionale dallohen:

- Analiza themelore e riskut të kredisë;
- Sistemet e vendimmarrjes me ekspertë;
- Rrjetet neurale;
- Sistemet e brendshme të vlerësimit;
- Sistemet e pikëzimit të kredisë.

Ndërsa ndërmjet modeleve më të rinj dallohen:

- Metrika e kredisë;
- Modeli Kamakura;
- Modeli KMV i Moody's.

3.3.1 Analiza themelore e riskut të kredisë

Identifikimi i rrezikut të kredisë në bankë supozon një analizë fillestare të portofolit ekzistues të kredisë, me qëllim identifikimin e rreziqeve ekzistuese, si një bazë solide për identifikimin e rreziqeve të mundshme.

Kjo është një fazë në të cilën shërbimet dhe personat e specializuar të bankës identifikojnë dhe zbulojnë shfaqjen e mundshme të rrezikut të kredisë dhe në varësi të perceptimit dhe dimensionimit të tij, japin sinjale të mëtejshme dhe ndërmarrin hapa për të realizuar fazat e tjera të procesit të menaxhimit të rrezikut të kredisë.

Matja e rrezikut të kredisë është faza më komplekse në administrimin e tij. Pa kuantifikim nuk është e mundur të kontrollohet rreziku dhe të vendosen kufij në madhësinë e tij në mënyrë që të mbahet brenda kufijve të pranueshëm për bankën.

Qëllimi i matjes së rrezikut të kredisë është përcaktimi i ekspozimit të bankës ndaj rrezikut të kredisë dhe sasisë së humbjeve të mundshme duke analizuar portofolin e kredisë.

Analiza e portofolit të kredisë për qëllime të matjes së rrezikut të kredisë përfshin:

- a) analiza e pozicionit financiar dhe stabiliteti i huamarrësit të kredisë;
- b) shumat e arkëtimeve të kredisë për qëllim të diversifikimit të rrezikut;
- c) përdorimi i treguesve të rrezikut të kredisë

a) Duke ekzaminuar pozicionin financiar dhe stabilitetin e huamarrësit individual të kredisë, duke vlerësuar rregullsinë e shlyerjes së arkëtimeve të duhura dhe duke vlerësuar kolateralin e kredisë, banka vlerëson rrezikun e secilës kërkesë individuale. Në bazë të rrezikut të ndarë, huamarrësit e kredisë klasifikohen në grupet e rrezikut (A, B, V, D dhe G).

Për të gjithë huamarrësit e kredisë, d.m.th kreditë e klasifikuar në grupet B, V, G dhe D, banka është e detyruar të krijojë një rezervë të veçantë për humbjet e mundshme të identifikuar. Me fjalë të tjera, banka përcakton mundësinë dhe shkallën e arkëtimit të bilancit të tij dhe kërkesave të kredisë jashtë bilancit. Niveli i matur i rrezikut të kredisë po identifikon dhe përcakton sasinë e humbjeve të mundshme për bankën.

Vlerësimi i rrezikut të kredisë së huamarrësve të kredisë duhet të bëhet në intervalin më të shkurtër të mundshëm (p.sh. mujor) kurse gjatë evidentimit të raporteve ose pagesës në të njëjtën kohë duhet të ndahen provizione të posaçme për huamarësit e kredisë të klasifikuar në B, V, G dhe D d.m.th. të ardhurat nga interesi të marra nga mbledhja nga grupet e rrezikut të klasifikuar në V, G dhe D duhet të regjistrohen jashtë bilancit. Në këtë mënyrë bëhet i ashtuquajtimi provizion aktual që mundëson menaxhimin më të efektshëm të rrezikut të kredisë.

b) Informacion i rëndësishëm për nevojat e administrimit të rrezikut të kredisë është ekspozimi i bankës ndaj rrezikut të kredisë duke marrë parasysh kërkesën e diversifikimit. Banka përmes politikës së saj të kredisë përcakton një diversifikim të dëshirueshëm të rrezikut të kredisë.

Për të zvogëluar ndikimin negativ të rrezikut të kredisë në operacionet e bankës, është e nevojshme të bëhet një analizë e shkallës së diversifikimit të rrezikut të kredisë sipas kritereve të mëposhtme:

- sipas klientëve (grupet e synuara, industria);
- sipas vendosjes kreditore (sipas llojeve dhe përdorimeve të linjave të kreditit, sipas llojeve të sigurimit të kreditit, sipas strukturave të normave të interesit, etj.);
- sipas maturimit të vendosjeve (vendosje afatshkurtra, afatgjata, kredi të riprogramuara);
- sipas rajoneve.

c) Treguesit e rrezikut të kredisë japin informacion cilësor mbi nivelin e rrezikut të kredisë.

Treguesit më të përdorur janë:

- raporti i aktiveve që nuk ka gjasa të shlyhet dhe shuma totale e kredive;
- raporti i shlyerjes neto të kredive dhe totalit të kredive;
- raporti i provizioneve të humbjes së kredisë dhe shuma totale e kredive / kapitalit aksionarë;
- raporti i zhvlerësimit ndaj humbjeve të kredisë dhe shuma totale e kredive / kapitalit aksionarë.

Për dallim nga rreziqet e tjera të kredisë (tregut, valutor, operacional, etj) ku shumë shpejtë janë zhvilluar modele të sofistikuara matematikore për matjen e tyre, matja e rrezikut të kredisë mbeti për një kohë të gjatë në fushën e të ashtuquajturit sistem tradicional i matjes, ku përvoja dhe treguesit cilësorë kanë karakter mbizotërues.

3.3.2 Sistemet e vendimmarrjes me ekspertë

Punonjësit e front office ose shitësit e kredisë në kuadër të strategjisë dhe politikës së vendosur për kredi janë përgjegjës për përgatitjen e një analize kredie dhe paraqitjen e një propozimi për miratimin e kredive të reja ose rindërtimin e plasmaneve ekzistuese. Bankat duhet të kenë kriteriume cilësore në bazë të të cilave ata aprovojnë kredi për të ekzaminuar grupet e tregut dhe ato të synuara për të përcaktuar plotësisht qëllimin e kredive dhe burimet e ripagimit të kredisë. Në të njëjtën kohë, është e nevojshme të përcaktohen qartë dhe saktësisht kufijtë e kredisë si për klientët individualë ashtu edhe për produktet e kreditit, si dhe të vendosen procedura për rifinancimin e kredive ekzistuese ose ristrukturimit të kredive.

Administrimi i huasë bankare kryhet nga personeli i back office, i cili është një departament i veçantë dhe operon plotësisht i pavarur nga front office. Kjo pjesë e organizatës është përgjegjëse për marrjen e dokumentacionit të miratimit të huasë dhe sigurimin e vlerës së kolateralit të ofruar si rekord krediti dhe disburson kreditë e lëvruara. Procesi cilësor i administrimit të kredisë që përfshin matjen dhe monitorimin e rrezikut të kredisë nënkupton monitorim të vazhdueshëm të portofolit, nën-portofolit, klientëve të tyre individualë, klasifikimin e tyre dhe formimin adekuat të provizioneve për humbjet të mundshme, përcaktimin e modelev interne për përcaktimin e rejtingut kreditor të klientëve, vendosjen e sistemit informativ i cili do të mundësojë matjen e rrezikut të kredisë, perceptimin e strukturës, cilësinë dhe përqendrimin e portofolit.

Komponenti i fundit i këtij procesi paraqet kontrollin e cilësisë së menaxhimit të rrezikut të kredisë dhe nënkupton kontroll të pavarur dhe të vazhdueshëm të procesit, procedurat dhe politikat e përcaktuara për administrimin e këtij lloji të rrezikut. Paralelisht me këtë proces, bëhet edhe raportimi i vazhdueshëm i Bordit të Drejtorëve dhe menaxhmentit të bankës për rezultatet e kontrollit të kryer. Kontrolli i brendshëm i menaxhimit të bankës duhet të sigurojë që

çdo mosrespektim i procedurave të kredisë dhe politikave të kredisë ose ndonjë mospërputhje të njihet me kohë dhe të eliminohet.

Ekspertiza e profesionistit, gjykimi subjektiv dhe pesha që kanë disa faktorë kyç të caktuar janë elementë kryesorë në procesin e marrjes së vendimit për dhënien ose jo të kredisë. Ky sistem njihet ndryshe si sistemi me pesë K (C) ku eksperti, për të vendosur për dhënien apo jo të kredisë analizon këta pesë faktorë kyç: karakterin, kapitalin, kapacitetin, kolateralin dhe kushtet e ciklit ekonomik.

Karakter (Character), është një matës i reputacionit të shoqërisë, i dëshirës për të shlyer kredinë dhe i historisë së shlyerjes së mëparshme të kredisë;

Kapitali (Capital), kontributi i kapitalit të pronarëve dhe raporti i tij mbi borxhin shikohen si parashikues të mirë të probabilitetit të dështimit, zakonisht një levë financiare e lartë na sugjeron një probabilitet më të lartë dështimi;

Kapaciteti ose aftësia (Capacity) për të shlyer kredinë e cila reflekton paqëndrueshmërinë e fitimeve të huamarrësit, pra nëse pagesat e kredisë janë konstante por fitimet janë të paqëndrueshme, mund të ndodhë që aftësia e kredimarrësit për të shlyer kredinë të jetë e kufizuar;

Kolaterali (Collateral), në rast dështimi banka ka pretendime mbi kolateralin e huamarrësit dhe, sa më prioritare të jenë këto pretendime, aq më e lartë do të jetë vlera e tregut e kolateralit dhe aq më i ulët ekspozimi i riskut të kredisë;

Kushtet e ciklit ekonomik (Cycle conditions), janë element i rëndësishëm në përcaktimin e ekspozimit të riskut të kredisë, dhe kjo veçanërisht për industritë që kanë varësi nga ciklet ekonomike.

Pavarësisht se shumë banka ende si pjesë të vendimmarrjes në procesin e kredidhënies përdorin sistemet eksperte, këto sisteme kanë probleme me përzgjedhjen e faktorëve dhe të peshave optimale të secilit faktor kur marrim përsipër të analizojmë huamarrës të ndryshëm.

Subjektiviteti i ekspertëve në përcaktimin e peshave të zbatuara për faktorë të ndryshëm tek huamarrës të ndryshëm e bën të vështirë monitorimin e vendimmarrjes nga ana e ekspertëve.

Megjithatë prania e komiteteve të kredisë dhe e autoriteteve vendimmarrëse me disa nivele janë mekanizma kyç për shmangien e këtyre problemeve.

3.3.3 Rrjetet neurale

Rrjetet neurale artificiale propozohen si zgjidhje e problemeve që paraqesin sistemet eksperte si: koha dhe mundimi për të përkthyer vendimet e ekspertëve në një sistem rregullash, vështirësia dhe kostot e programimit dhe algoritmit të vendimmarrjes si dhe paaftësia e sistemeve eksperte për t'u përshtatur ndryshimit të kushteve.

Sistemi neural artificial nxit procesin e të mësuarit me anë të lidhjeve midis inputeve dhe outputeve duke përsëritur në mënyrë të vazhduar marrjen e kampioneve të ndryshëm midis inputeve / outputeve. Këto sisteme kanë përparësi ndaj sistemeve eksperte sepse, kur të dhënat nuk janë të plota, sistemet neurale mund të kryejnë “një hamendësim të edukuar” njësoj si sistemet e vendimmarrjes me ekspertë.

Sistemet neurale karakterizohen nga tre karakteristika arkitekturore: (1) inputet; (2) peshat dhe (3) njësitë e fshehura.

Figura 4 na tregon një sistem dyshtresor me dy njësi të fshehura dhe n inpute. Inputet përfaqësojnë të dhënat që merr sistemi dhe çdo të dhënë i caktohet një peshë, e cila tregon rëndësinë përkatëse tek secila njësi e fshehur.

Këto pesha “mësohen” nga sistemi gjatë kohës së “trajnitimit” me të dhënat e ndryshme.

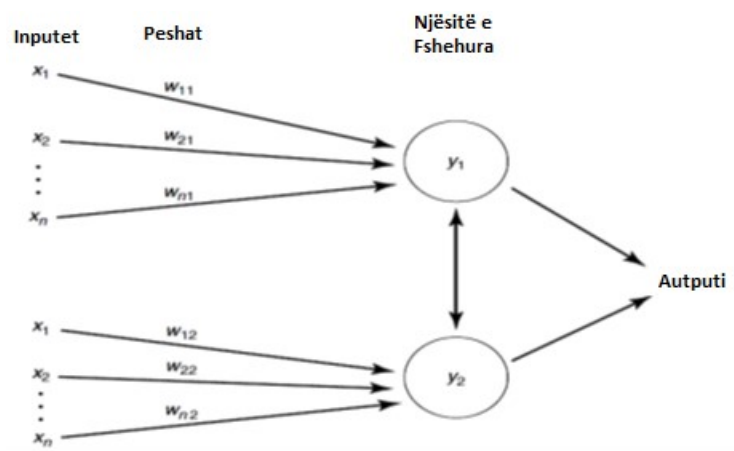
Secila njësi e fshehur llogarit shumën e peshuar të të gjitha inputeve dhe përcjell rezultatet tek njësia tjetër e fshehur. Paralelisht njësia tjetër e fshehur peshon inputet e saj dhe përcjell sinjal tek njësia e fshehur e lidhur me të. Marrja e sinjalit nga njësitë e tjera të fshehura transformon më tej outputin në secilën nyje dhe sistemi vazhdon të përsëris derisa informacioni të trupëzohet (inkorporohet) plotësisht. Këto modele përfshijnë korrelacione komplekse midis njësive të fshehura, me qëllim që të përmirësojnë përshtatshmërinë e modelit dhe të ulin gabimet e tipit të parë dhe të dytë.

Një mangësi ose papërshtatshmëri e madhe e sistemeve neurale është mungesa e transparencës sepse struktura e brendshme e tyre është e fshehtë dhe është e vështirë për ta replikuar edhe nëse përdorim të njëjtat të dhëna si inpute.

Ky sistem ka vështirësi edhe në kontrollin e hapave të ndërmjetëm të sistemit të cilët çojnë në autputin (produktin) përfundimtar.

Këto modele përdorin teknika matematiko – statistikore në disiplina të tilla si inxhinieria dhe gjenetika duke përdorur mjetet e informatikës, siç janë rrjetat nervore (figura 4), algoritmi gjenetik, teknikat Data mining etj. Dallimi kryesor i rrjetave nervore në lidhje me metodat e tjera është se ato nuk kërkojnë një model të përcaktuar, por e ndërtojnë një të vetin duke u bazuar tek të dhënat. Kjo është edhe arsyeja pse rrjetat janë të përshtatshme për tu përdorur kur llogaritja e pikëve nuk është e lehtë.

Figura 3: Skema e rrjetës nervore

Burimi: Hawley, D. D., J. D. Johnson, and D. Raina 1990

Rrjetat nervore artificiale janë një klasë fleksibël e modeleve jo linearë, të cilët përdoren për të vrotuar problemet e parashikimit. Një sistem artificial nervor simulon procesin e të mësuarit të njeriut. Sistemi mëson natyrën e marrëdhënieve ndërmjet inputeve dhe outputeve në mënyrë të përsëritur nga zgjedhjet e bashkësive të informacionit input /output.

3.3.4 Sistemet e brendshme të vlerësimit

Modelet e brendshme të bankave për vlerësim të rrezikut të kredisë ofrojnë një qasje metodologjike ndaj rrezikut të kredisë, e cila gjithashtu rekomandohet nga standardet e Bazelit II, dhe për bankat paraqet qëllimin të cilin ata përpiqen të arrijnë. Modelet e brendshme përcaktohen si një proces të metodologjisë, së kontrollit, sistemit të informacionit dhe bazës të të dhënave që ndihmojnë vlerësimin e huamarrësit dhe rrezikun e kredisë, klasifikojnë debitorin dhe palën e tij të kredisë në kategorinë ose grupin e duhur të rrezikut, ose në grup me karakteristika të ngjashme rreziku, i kuantifikojnë parametrat e rrezikut, d.m.th. defaultin dhe

humbjet për secilën kategori të rejtungut. Modeli i brendshëm si një mjet i politikës së kredisë rendit debitorin sipas vlerësimit kreditor të tij dhe për këtë arsye thuhet se një kornizë e strukturuar mirë e vlerësimit të kredisë është një mjet i rëndësishëm për monitorimin dhe kontrollin e rrezikut.

Modeli i brendshëm paraqet një qasje që ndihmon në llogaritjen e kapitalit ekonomik të kërkuar në lidhje me ekspozimin e rrezikut të kredisë që përcaktohet në bazë të sistemeve të brendshme për matjen cilësore dhe sasiore të ekspozimit ndaj këtij rreziku. Është e rëndësishme të theksohet se kjo qasje kërkon përdorimin e metodologjive shumë të sofistikuar dhe të njejtat duhet të miratohen nga institucionet mbikëqyrëse.

Kjo qasje bazohet në modele statistikore dhe për zbatimin e saj është e nevojshme:

- të ketë një bazë të dhënash të brendshme përkatëse dhe gjithëpërfshirëse të humbjeve të bazuara në rrezik kredie për të paktën 5 vjet
- standarde të larta të raportimit në bankë që i nënshtrohen rishikimit dhe azhurnimit të vazhdueshëm
- një nivel i lartë besimi prej 99, 9 në lidhje me ekspozimin gjatë llogaritjes së kërkesës për kapital
- përdorimi i rezultateve të analizës së skenarit dhe të dhënave të humbjeve të jashtme të shpalosura si rezultat i rrezikut të kredisë.

Modele të tilla të konceptuara lejojnë një nivel të jashtëzakonshëm preciz në llogaritjen e kapitalit ekonomik të kërkuar në lidhje me ekspozimin e bankave ndaj rrezikut të kredisë, kjo është arsyeja pse ato mbështeten gjithmonë fuqimisht nga Komiteti i Bazelit. Modelet e brendshme të vlerësimit të rrezikut të kredisë duhet të testohen para komisionimit nën mbikëqyrjen e mbikëqyrësve kombëtar që miratojnë aplikimin e tyre dhe bankat duhet të respektojnë të gjitha standardet sasiore dhe cilësore kur aplikojnë për modele të brendshme për llogaritjen kapitalit ekonomik të kërkuar para mbikëqyrësve kombëtar.

Një nga sistemet më të vjetër të vlerësimit u zhvillua nga Zyra e Kontrollit të Monedhës në Amerikë (OCC) ⁴ dhe përdorej nga autoritetet rregullatore bankare për të vlerësuar mjaftueshmërinë e rezervave për kreditë e humbura. Ky sistem e ndan një portofol kredie në pesë kategori, dhe për çdo kategori caktohet një rezervë humbjeje minimale.

Përgjatë viteve bankat në të gjithë botën i kanë zgjeruar sistemet e vlerësimit OCC duke zhvilluar sisteme vlerësimi të brendshme⁵ të cilat ndajnë në mënyrë më të imët kategoritë e vlerësimit të kredive. Duhet pasur parasysh se në çdo moment ka gjithmonë mundësi që një kredi të dështojë, pavarësisht se mundësia e dështimit është e ulët, duhet patjetër që bankat të ruajnë një rezervë të caktuar për këto kredi.

Sipas modeleve të vlerësimit të brendshëm kreditë ndahen në 10 kategori të emërtuara me shkronja nga AAA deri tek D. Sipas klasifikimit në tabelën e vlerësimit shkalla maksimale është AAA, e cila tregon nivelin e riskut minimal ndërsa në kategorinë D kemi të bëjmë me riskun maksimal dhe një humbje të pritshme totale.

Kategoritë të cilat renditen nga 1 deri në 6 konsiderohen me “notë kaluese” ndërsa kategoritë nga 7 deri në 10 si kredi me cilësinë më të ulët. Sipas studimeve të kryera nga Treacy dhe Carey (2000) në SHBA dhe në disa nga vendet më të zhvilluara të botës vihet re një ndryshueshmëri e madhe midis modeleve të vlerësimit të brendshëm të bankave. Pavarësisht se bankat përgjithësisht përdornin faktorë të ngjashëm risku ato kishin shumë ndryshime për peshën që i caktonin secilit faktor.

Treacy dhe Carey (2000) theksojnë se faktorët cilësorë luajnë një rol shumë të madh në vlerësimin e bizneseve të vogla dhe të mesme (SME)⁶, pikërisht aty ku oficeri kredisë ishte përgjegjës për vlerësimin ndërsa kjo logjikë nuk ishte e vërtetë për bizneset e mëdha.

Vlerësimet kryesisht kryhen në një horizont kohor prej një viti pavarësisht se të dhënat merren me vlefshmëri nga 3 deri në 5 vjet. Struktura e sistemeve të vlerësimit të brendshëm mund të jetë e një përmase ose e dy përmasave.

⁴ U.S. Office of the Comptroller of the Currency

⁵ Internal Rating Systems

⁶ Small Medium Enterprises

Në rastin e parë, çdo kredie i caktohet një vlerësim i përgjithshëm ndërsa, në rastin e dytë aftësia paguese e çdo kredimarrësi⁷ vlerësohet veçmas nga ashpërsia e humbjes së kredisë individuale⁸.

3.3.5 Sistemet e pikëzimit të kredisë

Sistemet e pikëzimit të kredisë përdoren për të analizuar të gjitha llojet e kredisë dhe logjika qëndron në paracaktimin e disa faktorëve kyç, që përcaktojnë probabilitetin e dështimit dhe në kombinimin e këtyre faktorëve në mënyrë të tillë që të japin një pikëzim sasior. Në disa raste pikëzimi mund të përdoret si probabilitet dështimi ose mund të përdoret si një sistem klasifikimi duke ndarë huamarrësit në “grupin e mirë” dhe “grupin e keq”.

Sistemi i pikëve të kredisë gjendet në të gjitha tipet e analizave të kredisë nga konsumatore tek ato komerciale. Idea e kësaj metode është të përcaktojë faktorët kyç për të përcaktuar probabilitetin e dështimit, dhe të kombinojë ose peshojë këta faktorë në pikë sasiore. Pikët mund të përdoren si një sistem klasifikimi.

Kjo metodë duke u bazuar tek pikët ndan huamarrësit në dy grupe, të mirë apo të keqin. Gjithashtu një përmbledhje të metodologjive të kësaj metode gjenden tek punimet e Caouette, Altman, and Narayanan (1998) and Saunders (1997)

Modelet e pikëzimit të kredisë paraqiten në katër forma metodologjike: (1) Modeli i probabilitetit linear; (2) Modeli logit; (3) Modeli probit dhe (4) Modeli i analizës diskriminuese.

Një model shumë i përdorur pikëzimi është modeli Zeta i propozuar nga Altman në vitin 1968 që përbën një model klasifikimi për huamarrës korporatash. Modeli Altman është një nga modelet më përfaqësuese të kësaj kategorie për vlerësimin e kompanive. Ky model quhet ndryshe Z-Score dhe është krijuar në vitin 1968. Ai bën një ndarje të klientëve sipas cilësisë së tyre dhe mbështetet mbi të dhëna financiare të kompanive të ndryshme të një sektori ekonomik, të cilat

⁷ Probability of Default

⁸ Loss Given Default

ndahen në dy kategori: klientë të mirë dhe klientë të këqinj. Për dy grupet filtrohen treguesit financiarë, të cilët merren në nivelin më të ulët për klientët e këqinj dhe në nivelin më të lartë për klientët e mirë. Me anë të programeve statistikore, këtyre tregues u jepen koeficientë të ndryshëm për të arritur në një total pikësh përfundimtare, i cili mund të korrigjohet më pas duke marrë në konsideratë. Të dhëna cilësore dhe të dhëna rreth kolateralit. Sa më i madh të jetë numri i kompanive të marra për selektimin e treguesve, aq më i saktë pritet të rezultojë modeli.

Sipas Altman I. Edward, Haldeman and Narayanan (1977) funksioni i këtijë modeli është paraqitur me anë të formulës vijuese⁹:

$$\text{Altman } Z = 0.012 X_1 + 0.014 X_2 + 0.033 X_3 + 0.006 X_4 + 0.999 X_5$$

Ku faktorët e modelit Zeta do të shpjegohen si më poshtë:

X₁ = raporti midis kapitalit të punës dhe aktiveve gjithsej;

X₂ = raporti midis fitimit të mbajtur dhe aktiveve gjithsej;

X₃ = raporti midis fitimit para interesit dhe tatimeve dhe aktiveve gjithsej;

X₄ = raporti midis vlerës së tregut të kapitalit dhe vlerës kontabël të borxhit gjithsej

X₅ = raporti midis shitjeve dhe aktiveve gjithsej.

Rezultatet e modelit ZETA interpretohen si më poshtë:

- nëse Altman është „më pak se 1,81, atëherë kompania ka një trajtim të grupi problematik,
- nëse Altman është i barabartë me ose më i madh se 2,9, atëherë është një firmë e qëndrueshme dhe
- nëse Altman Z është në intervalin 1,81 dhe 2,9, atëherë ky proces i shënimit është jo bindës e ashtëquatur zonë e injorimit.

Por, modeli i pikëzimit Zeta ka edhe anë të dobëta si psh:

- a. Modeli është linear ndërsa probabiliteti i dështimit paraqitet jo linear;
- b. Modeli bazohet në raporte kontabël dhe këto të dhëna janë kryesisht diskrete;
- c. Modeli has vështirësi parashikimi në rastet e kompanive me situata të vështira¹⁰.

⁹ Altman I. Edward, Haldeman and Narayanan: 1977, pp 29 54

¹⁰ Rasti krizës Aziatike dhe Braziliene

Modeli Zeta paraqet probleme gjithashtu në rastet kur kemi të bëjmë me një nivel inflacioni të ulët dhe stabilitet ekonomik.

Pikëzimi i kredisë mund të përcaktohet si një metodë statistikore, e cila përdoret për të parashikuar probabilitetin që një aplikant për kredi, apo një huamarrës ekzistues të dështojë (Mester, 1997). Gjithashtu mund të përcaktohet si një metodë sistematike për vlerësimin e riskut të kredisë, e cila prodhon një analizë të qëndrueshme të faktorëve, të cilët janë përcaktuar si faktorë që ndikojnë në nivelet e riskut (Fensterstock, 2005).

Objektivi i pikëzimit të kredisë është të ndihmojë punonjësit e bankës të përcaktojnë sasinë dhe menaxhojnë riskun e kredisë të përfshirë në dhënien e kredisë, në mënyrë që të merret vendimi më i mirë dhe sa më shpejt (H C Koh, W C Tan, 2004).

Shumë modele pikëzimi përdorin vetëm të dhënat të kredimarrësve për të parashikuar këtë probabilitet, ndërsa të tjerë përdorin edhe të dhëna demografike. Pikëzimi i kredive është një metodë e cila vlerëson riskun e kredimarrësit duke i caktuar pikë për karakteristikat e tij. Këto modele mund të përdoren për të parashikuar probabilitetin e dështimit të një klienti të ri, duke përdorur të njëjtat karakteristika të vrojtuar (mosha, statusi, të ardhurat, profesioni etj.). Studime të ndryshme kanë arritur në përfundime se pikëzimi i kredisë është një nga parashikuesit më të fuqishëm të riskut të kredive për individë.

Përdorimi i pikëzimit të kredisë ka përfitime, jo vetëm për huadhënësin, por edhe kreditorët sepse redukton diskriminimin si dhe jep një analizë me objektive të sjelljes së kreditorit (H C Koh, W C Tan, C P Goh, 2006). Gjithashtu jep mundësi të fokusohemi tek informacioni, i cili është i rëndësishëm për riskun e kredisë dhe të shmangim subjektivizmin e analistëve të kredisë. Pikëzimi i kredisë përmirëson shpejtësinë dhe qëndrueshmërinë gjatë procesit të aplikimit për kredi si dhe që procesi i kredidhënies të automatizohet (Rimmer, 2005), duke sjellë një reduktim si në kohë dhe në burimet njerëzore që duhen gjatë vlerësimi të një kredie (Diana, 2005).

Me ndihmën e pikëve të kredisë, institucionet financiare kanë mundësi të vlerësojnë riskun e një aplikanti në një kohë më të shkurtër, më të mirë, si dhe një vendim të një cilësie më të lartë (Banaslak MJ, GL Kiely, 2000). Por, gjithashtu, pikët e kredisë mund të ndihmojnë institucionet financiare për të përcaktuar normën e interesit që duhet të kenë huamarrësit si dhe çmimin e

portofolit (Avery., Bostic., Calem, & Canner, 2000). Huamarrës me risk të lartë të kenë një normë risku më të lartë dhe e kundërta. Bazuar në pikët e kredisë institucioni financiar ka mundësi të përcaktojë limitin e kredisë që mund ti vendoset huamarrësve (Sandler AL, SE McGinn, JL Barloon, 2000). Të gjitha këto ndihmojnë institucionin të menaxhojnë në mënyrë më efektive riskun e kredisë si dhe rezultatet e veprimtarisë që ata kryejnë.

3.3.6 Koncepti i vlerës në risk (VaR)¹¹

Një nga metodat më të përhapura në fushën e administrimit të rrezikut në banka është metoda VaR-Value at Risk, e cila në thelb do të thotë vlerë në rrezik. Shumë përkufizime të metodës mund të gjenden në teori por për shkak të fleksibilitetit të tyre në aplikimin e procesit të administrimit të rrezikut, disa teoricienë e konsiderojnë atë një aplikim të administrimit të rrezikut dhe të tjerët një aplikim për matjen e rrezikut. Sidoqoftë, duke pasur parasysh sasinë e të dhënave që përpunohen dhe inputin përfundimtar, atëherë VAR është më shumë një mjet statistikor i administrimit të rrezikut pasi përdoret jo vetëm për matjen, por edhe për analizimin, kontrollin, raportimin dhe llogaritjen e kapitalit rregullator në banka.

Vlera në risk mat humbjen minimale të vlerës së një aktivi ose pasivi të caktuar gjatë një periudhe kohe të dhënë dhe me intervale besueshmërie të caktuar si psh 95%, 97.5% ose 99%. Përgjithësisht koncepti i VaR përdoret për letrat me vlerë (psh aksionet e tregtueshme në bursa të organizuara)¹² dhe horizonti kohor për matjen e VaR zakonisht merret 1 ditë. Kjo do të thotë se, nëse kemi në dispozicion çmimin e sotëm (aktual) të aksionit P dhe devijimin standart të tij òp jemi në gjendje të vlerësojmë se sa do të jetë humbja në vlerë e aksionit tonë nëse nesër është një ditë “e keqe” sipas një interвали të caktuar besueshmërie.

Nëse supozojmë se çmimet e aksionit shpërndahen normalisht rreth vlerës aktuale të aksionit atëherë ne mund të themi se në 68% të rasteve çmimet e vëzhguara duhet të shtrihen në

¹¹ Value at risk (angl.), Valore a rischio (it.), Valeur exposé au risque (fr.)

¹² Exchanges

intervalin +1 dhe -1 devijime standarde nga mesatarja, në 95% të rasteve çmimet duhet të shtrihen në intervalin +2 dhe -2 devijime standarde nga mesatarja dhe në 98% të rasteve çmimet duhet të shtrihen në intervalin +2.33 dhe -2.33 devijime standarde nga mesatarja. Duhet të kemi parasysh gjithashtu se inputet kyçe në llogaritjen e VaR në rastin e aksioneve të tregtueshme në bursa janë çmimi aktual i aksionit dhe devijimi i tij standard ditor. Supozojmë se çmimi aktual i aksionit është 80€ dhe devijimi standard ditor i tij është 10\$€. Tabela e mëposhtme e qartëson më mirë konceptin e VaR për rastin konkret.

Tabela 5. VaR kur çmimi aksionit $P=80\$$ dhe $\delta p=10\$$

Intervali i besueshmëris	VaR
68%	10,0€
95%	20,0€
98%	23,3€

Sipas tabelës mund të themi se, sa më i lartë të jetë intervali besueshmërisë aq më shumë do të rritet vlera e VaR. Nëse interpretojmë rastin e intervalit prej 98%, ka një probabilitet prej 2% që vlera e aksionit të bjerë nën 56.7 € ($80 - 2.33 \cdot 10$), ose ndryshe ka një probabilitet prej 98% që aksionmbajtësi të humbë më pak se 80 € - 56.33 = 23.3€.

Por zbatimi i kësaj metodologjie për kreditë e patregtueshme ka disa probleme si psh, mosnjohja e vlerës së tregut të kredive meqenëse pjesa më e madhe e tyre janë të patregtueshme apo mosnjohja e devijimit standard të kredisë.

3.3.7 Metrika e kredisë

Në vitin 1997, u botua për herë të parë një model mbi të cilin mund të matet rreziku i kredisë në një shkallë më të gjerë, i nxjerur nga teoria e portofolit dhe metodologjia VAR. Është një model i Credit Metrics i publikuar nga banka J.P. Morgan. Thelbi i këtij modeli është të japim një kornizë sasiore për të kuptuar ndryshimet në vlerësimet e kredisë, si dhe ndryshimet në

mospagimin e detyrimeve të kreditit, ndryshe nga modeli tradicional i analizës (modeli Z-Scoring) i cili jep vetëm mundësinë e kryerjesë / moskryerjesë të detyrimeve të kredisë së debitorit.

Fillimisht, metoda e VaR u krijua për të matur rrezikun e tregut. Me rritjen e popullaritetit të saj, ideja e aplikimit të metodës së llogaritjes së vlerës së rrezikut u imponua në portofolet e kredisë. Modeli i huadhënies VaR në banka përdoret për të përcaktuar kapitalin e kërkuar për të mbuluar ekspozimin e rrezikut të kredisë, i cili në të vërtetë do të shërbejë për të kompensuar humbjet e kredive me probleme, por edhe për të mbrojtur kundër falimentimit. Sipas rekomandimeve të Komitetit të Mbikëqyrjes së Bazelit (Basel II), bankat gjithmonë duhet të përcaktojnë një rrezik të caktuar të falimentimit, për të cilin ata propozojnë 0,1 përqind. Rekomandohet që bankat të kenë kapital të mjaftueshëm për të mbuluar 99.9% të humbjeve, ndërsa 0.1 të tjera janë humbje të pazbuluara që mund ta çojnë bankën drejt falimentimit.

"CreditMetrics " mat vlerën e mundshme të një portofoli gjatë një horizonti të caktuar kohor që vjen nga gjasat e ndryshimeve të cilësisë së kredisë së debitorëve, përfshirë përmirësimin e cilësisë dhe përkeqësimin, si dhe parazgjedhjen." CreditMetrics™ - Technical document, RiskMetrics Group, Inc., 2007 ¹³

Bazat e metodës, si dhe të dhënat mbi të cilat bazohet, janë zhvilluar nga J.P. Morgan dhe janë në dispozicion të publikut, që është një rrethanë lehtësuese për shumë institucione financiare dhe jofinanciare. Ata mund t'i përdorin këto të dhëna për të matur rrezikun e kredisë. Popullariteti i metodës në përgjithësi daton që nga viti 1999, kur kjo metodë, e shoqëruar me aplikacionin CreditManager (zhvilluar gjithashtu nga J.P. Morgan), u bë një nga paketat më të përdorura dhe të kërkuara për llogaritjen dhe menaxhimin e rrezikut të kredisë.

Për aplikimin praktik të CreditMetrics, është e nevojshme që banka të ketë tre lloje të të dhënave:

- "Probabiliteti i migrimit të cilësisë së kredisë, si dhe probabiliteti i mospagimit,
- mundësia e migrimit të cilësisë së kredisë së huamarrësve

¹³ CreditMetrics™ - Technical document, RiskMetrics Group, Inc., 2007, p.8

- parashikimet e vlerës së një horizonti të caktuar kohor për të cilin parashikohet migrimi i cilësisë së kredisë »¹⁴.

Komponenti i parë i metodës, d.m.th. probabiliteti i migrimit të cilësisë së kredisë shprehet indirekt, duke vlerësuar mundësinë e migrimit të vlerësimit të kredisë, e cila në thelb është një kategori që pasqyron besueshmërinë e një klienti të bankës. Ekzistojnë disa kategori të vlerësimit të kredive, secila me huamarrës kredie të grupuar sipas ngjashmërisë së besueshmërisë së tyre. Vlerësimet e kreditit për korporatat e mëdha shumëkombëshe dhe kombëtare, si dhe për kompanitë e listuara në tregjet botërore të aksioneve, janë subjekt i vlerësimit nga kompanitë e vlerësimit botëror dhe të dhënat në dispozicion të publikut. Kompanitë e tilla më me ndikim në të gjithë botën janë Moody's, Standard & Poor's (S&P) dhe Fitch IBCA. Secila prej këtyre kompanive ka zhvilluar një sistem të veçantë vlerësimi, dhe vlerësimet e tyre përdoren nga investitorët për të vlerësuar rrezikun e investimit në një kompani të veçantë ose të tregtimit të letrave me vlerë të saj.

Tabela 6 përmbledh vlerësimet për kategoritë e ndryshme të vlerësimit të kredisë të përdorura nga tre agjencitë më të njohura të vlerësimit sot.

Tabela 6. Kategoritë e vlerësimit të kreditit

S&P	Moody's	Fitch	Vlerësimi i përgjithshëm i kredisë	Rëndësia e kategorisë së vlerësimit të kredisë
AAA	Aaa	AAA	Shkëlqyeshëm	Kapaciteti i lartë i ripagimit, nuk ka dyshim për cilësinë e kredisë
AA+	Aa1	AA+	Lartë	Kapaciteti i lartë për shlyerjen e detyrimeve
AA	Aa2	AA		
AA-	Aa3	AA-		
A+	A1	A+	Shumë mirë	Debitori ka një kapacitet të lartë por është i ndjeshëm ndaj ndryshimeve në mjedis që mund të ndikojnë lehtësisht në cilësinë e kredisë
A	A2	A		
A-	A3	A-		
BBB+	Baa1	BBB+	Mirë	Debitori ka kapacitet të mjaftueshëm, por është i ndjeshëm ndaj ndryshimeve në
BBB	Baa2	BBB		

¹⁴ Ibid, p.20

BBB-	Baa3	BBB-		mjedis që mund të ndikojnë lehtësisht në cilësinë e kredisë
BB+	Ba1	BB+	Dyshimtë	Debitori ka kapacitet të mjaftueshëm, por është i ndjeshëm ndaj ndryshimeve në mjedis që mund të ndikojnë lehtësisht në cilësinë e kredisë
BB	Ba2	BB		
BB-	Ba3	BB-		
B+	B1	B+	Shumë të dyshimtë	Debitori aktualisht ka aftësi të mjaftueshme për të shlyer detyrimet, por lehtë mund të prishet nga faktorë të ndryshëm të jashtëm ose të brendshëm për të cilët është shumë i ndjeshëm
B	B2	B		
B-	B3	B-		
CCC+	Caa1	CCC		Debitori është në prag të paracaktuar nga një probabilitet i ulët i rikuperimit
CCC	Caa2	/		
CCC-	Caa3	/		
CC	Ca	/		
C	/	/		Kriza aktuale financiare
D	C	DDD	DIFOLLT	Pa aftësi për të shlyer obligimet
/	/	DD		
/	/	D		

Për shak se këto kompani rejtingu vlerësojnë rejtingun e kredive të korporatave individuale në të gjithë botën, nuk ka të dhëna publike për vlerësimin e rejtingut të kredisë për numrin e madh të kompanive të vogla që operojnë në tregjet kombëtare dhe të kufizuara. Kjo është arsyeja pse, sot, bankat po zhvillojnë sistemet e tyre të brendshme të vlerësimit, të njohura në teori si Internal Rating Based – IRB approach. Sistemi i brendshëm i vlerësimit të brendshëm të bankës është një grup i metodologjisë, bazës së të dhënave dhe programeve kompjuterike që përmes një qasjeje të unifikuar vlerëson aftësinë e vlerësimit të kredisë të grupit përkatës të vlerësimit. Zbatimi i sistemeve të brendshme në banka është rekomanduar gjithashtu nga Komiteti i Bazelit për Mbikëqyrjen si një metodologji për t'i lejuar ata të llogaritin në mënyrë të duhur kërkesat e rezervës, duke lehtësuar kështu punën e rregullatorëve që mund të vlerësojnë përshtatshmërinë e dizajnit të sistemit për vlerësimin e rrezikut të kredisë.

Megjithatë, duke përdorur metodën historike të tabelimit, të dhënat historike mbi vlerësimin e kredive të debitorëve janë analizuar dhe llogaritet probabiliteti i ndryshimit të vlerësimit të secilit, duke supozuar se të gjithë debitorët janë të të njëjtit vlerësim krediti dhe kanë të njëjtën cilësi. Probabiliteti i ndryshimit të secilës kategori vlerësimi tregohet duke përdorur një matricë kalimi nga e cila, sipas vlerësimit të kredisë së huamarrësit, mund të lexohet probabiliteti i migrimit në cilëndo prej kategorive të tjera të vlerësimit në fund të vitit të analizuar. Më poshtë është një matricë tranzicioni Standard dhe Poor, e përgatitur për vitin 2015, për një periudhë prej një viti. Falë bazës së të dhënave të saj të gjerë, kompania ka përcaktuar matricat shumëvjeçare të tranzicionit. NR tregon se vlerësimi i kreditit të kompanisë nuk dihet për momentin, por ka gjasa të kalojë në default.

Prej/deri	vlerësimi	AAA	AA	A	BBB	BB	B	CCC/C	D	NR
kategoritë e vlerësimit										
AAA		87,03	9,03	0,54	0,05	0,08	0,03	0,05	0,00	3,19
AA		0,54	86,53	8,14	0,54	0,06	0,07	0,02	0,02	4,07
A		0,03	1,83	87,55	5,38	0,35	0,14	0,02	0,07	4,64
BBB		0,01	0,11	3,58	85,44	3,75	0,56	0,13	0,20	6,23
BB		0,01	0,03	0,14	5,16	76,62	6,96	0,66	0,76	9,64
B		0,00	0,03	0,10	0,21	5,40	74,12	4,37	3,88	11,89
CCC/C		0,00	0,00	0,14	0,22	0,65	13,26	43,85	26,38	15,49

Burimi: Default, Transition, and Recovery: 2014 Annual Global Corporate Default Study And Rating Transitions by Standard and Poor's rating services, McGraë Hill Financial, April, 2015

Nëse merrët për shembull, një debitor i caktuar me një vlerësim krediti A, atëherë mundësia e kalimit në një vlerësim krediti BBB në fund të vitit të analizuar është 5.38%, gjë që realisht është shumë e pamundur. Probabiliteti minimal (edhe atë 0.02%) është që një debitor i Kategorisë A të bjerë në Kategorinë C. Gjithashtu, gjasat që një debitor i veçantë në një nga vlerësimet e kredisë në diskutim të ngjitet në një vlerësim më të lartë është i ulët (për shembull, për një kalim nga B në A, probabiliteti është vetëm 0.10%). Siç shihet nga tabela, për një periudhë prej një viti, huamarrësi ka gjasa të mbetet në të njëjtën kategori, d.m.th. të ruajë të njëjtin vlerësim krediti.

Kjo matricë mund të përdoret gjithashtu për të përcaktuar përbërësin e ardhshëm për zbatimin praktik të metodës CreditMetrics, e cila është për të përcaktuar probabilitetin e migrimit të

cilësisë së kredisë së huamarrësve, d.m.th., portofolin e kredisë. Përkatësisht, ndryshimi në një vlerësim krediti mund të përcaktohet nga një numër i faktorëve të brendshëm (për shembull, një rënie e cilësisë së kredisë, dhe kështu një vlerësim krediti mund të ketë përkeqësuar pozicionin financiar të huamarrësit, menaxhimin joadekuat, produktet dhe shërbimet jokonkurruese, teknologji të vjetëruara etj).

Ndryshimi në vlerësimin e kredisë gjithashtu mund të përcaktohet nga një numër i faktorëve të jashtëm (p.sh. kriza financiare, ndryshimet në teknologji në industri, ndryshimet politike dhe ekonomike etj.). Kompanitë janë të ndërruar dhe shpesh ndryshimet në një mund të stimulojnë ndryshimet në një tjetër. Në fakt, korrelacioni midis dy kompanive në portofolin e bankës mund të jetë pozitiv ose negativ. Ekziston një lidhje pozitive midis kompanive konkurruese, kështu që mundësitë e falimentimit të një kompanie dhe falimentimi do të kenë një ndikim pozitiv në performancën e ardhshme të konkurrencës. Nga ana tjetër, një korrelacion negativ ekziston kur kompanitë operojnë në një marrëdhënie borxh-kredit, kështu që pavlefësia e debitorit do të prishë edhe likuiditetin e kreditorit. Është e rëndësishme që banka të njohë llojin e korrelacionit midis kompanive në portofol, në mënyrë që lidhja midis probabilitetit të ndryshimit midis tyre të mund të vlerësohet siç duhet.

Mënyra më e thjeshtë për të llogaritur gjasat e zakonshme të ndryshimit të vlerësimit të kredisë për dy debitorë është duke shumëzuar probabilitetet e ndryshimit të secilit debitor, duke supozuar se nuk ka ndonjë lidhje midis tyre. Megjithatë, kjo mënyrë e identifikimit të ndryshimeve në të gjithë portofolin është e përafërt dhe aproksimative, pasi jo vetëm që kërkon kombinimin e secilës palë debitorësh, por gjithashtu kërkon pavarësinë midis tyre. Për të llogaritur mundësinë e ndryshimit të vlerësimit të kredive të palëve të huamarrësve në praktikë, shpesh është e nevojshme të "parashikoni tendencat historike në vlerësimin e kreditit të çifteve të huamarrësve, ashtu si parashikimet historike të vlerësimeve të kreditit të huamarrësve individualë përmes Metrikës së kredisë".¹⁵

Për këtë qëllim, mund të përdoret e njëjta bazë e të dhënave që përdoret në të vërtetë për huamarrësit individualë, ku "duhet të përdoret një model për të treguar se si vlerësimet e kredisë

¹⁵ Ibid, p.21

së huamarrësve kanë evoluar së bashku" ¹⁶. Në praktikë, shpesh përdoret Modeli i Merton, si një nga modelet më të besueshme dhe më të thjeshtë për llogaritjen e lidhjes midis probabilitetit. Përkatësisht, analisti financiar Robert C. Merton, në 1974, zhvilloi një model të thjeshtë për vlerësimin e rrezikut të kredisë të një kompanie, i njohur si një "model i vlerës së pasurisë së korporatës", ose model i kapitalit korporativ. Ky model "tregon që parazgjedhja mund të ndodhë kur vlera e aktiveve të një kompanie bie nën një nivel të caktuar" Zazzara Cristiano, Credit risk in the traditional banking book: A VaR approach under correlated default, IX International Tor Vergata Conference on Banking and Finance, Rome, November, 2000. Prandaj, kapitali neto është vlera kufitare e mospagimit. Duke ditur këtë funksion, vlerësimin e vlerës së kredisë dhe varësinë e vlerësimit të kredisë nga ndryshimi në kapitalin e shoqërisë, ne mund të përcaktojmë lidhjen midis dy debitorëve, d.m.th., probabiliteti i zakonshëm i një ndryshimi të vlerësimit të kredisë. Duke pasur parasysh numrin e madh të kombinimeve që mund të bëhen për secilin vlerësim krediti, dhe gjithsej 8 vlerësime, të cilat shoqërohen me 8 vlerësime të tjera që mund të migrohen, merren gjithsej 64 kombinime. Meqenëse ka një numër të madh të huamarrësve në portofolin e kredisë, llogaritjet për secilin huamarrës janë të pakconceptueshme pa një softuer të duhur. Për këtë qëllim, më së shpeshti përdoret simulimi MonteCarlo.

Vlerat që rezultojnë përbëjnë një shpërndarje nga e cila mund të nxirret një masë e përshtatshme e rrezikut të kredisë. Kjo metodë ofron dy mundësi, përkatësisht dy masa rreziku: devijimi standard dhe përqindja. Pavarësisht se çfarë mase përdor banka, metoda e llogaritjes është e njëjtë, por të dy masat interpretohen ndryshe. Përkatësisht, devijimi standard tregon devijimet e vlerës së portofolit nga vlera mesatare e pritur e marrë duke aplikuar shpërndarjen normale të vlerave. Nëse vlerat e portofolit ndahen nga vlera e pritshme me metodë, atëherë devijimi standard dhe rrjedhimisht rreziku i kredisë do të jetë më i lartë. Përqindja, nga ana tjetër, mund të jetë shumë më e lehtë për t'u interpretuar sepse është e lidhur në mënyrë të qartë me një vlerë të veçantë të portofolit, për shembull, pasi niveli i parë ose niveli i parë i përqindjes është vlera që portofoli mund të ketë 1% të kohës (nga horizonti specifik i kohës për portofolin për të cilin

¹⁶Ibid, p.21

bëhet analiza). Vlera e portofolit që korrespondon me përqindjen e parë është një lloj vlere limit, pasi probabiliteti që vlera e portofolit të bjerë nën atë kufi është vetëm 1%.

Në varësi të politikës së administrimit të rrezikut të bankës, d.m.th nivelit të konservatorizmit, një përqindje tjetër, pra vlera më e lartë, siç janë 2%, 5%, 7% etj. mund të përcaktohet si një vlerë limit.

CreditMetrics gjithnjë e më shumë i referohet përqindjes si një masë më të besueshme dhe më të rëndësishme të rrezikut të kredisë, kryesisht për shkak se devijimi standard mund të jetë shumë jorealit sepse bazohet në parimin e shpërndarjes normale. Përqindja mund të llogaritet shumë shpejt dhe thjeshtë, në mënyrë që pasi të merren të gjitha vlerat e portofolit, kjo tregon se ato janë të njëjta me ato të marra gjatë migrimit të huamarrësve të kredisë nga një kategori në tjetrën. Për më tepër, për një llogaritje më të shpejtë dhe më të thjeshtë, ky model zbaton parimin e simulimit MonteCarlo. Sidoqoftë, pasi të merren të gjitha vlerat e portofolit për secilin skenar të simuluar, ato renditen në rend ngjitje. Përqindja e parë korrespondon me vlerën e simuluar nën 1% (ose përqindjen përkatëse të përcaktuar nga banka) e vlerave. Vlera e përfituar në këtë mënyrë është, në të vërtetë, VAR, ose vlera nën rrezikun që banka mund të bart maksimumin.

Modeli i Metrikës së Kredisë është i thjeshtë dhe ofron dy lloje të masave për zbutjen e rrezikut të kredisë që janë shumë fleksibël. Ky është një nga modelet më të përdorura në bankat e zhvilluara. Disavantazhet më të rëndësishme që i atribuohen modelit janë se ai unifikon dhe trajton debitorë të ndryshëm nga një kategori e veçantë vlerësimi si një debitor i vetëm, duke unifikuar karakteristikat e tyre. Në praktikë, nuk është e mundur të pritët që debitorët e një kategorie të veçantë vlerësimi të ndryshojnë dhe zhvillohen, dhe kështu të kalojnë nëpër kategori të ndryshme vlerësimi me të njëjtin ritëm dhe në të njëjtat kushte si metoda. Një tjetër disavantazh është se për aplikimin e saj është e nevojshme që banka të ketë një bazë të dhënash të gjatë dhe përkatëse të llojeve të ndryshme të huamarrësve, në mënyrë që të simulojë zhvillimin e tyre dhe të parashikojë rezultatin e pritur në fund të periudhës së përcaktuar. Prandaj, kur të dhënat e agjencive botërore të vlerësimit nuk mund të përdoren, bankat duhet të hartojnë modelet e tyre të renditjes së brendshme. Në mënyrë të veçantë, modeli kërkon vendosje dhe softuer shtesë, siç është MonteCarlo, që mund të përpunojnë llogaritjet e shumta.

Çdo debitori i jepet një përqindje dhe një matricë përdoret për të përcaktuar nëse përqindja e debitorit do të ngrihet, ulet apo nëse ai do të dështojë. CreditMetrics llogarit vlerën e portofolit bazuar në cilësinë e kredisë të secilit debitor. Më pas instrumentave të kredisë i bëhet një riçmim sipas rezultatit të llogaritur dhe vlera e portofolit është shuma që rezulton si total i këtyre çmimeve. Modeli ofron përfitime të diversifikimit, të cilët reduktojnë riskun total të transaksioneve. Levizje të cilësisë së kredisë së debitorëve (sic p.sh. disa ulje të njëkohëshme) lidhen me njëra tjetrën duke çuar në rritje të kërkesës për kapital (ose provigjoneve) për çdo debitor, sektor të industrisë ose zonave të caktuara gjeografike.

3.3.8 Modeli Kamakura

Modeli Kamakura vlerëson probabilitetin e dështimit për afate kohore të cilat shkojnë nga 1 muaj deri në 5 vjet duke përfshirë të dhëna të posaçme për shoqëritë, të dhëna për industrinë ku vepron shoqëria, për mjedisin ekonomik si dhe për faktorë makroekonomikë të një modeli të formës së reduktuar. Në modelet e reduktuar të Kamakurës marzhi (spread) i kredisë¹⁷ shpërbëhet në probabilitetin e dështimit¹⁸ dhe humbjen në rast dështimi¹⁹ duke përdorur bashkë çmimet e obligacioneve dhe të aksioneve të shoqërive me qëllim që të ndahet më mirë procesi i dështimit nga procesi i rekuperimit të humbjes.

Norma e dështimit modelohet sipas një funksioni stokastik të normave të interesit pa risk, të faktorëve të likuiditetit, faktorëve të riskut si dhe indekseve të tregut. Modeli Kamakura përdor si referencë²⁰ spreadin e kredisë të çmimeve të obligacioneve, çmimeve të aksioneve dhe të dhënave kontabël për një periudhë që shkon nga viti 1962 deri në vitin 1999²¹.

¹⁷ Credit Spread, diferenca midis normës së kthimit të një aksioni / obligacioni me normën e kthimit pa risk

¹⁸ Probability of Default

¹⁹ Loss Given Default

²⁰ Benchmark

²¹ Kamakura Corporation, Default Probability Correlations, Kamakura Public Form Models, Version 4.1, November 2008

Pesë variablat sqarues që përdoren për të përcaktuar sistemin përmasor të vlerësimit në modelin Kamakura janë si:

- Kthimi mbi aktivet (fitimi neto / aktive gjithsej);
- Leva financiare (pasivet gjithsej / aktivet gjithsej);
- Madhësia relative e shoqërisë e shprehur nga raporti: vlera e kapitalit të shoqërisë / vlerën tërësore të tregut në bursën e Njujorkut²² dhe në bursën e SHBA²³;
- Raporti: kthimi shtesë në shkallë mujore / kthimin e indeksit CRSP²⁴ NYSE / AMEX;
- Paqëndrueshmëria mujore e çmimeve të aksioneve të kompanive.

Në mars të vitit 2009 modeli Kamakura përditësohet duke përfshirë edhe 40 faktorë risku makroekonomikë kyç në llogaritjen e probabilitetit të më shumë se 20.000 shoqërive në 30 vende të ndryshme të botës. Ky përditësim tregon se faktorët e riskut që lidhen me çmimin e shtëpive përfaqësonin 5 faktorët më të rëndësishëm nga 40 faktorët që u përdorën në studim, ndërsa rritja reale e PBB-së dhe norma e papunësisë në SHBA kishin një fuqi shpjeguese të dobët. Në lidhje me saktësinë e modelit Kamakura mund të themi se ky model klasifikon në mënyrë korrekte 90.50% të rasteve të vëzhguara. Credit Risk Management, in and out of the financial crises, Anthony Saunders & Linda Allen, 2010 .

3.3.9 Modeli KMV i Moody's

Zhvillimi dinamik i tregut financiar, shfaqja e derivateve, si dhe produktet inovative të kredisë, kanë rikthyer interesin për metodat statistikore të parashikimit të paracaktuar, si dhe falimentimin e kompanive në qarqet akademike. Një nga modelet më të famshme në këtë fushë është i ashtuquajturit Modeli i Merton i cili, siç u përmend më herët, e vë falimentimin në funksion të kapitalit në dispozicion të kompanisë. Në vitin 1989, Korporata KMV (Kealhofer,

²² NYSE, New York Stock Exchange

²³ AMEX, American Exchange

²⁴ Center for Research in Security Prices

McQuoën dhe Vasicek), bazuar në modelin Merton, zhvilloi një aplikim special, të njohur si KMV, i cili njihet gjithashtu si modeli KMV-Merton. Në vitin 2002 Korporata KMV u bashkua me agjencinë e vlerësimit Moody's. Modeli aktualisht është në shitje, por disa parametra dhe procesi i përgjithshëm i zbatimit nuk janë plotësisht të disponueshme për publikun.

Metoda KMV është e dallueshme pasi mundëson monitorim të vazhdueshëm të portofolit të kredisë, falë modelimit të llogaritjes së probabilitetit të paracaktuar të secilit debitor / klient në çdo kohë. Rezultati përfundimtar i modelit është variabli i mirënjohur Frekuenca e pritshme e difolltit EDF, si një masë e rrezikut të paracaktuar për një huamarrës të veçantë, duke treguar mundësinë e tij që të bjerë në difollt për një periudhë 1 vjeçare.

Llogaritja e EDF, sipas modelit KMV, vazhdon në tre hapa:

1. Vlerësimi i vlerës së tregut dhe ndryshueshmëria e vlerës së aktiveve të kompanisë,
2. Llogaritja e distancës nga default, si numri i devijimeve standarde deri në pikën e default,
3. Shndërrimi i distancës deri në default në frekuencën e pritshme të default, duke përdorur shpërndarjen empirike të default.

Probabiliteti i një kompanie të paracaktuar për default është zakonisht një funksion i vlerës së tregut të aktiveve të kompanisë, i shprehur si vlera aktuale e rrjedhës së parasë së ardhshme, me zbritje të duhur; rreziku i aktiveve, i cili rrjedh nga rreziku i biznesit, d.m.th. industrisë së cilës i përket ndërmarrja; si dhe levave, pra vlerën kontabël të detyrimeve kontraktuale të kompanisë. Rreziku i default i kompanisë rritet pasi vlera e aktiveve në dispozicion të saj zvogëlohet dhe afrohet me vlerën kontabël të detyrimeve, deri në vetë aktin e mospagimit, kur aktivet bëhen të pamjaftueshme për të shlyer detyrimet. Sidoqoftë, në praktikë, jo gjithmonë barazimi i vlerës së tregut të pasurive me detyrimet totale të kompanisë tregon falimentimin. Përkatësisht, jo të gjitha detyrimet e kompanisë piqen në të njëjtën kohë, kështu që për sa kohë që kompania mund të shlyejë detyrimet e saj afatshkurtra, ajo mund të vazhdojë të funksionojë normalisht. Prandaj, mund të thuhet se vlera kritike do të ishte një vlerë midis detyrimeve totale dhe detyrimeve aktuale, gjegjësisht afatshkurtra. Në këtë model kjo vlerë emërtohet si Default Point DPT. Pika e paracaktuar mund të llogaritet si një shumë e STD totale e Borxhit Afatshkurtër dhe gjysma e totalit të borxhit afatgjatë LTD, d.m.th.

$$DPT=STD+0,5LTD61.$$

Në përputhje me rrethanat, vlera neto përkatëse e kompanisë do të ishte vlera e tregut të aktiveve, e zvogëluar nga pika e parazgjedhur.

Vlera e pasurisë, rreziku i biznesit dhe levaja mund të kombinohen në atë masë sa të mund të krahasojnë vlerën neto të një kompanie me ndryshimet që mund të shkaktajnë ndryshueshmëri të vlerës së pasurisë. Kjo variabël është e njohur në të vërtetë si Distanca në Default DD dhe në thelb është diferenca midis vlerës së pritshme të aktiveve të kompanisë në fund të periudhës së analizuar dhe mospagimit, të rregulluar për devijimin standard të kthimit të pritshëm në periudhën e analizuar. Matematikisht, do të formulohej si më poshtë:

$$DD = E(AT) - DPT\sigma A62, \text{ ku}$$

A është vlera e aktiveve, d.m.th. aktivet e kompanisë,

- T është horizonti kohor për të cilin bëhet llogaritja,
- σA një devijim standard i kthimit të pritshëm.

Për llogaritjen e DD banka duhet të përcaktojë periudhën për të cilën bëhet analiza, por edhe të llogarisë devijimin standard si variancë të rimbursimit në periudhën e analizuar. Moody's përdor bazën e të dhënave të tyre historike për të llogaritur devijimin standard. Në përgjithësi, dikush merr "të dhëna historike mbi kthimin e vlerësimit të σA , supozon një horizont prej 1 viti ($T = 1$) dhe merr vlerën kontabël të detyrimeve të përgjithshme të kompanisë si vlerë e borxhit të kompanisë.

Probabiliteti për default mund të llogaritet shumë thjesht, nëse dihet shpërndarja e probabilitetit të aktivitetit ose shkalla e parazgjedhur për distancën e dhënë nga mospagimi. Probabiliteti i paracaktuar thjesht do të llogaritej duke supozuar një shpërndarje normale të probabilitetit, por meqenëse në realitet shpërndarja normale e vlerave nuk mund të zbatohet, besueshmëria e probabilitetit të marrë do të vihej në dyshim. Prandaj, modeli përdor një shpërndarje të të dhënave empirike, d.m.th. probabiliste, nga baza e të dhënave të Moody's, e cila bëhet më së miri duke aplikuar një zgjidhje softuerike të njohur si CreditMonitoring, gjithashtu një produkt i Moody's.

Sidoqoftë, në nivelin individual të kompanisë, vlerësimi i madhësisë së rrezikut të saj të kredisë mund të bëhet duke analizuar ndryshimet në EDF, d.m.th. pasi kompania i afrohet gjendjes së paracaktuar. Përkatësisht, vlera e EDF do të rritet pasi vlera e aktiveve të kompanisë i afrohet pikës kritike të mospagimit. Prandaj është logjike që sa më e vogël të jetë distanca në parazgjedhje, aq më afër do të jetë vlera e kapitalit gjendjes default. Pas përcaktimit të EDF për secilën DD banka do të ketë informacione se sa kompani në portofolin e saj pritet të paracaktohen deri në fund të periudhës së analizuar. Në këtë mënyrë, vlera marginale, dmth VAR, mund të zgjidhet si humbja më e madhe që do të pësonte banka për shkak të mosrespektimit të kompanive që korrespondojnë me EDF të zgjedhur.

Baza e të dhënave historike të Moody's gjithashtu përfshin të dhëna nga kompani që falimentuan ndër vite, dhe është treguar shumë e dobishme. Në thelb, përdorimi i një baze të të dhënave të tillë konsiderohet një avantazh kryesor i modelit. Nga ana tjetër, mundësia e mospagimit, dhe kështu vlerësimi i rrezikut të kredisë, bazohet në vlerën e kapitalit neto dhe detyrimeve të ndërmarrjes, si tregues individualë të pozicionit aktual financiar të secilës firmë, gjë që nuk lejon konsideratë të përgjithshme dhe krahasuese. karakteristikat e kompanive të shumta në një kategori. Sidoqoftë, modeli monitoron në mënyrë aktive vlerën e tregut të kompanive dhe përfshin ndryshime në vlerën e kapitalit neto në secilën matje, kështu që mund të përdoret gjithashtu si një mjet efektiv për monitorimin e portofolit të kredisë.

Në çdo rast, duhet të meret parasysh se baza e të dhënave e përdorur nga modeli përfshin kompanitë kryesisht nga tregu amerikan, që do të thotë se është shumë e kufizuar. Sidoqoftë, në përgjithësi, modeli është praktik, dhe popullariteti i tij mund të shihet në statistikën që edhe pse bazohet në një bazë të dhënash të tregut amerikan, pothuajse gjysma e përdoruesve të tij janë jashtë SH.B.A. I motivuar nga suksesi i këtij modeli, sot Moody's po punon për të zgjeruar bazën e të dhënave të saj ndërkombëtarisht.

3.3.10 Krahasimi midis metodave tradicionale dhe të reja të matjes dhe vlerësimit të riskut të kredisë.

Në këtë studim kryhet një analizë e metodave të matjes dhe të vlerësimit të riskut të kredisë sipas modeleve tradicionale dhe modeleve të reja. Nëse krahasojmë këto lloje modelesh secili prej tyre ka avantazhet dhe disavantazhet e veta.

Avantazhet kryesore që paraqesin modelet tradicionale i paraqesim si më poshtë:

- Analiza themelore e riskut të kredisë është e thjeshtë për tu kuptuar dhe implementuar nga analistët e kredisë. Analistit këtu i kërkohet vetëm të ketë njohuri të nevojshme për analizën e situatës financiare të shoqërisë nëpërmjet shqyrtimit të pasqyrave: të bilancit, të ardhurave dhe shpenzimeve, flukseve financiare si dhe situatës të përgjithshme makroekonomike.
- Në sistemet e vendimmarrjes me ekspertë vendimi për dhënien e kredisë i besohet oficerit të kredisë apo menaxherit të degës së bankës. Ky model paraqitet i thjeshtë për tu aplikuar pasi për dhënien apo jo të kredisë analizohen vetëm këta pesë faktorë kyç: karakteri, kapitali, kapaciteti, kolaterali dhe kushtet e ciklit ekonomik;
- Rrjetet neurale janë sisteme vendimmarrjeje kompjuterike të cilat karakterizohen nga tre elementë: inputet, peshat e inputeve dhe njësitë e fshehura. Këto sisteme janë shumë efikente pasi ato shmangin problemet e subjektivitetit në vendimmarrje;
- Sistemet e brendshme të vlerësimit ndajnë kreditë në 10 kategori të emërtuara me shkronja nga AAA deri tek D. Sipas klasifikimit nivelin e riskut minimal e shënojmë me AAA ndërsa në kategorinë D kemi të bëjmë me riskun maksimal. Ky sistem paraqitet i thjeshtë për tu kuptuar si dhe efikent në lidhje me klasifikimin e kredisë duke qenë se sot agjencitë më të rëndësishme financiare ndërkombëtare janë duke aplikuar këtë lloj sistemi;
- Sistemet e pikëzimit të kredisë përdoren në vendimmarrje duke analizuar disa faktorë kyç që përcaktojnë probabilitetin e dështimit dhe në kombinimin e këtyre faktorëve në

mënyrë të tillë që të japin një pikëzim sasior. Janë të thjeshtë për tu aplikuar pasi vendimi për kredidhënien lidhet vetëm me interpretimin e vlerës së funksionit final.

Disvantazhet kryesore që paraqesin modelet tradicionale i paraqesim si më poshtë:

- Marrja e vendimeve në këto modele kryhet zakonisht duke marrë parasysh të dhëna historike si për shembull: pasqyrat financiare, raportet e ndryshme financiare të cilat ndikohen nga politikat kontabël që ndjekin shoqëritë e ndryshme;
- Numri i faktorëve që merret si bazë për vendimmarrje është i kufizuar kryesisht në nivel mikroekonomik dhe nuk integrohet me faktorë të tjerë makroekonomikë si për shembull kushtet e përgjithshme ekonomike të vendit ku po shqyrtohet kredia;
- Subjektiviteti në përcaktimin e peshave të zbatuara për faktorë të ndryshëm e bën të vështirë monitorimin e vendimmarrjes edhe pse në shumë raste prania e komiteteve të kredisë përpiqet të shmangë këto lloj problemesh.

Avantazhet kryesore që paraqesin modelet e rinj i paraqesim si më poshtë:

- Metrika e kredisë është një metodë për vlerësimin e riskut të portofolit të kredisë si pasojë e ndryshimit të vlerës së borxhit për shkak të ndryshimeve në cilësinë e kredisë së huamarrësit. Kjo metodë ka risi sepse përfshin jo vetëm ngjarjen ekstreme të dështimit të shoqërisë por edhe përmirësimin ose përkeqësimin e cilësisë së kredisë. Risku këtu vlerësohet brenda kontekstit të portofolit bashkë me korrelacionet e ndryshimeve të cilësisë së kredisë midis huamarrësve të ndryshëm. Sipas kësaj logjike llogarisim efektet e diversifikimit dhe mbipërqëndrimit në nivel portofoli.
- Modeli Kamakura vlerëson probabilitetin e dështimit për afate kohore të cilat shkojnë nga 1 muaj deri në 5 vjet. E veçanta e këtij modeli qëndron në faktin se ai përfshin jo vetëm të dhëna të posaçme për shoqëritë, por edhe të dhëna për industrinë ku vepron shoqëria, për mjedisin ekonomik si dhe për faktorët kyç makroekonomikë.
- Modeli KMV i Moody's përdor teorinë e vlerësimit të opsioneve për vlerësimin e kredive. Duke qenë se funksioni i fitimit në procesin e huadhënies së një banke është i njëjtë me nënshkrimin e një opsioni për shitje mbi aktivet e shoqërisë huamarrëse, për vlerësimin e kredisë do të përdoren të njëjtët parametra si për vlerësimin e një opsioni për

shitje sipas modelit Black & Scholes. Risia modelit qëndron që ne mund të llogarisim një frekuencë të pritshme dështimi për çdo kredimarrës.

Disavantazhet kryesore që paraqesin modelet e rinj i japim si më poshtë:

- Nivel kompleksiteti të lartë, analistët që do ti përdorin këto modele duhet të jenë shumë të trajnuar pasi keqpërdorimi i tyre mund të jepte efekte negative dhe mund të shkaktonte humbje të larta për institucionin financiar;
- Vështirësi në përcaktimin e peshave që do ti caktohet secilit prej faktorëve, të cilët përdoren për vlerësimin e riskut të kredisë;

Në lidhje me krahasimin midis modeleve të reja dhe tradicionale mund të themi se këto të fundit janë më të thjeshta për tu aplikuar ndërsa ato të rejat janë më ndërlikuara, por në të njëjtën kohë edhe më të sakta në rezultatet e tyre.

Në sistemin bankar mund të themi se bankat e nivelit të dytë aplikojnë modele të ndryshme për vlerësimin e riskut të kredisë.

Megjithatë bankat në varësi të llojit të klientit përdorin modelet e vlerësimit të riskut të kredisë kështu:

- Për bizneset bankat përdorin kryesisht modelet themelore të vlerësimit të riskut të kredisë;
- Për individët bankat përdorin kryesisht modelet e pikëzimit të vlerësimit të riskut të kredisë.

Përdorimi i modeleve të reja të vlerësimit të riskut të kredisë në bankat e vendit tonë akoma nuk është bërë i mundur kryesisht për mungesën e një baze të gjërë të dhënash që janë të nevojshme për ndërtimin e këtyre modeleve si dhe kompleksiteti që paraqesin ato.

Gjithashtu nëse kërkojmë të gjejmë një lidhje midis llojit të modelit të përdorur për vlerësimin e riskut të kredisë dhe nivelit të kredive me probleme në sistemin bankar kjo do të ishte praktikisht e pamundur pasi bankat nuk i bëjnë publike modelet e tyre sepse i konsiderojnë ato konfidenciale. Megjithatë mund të themi se bankat herë pas here kryejnë rishikime të ndryshme në lidhje me modelet e vlerësimit të riskut të kredisë duke i përshtatur ato sipas kushteve të ndryshme specifike të bizneseve si dhe kushteve makroekonomike të përgjithshme.

KAPITULLI IV

ANALIZË E KREDITIMIT TË SISTEMIT BANKAR TË VENDEVE TË BALLKANIT PERËNDIMOR

IV. 1. Vështrim shkurtë i sistemit bankar të vendeve të Ballkanit Perëndimor

Sistemi bankar në vendet e rajonit të Ballkanit Perëndimor ka kaluar në disa faza përgjatë rrugës së zhvillimit të tij, të cilat lidhen ngushtë me zhvillimet politike dhe sistemin e qeverisjes në këto vende.

Në mjedisin e ekonomisë së planifikuar, sektorët financiarë nuk kishin ndonjë rol të rëndësishëm në shpërndarjen e burimeve. Si rrjedhojë, përpara viteve 1990 nuk kishte nevojë për mbikëqyrje dhe rregullim bankar ose për një kuadër të duhur ligjor lidhur me këto çështje (Mehl, Vespro, & Winkler, 2006).

Transformimi i industrisë bankare në vendet në tranzicion ka qenë një ndër proceset më dramatike dhe më me ndikim në procesin e tranzicionit në tërësi (Kraft, 2005). Pavarësisht përpjekjeve të shumta për hartimin dhe zbatimin e reformave në këtë sektor, në përgjithësi rezultoi një dështim i reformave të dëshiruara. Faktorët kryesorë që ndikuan në këtë dështim sipas (Mehl, et al., 2006) ishin:

a) Mjedisi i dobët institucional dhe ligjor – Mospërputhja e legjislacionit të vjetër me legjislacionin e ri të miratuar, solli zvogëlimin e efektivitetit të zbatimit të këtij të fundit, sidomos në fushën e likuidimit, falimentimit dhe kolateralit. Sipas (Bonin, Hasan, & Wachtel, 2008) ristrukturimi dhe privatizimi në sektorin financiar varet nga krijimi i një kuadri rregullator ligjor dhe institucional, si dhe ligjet për falimentimin dhe standartet kontabël të përshtatshme.

b) Mbikëqyrje bankare jo e përshtatshme - Duke qenë se rregullimi dhe mbikëqyrja bankare duhet të krijohet duke nisur nga niveli zero, pjesa më e madhe e departamenteve të mbikëqyrjes nuk ishin në gjendje që të përcaktonin dhe të zbatonin standardet ndërkombëtare që garantonin një sistem të shëndoshë financiar, në veçanti në lidhje me provizionimin e humbjeve nga huatë, kufijtë ndaj ekspozimit dhe huave të lidhura. Përsa i takon burimeve njerëzore, stafi ishte i kufizuar në numër, shpesh pa eksperiencën e duhur ose të patrajnuar, dhe nuk ishin në gjendje që të përballeshin me rritjen e numrit të bankave. Duke qenë se lojtarët kryesorë ishin bankat e zotëruara nga shteti, qeveritë ngurrnin që mbikëqyrësit të vepronin me vendosmëri për të likuiduar bankat me probleme, gjë që dobësoi akoma më shumë mbikëqyrjen bankare.

Duke paturë parasyshë së sistemi bankar është sektori më i rëndësishëm i sistemit financiar në vendet e Ballkanit Perëndimor, sistemi bankar në rajonin e Ballkanit Perëndimor është i organizuar në dy nivele: Banka Qëndrore dhe Bankat Tregtare.

Vendet e Ballkanit, konsiderohen “bank based system” (sistem bazuar në banka), ku bankat luajnë një rol të rëndësishëm në tregun financiar dhe të cilat zënë pjesën më të madhe të vëllimit të veprimtarisë së tregut financiar. Liçencimi, funksionimi, mbikëqyrja e bankave të nivelit të dytë është e rregulluar me ligj të veçantë, i cili në thelb është i ndërtuar mbi parime të ngjashme, por sigurisht që ka edhe dallime, për shkak të specifikave që kanë vendet që kemi marrë në studim.

Diferencat në zhvillimin e tregut bankar, në vendet e rajonit janë rrjedhojë jo vetëm e zhvillimeve ekonomike, por edhe zhvillimeve politike. Aktualisht në secilin prej shteteve që janë në fokus të këtij studimi operojnë një numër relativisht i madh bankash të nivelit të dytë duke konsideruar dhe popullatat përkatëse të vendeve. Aktualisht për vitin 2018, operojnë 16 banka në Shqipëri, në Maqedoni 15 banka. Në Serbi operojnë një maksimum prej 26 bankash dhe në

Malin e Zi vetëm 13 banka duke reflektuar edhe një popullatë dhe sipërfaqe më të vogël, në Bosnje dhe Hercegovinë 24 banka.

4.1.1. Sistemi bankar në Republikën e Maqedonisë

Banka Popullore e Maqedonisë u themelua më 17 nëntor të vitit 1991, dhe më 26 prill të vitit 1992 ajo aprovoi aktin e pavarësisë monetare. Kjo ishte periudha e shkëputjes së Maqedonisë nga ish federata jugosllave dhe formimi i sistemit të pavarur monetar.

Sistemi bankar në Republikën e Maqedonisë përbëhet nga 15 banka në vitin 2018 dhe 2 Shoqëri Kursim Krediti.

Në sistemin bankar të Republikës së Maqedonisë së Veriut, bankat zotërohen kryesisht nga aksionarët e huaj, në të gjitha pozicionet e rëndësishme të bilancit.

Dominimi i tyre ishte më i theksuar në aktivitetin kreditor (80.0%) dhe rezultatin financiar (76.5%). Në vitin 2018, pjesa e aksionarëve të huaj në kapitalin e përgjithshëm dhe rezervat u ul me 3.9 pikë përqindje, kryesisht për shkak të ndryshimeve në strukturën e pronësisë së një banke, ku aksionarët e huaj (kryesisht fondet e investimeve) shitën aksione disave korporatave vendase jo-financiare. Prandaj, pjesa e institucioneve financiare në strukturën e pronësisë së sistemit bankar u ul me 4 pikë përqindje, që është afërsisht e barabartë me rritjen e pjesës së kompanive jo-financiare. Sipas vendit të origjinës së aksionarëve të huaj, pjesën më të madhe e mbajnë aksionarët nga Greqia dhe Sllovenia, pjesa e të cilëve në kapitalin e përgjithshëm dhe rezervat është 19.5% dhe 14.8%.

Aktivet e sektorit bankar, në fund të vitit 2018 ishin 503.469 milion denarë. Në aktivet, pjesa e kredive për sektorin jofinanciar është më e larta (59.6%). Në kushte të rritjes gjithnjë e më të shpejtë të kredive për familje, krahasuar me kreditë e korporatës jofinanciare, për herë të parë këtë vit, pjesa e kredive për familje (29.6%) tejkaloi pjesën e kredive të korporatës jo-financiare (29.2%) në gjithsej aktivet.

4.1.2. Sistemi bankar në Shqipëri

Sistemi bankar në Shqipëri është karakterizuar nga ndryshime të vazhdueshme gjatë dy dekadave të fundit. Sfidat e para nisin pas viteve '90 me ndryshimin e sistemin bankar në një sistem bankar me dy nivele, ku Banka Qendrore do të luajë rolin e mbikqyrësit në sistemin e ri. Kalimi në sistemin bankar me dy nivele në vitin 1992 e gjen Shqipërinë me gjashtë banka të nivelit të dytë, katër prej të cilave janë me pronësi shtetërore dhe dy të tjerat me pronësi të përzier. Zhvillimet e reja janë karakterizuar nga ristrukturimi dhe privatizimi i disa bankave shtetërore. Ky proces përfundoi në vitin 2003, me privatizimin e Bankës së Kursimeve, që zinte një pjesë të konsiderueshme në sistemin bankar të asaj periudhe.

Faza e dytë e zhvillimit të sistemit bankar vijon me ndryshime në numrin e bankave dhe me krijimin e një mjedisi me konkures. Kështu, numri i bankave u rrit, si edhe u zgjerua gjeografikisht në të gjithë territorin. Përmirësimi i cilësisë së shërbimeve bankare, si edhe eksperiencia e menaxhimit të bankave që kryesisht ishin me kapital të huaj, ndikoi në rritjen e treguesve financiarë për to.

Megjithatë, ecuria e tregut ka pasur luhatje të vazhdueshme. Ndikimi i faktorëve të ardhur nga ndryshimet në tregjet globale, ka reflektuar paqëndrueshmëri në tregun bankar shqipëtar. Përfshirja e Bankës Qendrore për të ruajtur qëndrueshmërinë financiare, është një aspekt i rëndësishëm në zhvillimin e sektorit bankar në Shqipëri.

Sektori bankar, i cili mbulon mbi 90% të aktiveve të sistemit financiar, e përmbylli vitin 2018 me një rezultat financiar pozitiv, në nivele të mira kapitalizimi dhe likuiditet të tepërt, duke shënuar nivele më të larta krahasuar me kërkesat e parashtruara në rregulloren përkatëse, dhe një cilësi më të mirë të kredisë krahasuar me një vit më parë. (Burimi: Banka e Shqipërisë: Raporti vjetor 2018, faqe 59)

Struktura e sistemit bankar dhe financiar, në fund të vitit 2018, përbëhet nga 14 banka, 30 subjekte financiare jobanka, 463 zyra të këmbimit valutor, 13 shoqëri të kursim-kreditit dhe 1

union të shoqërive të kursim-kreditit. Banka e Shqipërisë, bazuar në ligjin për bankat në Republikën e Shqipërisë, ka autoritetin të licencojë dhe mbikëqyrë bankat, subjektet financiare jobanka, shoqëritë e kursim-kreditit e unionet e tyre, zyrat e këmbimit valutor dhe zyrat e përfaqësimit të bankave të huaja.

Aktivitet e sektorit bankar, në fund të vitit 2018 ishin 1.453 miliarde lekë, duke pësuar në këtë mënyrë një rritje vjetore 0.5% nga 4.1% në vitin paraardhës. Zgjerimi i portofolit të investimeve ndërbankare dhe tkurrja e fondeve rezervë për mbulimin e humbjeve nga aktiviteti në vijim të procesit të largimit të kredive të humbura nga bilancet e bankave, kanë dhënë kontributin kryesor në zgjerimin e aktiveve të sektorit. Peshën më të madhe në aktivet e zënë depozitat me 81%.

4.1.3. Sistemi bankar në Mal të Zi

Lëvizja e parë në drejtim të pavarësisë monetare ka filluar që në fund të viteve '90 me emetimin e markës gjermane në Nëntor të vitit 1999. Ajo kishte për qëllim të zvogëlonte ndikimin politik të Serbisë. Midis Janar 2002 dhe Mars 2002, marka gjermane u zëvendësua me euron, dhe sot ajo përfaqëson një instrument të pagesës. Me themelimin e Bankës Qendrore të Malit të Zi (BQM), e cila filloi të operojë më 15 Mars 2001, mund të thuhet se reformat bankare në Malin e Zi kanë filluar në vitin 2001 me riorganizimin e Montenegrobanka, e cila ishte një bankë lider në atë kohë.

Sistemi bankar në Mal të Zi është përballur me shumë sfida gjatë dhjetëvjeçarëve të fundit, por në ditët e sotme ai karakterizohet nga: siguria, stabiliteti dhe besueshmëria.

Aktualisht, në Malin e Zi funksionojnë 13 banka dhe shumica e tyre janë bija të bankave mëmë që veprojnë në shtetet anëtare të BE-së. Të gjitha bankat janë anëtare të Shoqatës së Bankave të Malit të Zi. Në nivel sistemi, sektori bankar në Mal të Zi regjistroi prirje pozitive, ku të gjithë treguesit kyç të bilancit shënuan rritje, si: totali i aktiveve u rrit me 5.52% në fund të tremujorit të tretë të 2018-ës, krahasuar me fundin e vitit të kaluar, ndërsa portofoli i huave gjithsej u rrit me 10.70%, totali i depozitave u rrit me 5.88% dhe totali i kapitalit u rrit me 0.83 %. Raporti i

aftësisë totale paguese, si një tregues relativ i mjaftueshmërisë së kapitalit të bankave, ishte 17.15%, në fund të tremujorit të dytë të vitit 2018, duke qenë shumë më lart se minimumi ligjor prej 10%. Përveç kësaj, aktivet likuide tejkaluan nivelin prej 1,037.9 milionë euro në fund të shtatorit 2018, duke zënë mbi 23.52% të totalit të aktiveve të bankave, ose gati një e katërta e totalit të aktiveve bankare.

4.1.4. Sistemi bankar në Bosnje dhe Hercegovinë

Spektori bankar i BH përbëhet nga sektori bankar i Republikës Srpska dhe sektori bankar i Federatës së Bosnjës dhe Hercegovinës. Në nivelin shtetëror, sektori bankar rregullohet me Ligjin për Bankën Qendrore të BH (Ligji për Bankën Qendrore të Bosnjës dhe Hercegovinës, 1997) dhe Ligji për Sigurimin e Depozitave (Ligji për Sigurimin e Depozitave, 2002). Sektori bankar i RS mbikëqyret nga Agjensia Bankare e Republikës Srpska dhe sektori bankar i FBH mbikëqyret nga Agjensia Bankare e Federatës së Bosnjës dhe Hercegovinës. Është e rëndësishme të përmendet fakti që rregulloret e entiteteve në lidhje me operacionet bankare janë të harmonizuara dhe mbikëqyrja kryhet me të njëjtat standarde. Sistemet bankare funksionojnë si transaksione pagese brendabankare dhe ndërbankare dhe luajnë një rol të rëndësishëm në parandalimin e pastrimit të parave dhe financimit të terrorizmit. Bankat tregtare nga të dy sektorët operojnë pa kufizime në të gjithë BH dhe përmirësojnë dhe modernizojnë vazhdimisht operacionet e tyre në mënyrë që të adaptojnë produktet dhe shërbimet me nevojat e klientëve.

Banka Qendrore e Bosnjës dhe Hercegovinës (CBBH), e cila u krijua në mesin e 1997, filloi operimet në 11 gusht 1997. Që atëherë, ajo ka luajtur një rol kryesor në sistemin bankar të BH. CBBH është krijuesi i sistemit monetar dhe është përgjegjës për zbatimin efektiv të politikës monetare në vend. Detyra e saj kryesore është të ruajë stabilitetin monetar në përputhje me marrëveshjen e bordit valutor. Duke parë biznesin CBBH, mund të konkludohet se ka arritur rezultate të rëndësishme. Kozarić beson se CBBH ka përmbushur plotësisht një nga funksionet e saj themelore sepse arriti dhe ruajti stabilitetin e brendshëm të monedhës vendase, ndërsa

stabiliteti i jashtëm u sigurua duke mbajtur me sukses një kurs të këmbimit fiks dhe shërbim të rregullt të borxhit të jashtëm të BH të cilin CBBH e ka kryer si agjent fiskal "(Kozarić, 2007, f.13).

Sektori bankar i BeH është zhvilluar me shpejtësi gjatë pesë viteve të ardhshme, numri i bankave është zvogëluar si rezultat i konsolidimit, dhe asetet totale janë rritur. Raporti vjetor për vitin 2005 thotë se sektori bankar përbën 81% të totalit të aktiveve të sektorit financiar dhe "udhëheq rrugën në modernizimin e sektorit, menaxhimin e përparuar, mbulimin e territorit dhe futjen e produkteve të reja" (CBBH, 2006, f. 66). Në fund të vitit 2015, gjithsej 26 banka tregtare vepruan në sektorin bankar të BH.

Tabela 7. Numri i bankave tregëtare në Bosnje dhe Hercegovinë (2006-2018)

Tabela 10: Broj komercijalnih banaka u BeH (2006 – 2015)

ENTITETI	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Republika Srpska	9	10	10	10	10	10	10	10	9	9	8	8	8
Federacion BH	23	22	20	20	19	19	18	17	17	17	15	15	15
Totali BH	32	32	30	30	29	29	28	27	26	26	23	23	23

Burimi: (Agencija za bankarstvo RS), (Agencija za bankarstvo FBiH)

Një analizë e strukturës së sektorit bankar të BH gjatë një periudhe trembedhjet vjeçare ka treguar një rënie të numrit të bankave tregtare. Në fillim të periudhës së analizuar, në vitin 2010, operuan 32 banka tregtare (9 banka në RS dhe 23 banka në FBH), dhe në vitin 2018, funksionuan gjithsej 23 (8 banka në RS dhe 15 banka në FBH). Gjatë periudhës së analizuar, disa banka u bashkuan kurse disa u larguan dhe banka të reja hynë në tregun e BH.

4.1.5. Sistemi bankar në Sërbë

Ristrukturimi i sektorit bankar filloi më vonë krahasuar me vendet e tjera të Ish Republikës Federale të Jugosllavisë. Arsyja kryesore ishte problematika me Malin e Zi, i cili nuk mund të mos ndikohej nga çështjet e shkëputjes territoriale. Në fillim të viteve 2002, autoritet vendosën që të likujdonin katër bankat më të mëdha (Jugobanka, Beobanka, Beogradska banka dhe Investbanka) kryesisht për shkak se humbjet ishin shumë më të mëdha sesa ato të parashikuarat, nuk kishte asnjë opinion pozitiv për të ardhmen, kishte një pakësim të theksuar në depozita, dhe njerëzit nuk kishin besim në bankat dhe veprimtaritë e tyre. Kjo ishte një lëvizje e rëndësishme që duhej bërë dhe këto katër bankat më të mëdha përfaqësonin 57% të totalit të aktiveve totale në sistemin bankar të vendit, me kosto të likuidimit rreth 1% të PBB-së ose rreth 90 milionë dollarë (Mehl, et al., 2006).

Aktualisht sektori bankar në Serbi përbëhet nga 27 banka tregtare nga 88 që ekzistonin në fillim të viteve 2000. Rreth 21 prej tyre janë me pronësi të huaj (ose shumicë të huaj). Në vitin 2013, Serbia ndryshoi Ligjin për Eksportin e Kredive dhe Agjencisë së Sigurimeve, duke e shndërruar këtë në një agjenci financiare biznesi, e cila do të ketë role të reja, duke përfshirë menaxhimin e një fondi të tranzicionit dhe investimet në fondet e kapitaleve. Ajo gjithashtu do të mbulojë kompanitë që iu janë nënshtruar procedurave të ristrukturimit, privatizimit dhe falimentimit. Duke përdorur asetet e fondit të tranzicionit dhe fonde të tjera që gjenden në treg, agjencia do të marrë masa për rimëkëmbjen e kompanive dhe për të siguruar ristrukturimin e tyre me qëllim që të përmbushin në mënyrë më efikente pretendimet e kreditorëve, si dhe me qëllim të përgatitjes së kompanive në fjalë për të vepruar pa subvencione nga shteti nga 2015 e tutje.

Sistemi bankar në Serbi përbëhet nga 27 banka, ku 5 bankat kryesore (Banca Intesa A.D.- Beograd, Komercijalna banka A.D.- Beograd, Unicredit Bank Srbija A.D.- Beograd, Societe Generale banka Srbija A.D.- Beograd, Raiffeisen Banka A.D.- Beograd) zotërojnë 54.2 % të aktiveve, 52.70% të kredive dhe 53.60 % të depozitave.

Sipas totalit të bilancit, banka kryesore në Serbi është ende Banca Intesa A.D. Beograd, me një rënie të pjesës së tregut (me 1.0 pikë përqindjeje) krahasuar me tremujorin e kaluar, por gjithashtu një rënie në krahasim me të njëjtën periudhë të një viti më parë (me 1.7 pp). Përveç

kësaj banke, pjesë të tregut me mbi 10% deri më 31 dhjetor 2018 kanë regjistruar : Unicredit Bank Srbija A.D. Beograd (11.6%) dhe Komercijalna banka A.D. Beograd (10.6%).

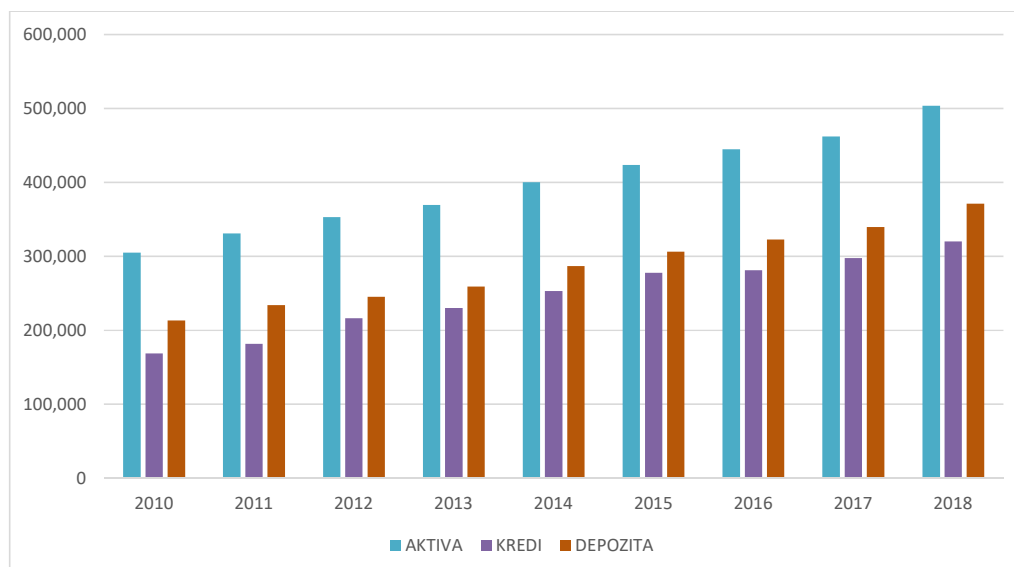
Mbizotërojnë bankat me origjinë kapitali nga Itali, Austri, Francë dhe Hungari (gjithsej tetë banka) mbizotërojnë sektorin bankar të Serbisë me një pjesëmarrje në totalin e bilancit prej 56,7%.

IV.2. Treguesit kryesor të sistemit bankar

Në këtë pjesë do të bëhet një analizë përshkruese e sistemit bankar të pesë vendeve të përfshira në këtë studim. Kjo me qëllimin që të prezantohet ecuria e treguesve kryesorë në nivelë të sistemit të bankave që operojnë në këto vende. Treguesit të cilit iu referohemi janë: totali i aktiveve, kredive dhe depozitave.

Aktivitet e sektorit bankar, në Republikën e Maqedonisë së Veriut në fund të vitit 2018 ishin rreth 504 milion denar, duke pësuar në këtë mënyrë një rritje vjetore 9 % nga viti 2017 ne vitin 2018, ndërkohë që rritja në vitin 2017 ishte 3.89%. Paraqitja në mënyrë grafike e rritjes së totalit të aktiveve, kredisë dhe depozitave në sistemin bankar në nëntë vitet e fundit paraqitet në vijim.

Grafiku 1. Totali i aktiveve, kredive dhe depozitave në sistemin bankar të Republikës së Maqedonisë

Burimi: Banka Qëndrore e Republikës së Maqedonisë

Rënia e rritjes së aktiveve fillon nga viti 2011 dhe ka vazhduar në vitet pasardhëse, duke shënuar në vitin 2013 rënien më të ulët në terma absolute dhe relativë që nga viti 2001. Rritja e ngadaltë e aktiveve është shkaktuar nga rritja në nivele të ulëta të depozitave nga insitucionet jo-financiare. Rritje më të theksuar mund të vërejmë nga vitit 2017 në 2018 edhe atë 9%.

Kreditimi i subjekteve jofinanciare, shihet se ka një trend rritje pas vitit 2010, por pikun e rritjes e ka në vitin 2012, me 34 milion denarë ose 20%, ndjekur në vitet në vazhdim me një rritje të lehtë. Edhe pse në terma absolut rritja në vitin 2018 është më e madhe se në vitin 2017, 22.50 milion denarë dhe 16.61 milion denarë respektivisht, në përqindje rritja në vitin 2018 është vetëm 7.6% krahasuar me 5.9% në vitin 2017. Rritja e kredive është më shumë e dukshme në sektorin e individëve krahasuar me kredinë ndaj bizneseve, ku kjo e fundit është rritur me ritme më të ngadalëta. Duhet vënë në dukje që në Maqedoni mbizotëron kreditimi në monedhën vendase e cila ka pësuar një rritje nga 41.50% (2009) në 73.5% (2018). Përsa i takon afatit të

kredive, mbizotërojnë kreditë afatgjata të cilat kanë thuhetse një stabilitet, nga 68.85% (2011) në 73.39% (2018).

Në lidhje me depozitat, ato vlerësohen rreth 371 milion denarë në fund të vitit 2018 me një rritje 9.4 % krahasuar me vitin 2017. Trendi i depozitave ka qenë rritës, edhe pse ritmi i rritjes së tyre ka qenë në rënie, me përjashtim të viti 2014 dhe të vitit 2018.

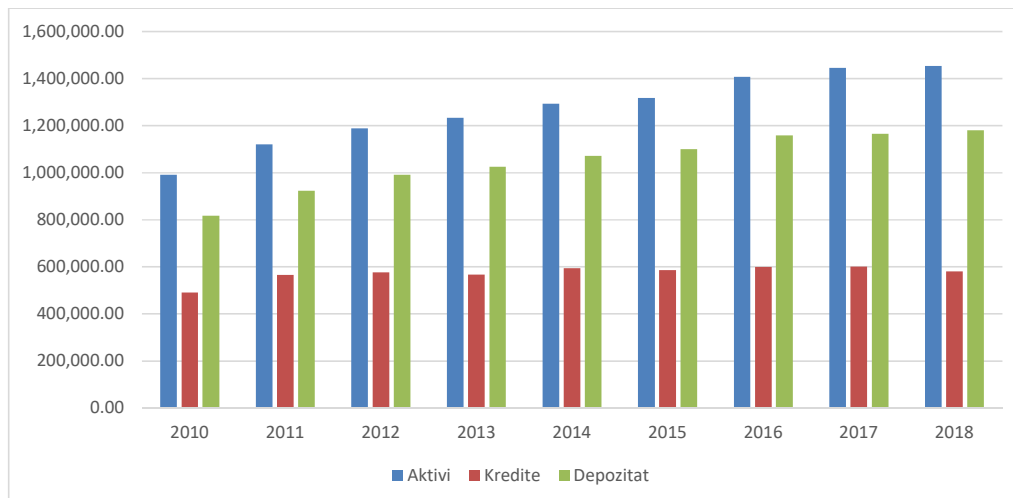
Rënia e ritmit të rritjes së depozitave i dedikohet kryesisht zhvillimeve politike brenda vendit si dhe zhvillimet me shtetit fshinjë. Pavarësisht kësaj, depozitat mbeten burimi kryesor i fondeve, ato përbëjnë 73.75% të totalit të aktiveve. Individët mbeten kontribuesit kryesor (69.22% të totalit të depozitave), edhe pse norma e rritjes së tyre vjetore në vitin 2016 është më e vogla në dekadën fundit. Mbizotërojnë depozitat në monedhën vendase të cilat përbëjnë rreth 57.50% të totalit të depozitave.

Këto zhvillime tregojnë për një stabilizim gradual të perceptimit të bankave në lidhje me rrezikun, e ndikuar kjo edhe nga performanca pozitive e ekonomisë vendase.

Pavarësisht rimëkëmbjes ekonomike, bankat janë ende të kujdesshme në lidhje me kreditimin e biznesit, e cila reflekton strategjitë konservative të grupeve më të mëdha të bankave në Maqedoni. Bankat ende shfaqin interes të investojnë në instrumenta likuidë me rrezik të ulët, siç janë për shembull bonot e thesarit.

Situata e Shqipërisë gjatë periudhës së analizuar është e atillë që aktivet e sektorit bankar janë zgjeruar me 1.9%, dhe struktura e bilancit nuk ka shfaqur ndryshime të rëndësishme. Vlera e raportuar e aktiveve u rrit me 27 miliardë lekë gjatë periudhës, duke arritur në 1,453 miliardë lekë, dhe kontributin më të madh në këtë rritje e ka dhënë zgjerimi me rreth 17 miliardë lekë në zërin e investimeve në tituj dhe rënia me rreth 9 miliardë lekë në fondin e provigjioneve për rrezikun e kredisë. Ngadalësimi në rritjen e kredisë është reflektuar në një kontribut të vogël dhe negativ të zërit “veprime me klientët” në ndryshimin gjashtëmujor dhe vjetor të totalit të aktiveve të sektorit bankar. Ritmi vjetor i rritjes së aktiveve u ngadalësua në 0.6%, nga 2.7% një vit më parë. Paraqitja në mënyrë grafike e rritjes së totalit të aktiveve në sistemin bankar në tetë vitet e fundit paraqitet në grafikun nr.2

Grafiku 2. Totali i aktiveve, depozitave dhe kredive në sistemin bankar të Shqipërisë

Burimi: Shoqata Shqiptare e Bankave, Buletinet mujor Dhjetor 2010-Dhjetor 2018

Siç duket qartë edhe në grafikun 2, aktivet janë rritur ndjeshëm nga viti në vit, duke patur parasysh edhe periudhën jo të favorshme nga pikëpamja e zhvillimit të ekonomisë për shkak të pasojave të krizës financiare. Për periudhën kohore prej 9 vitesh (që nga 2010), aktivet janë rritur me më shumë sesa 50 përqind e vlerës në fillim të kësaj periudhe, duke treguar për një fuqizim të sektorit bankar në ekonominë shqiptare.

Depozitat dhe fondet e veta përbëjnë burimet kryesore të financimit të veprimtarisë së sektorit bankar, ndërkohë që varësia ndaj burimeve të huaja të financimit mbetet e kufizuar. Pavarësisht kësaj, gjatë periudhës është vërejtur zgjerim i detyrimeve ndaj jorezidentëve, në formën e llogarive rrjedhëse të institucioneve financiare jorezidente dhe depozitave të vendosura nga subjekte jorezidentë pranë bankave vendase. Këto zhvillime kanë rezultuar në ngushtim të pozicionit kreditor neto të sektorit bankar.

Në fund të vitit 2018, teprica e kredisë ishte 581 miliardë lekë, duke qenë 1.6 miliardë lekë ose 0.3% më e ulët sesa ajo e regjistruar në fund të gjashtëmujorit të parë dhe rreth 20 miliardë lekë ose 3.4% më pak se një vit më parë. Edhe pse kredia e re ishte më e lartë në krahasim me atë të

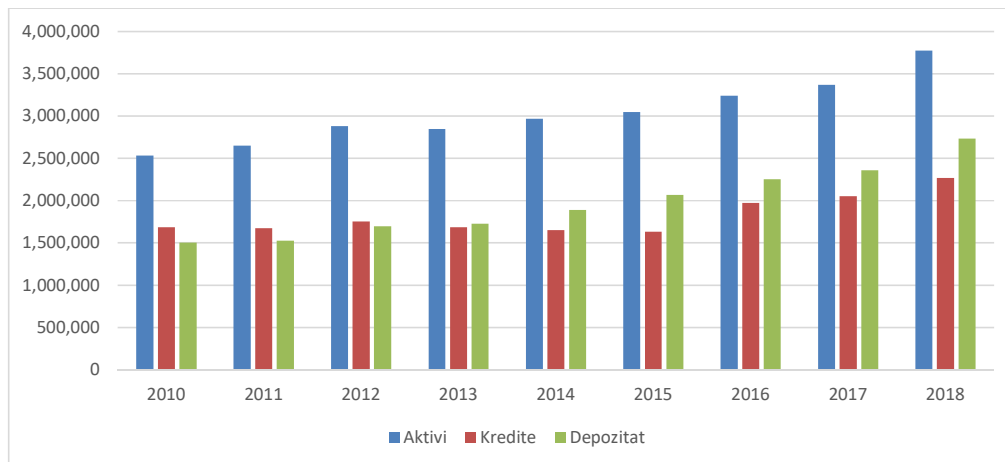
dhënë gjatë gjysmës së parë të vitit, ecuria e tepricës së kredisë ka reflektuar nivelin e lartë të shlyerjeve, të cilat, gjatë periudhës, arritën në rreth 120 miliardë lekë. Gjatë periudhës, bankat kanë fshirë nga bilancet e tyre një total prej rreth 5 miliardë lekësh kredi të humbura. Nëse portofoli i kredisë bankare do të përmbante edhe kreditë e fshira, teprica e kredisë do të ishte rritur me 0.5% gjatë periudhës.

Pavarësisht përpjekjeve të Bankës së Shqipërisë për nxitjen e kreditimit të ekonomisë duke ulur disa herë normën bazë të interesit (Janar dhe Nëntor të vitit 2015) madje duke shkuar në nivelet shumë të ulëta 1.75%, nuk u arrit të përcillej në bankat e nivelit të dytë.

Sistemi bankar në Serbi përbëhet nga 27 banka, ku 5 bankat kryesore (Banca Intesa A.D.- Beograd, Komercijalna banka A.D.- Beograd, Unicredit Bank Srbija A.D.- Beograd, Societe Generale banka Srbija A.D.- Beograd, Raiffeisen Banka A.D.- Beograd) zotërojnë 54.2 % të aktiveve, 52.70% të kredive dhe 53.60 % të depozitave. Bankat e huaja kanë pozicion dominues në tregun bankar duke zotëruar pjesën më të madhe të aktiveve (76.10%) dhe kapitalit (77.50%). Mbizotërojnë bankat me origjinë kapitali nga Greqia, Italia, France dhe Austria.

Paraqitja në mënyrë grafike e ndryshimit të totalit të aktiveve, kredisë dhe depozitave në sistemin bankar në tetë vitet e fundit paraqitet në grafikun nr.3 si më poshtë.

Grafiku 3. Totali i aktiveve, kredive dhe depozitave në sistemin bankar të Serbisë
(në miliard dinar Serb)

Burimi: Banka Qëndrore e Serbisë (2018)

Rritja e aktiveve në sektorin bankar ka qenë e vazhdueshme dhe e qëndrueshme që nga viti 2010 deri në vitin 2018 me përjashtim të vitit 2013 ku vihet re një rënie e këtij treguesi.

Aktivet e sektorit bankar, në fund të vitit 2018 ishin rreth 3,774 miliard dinar Serb, duke pësuar në këtë mënyrë një rritje vjetore 12 %, ndërkohë që rritja në vitin 2017 ishte 4%. Kontribuesi kryesor në rritjen e aktiveve janë Kreditë të ndjekura nga Investimet në Letrat me Vlerë.

Prirja e ndryshimit të nivelit të kredive është kryesisht rritës, me përjashtim të viti 2011 dhe 2013 ku konstatohet e kundërta. Rënia në nivelin e kredive në vitin 2013 me rreth 136 miliard Dinar Serb është shkaktuar nga zvogëlimi i kredive ndaj kompanive si dhe kredive ndaj individëve të huaj dhe bankave të huaja, rënie e cila është kompesuar pjesërisht nga rritja më e rëndësishme e kredive, ajo në lidhje me sektorin Financiar dhe Sigurimit. Arsyeja kryesore e nxitjes së kreditimit ndaj Institucioneve Financiare dhe të Sigurimit ishte ngurrimi i bankave nga kreditimi i sektorit real dhe investimet e tyre dhe fokusimi në letrat me vlerë me risk të ulët. Rritja e kreditimit gjatë viteve në vijim, vjen si rezultat i politikave lehtësuese si për kreditë ndaj individëve ashtu edhe për bizneset, të tilla si ulja e marzheve në normat e interesit, komisionet

dhe tarifat. Arsye të tjera mund të përmendim burime fondesh me çmim të lirë, rritje e konkurrencës midis bankave, politika monetare ekspansioniste e Bankës Kombëtare të Serbisë.

Ne fund të vitit 2018 kreditë ishin 2.267 miliardë Dinar Sërb që në krahasim me fundin e vitit 2017 rritja nominale e kredive arriti në 213.5 miliardë Dinar Sërb ose 10.4%.

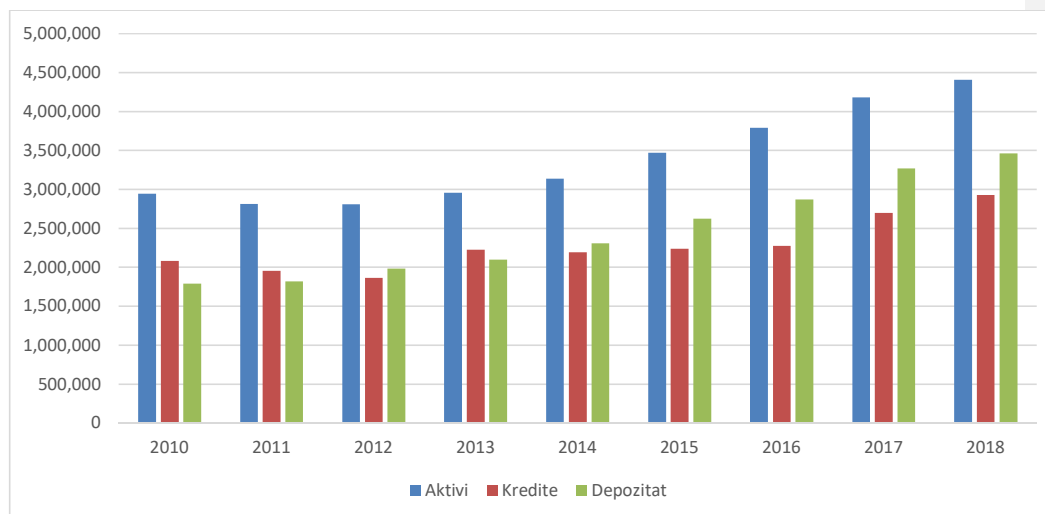
Në lidhje me monedhën e kredive, mbizotëron kredia në valutë të huaj 68.80%, si për bizneset ashtu dhe për individët, kryesisht në Euro 65.50 %. Përsa i takon maturimit, mbizotërojnë kreditë afat gjata, të cilat përbëjnë 76% të totalit të kredive neto.

E ndryshme paraqitet situata në lidhje me nivelin e depozitave, të cilat kanë shënuar një rritje të vazhdueshme që nga viti 2010. Në fund të vitit 2018 depozitat ishin rreth 2.732 miliard dinar Sërbë me një rritje 15.7 %, ndërkohë që rritja në vitin 2017 shënonte 4.8 %. Edhe në rastin e depozitave, mbizotërojnë depozitat në valutë të huaj 68.5%, ku peshën më të madhe (89.90% e portofolit) e zënë depozitat në Euro. Pjesa tjetër e valutës së huaj dhe monedhës indeksuara depozitat e huaja kryesisht i referohen depozitat në dollarë amerikanë (6.5%) dhe franga zvicerane (2.7%).

Në lidhje me afatin e depozitave, peshën më të madhe e kanë depozitat pa afat (63.7 % të totalit të depozitave) si dhe depozitat afatshkurtër, deri në një vit (24.30% të totalit të depozitave), ndërsa 12.0% të të gjitha depozitave janë kontraktuar, për një periudhë më të gjatë se një vit.

Sistemi bankar në Malin e Zi përbëhet nga 15 banka. Aktivët e sektorit bankar, në fund të vitit 2018 ishin rreth 4,407 milion Euro, duke pësuar në këtë mënyrë një rritje vjetore 5.40 % por krahasuar me vitin 2017 ishte më e vogël sepse rritja në 2017 ishte 10,33%. Paraqitja në mënyrë grafike e rritjes së totalit të aktiveve, kredisë dhe depozitave në sistemin bankar në nëntë viteve të fundit paraqitet në grafikun nr.4 si më poshtë.

Grafiku 4. Totali i aktiveve, kredive dhe depozitave në sistemin bankar të Republikës së Malit të Zi

Burimi: Banka Qëndrore e Republikës së Malit të Zi

Siç mund të vihet re edhe nga grafiku, totali i aktiveve në sistemin bankar në Malin e Zi ka pësuar një rënie të vazhdueshme që nga viti 2010 deri në vitin 2012. Vetëm pas vitit 2013, ka filluar të paraqesë një prirje pozitive e cila ka vazhduar edhe në vitet pasardhëse. Kjo rënie vjen si rezultat i rënies së vazhdueshme të kredive, duke qenë se kreditë zënë peshën më të madhe në aktivet e sistemit bankar.

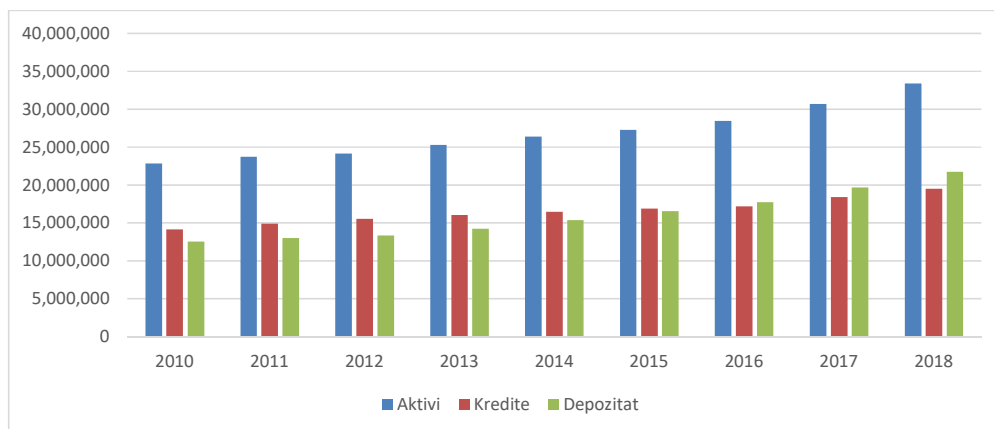
Në vijim të mendimit, edhe tek kreditë vihet re e njëjta sjellje si tek aktivet, pra një zvogëlim i vazhdueshëm i tyre deri në vitin 2012. Aktiviteti i kredidhënies është rigjallëruar në vitin 2013, duke vazhduar të rritet edhe në vitet pasardhëse. Në fund të vitit 2018 totali i kredive është afër tri miliard Euro, duke shënuar një rritje vjetore prej 8.5% e cila krahasuar me vitin 2017 ishte me e vogël, ku rritja në 2017 ishte 18.76%. Kjo rritje kaq e vogël vjen si rezultat i politikave shtrënguese të kredidhënies. Rritja në nivelin e kredive i dedikohet rritjes së nivelit të

kredidhënies ndaj kompanive si dhe ndaj individëve vendas. Përsa i takon afatit të maturimit, mbizotërojnë kreditë afat gjata (78.11%) dhe afatshkurtra me 21,89%.

Në rastin e depozitave, vihet re që nuk është trendi i njëjtë si me atë të aktiveve dhe kredive. Niveli i depozitave ka ardhur në rritje nga viti 2010 deri në vitin 2018. Në fund të vitit 2018 depozitat ishin rreth 3.5 miliardë Euro duke shënuar një rritje 5,88 %, ndërsa në vitin 2017 rritja ishte 13,77%. Kjo tregon rritjen e besimit që kanë individët në sistemin bankar. Kontributin më të madh në rritjen e depozitave e kanë individët me 53.44% të totalit të depozitave, dhe më pak kompanitë të cilat përbëjnë thuajse gjysmën e depozitave të individëve, me vetëm 31.78% . Ndërsa përsa i përket afatit të maturimit në vitin 2018, depozitat pa afat 64.21% dhe depozitat me afat 33.81% . Në lidhje me strukturën e monedhës, mbizotërojnë depozitat në monedhën vendase Euro, me 93.10% të totalit të depozitave, ndërsa depozitat në monedha të tjera zënë 6.9 % të depozitave totale.

Një analizë e strukturës së sektorit bankar të BeH gjatë një periudhe trembedhjet vjeçare ka treguar një rënie të numrit të bankave tregtare. Në fillim të periudhës së analizuar, në vitin 2010, operuan 32 banka tregtare (9 banka në RS dhe 23 banka në FBH), dhe në vitin 2018, funksionuan gjithsej 23 (8 banka në RS dhe 15 banka në FBH). Gjatë periudhës së analizuar, disa banka u bashkuan dhe përfunduan, dhe banka të reja hynë në tregun e BeH. Paraqitja në mënyrë grafike e rritjes së totalit të aktiveve, kredisë dhe depozitave në sistemin bankar në nëntë viteve të fundit paraqitet në grafikun nr.5 si më poshtë.

Grafiku 5. Totali i aktiveve, kredive dhe depozitave në sistemin bankar të Republikës së BeH

Analiza e aktiveve të sistemit bankar në BeH përcaktoi rritjen e saj të vazhdueshme. Që nga viti 2010, aktivet e bankave tregtare në BeH janë në rritje të vazhdueshme, kështu që në fund të vitit 2010 ato arritën në 20.84 miliardë KM, që është 0.7% më shumë se në vitin e kaluar. Në vitin 2011, aktivet e sektorit bankar u rritën me 3.41%, në vitin 2012 me 2.03%, ndërsa në vitin 2013 u rritën me 5.21% në krahasim me një vit më parë. Në vitin 2014, aktivet u rritën me 4.28%. Trendi i rritjes së aktiveve të sektorit bankar, i cili filloi në vitin 2010, vazhdoi, kështu që në fund të vitit 2018, aktivet e sektorit bankar të BeH arritën në 33.41 miliardë KM.

Të dhënat e paraqitura tregojnë se depozitat totale të sektorit bankar të BeH kishin një prirje rritjeje në periudhën nga 2010 deri në fund të 2018. Në fund të vitit 2018, depozitat totale arritën në 21.74 miliardë KM, 10.58% më shumë sesa në vitin 2017, kur ato arritën në 19.67 miliardë KM. Kjo rritje e konsiderueshme e depozitave tregon faktin se besimi në bankat tregtare që operojnë në BeH është rikthyer.

Depozitat totale të sektorit bankar të BeH përbëhen nga depozitat në monedhën vendase dhe depozitat në valutë të huaj. Depozitat në valutë të huaj kryesisht përbëhen nga depozitat në euro, ndërsa një pjesë më e vogël i referohet depozitave në monedha të tjera të huaja.

Një tregues shumë i rëndësishëm i vëllimit të biznesit të secilës bankë, por edhe i sektorit bankar në tërësi, është niveli i gjithsej kredive. Huatë janë gjeneruesi më i madh i rrezikut potencial në

banking. Nga ana tjetër, klientët të cilët duhet të financojnë aktivitetet e tyre, por nuk kanë burime të mjaftueshme financiare, mbështeten në kreditë bankare.

Të dhënat tregojnë se gjithsej kreditë patën një prirje rritjeje gjatë periudhës së analizuar, në fund të vitit 2018, totali i huave të sektorit bankar arriti në 19.48 miliardë KM dhe ishte më i lartë për 1.06 miliardë KM ose 5.77% sesa në vitin 2017, kur ato arritën në 18.42 miliardë KM.

IV.3. Sistemi kreditimit bankar në vendet e Ballkanit Perindimor

Zhvillimet në ekonominë globale dhe veçanërisht kriza ekonomike botërore po ushtrojnë ndikim negativ mbi tregun e vendeve të Ballkanit Perindimor, dhe po shkaktojnë tkurrjen e tregut të kredive.

Vitet e fundit, shtimi i kredisë në sistemin bankar është ngadalësuar në mënyrë progresive duke filluar nga tremujori i katërt i vitit 2008 nga +5.02% në -1.86% në tremujorin e tretë të vitit 2013. Sipas vërtetimeve të kryera nga Bankat Qendrore të këtyre vendeve rezulton se tek bankat e nivelit të dytë, ka disa arsye që i kanë detyruar të shtrëngojnë standartet e kredisë sidomos këto tre vitet e fundit dhe veçanërisht në sektorin e ndërmarrjeve të vogla e të mesme, por edhe në sektorin e ndërmarrjeve të mëdha.

a. Kjo prirje lidhet me problemet që karakterizojnë sektorin ku zhvillon veprimtarinë ndërmarrja. Aktualisht ka disa sektorë që vitet e fundit janë në vështirësi financiare si për shembull: sektori ndërtimit, industria përpunuese dhe tregtia, riparimi automjeteve dhe i artikujve shtëpiakë. Këta sektorë paraqesin peshën më të madhe të shpërndarjes së kredisë sipas degëve të ekonomisë dhe detyrimisht kanë ndikuar negativisht edhe në rritjen e kredive me probleme në sistemin bankar të vendeve të Ballkanit Perindimor.

b. Gjendja e kredive me probleme në tërë sistemin bankar, e cila ka filluar të përkeqësohet duke filluar nga tremujori katërt i vitit 2008 dhe deri në ditët e sotme.

c. Situata e përgjithshme makroekonomike, e cila vitet e fundit pavarësisht se ka pësuar një rritje pozitive, nuk ka mundur të mbështesë prirjen rritëse të nivelit të kredive.

Sipas Raportit të Rregullt Ekonomik (RRrE) i cili mbulon zhvillimet, perspektivat dhe politikat ekonomike në gjashtë vende të Evropës Juglindore në Ballkanin Perëndimor: Shqipëri, Bosnjë dhe Hercegovinë, Kosovë, IRJ të Maqedonisë, Malin e Zi dhe Serbi. Raporti i Rregullt Ekonomik nr.12 dhe nr.14 për Ballkanin Perëndimor në lidhje me sistemin e kreditimit bankar në vendet e Ballkanit Perëndimor kanë këtë qëndrim: Rritja e kreditimit filloi të rimëkëmbet, e nxitur kryesisht nga kreditë për individë. Pas nivelit të ulët në vitin 2016, kreditimi në Mal të Zi u rrit me më shumë se 6 përqind në Qershor 2017, për shkak të përmirësimit të treguesve të besimit dhe rritjes së qëndrueshme të depozitave, të cilat përbëjnë burimin kryesor të financimit për bankat vendase. Poashtu në vitin 2018 në Malin e Zi, rritja e shpejtë e kredisë për sektorin privat tejkaloi 9 përqind, pasi cilësia e aktiveve vazhdoi të përmirësohej dhe depozitat, një burim kryesor i financimit për bankat vendase, u rritën ndjeshëm. Pas një periudhe me pasiguri politike në Bosnjë-Hercegovinë, Serbi dhe IRJ të Maqedonisë, kredia për ekonominë vijoi të rritet me ritme të qëndrueshme, midis 4 dhe 6 përqind, në vitin 2018 shkon në 7 përqind. Megjithatë të dhënat për Shqipërinë flasin për një rënie të kreditimit, duke marrë parasysh fshirjen e një numri të konsiderueshëm të kredive me probleme, ecuria e kredive të reja ishte pozitive dhe nxiti rritjen ekonomike. Rritja e kreditimit është nxitur kryesisht nga kreditë për individët; kreditë për bizneset kanë pasur trende të ndryshme, pjesërisht për shkak të rritjes së vogël të kredive të reja dhe fshirjes së kredive me probleme (KJPve). Pavarësisht progresit të përgjithshëm në zgjerimin e tregut të kredive në të gjithë Ballkanin Perëndimor, kredia e brendshme për sektorin privat vazhdon të mbetet shumë prapa niveleve të Bashkimit Evropian.

Rritja e huadhënies në monedhë vendase ndihmoi në menaxhimin e rreziqeve lidhur me valutën në portofolet e sektorit privat. Bankat qendrore në Shqipëri, IRJ të Maqedonisë dhe Serbi kanë paraqitur masa që synojnë të de-euroizojnë bilanci si dhe kanë rritur normën e rezervave të detyruara për depozitat në valutë të huaj dhe koeficientin e riskut për huamarrësit e pambrojtur.

Progresi në këtë drejtim ka qenë i ngadaltë; stoku i kredive në valutë të huaj është ende i lartë dhe varion nga rreth 45 përqind e totalit të kredive në IRJ të Maqedonisë në rreth 70 përqind në Serbi. Në Shqipëri, niveli i huadhënies në valutë të huaj ka pësuar rënie të lehtë nga 60 për qind në 2016 në 57 përqind në 2017 dhe në vitin 2018 në 50%; gjithashtu Serbia kishte rënie nga 70.2 në 67.7 përqind, në vitin 2018 në 60%.

Bankat në Ballkanin Perëndimor janë të kapitalizuara mire dhe likuide, me mundësi për konsolidim të mëtijshëm. Raporti i mjaftueshmërisë së kapitalit të sistemit bankar arriti mesatarisht në 17.4 për qind në tremujorin e dytë 2017 dhe norma e likuiditetit ndaj totalit të aktiveve ishte rreth 28 përqind. Rentabiliteti ka pasë rritje të lehtë dhe norma e kthimit nga aktivet në rajon është mesatarisht 1.8 përqind, duke pasur rritje krahasuar me nivelin 1.1 përqind në fund të 2016. Megjithatë, ekspozimi i bankave vendase ndaj rreziqeve të jashtme ka rizgjuar shqetësimet lidhur me cilësinë e aktiveve dhe shëndetin e disa bankave të caktuara, veçanërisht në Bosnjë-Herzegovinë dhe Mal të Zi. Me shumë mundësi, do të ketë ndryshime të tjera strukturore që do të vijnë nga shitja e planifikuar e disa filialeve të huaja, pasi disa banka mëmë kanë vendosur të rishikojnë prezencën e tyre në vende të tjera, si dhe nga bashkimi apo shkrirja e disa institucioneve të vogla në Bosnjë-Herzegovinë. Zvoglimi i levës financiare (deleveraging) nga bankat e huaja solli rritje të depozitave vendase dhe zvoglim të raportit mesatar kredi-depozita nga 119 përqind në 2008 në rreth 88 përqind në mes të vitit 2017.

Ndërmjetësimi financiar në vendet e Ballkanit Perëndimor është minimal dhe përmirësimet kanë qenë të ngadalta. Thellësia e sektorit financiar e matur si raporti i kreditimit të sektorit privat ndaj BPV-së ishte mesatarisht 45 përqind në vitin 2016, ku nivelet më të ulëta u regjistruan në Shqipëri në 35 përqind të BPV-së, në krahasim me nivelin prej rreth 93 përqind në eurozonë. Ky nivel nuk është i krahasueshëm as me vende të tjera në Europën Qendrore dhe Juglindore. Thellimi i sektorit financiar ka pësuar rënie të lehtë prej 3 përqind të BPV-së që prej vitit 2008. Ndonëse bankat po i zhvendosin modelet e tyre të financimit drejt mobilizimit të më shumë depozitave, diversifikimi i burimeve të financimit dhe evolimi i cekëtësisë së sektorit financiar jo-bankar do të jenë thelbësor për të garantuar financime afatgjata që stimulojnë investimet dhe rrjedhimisht edhe rritjen ekonomike. Në veçanti, konsolidimi i tregjeve të kapitalit mund të

ndihmojë në lehtësimin e vështirësive që mund të hasen gjatë diversifikimit të burimeve të nevojshme të financimit.

Në kushtet e rritjes së përshpejtuar të potencialit të depozitave të bankave dhe mjedisit më të favorshëm të brendshëm, aktiviteti i kredisë së bankave në vitin 2018 në RMV shënoi një rritje solide prej 7.3%, që ishte më e lartë në krahasim me vitin e kaluar (5.4%). Bartës të rritjes ishin kreditë e aprovuar nga sektori "shtëpiak", dhe ndryshime pozitive u vërejtën edhe në kreditimin e sektorit të korporatave, ku ka një përshpejtim të rritjes. Për të mbështetur më tej kreditimin, Banka Popullore gjatë vitit 2018 në tre raste uli normën bazë të interesit, duke dërguar një sinjal për bankat se ka vend për relaksim të mëtejshëm të kushteve të huazimit. Treguesi për pjesëmarrje në rritjen vjetore të gjithsej kredive në PBB në fund të vitit 2018 ishte 3.3 pikë përqindje, krahasuar me 2.5 pikë përqindjeje në vitin 2017, ndërsa pjesa e kredive në PBB mbeti në një nivel relativisht të qëndrueshëm dhe arriti në 48.8%.

4.3.1. Veprimtaria kredituese sipas subjekteve

Nëse analizojmë kreditë sipas sektorëve në Republikën e Maqedonisë së Veriut, shohim se kontributi më i madh në rritjen e përgjithshme të kredisë për vitin 2018 kanë kreditë e aprovuara nga sektori "shtëpiak" (kontributi prej 4.8 %). Kontributi i kredive të aprovuara për ndërmarrjet është më i ulët (2.3 %), ndërsa kreditë për sektorë të tjerë në 2018 kanë një kontribut të papërfillshëm (0,1 %). Vlen të përmendet se te kreditimi për sektorin e korporatave është i dukshëm intensifikimi i rritjes, në krahasim me dy vitet e mëparshme, siç dëshmohet nga perceptimi i rrezikut nga bankat. Përkatësisht, sipas anketave për aktivitetin e kreditit të Bankës Popullore, në vitin 2018, për herë të parë në një kohë të gjatë, faktori "pritjet për aktivitetin e përgjithshëm ekonomik" kontribuon në lehtësimin e kushteve për kreditimin e sektorit "ndërmarrje". Sa i përket kreditimit të familjeve, analiza sipas llojeve individuale të kredive tregon se rritja vjetore e kredive për individë në 2018 gjithashtu rezulton nga rritja e huasë për

qëllime konsumatore dhe kredi për strehim, të cilat gjithashtu shënojnë përsheptim të moderuar të rritjes. Në fund të vitit, norma e interesit në totalin e kredive për familje u ul me 0.3% krahasuar me atë të vitit të mëparshëm 6.1%, ndërsa norma e interesit për kreditë totale për ndërmarrjet u ul me 0.5 % dhe ishte 4.6%. Me kreditë e aprovuara rishtas, normat e interesit për familjet dhe ndërmarrjet u ulën me 0.3 % dhe 0.4 % dhe arritën në 5.0% dhe 4.3% në fund të vitit, përkatësisht.

Ne tabelen nr.8 do shohim si ka levizur kreditë për subjektet jofinanciare për periudhën 2011-2018

Tabela 8. Ndryshimi vjetor i kredive për subjektet jo-financiare

Krediti në subjektet jofinanciare		Gjendja në fund të vititë (në milion denar)							
		12.2011	12.2012	12.2013	12.2014	12.2015	12.2016	12.2017	12.2018
Sektori	Subjektet jofinanciare	124,185	129,905	135,188	146,860	157,242	151,202	155,536	162,775
	Amvisria	77,760	83,084	91,944	103,039	116,844	126,588	138,830	153,229
	Klientët tjerë	460	3,236	3,000	3,068	3,447	3,172	3,210	4,082

Burimi: BPRMV

Nga tabela shohim se kemi rritje të kredive nga vitit në vitë me përjashtim të viti 2016 ku është shënuar një ulje të kredive për subjektet jofinanciare, ndërsa të sektori amvisëri kemi trendin rritës nga viti në vitë ku rritja më e madhe vjetorë shprehur në përqitje është shënuar në vitin 2015 (13.40%), po ashtu trendë rritës ka shënuar edhe sektori klientët tjerë vetëm përjashtim viti 2013 dhe 2016 ku është shënuar rrënje shprehur në përqindje në vitin 2013 -7.30% dhe 2016 ishte -8,00%. Të gjithë këto tregues mund të shihen në tabelen nr.9 shkalla vjetore e ndryshimit sipas sektorëve shprehur në %.

Tabela 9. Shkalla vjetore e ndryshimit

Kreditë në subjektet jofinanciare		Shkalla vjetore e ndryshimit							
		12.2011	12.2012	12.2013	12.2014	12.2015	12.2016	12.2017	12.2018
Sektori	Subjektet jofinanciare	8.70%	4.60%	4.10%	8.60%	7.10%	-3.80%	2.90%	4.70%
	Amvistrìa	8.20%	6.80%	10.70%	12.10%	13.40%	8.30%	9.70%	10.40%
	Klientët tjerë	15.60%	603.00%	-7.30%	2.30%	12.30%	-8.00%	1.20%	27.10%

Burimi: BPRMV

Aktiviteti kreditues i sistemit bankar shqipëtarë, evidenton një rënie prej 20,18 miliardë lekësh ose me rreth 3,36% gjatë vitit 2018, ndërkohë që në vitin paraardhës ky portofol rezultonte me rritje prej rreth 0,5 miliardë lekësh. Ecuria e portofolit të kredive në vitin 2018 është ndikuar në masën më të madhe nga zhvillimet në kursin e këmbimit. Zhvlerësimi i monedhës Euro me 7,16% dhe i asaj Usd me 2,95% kundrejt monedhës vendase ka sjellë rënien e portofolit të kredive të konvertuar në Lekë me rreth 22,94 miliardë lekë. Në mungesë të këtyre zhvillimeve, portofoli i kredisë do të ishte rritur me rreth 2,76 miliardë lekë.

Analiza e kredisë sipas llojit të subjektit evidenton një përqendrim më të lartë në sektorin privat, rreth 63.4%, në rënie me 1.6 p.p, ndërkohë dhe kreditimet për këtë sektor gjatë vitit 2018 janë ulur me 22.39 miliardë lekë (5.7%). Edhe pesha e kredisë për sektorin publik rezulton në rënie me 0.6 p.p, ndërsa kreditimet për të janë ulur me 4.51 miliardë lekë (13.9%). Kredia

dhënë individëve ka regjistruar rritje me 6.72 miliardë lekë (3.8%), ndërkohë pasqyrohet me një peshë 2.2 p.p më të lartë.

Gjatë vitit 2018, konfirmohet pesha në rritje e kredisë në monedhën vendase, kur ajo u rrit me afro 0.37 pikë përqindje, duke arritur në 43.93%. Brenda portofolit në monedhë të huaj, kredia në monedhën Euro zë rreth 90.29%, nga 90.46% që rezultonte në vitin 2017, ndërsa ajo në USD zë rreth 9.66%, nga 9.48% të portofolit.

Analiza sipas subjektit dhe qëllimit të përdorimit të kredisë evidenton se kredia “investime për pasuri të paluajtshme” për individët zë peshën më të madhe ndaj totalit të portofolit të kredisë (21.4%), pasuar nga kredia për “overdraft” dhënë bizneseve (21.1%), kredia për “blerje pajisjesh” dhënë biznesit (18.5%) dhe nga kredia për “blerje pasurie të paluajtshme” për biznese (15.6%).

në muajin dhjetor të vitit 2018. Rritjen më të lartë gjatë vitit 2018, e shfaq kredia për “konsum të mallra jo të qëndrueshëm”, ndjekur nga kredia për “konsum të mallrave të qëndrueshme” dhënë individëve, përkatësisht me 12% dhe 4%. Ndërkohë, rënien më të lartë e ka shfaqur kredia “overdraft” dhe kredia “kapital qarkullues” dhënë bizneseve, përkatësisht me 12.3% dhe 12%. Në tabelën nr.10 më së miri mund ti shohim këto të dhëna:

Tabela 10. Kredia, sipas sektorit dhe qëllimit të përdorimit (vlera në miliardë lekë dhe pesha e secilit zë ndaj kredisë gjithsej)

Përshkrimi	Dhjetor 2017	Pesha në %	Ndryshimi në % Dhjetor 2016- Dhjetor 2017	Dhjetor 2018	Pesha në %	Ndryshimi në % Dhjetor 2017- Dhjetor 2018
Kredia gjithsej	533.8	100.0	0.6	504.3	100.0	-5.5
Kredia dhënë biznesit	362.3	68.4	-2.2	329.2	65.3	-9.1
Overdraft	123.6	23.3	5.1	108.5	21.5	-12.2
Kapital qarkullues	51.6	9.7	-16.4	45.7	9.1	-11.5
Blerje pajisjesh	6.9	1.3	17.2	94.7	18.8	1267.0
Pasuri të paluajtshme	97.8	18.5	-2.4	80.3	15.9	-17.9
Hua të tjera	82.3	15.5	-2.8			

Kredia dhënë individëve	171.5	32.4	6.9	175.1	34.7	2.1
Overdraft	8.4	1.6	5.3	7.6	1.5	-9.0
Mallra jo të qëndrueshme	24.7	4.7	16.7	27.8	3.5	12.5
Mallra të qëndrueshme	18.9	3.6	7.9	19.6	3.9	3.9
Hua për blerje banesash	106.5	20.1	2.5	110.0	21.8	3.3
Hua për qëllime të tjera	13.1	2.5	31.4	10.1	2.0	27.7

Burimi: Banka e Shqipërisë.

Shënim: Të dhënat e tabelës së mësipërme i referohen vetëm klientëve rezidentë dhe në to nuk përfshihen interesat e përllogaritura.

Struktura e kredisë sipas afatit, në ndryshim nga viti i kaluar, ka pasur disa ndryshime në strukturë, pasi vërehet një rënie e peshës të kredive afatmesme dhe afatshkurtër në favor të kredive afatgjata. Kjo e fundit, në fund të vitit 2018, ka edhe peshën kryesore në totalin e portofolit të kredisë, e ndjekur nga kredia afatshkurtër dhe kredia afatmesme.

Portofoli i kredive sipas monedhës, për vitin 2018, evidenton se kredia në valutë vijon të ketë peshën më të madhe në totalin e kredisë me 56.1 % edhe pse gjatë vitit konfirmohet tendenca e zhvendosjes së portofolit nga kredia në valutë në kredinë në monedhën vendase. Në fund të vitit 2018, pesha e kredisë në monedhën vendase ndaj totalit të portofolit të kredisë ka njohur një rritje me 0.4 pikë përqindje, krahasuar me të njëjtën periudhë të vitit të kaluar.

Gjatë tremujorit të katërt të 2018, kreditë bruto të sektorit bankar serb u rritën me 89.0 miliardë RSD në terma nominalë dhe arrijnë në 2.267,2 miliardë dinarë, që është një rritje tremujore nominale prej 4.1%. Në krahasim me fundin e 2017, rritja nominale e kredive bruto arriti në 213.5 miliardë RSD, ose 10.4%.

Rritja e aktivitetit të huadhënies në nivelin bruto është më e theksuar në sektorin e korporatave, me 37.3 miliardë RSD. (dmth. 3.8% më shumë se në fund të tremujorit të mëparshëm), si në sektorin publik jo-financiar, me 21.8 miliardë RSD. (dmth 28.6% më shumë se në tremujorin e kaluar). Edhe këtë tremujor, rritja e kredisë për individë kryesisht vjen si rezultat i rritjes së huasë në para të dinarit dhe kredive për strehimin e indeksuar nga klauzola e këmbimit valutor.

Që nga prilli i vitit 2018, kreditë në para kanë regjistruar pjesën më të madhe në totalin e kredive për familjet, me një normë rritjeje prej 3.0% në tremujorin e katërt të 2018, ose një normë rritjeje prej 18.4% në 2018.

Ulja e vetme nominale e aktivitetit të huadhënies në nivelin bruto u regjistrua në sektorin e personave të tjerë juridikë, brenda të cilit rënia regjistrohet në kompanitë në falimentim, si dhe në sektorin e shtetit të përgjithshëm. Me një pjesëmarrje prej 44.9% dhe 39.8% në totalin e kredive bruto, sektorët e ndërmarrjeve dhe familjeve janë akoma më të përfaqësuar.

Tabela 11. Struktura sektoriale e kredive

VITI	2018	2017	Ndryshimi në % Dhjetor 2017 Dhjetor 2018	2016	2015	2014	2013
Sektori financiare dhe i sigurimeve	27.406	24.000	14.20%	24.657	12.247	30.428	142.651
Sektori jofinanciar publik	98.982	26.830	14.70%	30.804	31.154	43.072	42.587
Kompanitë	1.017.808	934.405	8.90%	881.377	711.315	721.339	756.884
Sektori i qeverisë përgjithshme	24.652	85.442	-8.10%	103.765	144.374	144.222	94.050
Popullsi	902.199	801.629	12.50%	740.656	626.803	595.516	548.676

Personat e huaj dhe bankat e huaja	58.706	42.118	39.40%	28.045	15.054	25.143	19.796
Sektorët e tjerë	138.409	139.225	-0.60%	163.512	94.134	93.495	81.424
Gjithsej kreditë	2.267.162	2.053.649	10.40%	1.972.815	1.635.081	1.653.215	1.686.069

Burimi: Banka Popullore e Serbisë

Struktura valutore e kredive për sektorin bankar serb është akoma kryesisht e indeksuar në monedhë të huaj. Në fund të tremujorit të katërt të vitit 2018, pesha e kredive të indeksuara në valutë dhe valutë të huaj ishte 68.8%. Valuta mbizotëruese e indeksimit të kredisë në banka në Serbi është euro, me një pjesëmarrje prej 65.5% në gjithsej kredi (d.m.th. 95.3% në totalin e huave me indeks të huaj dhe bruto). Ato përcillen me kredi në franga zvicerane dhe dollarë amerikanë me aksione prej 2.8% (4.1% të totalit të kredive në valutë të huaj dhe të të indeksuara në valutë të huaj), dhe 0.4% (0.6% të gjithsej kredive në valutë të huaj dhe të indeksuar në valutë të huaj), përkatësisht, që është, përveç nominale, një rënie relative e kredisë bruto në franga zvicerane dhe dollarë amerikanë në krahasim me shtatorin 2018.

Edhe pse në vitin 2018 pati një përmirësim të aktivitetit të kredisë në Malin e Zi, bankat vazhdojnë të ndjekin politikën e huasë relativisht më të kujdesshme. Depozitat tejkalojnë ndjeshëm nivelin e kredisë, me një raport kredi/depozitë 0.85. Likuiditeti bankar gjatë vitit 2018 ishte i kënaqshëm, megjithëse aktivet likuide të bankave u ulën nga 6.09% në vit. Treguesit e likuiditetit ditor dhe dekadial të bankave ishin më të lartë se minimumi i përcaktuar, përveç në një bankë në të cilën u vendos një administratë e përkohshme. Aktiva totale likuide e bankave ishte 994.55 milion euro, ndërsa pjesa e aktiveve likuide në totalin e aktiveve arriti në 22.57%.

Huatë totale (kredi bruto dhe të arkëtueshme nga bankat dhe klientët) arritën në 2,929.2 milion EUR dhe tregojnë një rritje krahasuar me një vit më parë.

Në strukturën e maturimit të gjithsej kredive, kreditë afatgjata morën pjesë me 78.11%, dhe afatshkurtra me 21.89%. Përfituesit më të rëndësishëm të kredisë (88.05%) ishin ekonomia, ekonomitë familjare dhe bankat jorezidente.

Në fund të vitit 2018, huatë e korporatave arritën në 1,029.6 milion EUR (35.15% të gjithsej kredive), kreditë për familje për 1,277.9 milion EUR (43.63%) kredi totale) dhe banka jorezidente 271.7 milion EUR (9.28%).

Të gjithë këto më së miri mund të shihen edhe në tabelën nr.12

Tabela 12. Kreditë sipas subjekteve

Vitet	2018	Në % 2018	2017	Në % 2017	2016	Në % 2016	2015	Në % 2015	2014	Në % 2014
Personat juridik Rezident	1.283.404	43.81	1.182.683	43.79	1.075.825	44.59	1.051.888	44.10	930.718	42.05
Personat fizik Rezident	1.244.585	52.49	1.111.443	41.16	1.004.811	41.59	905.91	38.00	834.366	37.70
Jorezident	401.249	13.70	406.394	15.050	335.181	13.870	427.779	17.90	429.447	19.40
Gjithësej	2.929.238	100.00	2.700.520	100.00	2.415.822	100.00	2.385.578	100.00	2.194.531	100

Burimi: Banka Qendrore e Malit të Zi

Kreditë totale në sektorin bankar të Bosnjës dhe Hercegovinës arritën në 19,48 miliardë KM në fund të tremujorit të katërt të vitit 2018, që është rritje prej 0.8% në bazë tremujore. Kreditë, të cilat përfaqësojnë përqindjen më të rëndësishme të aktivitetit të bankave tregtare, gjithashtu u rritën në nivel vjetor me 5.8%. Kreditë e individëve (amvisërive) patën një zhvillim më intensiv sesa kreditë për korporatat jo-financiare në bazë vjetore nga tremujori i dytë i 2018-ës. Në fund të 2018, 94.7% e kredive në portofolin e kredisë së bankave përfaqësojnë kreditë e sektorit privat, me një përfaqësim pak më të lartë të kredive të dhëna për sektorin e ekonomive shtëpiake (47.4%) në krahasim me kreditë ndaj korporatave jo-financiare (46.4%).

Tremujori i katërt karakterizohet kryesisht nga aktiviteti më intensiv te kreditë për sektorin privat në krahasim me tremujorët e tjerë. Bankat tregtare vendosën gjithsej 1.89 miliardë KM sektorit privat në tremujorin e fundit të vitit 2018, që është më e lartë për 8.7% krahasuar me tremujorin e kaluar.

Kreditë e reja të miratuara për korporatat jo-financiare në tremujorin e katërt arrijnë në 1.09 miliardë KM, që është 129.5 milion KM më shumë sesa në tremujorin e mëparshëm, që është e zakonshme për fundin e vitit kalendarik. Kreditë e reja të miratuara për korporatat jo-financiare përbëjnë 58.0% të totalit të miratuar te kredive të reja për sektorin privat gjatë tremujorit të katërt të vitit 2018. Shkalla e rritjes vjetore të kredive korporative afatgjata ka rënë nga 7.3% në shtator në 5.8% në dhjetor, ndërsa e njëjta për kreditë afatshkurtra ka rënë nga 1.7% në 1.4%.

Kreditë për familjet, me një rritje tremujore prej 1.0%, shënuan një rritje vjetore prej 7.3%. Gjatë tremujorit të katërt të 2018, sektorit të amvisërisë ju vendos një total prej 793.0 milion KM, që është 21.9 milion KM më shumë krahasuar me tremujorin e mëparshëm. Rritja e kredive afatgjata te ky sektor është akoma mjaft i qëndrueshëm në nivel prej rreth 8% të tremujori të dytë të vitit 2017

Tabela 13. Struktura sektoriale e kredive afatshkurte

Struktura sektoriale e kredive afatshkurte në milion KM												
Vitet	Kredi institucioneve BEH	Kredi entiteteve qeveritare	Kredi kantoneve qeveritare	Kredi komunave qeveritare	Kredi fondeve për mbrojtje sociale	Kredi institucioneve tjera financiare	Kredi kompanive publike jofinanciare	Kredi kompanive private jofinanciare	Kredi organizatave joprofitabile	Kredi popullësisë	Kreditë tjera	Gjithësej
2010	0.1	6.1	2.3	21.9	40.6	28.1	69.1	2.624.0	13.5	801.9	7.1	3.614.8

2011	0	11.9	1.4	21.5	26	37.4	70.1	2.935.2	5.9	858.4	4.2	3.972.1
2012	0	2.6	0.7	22.2	9.9	41.1	73.8	3.188.4	6.7	919.5	6.3	4.271.2
2013	0	12.9	0.6	40.1	35.3	28.5	89.2	3.152.2	5.5	942.2	12.1	4.318.6
2014	0	26.7	4	45.3	26	27.4	90.7	2.989.7	4.9	936.4	19	4.170.2
2015	0	72	4.8	22	39.4	28.3	86.4	2.944.8	4.2	937	26	4.164.9
2016	0	48	1.6	19.8	8.5	27.2	90.4	3.035.0	7.2	904.9	14.9	4.157.6
2017	0	44.3	1.4	15.7	7.8	33.8	73.2	3.163.2	10.2	896.4	15.4	4.261.5
2018	0	63.7	1.1	12.8	4.3	40.6	89.6	3.151.5	6.2	911.3	12.1	4.293.2

Burimi: CBBëH

Tabela 14. Struktura sektorale e kredive afatgjate

Struktura sektorale e kredive AFATGJATE në milion KM												
Vitet	Kredi institucioneve BEH	Kredi entiteteve qeveritare	Kredi kantioneve qeveritare	Kredi komunave qeveritare	Kredi fondeve per mbrojtje sociale	Kredi institucioneve tjera financiare	Kredi kompanive publike jofinanciare	Kredi kompanive private jofinanciare	Kredi organizatave joprofitabile	Kredi popullësisë	Kreditë tjera	Gjithësej
2010	0.1	105.8	40.2	201.6	26.5	27	270.8	4.309.5	17.4	5.522.3	9.1	10.530.3
2011	0	233.2	42.8	251.1	38.8	25.4	285.3	4.186.7	12.7	5.846.4	7.5	10.929.9
2012	0	404.3	68.7	289.5	28.4	19.3	313	4.248.8	16.3	5.875.2	7.9	11.271.3
2013	0	418.6	77.9	299.4	17.5	23.4	361.5	4.369.0	15	6.123.0	2.5	11.707.7
2014	0	465.2	161.2	295.2	77.1	20	351.4	4.429.6	9.7	6.491.7	2.3	12.303.3
2015	0	418.3	225.2	281.7	99	31.8	310.3	4.473.4	12.5	6.847.2	2.2	12.701.9

2016	0	295.5	231.5	262	95.7	25.2	281.8	4.668.0	11.9	7.174.4	0.5	13.043.5
2017	0	333.7	207.8	276.3	79.5	49.6	328.4	5.156.5	11.6	7.717.3	0.2	14.160.9
2018	0	328.5	185.7	279.4	169.9	85	331.7	5.471.5	14.1	8.330.0	0.4	15.196.1

Burimi: CBBëH

IV.4. Kreditë me probleme në sistemin bankar në vendet e Ballkanit Perindimor

Përkufizimi i kredive me probleme ndryshon shumë në vende të ndryshme dhe një krahasim i tyre duhet bërë me shumë kujdes. Megjithatë sipas përkufizimit më të përdorur në literaturë dhe praktikë, që është elaboruar më lartë, një kredi vlerësohet si kredi me probleme kur kredimarrësi nuk ka mundësi të shlyejë detyrimet pranë bankës ose kur ai paraqet vonesa në shlyerjes së kredisë për më shumë se 90 ditë nga afati .

Gjithashtu sipas Institutit Ndërkombëtar të Financave për përafrimin e mënyrës së krahasimit të kredive me probleme midis vendeve të ndryshme për efekt të raportimit tek bankat qendrore, përdoren pesë kategori kredish: standarde, në ndjekje, nënstandarde, të dyshimta dhe të humbura. Në pjesën më të madhe të vendeve, ashtu si edhe në vendet që janë marrur në shqyrtimin tonë, kredi me probleme vlerësohen vetëm 3 kategoritë e fundit.

Kalimi nga ekonomia e centralizuar në ekonominë e tregut e gjeti të papërgatitur si ekonominë e brishtë të vendeve të Ballkanit Perendimor dhe sistemin financiar në fillim të viteve 1990'. Sidomos sistemi bankar ballkanik pati vështirësi të mëdha në menaxhimin e kredive me probleme të cilat pësuan një rritje drastike. Njihet tashmë se arsyet kryesore të rritjes së nivelit të kredive me probleme lidheshin me mungesën e aftësive në vlerësimin e kredive si dhe me administrimin dorëlëshuar të kredive të bankave shtetërore.

Përmirësimi gradual i cilësisë së aseteve bankare po mbështet rritjen e kreditimit, por niveli i kredive me probleme mbetet ende i lartë. Kreditë me probleme rëndojnë bilancet e bankave,

dobësojnë fitimet dhe gërryejnë kapitalin, duke e bërë më të vështirë për bankat të mbështesin rritjen ekonomike përmes kreditimit. Megjithatë reformat e kohëve të fundit kanë ndihmuar në zvoglimin e stokut të kredive me probleme në masë të konsiderueshme, ato janë ende në nivele shumë të larta krahasuar me ato para krizës. Republika e Maqedonisë, Shqipëria, Mali i Zi dhe Serbia kanë miratuar ligje për fshirjen e kredive të vjetra jo performuese nga bilanci i bankave. Shqipëria dhe Republika Srpska e Bosnjë-Hercegovinës miratuan ligje të reja mbi falimentimin. Mali i Zi ndryshoi ligjin mbi ristrukturimin vullnetar financiar me qëllim lehtësimin e ristrukturimit të kredive me probleme, me amendamente që përfshijnë zgjatjen e afateve për përdorimin e tij, shtrirjen e mbulimit, zgjidhje alternative për ristrukturimin, uljen e kostove administrative, modifikimin e stimujve tatimorë dhe rishikimin e kërkesave lidhur me deklarimin. Mesatarja rajonale për kreditë me probleme në Qershor 2017 ishte 10.3 përqind e totalit të kredive. Megjithatë kreditë me probleme kanë rënë ndjeshëm nga mbi 20 përqind në Shqipëri (në 15.6 përqind) dhe Serbi (në 15.2 përqind), nivelet e tyre janë ende më të lartat në rajon. Në Malin e Zi, nivelet e kredive me probleme kanë rënë gradualisht në nën 8 përqind në Gusht. Vlen të përmendet se, pavarësisht tendencës së tyre në rënie, nivelet e kredive me probleme mbeten të larta dhe janë të përqendruara në një numër të vogël bankash. Për zvoglimin e kredive me probleme është e nevojshme të merren masa të mëtejshme si forcimi i mbikëqyrjes së sektorit financiar, monitorimi i cilësisë së aktiveve, diversifikimi i burimeve të financimit të bankave dhe zhvillimi i sektorit financiar jo-bankar.

Sipas Goldstein dhe Weatherstone (2001) nëse kreditë me problem në sistemin bankar tejkalojnë masën 10 përqind, atëherë mendohet se sistemi financiar mund të shkojë drejt një distresi financiar dhe të rrezikojë një krizë financiare.

Në tabelën në vijim paraqësin këtë përqindje në vendet e mara për hulumtim për periudhën kohore nga 2013-2018.

Tabela 15. Kreditë me probleme (përqindja e totalit të kredive)

Vendet/Vitet	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Maqedonia	10.90%	10.80%	10.30%	6.30%	6.10%	5.10%
Shqipëria	24.10%	22.40%	18.20%	18.30%	13.20%	11.10%
Serbia	21.40%	21.50%	21.60%	17.00%	9.80%	5.70%

Mali i Zi	17.50%	16.80%	13.40%	11.10%	8.00%	7.70%
Bosnja dhe Hercegovina	15.10%	14.20%	13.70%	11.80%	10.00%	8.80%

Burimi: Autoritetet e Vendit, Vlerësimet dhe parashikimet të Bankës Botërore

Sistemi bankar në Republikën e Maqedonisë së Veriut ka ruajtur stabilitetin e tij, me likuiditet të fortë dhe kapitalizim. Në kushtet e mbledhjes së vendosjeve jo performuese në tremujorin e parë të vitit, pesha e vendosjeve jo funksionale u zvogëlua dhe në fund të vitit ishte 5.2%. Aktivitetet për promovimin e rregullimit bankar vazhduan përmes miratimit gradual të standardeve të Bazelit dhe direktivave evropiane, me theks vitin e kaluar në qeverisjen korporative të institucioneve kreditore, gjë që kontribuon më tej në stabilitetin e sistemit bankar. Në vitin 2018, kreditë me probleme u ulën ndjeshëm, duke sjellë pjesën e tyre në kreditë totale për sektorin jo-financiar në 5.2%. Në portofolin e kompanive jo-financiare, kreditë me probleme u ulën si rezultat i shitjes së kredive me probleme nga një kompani jofinanciare, kryerja e shlyerjeve të detyrueshme nga bankat, dhe në një masë më të vogël për shkak të mbledhjes bazuar në marrjen e pronës. Në të kundërt të kësaj, kreditë shtëpiake me probleme shënuan rritje vjetore si rezultat i rritjes së kredive me probleme të konsumit, me një rënie të njëkohshme të kredive me probleme për banesa.

Fshirja është forma më e zakonshme dhe e gjerë e zvogëlimit të kredive me probleme në bilancet e bankave. Mbulimi i lartë i kredive me probleme me zhvlerësim për to (76.3%) u mbajt edhe në vitin 2018, i cili me vëllim dhe cilësi të kënaqshme të fondeve të veta, lehtëson trajtimin e kredive me probleme dhe kufizon efektin negativ në veprimet solvente të bankave, nga mospagimi eventual i plotë i këtyre kredive.

Në vitin 2018, totali i kredive me probleme të sektorit jofinanciar u ul me 12.0% (me 2,269 milion denar), që është një rënie e ndjeshme në krahasim me lëvizjen e vogël ngritëse të vërejtur një vit më parë. Të analizuar sipas nën-portofolet e kredive të veçanta, kreditë me probleme kanë regjistruar lëvizje divergjente.

Portofoli i kredisë me probleme i përbërë nga familjet u rrit me 7.4% ose 247 milion denar, rritja më e madhe që nga kriza globale financiare. Përkatësisht, kjo rritje i atribuohet plotësisht kredive me probleme për konsum (të cilat u rritën me 329 milion denarë, ose me 17.8% 5), që mund të jetë një tregues i një realizimi të caktuar të rreziqeve të rritjes më të shpejtë dhe kushteve të lehtësuara për kreditimin e konsumatorit në të kaluarën. Në të kundërt, kreditë me probleme për banesa u ulën në vitin 2018 me 66 milion denarë (ose me 13.5%).

Pas rritjes në vitin 2017, kreditë me probleme të kompanive jofinanciare u ulën ndjeshëm gjatë vitit 2018 (me 2,494 milion denarë, ose me 16.1%), kryesisht si rezultat i shitjes së kredive me probleme nga një kompani jofinanciare nga tre banka. Pjesa tjetër e uljes së kredive "të këqija" është efekti i shlyerjeve të detyrueshme, dhe në një masë më të vogël lind nga mbyllja e disa kërkesave të papaguara duke marrë përsipër garancinë.

Cilësia e portofolit të kredisë së bankave u përmirësua në vitin 2018. Pjesa e kredive me probleme në totalin e kredive të sektorit jofinanciar u ul me 1.2 pikë përqindje dhe në fund të vitit 2018 arriti në 5.2%. Nëse shuma e kredive me probleme rritet me sasinë e kredive të rregullta me cilësi të zvogëluar të kredisë, atëherë pjesa e tyre e përbashkët në totalin e kredive të subjekteve jo-financiare është 6.5% (7.9%, në fund të 2017). Përmirësimi i pjesës së kredive me probleme në totalin e kredive ishte veçanërisht i theksuar në portofolin e kompanive jofinanciare, ku 8.0% e totalit të kredive janë me probleme (10.0% në 31.12.2017).

Kreditë e aprovuara ndërmarrjeve jofinanciare (kompanitë) përbëjnë pjesën më të madhe (78.2%) të portofolit të kredive me probleme të bankave. Në këtë segment të portofolit të kredisë, pjesën më të lartë e kanë kreditë me probleme të kompanive jo-financiare në "industrinë" dhe "tregtinë me shumicë dhe pakicë", të cilat përbëjnë pak më shumë se gjysmën e shumës totale të kredive me probleme.

Sidoqoftë, pesha e tyre ra me gati 10 pikë përqindje nga një vit më parë, si rezultat i fshirjeve nga bankat dhe shitjes së disa kërkesave jo-performuese. Efektet negative të mospagesës eventuale të plotë të kredive me probleme, dmth vëllimi i humbjeve të papritura mbi këtë bazë kanë një ndikim të kufizuar në pozicionin solvent të sistemit bankar. Përkatësisht, kreditë me probleme janë tashmë të rezervuara plotësisht në bilancet e bankave (me 76.3%), dhe pjesa tjetër, duke

supozuar mospagimin e plotë të saj, do të "dëmtonte" vetëm 6.5% të totalit të aktiveve të veta të sistemit bankar. Mbulimi i kredive me probleme është pak më i lartë në portofolin e kredive të kompanive jo-financiare (76.8%), është veçanërisht i lartë në tregtinë me shumicë dhe pakicë (81.9%), ndërsa kreditë për strehim karakterizohen nga rezervimi më i ulët (60.4%), që korrespondon me rrezikun më të ulët të këtij produkti kreditor. Për më tepër, rreth 88% e kredive me probleme sigurohen nga një garanci, vlera e vlerësuar e së cilës është pothuajse dyfish më e lartë se shumta e kredive me probleme për të cilat është vendosur siguria. Mbulimi i lartë i kredive me probleme me kolateral është kryesisht një karakteristikë e portofolit të kompanive jofinanciare, ndërsa në familjet, për rreth 60% të portofolit të kredisë me probleme, është krijuar siguri e caktuar.

Sigurimi më i dobët i këtij segmenti të portofolit të kredisë lind nga kreditë me probleme për konsum, ku pjesa e kredive të siguruara është pak më shumë se 50% e totalit të kredive me probleme për konsum. Sidoqoftë, mbulimi i këtyre kredive me zhvlerësim është në një nivel solid prej 74.6%, që është pothuajse identik me portofolin e përgjithshëm të kredive të familjeve. Shlyerja e kredive me probleme është forma më e zakonshme dhe domethënëse e uljes së këtyre kredive nga bilancet e bankave në tre vitet e fundit. Në fillim të vitit 2018, katër banka bënë shitje të kredive me probleme. Sidoqoftë, këto aktivitete janë zakonisht të një natyre të çrregullt, e cila shoqërohet me një zhvillim të dobët dhe funksionimin e tregut të arkëtimeve jo performuese.

Gjatë vitit 2018, bankat kanë shlyer 3,825 milion denarë, pra 20.4% të totalit të kredive me probleme në fund të vitit 2017. Duke pasur parasysh faktin se 35.0% e kredive me probleme më 31.12.2018 janë plotësisht të mbuluara nga zhvlerësimi, shlyerja e detyrueshme e kredive me probleme do të vazhdojë edhe në periudhën në vijim. Përkatësisht, kreditë që janë të rezervuara plotësisht dhe më së shumti në dy vitet e ardhshme (d.m.th. një vit, pas 1.7.2019, në përputhje me rregulloren e re për administrimin e rrezikut të kredisë) do të shlyhen, nëse ndërkohë ato nuk mblihen.

Në tabelën në vijim mund të shihën trendi i kredive me probleme në subjektet jofinanciare

Tabela 16. Kreditë me probleme në subjektet jofinanciare në milion denar

Vitet	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Kreditë me probleme	26,481	22,688	26,481	28,671	30,008	18,501	18,878	16,609
Shkalla vjetore e ndryshimit	16.20%	12.90%	16.70%	8.30%	4.70%	-38.30%	2.00%	-12.00%
Kreditë me probleme/ Bruto kreditë	9.90%	10.50%	11.50%	11.30%	10.80%	6.60%	6.30%	5.20%

Burimi: Banka Popullore ne RM

Në fund të vitit 2018, kredia me probleme në Shqipëri, arriti nivelin 64.36 miliardë lekë, duke u ulur me 15.14 miliardë lekë ose 19% krahasuar me një vit më parë.

Treguesi i kredive me probleme ka pësuar një rënie prej 2.15 % në terma vjetorë, duke arritur në 11.08% në fund të vitit 2018 nga 13,23% që ishte në fund të vitit 2017. Vlera e kredive me probleme ka rënë me 15,14 miliardë lekë, ose 3,36%, si pasojë e fshirjes së kredive në masën 8,4 miliardë lekë, ndërsa pjesa tjetër nga zgjidhjet e kredive në bashkëpunim me huamarrësit, mbulimi me provigjione i kredive me probleme rezulton i lartë në 65,6%, megjithëse me rënie krahasuar me një vit më parë, kur rezultonte në 71,7%. Si rrjedhojë e këtij mbulimi, treguesi i kredive me probleme i llogaritur për neto nga këto provigjione, rezulton në vetëm 3,8%, nga 4,2% që ishte një vit më parë.

Monitorimi i nivelit dhe trendit të kredive me probleme (NPL) ka një rëndësi të madhe në Serbi për identifikimin e problemeve të mundshme në mbledhjen e borxheve dhe monitorimin e rrezikut të kredisë, pasi këto kredi dhe treguesit e lidhur me ata janë tregues i përkeqësimit të cilësisë së portofolit të kredisë në sektorin bankar. Gjithashtu, analiza shtesë e NPL-ve në lidhje me rregullimet e vlerës, provizionet rregullatore dhe kapitali ofron një pasqyrë të aftësisë së sektorit bankar për të absorbuar humbjet që vijnë nga NPL-të.

Niveli i lartë dhe në rritje i kredive me probleme bën presion në bilancet e bankave. Që nga fillimi i krizës financiare, kur Banka Popullore e Sërbisë filloi të monitorojë rregullisht kreditë

me probleme në sektorin bankar serb (2008), është regjistruar rritje pak a shumë e vazhdueshme e tyre. Pas një ulje të përkohshme në gjysmën e dytë të 2012 (kryesisht si rezultat i marjes së licencës të Agrobankës), treguesi i kredive me probleme u rrit përsëri në 2013 dhe vazhdoi të rritet gjatë 2014 dhe tremujorit të parë të 2015. Në fund të prillit 2015, niveli i kredive me probleme në sektorin bankar të Serbisë arriti në shumën prej 442.6 miliardë dinarë (3.7 miliardë euro) me një tregues bruto të kredive me probleme prej 23.0%.

Kreditë me probleme totale bruto të sektorit bankar gjatë tremujorit të katërt të 2018 u ulën me 10.6 miliardë RSD dhe në fund të dhjetorit ato arrijnë në 130.6 miliardë dinarë. NPL-të bruto të kompanive në fund të tremujorit të katërt të 2018 arrijnë në 53.4 miliardë dinarë dhe janë më të ulëta për 3.6 miliardë dinarë (me 6.3%) sesa në fund të tremujorit të kaluar, kryesisht për shkak të: detyrave (1.5 miliardë RSD), mbledhjes (2.8 miliardë RSD), shlyerjeve (1.2 miliardë RSD).

Në sektorin e ekonomive shtëpiake, NPL-të bruto arrijnë në 39.6 miliardë RSD, që është 30.3% e NPL-ve totale.

Në fund të tremujorit të katërt të 2018, NPL-të e individëve arritën në 44.9 miliardë dinarë dhe u ulën me 7.3% në krahasim me fundin e tremujorit të kaluar. Ulje në NPL nuk është regjistruar vetëm në para të gatshme dhe kredi konsumatore dhe deficite të llogarisë korente.

Rënia e rrezikut të kredisë, e vërejtur përmes pjesës së kredive me probleme në Malin e Zi, vazhdoi edhe në vitin 2018, megjithëse ulja e kredive me probleme nuk ndoqi të njëjtën dinamikë si në katër vitet e fundit. Rënia vjetore e pjesës së kredive me probleme arriti në 0.6 pikë përqindje, e cila në fund të vitit 2018 arriti në 6.7%. Shuma e kredive me probleme në fund të këtij viti ishte afërsisht në të njëjtin nivel si në fund vitin e kaluar (196.9 milion EUR), me një rritje të vogël në pjesën e parë të vitit. Sasia e kredive me probleme në raport me PBB-në gjithashtu vazhdoi të bjerë, e cila arriti në 4.3% në fund të 2018 (krahasuar me 4.7% dhe 6.3% në fund të 2017 dhe 2016, përkatësisht).

Në fund të vitit 2018, shuma e kredive që vonuan më shumë se 30 ditë (182.9 milion EUR, ose 6.2% të totalit të kredive) ishte 2.9% më e ulët se në fund të 2017-ës.

Në fund të 2018, sektori bankar i BeH u kapitalizua në mënyrë të duhur. Kapitali i aksioneve sipas sasisë totale të ekspozimit ndaj rrezikut dhe kapitalit rregullator sipas shumës

totale të ekspozimit të rrezikut në fund të vitit ishin përkatësisht 16.5% dhe 17.5%. Ndikimin më të madh pozitiv në shumën e kapitalit aksionar dhe kapitalit rregullator e pati shpërndarja e fitimit nga viti i kaluar në kapitalin aksionar, pastaj transferimi i rezervave për humbje krediti të formuara nga fitimi në kapitalin aksionar në rastin e tre bankave dhe rikapitalizimi i realizuar në 2018 nga katër banka në vlerë 82.3 milion KM. Përveç katër bankave që paguan dividendë nga fitimi për vitin 2017 në 2018 (171.1 milion KM), bankat e tjera ruajtën fitimin nga viti i kaluar dhe rritën rezervat e tyre kapitale në 2018. Nga ekspozimi i përgjithshëm i rrezikut, 16.6 miliardë KM i referohet ekspozimit të peshuar ndaj rrezikut të kredisë ose 86.5% e ekspozimit të rrezikut të përgjithshëm, ekspozimet ndaj rrezikut të tregut zënë 304.7 milion KM ose 1.6% të ekspozimit të rrezikut të përgjithshëm, dhe ekspozimet ndaj rrezikut operacional zënë 2.3 miliardë KM ose 11.9% të ekspozimit të përgjithshëm të rrezikut.

Pjesa e kredive me probleme në totalin e kredive në fund të vitit 2018 arriti në 8.77% dhe shënoi një rënie prej 1.28 pikë përqindjeje krahasuar me një vit më parë. Përveç uljes së kredive me probleme, rritja e aktivitetit të huadhënies në vitin 2018 pati një efekt pozitiv në treguesit e cilësisë së pasurisë. Huatë totale u rritën me 1.28 miliardë dollarë KM (7.1%). Gjithashtu, mbulimi i kredive me probleme nga provizionet ishte më i lartë në krahasim me një vit më parë. Mbulimi mesatar i kredive me probleme nga provizionet në fund të vitit 2018 në nivelin e sektorit bankar ishte është 77.4%, ndërsa në fund të një viti më parë, niveli i mbulimit të kredive me probleme me provizione për NPL-të ishte 76.7%. Rreziku i kredisë është ende rreziku kryesor në sektorin bankar të BeH. Pjesa e kredive me probleme në totalin e kredive mbetet e lartë, veçanërisht në segmentin e kredive për personat juridikë.

Në segmentin e personave juridikë, tendenca e zvogëlimit të kredive me probleme vazhdoi, e cila, ashtu si një vit më parë, ishte kryesisht për shkak të shlyerjes së përhershme të arkëtimeve me probleme. Edhe pse ka pasur një dobësim të rrezikut të kredisë në sektorin e korporatave, me një analizë të normës së parazgjedhur nga bankat është e mundur të konkludojmë se në vitin 2018 niveli i rrezikut të kredisë në disa banka është rritur. Në veçanti, janë tre banka në të cilat normat e parazgjedhura u rritën ndjeshëm, ndërsa bankat e tjera në sistem kishin një normë mospagimi afërsisht në të njëjtin nivel ose më të ulët krahasuar me një vit më parë.

Kreditë me probleme në sektorin e ekonomive shtëpiake vazhduan të ulen edhe në vitin 2018. Përveç shlyerjeve të përhershme, cilësisë më të mirë të portofolit të huasë i kontribuon gjithashtu edhe zbatimi i shpeshtë i riprogramimit të huasë. Përmirësimi i cilësisë së portofolit të kredisë në sektorin e ekonomive shtëpiake gjithashtu kontribuoi në rritjen më intensive të vendosjeve kreditore sesa një vit më parë. Duke parë nivelin e parazgjedhur nga bankat, shumica e bankave regjistruan një normë më të ulët të mospagimit në krahasim me një vit më parë. Në bankat që kanë pjesën më të lartë të kredive me probleme në totalin e kredive, intensiteti i përkeqësimit të cilësisë së kredive me pakicë në vitin 2018 është akoma më i fortë në krahasim me mesataren e sektorit bankar.

4.4.1. Arsyet e shtimit të kredive me probleme në sistemin bankar të vendeve të Ballkanit Perëndimor

Shfaqja dhe dinamika e kredive me probleme dhe administrimi i tyre varen nga një numër i faktorëve dhe rrethanave, ndikimi i të cilave është kompleks dhe shumëdimensional. Faktorë të tillë mund të grupohen në pesë kategori të përgjithshme:

- 1) Faktorët ekonomikë. Këto janë faktorë makroekonomikë dhe / ose mikroekonomikë që në vetvete nuk mund të zvogëlojnë nivelin e kredive me probleme tek bankat, por pa to është pothuajse e pamundur të zbatohet ndonjë veprimtari për të zvogëluar vëllimin e kredive me probleme për të dhënë rezultate të rëndësishme.
- 2) Faktorët që lidhen me mosfunksionimin dhe efikasitetin e sistemit juridik. Ekzistenca e një sistemi juridik efikas, të lartësuar nga respektimi i sundimit të së drejtës, është një faktor jashtëzakonisht i rëndësishëm që ndikon në mjedisin e biznesit dhe madhësinë e burimeve që subjektet ekonomike duhet të angazhojnë për mbrojtje juridike, zgjidhjen e mosmarrëveshjeve dhe / ose ekzekutimin e vendimeve.

3) Faktorët që lidhen me rregullimin e veprimtarisë së bankave dhe ecurinë e procesit mbikëqyrës: i referohet rregullave të ndryshme rregullatore për bankat, kryesisht në lidhje me procesin e administrimit të rrezikut, dhe veçanërisht me rrezikun e kredisë, politikat e kontabilitetit, përputhjen me kërkesat e zbulimit të informacioneve, teknikat për vlerësimin e kolateralit për ekspozimet, trajtimin e ristrukturimit të kërkesave, nevojën për të respektuar rregulloret për mbrojtjen e të drejtave të huamarrësve, sekretin bankar ose mbrojtjen e të dhënave personale në rastet kur pretendimet transferohen te një person të tretë etj.

4) Faktorët që lidhen me zhvillimin dhe funksionimin e tregut të kredive me probleme. Ky grup mund të përfshijë të gjithë faktorët që kufizojnë drejtpërdrejtë ose indirekt zhvillimin dhe funksionalitetin e tregut sekondar me të arkëtueshme, kryesisht me kredi me probleme.

5) Faktorët që lidhen me aftësinë e brendshme të bankave për të menaxhuar kredi me probleme. Këta faktorë nuk lidhen vetëm me procesin e menaxhimit të kredisë me probleme, por gjithashtu kanë një shtrirje më të gjerë dhe lidhen me fazat e tjera të ciklit jetësor të ekspozimeve para se të fitojnë statusin jo-performues.

4.4.2. Masat e mara nga Banka Qendrore dhe bankat e nivelit të dytë për uljen e kredive me probleme në sistemin bankar të vendeve të Ballkani Perindimor

Përvoja ndërkombëtare çon në përfundimin se në strategjitë kombëtare për përmirësimin e menaxhimit të kredive me probleme, masat dhe aktivitetet e propozuara duhet të përqendrohen në 3 elementet kryesore:

- 1) Funksioni i përforcuar dhe më efikas mbikëqyrës mbi bankat,
- 2) Reformat në sistemin juridik (procedurat e falimentimit, sistemi i mbledhjes së detyruar, rregulloret që lidhen me krijimin dhe ekzekutimin e një kolaterali, rregullimin e taksave dhe ekzekutimin e një kolaterali, rregulloret tatimore, rregulloret bankare, ligjin e kontratave etj.) dhe

3) Sigurimi i kushteve për shfaqjen dhe zhvillimin e një tregu të kredive me probleme.

Sidoqoftë, zbatimi i çfarëdo masave ose veprimtarive për të përmirësuar dhe zvogëluar vëllimin e tyre në bilanci të bankave si parakusht i domosdoshëm kërkon politika të shëndosha ekonomike që do të ruajnë vazhdimisht ekuilibrin e përgjithshëm makroekonomik dhe do të sigurojnë një mjedis të qëndrueshëm për subjektet ekonomike.

Niveli i lartë dhe në rritje i kredive me probleme është një burim i rrezikut sistematik jo vetëm në vendet e Ballkanit Perëndimor, por edhe në vendet e tjera në zhvillim dhe disa vende të zhvilluara. Në shumë vende, kreditë me probleme kanë arritur nivele që ndikojnë negativisht në kanalet e furnizimit të kredisë dhe shkaktojnë përkeqësim në treguesit e shëndetit financiar të sektorit bankar. Në këtë kuptim, pastrimi i bilanci të sektorit bankar është bërë i domosdoshëm për aktivitetin e ri të huadhënies me norma më të ulëta interesi dhe për të mbështetur ekonominë në mënyrë që të arrihen nivele të qëndrueshme të rritjes ekonomike. Analizat e institucioneve financiare ndërkombëtare (siç është: IMF) tregojnë për përfundimin se treguesi i kredive me probleme më i lartë se 10% zvogëlon aktivitetin e huadhënies me 4% (pas përjashtimit të efekteve anësore). Prandaj, çështja e kredive me probleme duhet të adresohet në një mënyrë të qëndrueshme në mënyrë që sektori bankar të jetë plotësisht në gjendje të rifillojë huazimet për bizneset e qëndrueshme ekonomikisht.

Kreditë me probleme rëndojnë bilanci të bankave, dobësojnë fitimet dhe gërryejnë kapitalin e bankave. Kreditë me probleme të larta e bëjnë më të vështirë për bankat që të përdorin kanalin e kredisë për të mbështetur rritjen ekonomike. Megjithatë në vendet që janë marrë për hulumtim kreditë me probleme po reduktohen, ato janë ende të larta (tabela nr.15). Një arsye e mundshme që Republika e Maqedonisë i ka NPL-të poshtë nivelit të para-krizës, është se ato kanë qenë më pak të hapura ndaj tregjeve ndërkombëtare para krizës, dhe rrjedhimisht kanë më pak nevojë për reforma.²⁵

Poashtu si arsye pse pjesa e kredive me probleme nuk ka treguar rritje të fortë si në shumicën e vendeve në mjedisin e afërt, mund të renditen:

²⁵ „A strategy for Resolving Europe's Problem Loans”, IMF

- Konservatorizëm më i madh i bankave në tregun e kredive, pjesërisht për shkak të standardeve më të rrepta mbikëqyrëse për njohjen dhe çregjistrimin e kredive me probleme të bankave në periudhën nga viti 2008 deri në 2013, por edhe për shkak të kërkesave më të rrepta rregullatore për rezervimin e portofolit të kredisë së radhës
- Kujdesi nga bankat në llogaritjen e humbjeve të rrezikut të kredisë,
- Zhvillimet relativisht të mira makroekonomike në këtë periudhë,
- Përdorimi minimal i burimeve të lira të financimit nga entitetet mëmë të huaj në franga zvicerane dhe rrjedhimisht, mungesa pothuajse e huazimit (veçanërisht për popullatën) në franga zvicerane,
- Prirjet e shprehura të bankave për të disponuar një instrument likuid financiar,
- Përmirësimet në treguesit e tregut të punës që kanë kontribuar në përmirësimin e besueshmërisë së popullatës.²⁶

Shqipëria, Mali i Zi dhe Serbia vazhdojnë të nxjerrin jashtë bilanceve dhe shesin kreditë me probleme të vjetra, dhe kanë arritur të reduktojnë ndjeshëm kreditë me probleme që prej vitit 2017, sidomos Serbia. Në Shqipëri dhe në entitetin Republika Srpska të Bosnjës dhe Hercegovinës kanë hyrë në fuqi ligje të falimentimit. Shqipëria po përgatitet të prezantojë një sistem për ristrukturim vullnetar jashtëgjyqësor. Mali i Zi ka zgjeruar fushën e mbulimit të regjistrimit të kredive për të rritur kapacitetin e huadhënësve për vlerësimin e rrezikut të kredisë dhe po punon për të ripërkufizuar dhe riklasifikuar kreditë me probleme dhe për të rishikuar direktivën e mjaftueshmërisë së kapitalit. Në Mars të vitit 2018, mesatarja rajonale e kredive me probleme ishte 8 përqind e totalit të kredive. Megjithëse NPL-të kanë shënuar rënie të vazhdueshme në Shqipëri, nga mbi 20 përqind në kohën e pikut në 13.3 përqind në Qershor, ky nivel është ende më i larti në rajon.

Meka, E (2015) cilëson gjashtë arsye kryesore pse kreditë me problem duhet të jenë në qendër të vëmendjes. Së pari, duke qenë se kreditë me problem nuk gjenerojnë të ardhura nga interesat, krijojnë një ngarkesë negative për sistemin bankar pasi kërkojnë financim. Jassaud dhe Kang

²⁶ НБРМ, Стратегија за поттикнување на справување на управувањето и подобрувањето со нефункционалните кредити, Декември, 2018, fq. 10

(2015) theksojnë se në situatë të tilla kreditë e cilësuara standarde janë nën presionin e rritjes së normave të interesit, duke kompensuar në këtë mënyrë humbjet e shkaktuara nga kreditë me problem. Së dyti, kreditë me problem sipas Meka, E (2015) shkaktajnë shpenzime operacioneve shtesë. Këto shpenzime shpjegohen nëpërmjet stafit që banka vë në dispozicion të ndjekjes së këtyre kredive dhe kosto të tjera ligjore dhe administrative. Së treti, bankat që kanë në portofolin e tyre një sasi të madhe kredish me problem e kanë shumë të vështirë të marrin fonde shtesë; kjo j'ua shton barrën aksionareve që në raste nevojash për financim të shtojnë fonde. Së katërti, rritja e kredive me problem kërkon risk premium më të lartë. Referuar Meka, E (2015), kjo rritje e kredive të këqija shoqërohet me rritjen provigjoneve të kredive të këqija. Këto të fundit ndikojnë në mënyrë të drejtpërdrejtë përfitueshërinë dhe performancën e sistemit bankar. Bankat në situatë të tilla, duke dashur të mbrohen nga risku, rrisin interesat e kredive të reja. Së pesti, bllokimi i këtyre asete të këqija, shkakton rënie të likuiditetit të bankës, duke rrezikuar kështu të dëmtojë marrëdhënien e saj me depozitorët, në rast se këto kredi nuk menaxhohen në kohë. Së fundmi, siç është shpjeguar nga shumë autorë kreditë me probleme shkaktajnë dëmtime të konsiderueshme në zhvillimin ekonomik të vendit. Shehu, E dhe Meka, E (2015)—duke marrë shkas nga Murgosova

et.al (2015) që citojnë se kreditë me problem ngadalësojnë zhvillimin ekonomik— në mënyrë empirikë analizuan efektin që kreditë me problem kanë mbi zhvillimin ekonomik të vendit. Studimi konkludoi se ekziston një relation negativ statistikisht i rëndësishëm midis rritjes së kredive me probleme dhe PBB-së. Magnituda e këtij rezultati është shumë afër vlerës 1; që do të thotë një rritje prej 1% e kredive me probleme, në kushtet ceteris paribus, shkakton një rënie prej më shumë se 0,8% të PBB-së.

Për të menaxhuar këtë problem, Bankat Qendrore kanë përforcuar mbikëqyrjen dhe kuadrin rregullator në përputhje me rrethanat. Nga ana tjetër Bankat Qendrore po intensifikojnë përpjekjet për të ristrukturuar kreditë me probleme nëpërmjet zhvillimit të një plani për rimëkëmbjen e tyre. Disa nga masat e propozuara për zbatim nga Bankat lidhen me përshejtimin e procedurave për ekzekutimin e kolateralit, evidentimin e masave për shlyerjen e

detyrueshme të kredisë, monitorimin e bankave tregtare që operojnë, realizimin e stres testeve për të kontrolluar nivelin e likuiditetit dhe mjaftueshmërinë e kapitalit të këtyre bankave.

Pavarësisht se janë marrë disa masa nga Bankat Qendrore apo institucione të tjera për menaxhimin e këtij problem, situata vazhdon ende të jetë shqetësuese, pasi këto kredi vazhdojnë të jenë mbi nivelin kritik prej 10 për qind në disa vende.

4.4.3. Prespektiva e menaxhimit të kredive me probleme në sistemin bankar të vendeve të Ballkanit Perëndimor

Gandrud dhe Hallerberg (2017) identifikojnë tre elementë të domosdoshëm për adresimin e suksesshëm të problematikës së kredive të këqija: (i) së pari, sistemi bankar duhet të ketë disa banka të kapitalizuara që janë në gjendje të përballojnë humbjet që do të shkaktohen nga reduktimi i kredive me probleme; (ii) së dyti, përfshirja në sistem e një institucioni të pavarur rregullator i cili duhet të identifikojë problemin dhe të jetë në gjendje të kushtëzojë zbatimin e një plani; (iii) së treti, garantimi i instrumentave dhe mjeteve që sigurojnë një proces të rregullt të reduktimit të kredive me probleme. Plotësimi i këtyre parakushteve është një domosdoshmëri për të përballuar

riskun, pavarësisht reformave që do të zgjidhen për t'u zbatuar. Bazuar në karakterin e tyre, këto reforma klasifikohen në dy grupe: reforma strukturore dhe reforma operacionale.

Sidoqoftë, kreditë me probleme janë bërë një burim i rrezikut sistemik dhe autoritetet shtetërore të të vendeve të marra në hulumtim e kanë njohur nevojën për të zgjidhur kreditë me probleme si një detyrë me rëndësi të lartë që kërkon një strategji gjithëpërfshirëse që përfshin të gjitha institucionet përkatëse. Qeverit e këtyre vendeve kanë formuar Grupe Punuese të përbërë nga përfaqësues të të gjitha institucioneve përkatëse për të hartuar Strategji për zgjidhjen e kredive me probleme, e cila përfshin: (1) identifikimin e barrierave rregullatore, tatimore, institucionale dhe të tjera për zgjidhjen e kredive me probleme, (2) objektin e aktiviteteve specifike (politikat dhe masat) që duhet të ndërmerren nga të gjitha institucionet për të arritur qëllimin themelor dhe

për të arritur përparësitë kryesore të Strategjisë, (3) planin e veprimit të Qeverisë që përcakton veprimtaritë e të gjitha institucioneve shtetërore dhe planin e veprimit të Bankeve Kombëtare, një rishikim të të gjitha aktiviteteve që duhet të ndërmerren nga BK gjatë zbatimit të Strategjisë dhe (4) detyrimet e monitorimit të zbatimit për Grupin e Punës dhe institucionet përgjegjëse për ndërmarrjen e aktiviteteve në përputhje me Strategjinë.

Në përputhje me Strategjinë, institucionet kompetente do të ndërmarrin një numër aktivitetsesh, të cilat duhet të kryhen me qëllim që: (1) të vlerësohet aftësia e bankave për të zgjidhur kreditë me probleme, (2) të krijojë kushte për zhvillimin e tregjeve të kredive me probleme, (3) promovimin dhe inkurajimin e ristrukturimit jashtë gjykatës; (4) të përmirësojë mekanizmat për zgjidhjen e borxhit të korporatave përmes gjykatave dhe kornizës rregullatore për hipotekat.

Menaxhimi i kredive me probleme nuk do të ishte i realizueshëm në qoftë se nuk ka stabilitet makroekonomik dhe politika të shëndosha që janë baza për një mjedis të përgjithshëm të qëndrueshëm dhe të parashikueshëm për funksionimin e bankave dhe subjekteve të tjera ekonomike. Përveç parakushteve makroekonomike, arritjet e sektorit të korporatave, cilësia e menaxhimit të kompanive, por edhe mënyra se si bankat vlerësojnë aftësinë e kreditit të klientëve të tyre kanë një rol veçanërisht të rëndësishëm. Prandaj, çdo reformë në sistemin ligjor ose tatimor, ose në kornizën më të gjerë rregullatore në përgjithësi, nuk do të jepte në vetvete rezultate pozitive në trajtimin e kredive me probleme, nëse ka dobësi në procesin e kredisë dhe menaxhimin joadekuat të rrezikut nga bankat dhe gjithashtu nëse ato dobësi nuk zbulohen me kohë dhe në mënyrë efektive nga autoriteti kompetent mbikëqyrës. Pajtueshmëria e kornizës së përgjithshme ligjore dhe rregullatore, funksionalitetin e sistemit juridik, rregullimin e qartë të rregullores tatimore dhe shkallën e zhvillit dhe dhe funksionalitetit të segmenteve të tregut janë fusha që mund të kontribuojnë në përmirësimin e menaxhimit të kredive me probleme. Sidoqoftë, ato nuk mund të jenë zëvendësues për menaxhimin dhe operimin cilësor dhe rritjen e kapacitetit të institucioneve financiare, por edhe debitorëve në sektorin e korporatave.

Prandaj, një segment veçanërisht i rëndësishëm është siguria juridike dhe besimi në sistemin juridik, të cilat janë më të theksuara përmes gjyqësorit efikas dhe ekzekutimit efikas të vendimeve gjyqësore. Premisa themelore për punë të suksesshme afariste është pritja që palët në

marrëdhëniet kontraktuale të përmbushin detyrimet e marra. Në këtë mënyrë, subjektet afariste mund të rregullojnë pritjet dhe planet e tyre në aktivitetet e tyre të investimit në të ardhmen. Prandaj, ekziston nevoja për një proces të vazhdueshëm të përmirësimit të efikasitetit të punës së gjykatave, si dhe harmonizim të vazhdueshëm të legjislacionit me praktikën, i cili do të përcaktojë dhe zvogëlojë fërkimet e tregut.

Aktivitetet dhe masat e propozuara për të përmirësuar menaxhimin e kredive me probleme të bankave, pavarësisht nëse ato lidhen me aktivitete specifike ose nisma për bashkëpunim të ardhshëm midis institucioneve kompetente, bazohen në parimin e mos-përdorimit të burimeve financiare publike, d.m.th. fondeve nga buxheti i shtetit të Maqedonisë së Veriut, për një qëllim të tillë. Të gjitha aktivitetet dhe masat e marra në të kaluarën dhe ato që do të merreshin si pasojë e këtij dokumenti, nuk zëvendësojnë faktin se gjithmonë përgjegjësia dhe pasojat përfundimtare të shfaqjes, vëllimit dhe ndryshimit të kredive me probleme duhet të bien mbi ato subjekte që kanë miratuar vendimin për miratimin e kredisë, d.m.th. bankat. Republika e Maqedonisë së Veriut, pas pavarësisë së saj, mundësoi privatizimin e sektorit bankar dhe parakushtet për hyrjen e lirë të kapitalit të huaj në sistemin bankar, pa ndërhyrje në pronësinë, menaxhimin dhe vendimmarrjen për huadhënien. Përfshirja e saj në marrjen në dorë të portofolit të kredisë "të keqe" të bankave do të inkurajonte të ashtuquajturën rënia të moralit të institucioneve financiare dhe do të krijonte një bazë për formimin e strukturave të bankave, për ndërhyrje të mëtutjeshme shtetërore për socializimin e humbjeve private.²⁷

²⁷ НБРМ, Стратегија за поттикнување на справување на управувањето и подобрувањето со нефункционалните кредити, Декември, 2018, fq. 18-19

KAPITULLI V

METODOLOGJIA E HULUMTIMIT DHE TË DHËNAT

Metodologjia hulumtuese e këtij disertacioni të doktoratës konsiston në modelet e avansuara ekonometrike të natyrës statike dhe dinamike. Më konkretisht, për analizën e hipotezave të ngritura në këtë studim përdoren modeli Pooled OLS, Fixed Effects, Random Effects, Two Stage Least Square (2SLS), si dhe metoda dinamike që është më e avansuar krahasuar me ato statike, pra GMM (Generalized Method of Moments). Modeli Pooled OLS, është forma më e thjeshtë e përdorimit të të dhënave dhe informacioneve në formën gjatësore, që realizohet duke injoruar strukturën panel të të dhënave, ndërsa, analiza e të dhënave të panelit mundëson kontrollin e heterogjenitetit individual për të shmangur paragjykimet në vlerësimet që rezultojnë. Heterogjeniteti midis vendeve është një aspekt kryesor i analizës së të dhënave në panel, që në fakt është edhe fokusi kryesor i analizës (Green, 2002 ctp.283).

Dallimi midis modeleve Fixed dhe Random Effects qëndron në faktin se modeli me efekte fikse (Fixed Effects) është një model statistikor që përfaqëson sasitë e vëzhguara në drejtim të variablave shpjeguese që trajtohen sikur sasitë të ishin jo të rastit. Kjo është në kontrast me modelet e efekteve të rastit (Random Effects) dhe modelet e përziera në të cilat ose të gjithë ose disa nga variablat shpjeguese trajtohen sikur të lindin nga shkaqe të rastësishme. Stock dhe Watson (2003) theksojnë se nëse variabla e pa vrojtuar nuk ndryshon me kalimin e kohës, atëherë çdo ndryshim në variablin e varur duhet të jetë për shkak të ndikimeve të ndryshme nga karakteristikat fikse. Përdorimi i “Fixed Effects” bëhet sa herë që jemi të interesuar të bëjmë një

analizë sa i përket ndikimit të variablave që mund të ndryshojnë me kalimin e kohës. Efektet fikse trajtojnë marrëdhëniet në mes parametrave të parashikuara, dhe rezultateve të variablave brenda një entiteti të caktuar, që mund të përfshijë (vend, person, kompani, shtet etj). Ndërsa modeli “Random Effects”, gjithashtu i njohur si modeli i komponentëve të ndryshimit, është një lloj modeli hierarkik linear. Ky model supozon se të dhënat po analizohen në koordinim me një hierarki të mostrave të ndryshme, dallimet e të cilave lidhen me atë hierarki. Për të testuar dhe argumentuar se cila nga këto dy metoda paraqet rezultate më të besueshme do të përdorim testin Hausman.

Nga ana tjetër, endogjeniteti është një nga problemet kryesore që karakterizon modelet me të dhëna panel. Sfidë kryesore është tejkalimi dhe zgjidhja e këtij problemi në mënyrë që të sigurohen vlerësues të paanshëm. Në kontekstin e modeleve të paneleve, shumica e studimeve përdorin metodat me variabla instrumentale (IV), pra qasjen 2SLS, për t'u marrë me çështjen e anshmërisë dhe njëkohësisë. Vlerësuesi 2SLS korrigjon problemin e endogjenitetit madje edhe për variablat e shumta shpjeguese endogjene.

Sa i përket metodës së përgjithësuar të momenteve (GMM) si metodë më e avansuar ekonometrike, kombinon të dhënat e vëzhguara ekonomike me informacionin në kushtet e momentit për të prodhuar vlerësime të parametrave të panjohura brenda një modeli ekonometrik (Hansen, 1982). Në vazhdim do të paraqitet detajisht korniza teorike e secilës nga metodat e lartpërmendura të përdorura për sigurimin e rezultateve empirike dhe konstatimeve të ngritura në këtë disertacion.

5.1.1 Modeli Pooled OLS

Rasti më i thjeshtë i përdorimit të të dhënave dhe informacioneve në formën gjatësore realizohet duke injoruar strukturën panel. Pasi të dhënat janë të organizuara nga njësitë vendimmarrëse, atëherë modeli mund të paraqitet si vijon:

$$Y = X\beta + \varepsilon$$

Në këtë rast, për një variabël ‘X’ të dhënë, nuk ka asnjë korrelacion midis observimeve. Me fjalë të tjera, supozohet që observimet individuale me kalimin e kohës janë observime nga individ të ndryshëm. Një qasje e tillë mund të jetë e arsyeshme, për shembull në rastet kur madhësia e mostrave ndër-sektoriale (cross-sectional) është e vogël. Gjithsesi, duke mos e integruar strukturën panel të të dhënave, ky proces në të shumtën e rasteve shpie në rezultate që nuk janë të qëndrueshme. Mirëpo, pavarësisht të metave të kësaj metode, vlerësuesi Pooled OLS do të aplikohet në këtë studim, si një fillim për analizat empirike, ku rezultatet e tij do të krahason me rezultatet e modeleve tjera.

5.1.2 Modelet Fixed dhe Random Effects

Korniza bazë e modelit të regresionit për të dhëna panel përbëhet nga ekuacioni i mëposhtëm²⁸:

$$Y_{it} = X_{it}\beta + Z_i\pi + \varepsilon_{it}$$

Ku X ka k kolona dhe nuk përfshin konstantë. Heterogjeniteti ose efekti individual ekzaminohet përmes komponentit $Z_i\pi$, ku Z përmban një konstantë dhe një grup të variabla specifikë individuale ose grupe. Dy raste lindin nga kjo:

Fixed Effects (FE): Nëse Z_i është i pa vrojtuar por ka lidhje me X_{it} , atëherë vlerësuesit OLS të β janë të njëanshëm. Megjithatë, në këtë rast $\alpha_i = Z_i\pi$ ngërthen të gjitha efektet e vrojtura dhe paraqet ekuacionin e vlerësuar, në të cilin $\alpha_i = \alpha_1, \dots, \alpha_n$ trajtohen si intercepte (intercepts) të panjohura që duhet vlerësuar, një për secilin vend, si në ekuacionin vijues.

$$Y_{it} = X'_{it}\beta + \alpha_i + \varepsilon_{it}$$

²⁸ Aspekti teorik i këtij hulumtimi bazohet ekskluzivisht në teorinë e modeleve me të dhëna panel të zhvilluar nga William, H. Green (2002), Analiza Ekonometrike, botimi i pestë.

Random Effects (RE): Nëse egziston heterogjenitet individual i pavrojtuar, megjithatë i formuluar, mund të supozohet se është në korelacion me variablat e përfshira, pra në këtë rast modeli mund të formulohet si:

$$Y_{it} = X_{it}\beta + E[Z_{it}] + \{Z_{it} - E[Z_{it}]\} + \varepsilon_{it}$$

$$= X_{it}\beta + \alpha + u_i + \varepsilon_{it}$$

i cili është një model i regresionit linear me çrregullime të përbëra që mund të jetë konzistent, por joefikas i cili vlerësohet me metodën e katrorëve të vegjël (OLS). Qasja e efekteve të rastësishme precizon se u_i është një element grupor specifik i rastit (për të gjitha vendet), i ngjashëm me ε_{it} , përveç atij për secilin grup (vend), ekziston vetëm një barazim që hyn në regresion në mënyrë identike në secilën periudhë.

Pra, dallimi kryesor midis këtyre dy rasteve është nëse efekti individual i pavrojtuar ndërthet elemente që lidhen me regresorët në model, jo nëse këto efekte janë stokastike apo jo. Ne do të shqyrtojmë këtë formulim bazë dhe më pas do të konsiderojmë zgjerimin në një model dinamik.

Testi i specifikimeve i prezantuar nga Hausmann (1978) përdoret për të provuar nëse efektet e rastit janë të pavarura nga variablat në anën e djathtë. Ky është një test i përgjithshëm për të krahasuar dy vlerësuesit. Testi bazohet në hipotezën zero se nuk ka korelacion midis variablave në anën e djathtë dhe efekteve të rastit, dhe se të dy efektet fikse dhe të rastit janë vlerësues të qëndrueshëm, por efektet fikse janë joefektive (ky është supozimi i efekteve të rastit). Ndërsa sipas hipotezës alternative, efektet e rastit supozohet se janë joefektive. Testi bazohet në Wald statistikën e mëposhtme:

$$W = [\beta_{FE} - \beta_{RE}]' \Psi^{-1} [\beta_{FE} - \beta_{RE}], \quad \text{ku}$$

$$Var[\beta_{FE} - \beta_{RE}] = Var[\beta_{FE}] - Var[\beta_{RE}] = \Psi$$

Ku W është me shpërndarje χ^2 dhe $K-1$ shkallë lirie, ndërsa K është numri i parametrave në model. Nëse W është më e madhe se vlera kritike e marrë nga tabela, atëherë ne hedhim poshtë

hipotezën zero se të dy vlerësuesit janë të qëndrueshëm, dmth nuk ka asnjë lidhje midis variablave në të djathtë dhe efekteve të rastit, në këtë rast modeli i efekteve fikse është më efikas.

5.1.3 Modeli me variabla instrumentale

Metodat me variabla instrumentale (IV) njihen gjerësisht si një zgjidhje për endogjenitetin e regresorëve (Wooldrige, 2012). Këto metoda megjithatë mundësojnë të fitohen vlerësime konzistente të parametrave për variablat shpjeguese që në fakt janë të lidhura me termin e gabimit²⁹. Forma e përgjithshme e modelit është si në vijim:

$$Y_{it1} = \alpha_1 Y_{it2} + z_{it1} \delta_1 + c_{i1} + u_{it} \equiv X_{it1} \beta_1 + c_{i1} + u_{it1}$$

ku, $E(u_{it1} | z_{it1}, c_{i1}) = 0$

Efektet fikse (FEIV) të vlerësuesit 2SLS janë të rëndomta. Variablat devijojnë nga koha mesatare për të hequr anëtarin c_{i1} , pastaj aplikohet IV.

Fillimisht vlerësohet ekuacioni vijues:

$$\begin{aligned} \check{Y}_{it} &= \check{X}_{it1} \beta_1 + \check{u}_{it1} \\ \check{z}_{it} &= z_{it} - \bar{z}_i \end{aligned}$$

Si pasojë, është e lehtë të bëhet një inferencë robuste për korrelacionin serial dhe heteroskedasticitetin e $\{u_{it1}\}$ dhe të testohet egzogjeniteti i $\{Y_{it1}\}$. Fillimisht vlerësohet forma e reduktuar me efektet e rëndomta fikse:

$$Y_{it2} = z_{it} \delta_1 + c_{i2} + u_{it2}$$

²⁹ Për më shumë detaje mbi këto modele shihni: Wooldrige, J. (2012). Panel Data Models with Heterogeneity and Endogeneity. Programme Evaluation for Policy Analysis Institute for Fiscal Studies.

Fitohen rezidualet $\hat{u}_{it2} = \hat{y}_{it2} - \hat{z}_{it}\hat{\delta}_1$, dhe pastaj vlerësohet ekuacioni i zgjeruar mëposhtë përmes efekteve fikse duke përdorur testin robust të klasterëve $H_0: \rho_1 = 0$.

$$Y_{it1} = \alpha_1 Y_{it2} + z_{it1} \delta_1 + \rho_1 \hat{u}_{it2} + c_{i1} + error_{it}$$

Ndërsa modeli i *efekteve të rastësishme* (REIV) supozon që c_{i1} është në korelacion me z_i dhe imponon pavarësi serike të komponentit $\{u_{it1}\}$. Thjeshtë testohet hipoteza zero nëse REIV është i mjaftueshëm. Domethënë njëjtë përdoret testi Hausman për të përcaktuar midis modeleve FEIV dhe REIV cili është më i përshtatshëm. Vlerësohet modeli REIV duke përdorur instrumentet $(1, z_{it}, \bar{z}_i)$ si në vazhdim:

$$Y_{it1} = \eta_1 + X_{it1} \beta_1 + \bar{z}_i \xi_1 + c_{i1} + u_{it1}$$

Vlerësuesi i β_1 është vlerësuesi i FEIV. Në fakt testohet $H_0: \xi_1 = 0$ dhe huthja e hipotezës zero domethënë se duhet të përdoret modeli FEIV.

5.1.4 Metoda e përgjithshme e momenteve (GMM)

Metoda e përgjithshme e momenteve (GMM) është një metodë statistikore ekonometrike që kombinon të dhënat e vrojtura ekonomike me informacionin në kushtet e momentit, për të prodhuar vlerësime të parametrave të panjohura brenda një modeli ekonometrik (Hansen, 1982). Metoda kërkon që një numër i caktuar i kushteve të momentit të specifikohen në modelin ekonometrik, këto kushte janë funksione të parametrave të modelit dhe të dhënave, të tilla që pritja e tyre është zero. Metoda GMM pastaj minimizon një normë të caktuar të mesatareve të mostrave të kushteve të momentit.

GMM u zhvillua nga Lars Peter Hansen në vitin 1982 duke e përcaktuar si metodën e “Përgjithshme të Momenteve”, e cila ishte prezantuar për herë të parë nga Karl Pearson në vitin 1894.

Të dhënat e panelit janë të përshtatshme për të shqyrtuar efektet dinamike të paraqitura në modelin e rendit të parë si në vijim:

$$Y_{it} = X'_{it}\beta + \gamma_i Y_{i,t-1} + \alpha_i + \varepsilon_{it}$$

$$w'_{it}\delta + \alpha_i + \varepsilon_{it}$$

ku bashkësia e variablove në të djathtë paraqitet nga w_{it} dhe tani përfshin edhe variablin e varur me një vonesë kohore $Y_{i,t-1}$. Shtimi i komponentit dinamik në model ndryshon interpretimin e ekuacionit. Pa ndryshoren e vonesës kohore, "ndryshoret e pavarura" paraqesin një tërësi informacioni që prodhon një rezultat të vërtetuar të Y_{it} . Ndërsa me ndryshoren e vonesës kohore që kemi tani në ekuacion do të thotë që e gjithë historia e variablove në të djathtë, d.m.th. çdo ndikim i matur kushtëzohet nga kjo histori; në këtë rast, çdo ndikim nga X_{it} është një efekt i informacionit të ri.

Qasja e përgjithshme, e cila është zhvilluar në disa faza në literaturë, mbështetet në vlerësuesit instrumental të variablove, dhe së fundmi në vlerësuesin e GMM (Arellano and Bond, 1991 dhe Arellano and Bover, 1995). Për shembull, pavarësisht nëse janë efekte fikse apo të rastit, heterogjeniteti mund të eliminohet nga modeli duke përdorur ndryshimet e rendit të parë të variablës së varur dhe të pavarur, duke rezultuar në ekuacionin e mëposhtëm:

$$Y_{it} - Y_{i,t-1} = \delta(Y_{it-1} - Y_{i,t-2}) + (X_{it} - X_{i,t-1})'\beta + (\varepsilon_{it} - \varepsilon_{i,t-1})$$

Procedurat e GMM, megjithatë, fitojnë efikasitet duke përfitur nga kufizimet shitesë për momentin. Ata përdorin të gjitha vlerat e mundshme të mbetjeve të variablove të varura plus vlerat e mbetura të regresorëve ekzogjenë si instrumente (Anderson-Hsiao, 1982).

5.1.5 Të dhënat e përdorura në analizën empirike

Në këtë disertacion të doktoratës do të përdoren të dhëna vjetore për periudhën 2000-2019 për pesë vende të Ballkanit Perëndimor, respektivisht për Shqipërinë, Bosnjë dhe Hercegovinën, Republikën e Maqedonisë së Veriut, Malin e Zi dhe Serbinë, ndërsa Kosova nuk përfshihet në

mostër për shkak të padisponueshmërisë së të dhënave para vitit 2007. Shumica e të dhënave u mbledhën nga baza e të dhënave e Bankës Botërore (World Development Indicators), ndërsa të dhënat e kthimit nga kapitali (ROE) dhe kthimit nga asetet (ROA) u siguruan nga Bankat popullore të vendeve të përfshira në analizë. Korniza kohore e analizës është e kufizuar për shkak të mungesës së të dhënave të kredive me probleme dhe indikatorëve të tjerë bankar për dekadën e parë të tranzicionit. Përshkrimi dhe burimi i të dhënave të përdorura në hulumtimin empirik është paraqitur në (Tabelën 17).

Tabela 17. Përshkrimi i të dhënave dhe burimet

Variabla	Shkurtesa	Përshkrimi	Burimi
Rritja ekonomike	GDPCG	Rritja e GDP-së për kokë banori	Banka Botërore
GDP real	RGDPC	GDP për kokë banori me çmime të vitit bazë (2010=100)	Banka Botërore
Inflacioni	INFL	Rritja e nivelit të përgjithshëm të çmimeve në %, deflatori i GDP-së	Banka Botërore
Norma e papunësisë	UNEMP	Papunësia, gjithsej (% e forcës totale të punës) (vlerësimi i modeluar i ILO-së)	Banka Botërore
Kreditë me probleme	NPL	Raporti midis kredive me probleme ndaj kredive totale	Banka Botërore
Kthimi mesatar nga asetet	ROA	Raporti midis të ardhurave neto dhe aseteve totale (mesatare)	Banka Popullore, përkatëse
Kthimi mesatar nga kapitali	ROE	Raporti midis të ardhurave neto dhe mesatares së kapitalit aksionar	Banka Popullore, përkatëse

Norma reale e interesit	INTEREST	Norma e interesit e huasë e rregulluar për inflacionin, matur nga deflatori i GDP-së.	Banka Botërore
Kreditet	KREDIT	Gjithsej kreditë (në % të GDP-së)	Banka Botërore

Pra për të testuar hipotezat e parashtruara janë analizuar të dhëna të indikatorëve kryesorë makroekonomikë për të kapur efektin e mjedisit makroekonomik në stabilitetin e sektorit bankar, me theks të veçantë ndikimin në kreditë me probleme si dhe indikatorë të sektorit bankar si përcaktues të profitabilitetit të sektorit bankar. Nga parametrat makroekonomik janë përdorur rritja ekonomike për kokë banori, GDP real për kokë banori, inflacioni, norma e papunësisë, norma reale e interesit; ndërsa nga indikatorët e sektorit bankar analizohen kreditë me probleme, kreditë totale si dhe kthimi mesatar në asete (angl. Return on Average Asset: ROAA); kthimi mesatar në kapital (angl. Return on Average Equity: ROAE), si dy tregues kryesorë të profitabilitetit.

Statistika deskriptive për të dhënat e lartpërmendura paraqitet në tabelën në vazhdim, nga e cila mund të vërehet se mesatarja e kredive me probleme për vendet e Ballkanit Perëndimor për periudhën 2000-2019 është 12.38% nga totali i kredive.

Tabela 18. Statistika deskriptive e të dhënave

Variabla	Mesatarja	Devijimi standard	Min	Max	Observime
Rritja ekonomike për kokë banori	3.681977	2.7017	-5.996974	9.311124	100
GDP real për	4964.155	1340.247	2244.625	8545.478	100

kokë banori					
Inflacioni	5.981159	12.19092	-2.757553	86.82626	99
Norma e papunësisë	21.08285	7.200758	10.3948	37.2499	98
Kreditë me probleme	12.38435	5.676051	3.018592	23.49278	77
Kthimi mesatar nga asetet	0.904415	0.700649	-1.8	2.2	77
Kthimi mesatar nga kapitali	7.224156	4.988658	-7	16	77
Norma reale e interesit	4.815392	6.676463	-25.67961	17.25647	87
Kreditet	38.46404	16.14219	4.870879	86.44837	97

Burimi: Kalkulime të autorit

5.1.6 Specifikimi i modelit ekonometrik

Specifikimi i modelit ekonometrik me anë të të cilit shqyrtohen faktorët që mund të kenë ndikim në nivelin e kredive me probleme jepet si në vazhdim:

$$\begin{aligned}
 NPL_{it} = & \alpha_0 + \beta_1(NPL)_{it-1} + \beta_2 \log(RGDPC)_{it} + \beta_3(INFL)_{it} \\
 & + \beta_4(UNEMP)_{it} + \beta_5(INTEREST)_{it} + \beta_6(KREDIT)_{it} + \beta_7(ROA)_{it} \\
 & + \beta_8(ROE)_{it} + \lambda_i + \mu_t + \varepsilon_{it}
 \end{aligned}$$

Ku si variabël e varur është paraqitur kreditë me probleme (NPL) dhe si variabla të pavarura janë konsideruar variablat makroekonomike si: kreditë me probleme të vitit paraprak (me një

vonesë kohore, NPL_{t-1}), logaritmi i GDP-së reale për kokë banori (RGDPC), norma e inflacionit (INFL), norma e papunësisë (UNEMP), norma e interesit (INTEREST), ndërsa si variabla të pavarura nga sektori bankar janë shqyrtuar niveli i kredive (KREDIT), kthimi nga asetet (ROA) dhe kthimi nga kapitali (ROE). λ_t paraqet efektin specifik të pavrojtuar të vendeve, μ_t paraqet efektin specifik të pavrojtuar të periudhës kohore dhe ε_{it} paraqet termin e gabimit. Le të diskutojmë të gjitha variablat e përdorura për vlerësimin e modeleve ekonometrike.

Kreditë me probleme: janë hua që janë të papaguara sa i takon kryegjësë dhe interesit gjatë periudhës së paraparë, gjë që është në kundërshtim me termat dhe kushtet e parashikuara në kontratën e huasë. Pra, paraqet huanë që nuk është e azhurnuar për sa i përket pagimit të kryegjësë dhe interesit në kundërshtim me kushtet e marrëveshjes së huasë. Kështu, madhësia e kredive me probleme shfaq cilësinë e aseteve bankare. Në mënyrë që të testojmë perzistencën e kredive me probleme, përdorim normën e kredive me probleme të vitit paraprak (NPL_{t-1}) si një variabël të pavarur dhe presim një korrelacion pozitiv me variablën e varur.

Rritja e GDP-së: kur rritja reale e GDP-së përkeqësohet gjatë periudhave recesioniste, gjasat që më shumë huamarrës të mos paguajnë borxhin mund të jenë relativisht të larta sepse rritja e ngadaltë e GDP-së shpesh shoqërohet me pritje më të ulëta të fitimeve, pra aftësi e ulët për të gjeneruar flukse të parave për të përmbushur detyrimet ndaj borxhit. Në të kundërt, ka më pak mospagesa të pritura gjatë periudhave ekspansioniste. Pra shenja e pritur për këtë variabël është negative.

Inflacioni: presione të larta inflacioniste rezultojnë në kosto më të larta prodhimi, duke ndikuar kështu në rrjedhën e parave. Për shkak të kësaj tendence, duke pasur fluks më të mirë parash, barra e borxhit e huamarrësve do të zvogëlohet dhe më pas, mund të argumentohet se rritja e inflacionit çon në një ulje të cilësisë së aseteve dhe anasjelltas. Megjithatë, ka rezultate të paqarta në lidhje me marrëdhëniet midis kredive me probleme dhe nivelit të inflacionit. Sipas Farhan et al. (2012), Skarica (2013), Klein (2013) dhe Tomak (2013) egziston një lidhje pozitive midis kredive me probleme dhe nivelit të inflacionit. Derisa, sipas Nkusu (2011) ndikimi i inflacionit në cilësinë e kredisë mund të jetë pozitiv por mund të jetë edhe negativ.

Norma e papunësisë: rritja e normës së papunësisë ndikon në rritjen e nivelit të kredive me probleme. Kur korporatat reduktojnë numrin e të punësuarve për shkak të uljes së kostove, prodhimi zvogëlohet dhe fitimi poashtu, duke krijuar vështirësi që korporatat të paguajnë detyrimet e tyre të borxhit. Pra pritet lidhshmëri pozitive midis normës së papunësisë dhe kredive me probleme. Makri et al. (2014) gjetën korelacion pozitiv midis këtyre dy variablave.

Norma e interesit: paraqet një nga determinanat kryesore të kredive me probleme. Norma e interesit është çmimi që huamarrësi paguan për përdorimin e parave të marra hua nga huadhënësit. Me fjalë tjera, interesi mund të mendohet edhe si 'renta' e parave. Sa i takon shenjës së pritur të këtij variabli, ka evidenca empirike që tregojnë një lidhje pozitive, por ka të tjera që gjejnë lidhshmëri negative midis normës së interesit dhe kredive me probleme. Për shembull, Saba et al. (2012) gjetën lidhje negative midis normës së interesit dhe kredive me probleme ndërsa Farhan et al. (2012) dhe Ranjan dhe Chandra (2003) gjetën se ekziston një lidhje pozitive. Domethënë, rritja e normës së interesit zvogëlon kapacitetin pagues të huamarrësve, që rezulton me rritje të kredive me probleme. Pra, pritet shenjë pozitive.

Profitabiliteti i bankave mund të reflektojë sjelljen ndaj marrjes së rrisht nga ana e menaxhmentit të bankave. Bankat me profitabilitet më të lartë janë më pak të 'stresuara' për krijimin e të ardhurave dhe kështu më pak të detyruara të ofrojnë kredi me rrezik të lartë. Ndërsa, bankat joefikase ka më shumë të ngjarë të përjetojnë nivel të lartë të kredive me probleme meqenëse ata janë të detyruar të japin dhe të angazhohen në kredi më të pasigurta për të mbrojtur profitabilitetin e tyre dhe të përmbushin rregullat e kujdesshme të vendosura nga autoritetet monetare (Boudriga et al. 2009). Le të analizojmë dy indikatorët esencial të profitabilitetit, kthimin nga asetet dhe kthimin nga kapitali.

Kthimi nga asetet (ROA): përfaqëson efikasitetin në përdorimin e pasurisë dhe tregon sa neto të ardhura krijohen nga pasuritë. Kjo tregon aftësinë e menaxhmentit të bankës për të gjeneruar fitime duke shfrytëzuar pasuritë e disponueshme të bankës. Kështu, nëse raporti i ROA është i lartë, kjo tregon se banka ka performancë të mirë për të gjeneruar fitime. Përfitimi i fortë bankar i matur në terma të ROA mund të rezultojë nga norma e lartë e huazimit, tarifat dhe komisionet që çojnë rritjen e bankës në madhësi dhe profitabilitet. Kështu, ROA jep një pasqyrë

se sa efikas është menaxhmenti në përdorimin e aseteve të tij për të gjeneruar fitime. Studiues të ndryshëm gjetën rezultate të ndryshme në lidhje me marrëdhëniet midis ROA dhe kredive me probleme. Për shembull: Makri et al. (2014), shqyrtuan lidhjen midis ROA dhe kredive me probleme dhe gjetën një lidhshmëri pozitive, derisa, Boudriga et al. (2009) dhe Selma dhe Jouini (2013) gjetën një lidhje negative duke mbështetur argumentin se përkeqësimi i raportit të profitabilitetit të matur në terma të ROA çon në aktivitete më të rrezikshme të bankave dhe më pas ngritin nivelin e kredive me probleme. Ata e justifikuan këtë me faktin meqë ROA mat efikasitetin në shfrytëzimin e aseteve, shfrytëzimi i dobët i aseteve shpie në kredi me probleme më të larta për bankat. Rrjedhimisht shenja e pritur është negative.

Kthimi nga kapitali (ROE): paraqet shumën e të ardhurave neto të kthyer si përqindje e kapitalit aksionar. Kthimi nga kapitali mat përfitimin duke zbuluar se sa fitim mund të gjenerojë një bankë me paratë që aksionarët kanë investuar. Studiues të ndryshëm gjetën rezultate të ndryshme midis kredive me probleme dhe profitabilitetit të bankës të matur në terma të ROE. Makri et al. (2014) gjetën lidhje negative midis ROE dhe kredive me probleme. Prandaj, pritet të ketë marrëdhënie negative midis tyre.

Niveli i kredive: rritja e nivelit të kredive si përqindje e GDP-së ka gjasa të rrisi nivelin e kredive me probleme, prandaj shenja e pritur për këtë variabël është pozitive, megjithatë duhet patur parasysh periudhat ekspansioniste dhe recesioniste të ekonomisë, në kuptim të asaj se në periudha me rritje të lartë ekonomike edhe përkundër rritjes së nivelit të përgjithshëm të kredive si rezultat i rritjes së aktivitetit ekonomik, kreditë me probleme mund të ngelen konstante ose edhe të zvogëlohen, sepse rritja ekonomike ndikon në rritjen e të ardhurave dhe kjo mund të rezultojë në rritjen e solventitetit të firmave.

Në pjesën paraprake kemi përshkruar të gjitha qasjet ekonometrike të cilat përdoren gjatë analizës empirike përmes të cilave testohen hipotezat kërkimore në vijim:

HIPOTEZA 1 H_0 : Rritja e GDP-së nuk ka ndikim në nivelin e kredive me probleme.

H_a : Rritja e GDP-së ka ndikim në nivelin e kredive me probleme.

HIPOTEZA 2 H_0 : Norma e inflacionit nuk ka ndikim në nivelin e kredive me probleme.

H_a : Norma e inflacionit ka ndikim në nivelin e kredive me probleme.

HIPOTEZA 3 H_0 : Norma e papunësisë nuk ka ndikim në nivelin e kredive me probleme.

H_a : Norma e papunësisë ka ndikim në nivelin e kredive me probleme.

HIPOTEZA 4 H_0 : Norma e interesit nuk ka ndikim në nivelin e kredive me probleme.

H_a : Norma e interesit ka ndikim në nivelin e kredive me probleme.

HIPOTEZA 5 H_0 : Rritja e nivelit të kredisë nuk ka ndikim në nivelin e kredive me probleme.

H_a : Rritja e nivelit të kredisë ka ndikim në nivelin e kredive me probleme.

HIPOTEZA 6: H_0 : Treguesi ROA nuk ka ndikim në nivelin e kredive me probleme.

H_a : Treguesi ROA ka ndikim në nivelin e kredive me probleme.

HIPOTEZA 7: H_0 : Treguesi ROE nuk ka ndikim në nivelin e kredive me probleme.

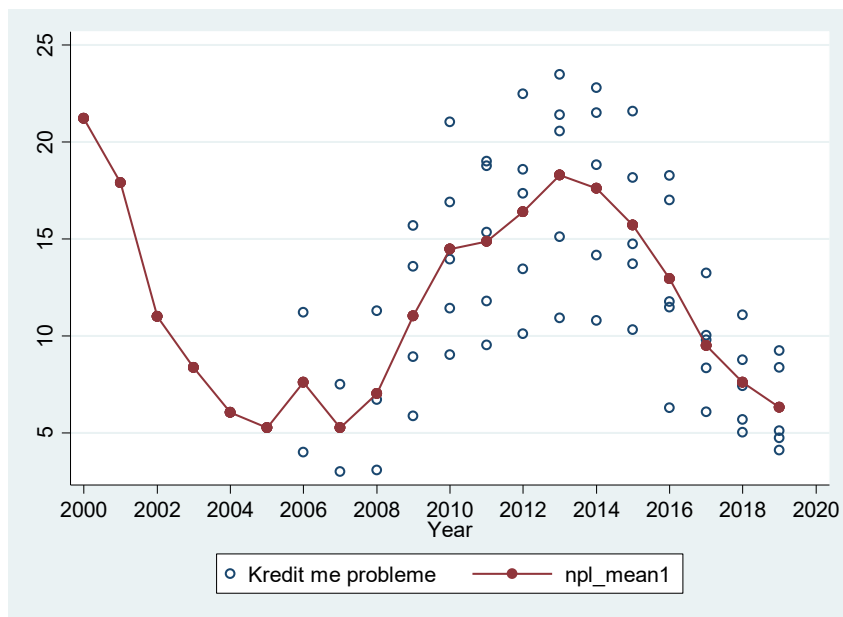
H_a : Treguesi ROE ka ndikim në nivelin e kredive me probleme.

5.2. REZULTATET EMPIRIKE

Në këtë kapitull të disertacionit të doktoratës do të paraqesim rezultatet empirike të prodhuara nëpërmjet disa qasjeve ekonometrike të tilla si Pooled OLS, Fixed Effects, Random Effects, 2SLS, si dhe GMM. Arsyeja e përdorimit të më tepër modeleve ekonometrike është bërë me qëllim të krahasimit të rezultateve empirike dhe pasqyrimin sa më të përafërt të ndikimit të faktorëve makroekonomikë dhe bankar në kreditë me probleme. Shumë studiues kanë shqyrtuar faktorët që ndikojnë në kreditë me probleme, mirëpo ka mungesë të punimeve shkencore për këtë temë në kontekst të vendeve të Ballkanit Perëndimor.

Po të analizojmë mesataren e trendit të kredive me probleme për vendet e Ballkanit Perëndimor, shihet qartë një tendencë uljeje në vitet e fundit, sidomos pas vitit 2013 (shih Figurën 4). Kjo rënie e ndjeshme e kredive me probleme mund të nënkuptojë përmirësim të cilësisë së kredive për këto vende.

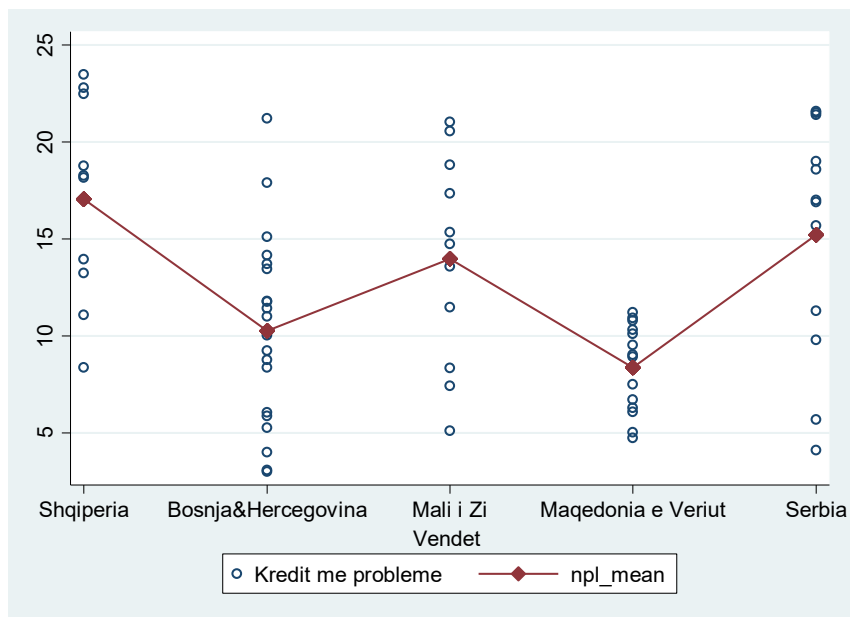
Figura 4. Mesatarja e kredive me probleme ndër vite për periudhën 2000-2019

Burimi: Kalkulime të autorit

Ndërsa, nëse krahasojmë mesataret e kredive me probleme midis vendeve për periudhën 2000-2019, mund të vërehet se Maqedonia e Veriut ka nivelin më të ulët, pasuar nga Bosnjë dhe Hercegovina, ndërsa nivelin më të lartë ka Shqipëria pastaj Serbia (shih Figurën 5).

Figura 5. Mesatarja e kredive me probleme për vendet për periudhën 2000-2019

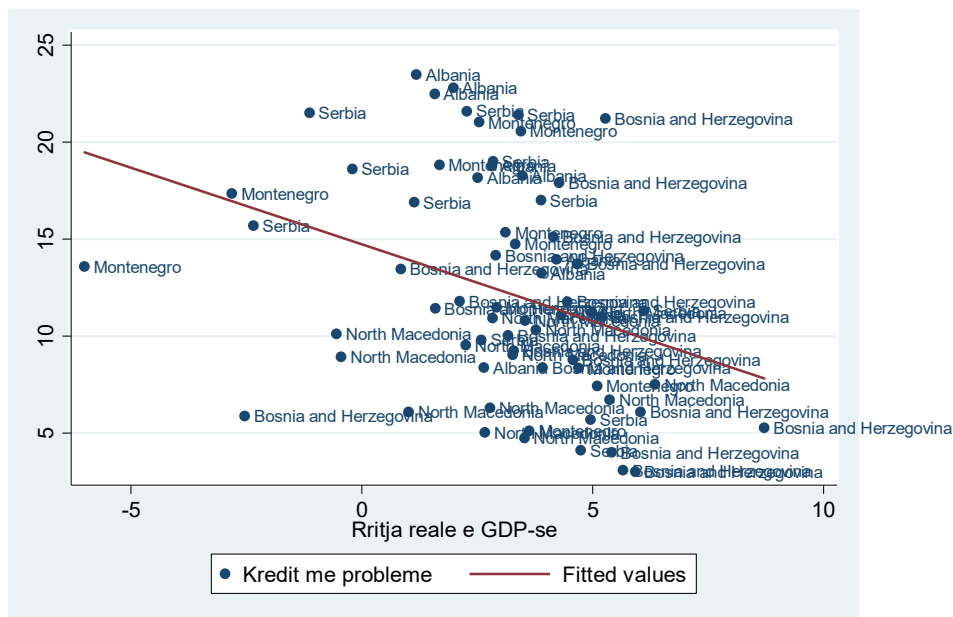

Burimi: Kalkulime të autorit

5.2.1 Lidhja midis kredive me probleme dhe rritjes së GDP-së reale

Rezultatet nga paraqitja grafike të lidhshmërisë midis kredive me probleme dhe rritjes reale të GDP-së, sipas metodës së katrorëve më të vegjël (OLS), sugjerojnë se egziston lidhje negative dhe statistikisht e rëndësishme në nivelin e rëndësisë statistikore prej 1% (shih Figurën 6). Pra, rritja e GDP-së reale ndikon në uljen e kredive me probleme, ashtu siç edhe pritej. Ky rezultat tregon një varësi të fortë të aftësisë së klientëve për të shlyer detyrimet ndaj kredive dhe gjendjes së ekonomisë. Kështu një përmirësim i gjendjes së ekonomisë ka të ngjarë të ndikojë në një ulje të menjëhershme të portofoleve të kredive me probleme në vendet e Ballkanit Perëndimor.

Figura 6. Lidhja midis kredive me probleme dhe rritjes së GDP real.

Burimi: Kalkulime të autorit

5.2 Rezultatet empirike nga regresionet

Rezultatet empirike të modeleve të regresionit të vlerësuara sipas metodave të ndryshme prezentohen në tabelën e mëposhtme ku si variabël e varur është paraqitur kreditë me probleme (NPL) dhe si variabla të pavarura janë konsideruar variablat makroekonomike si: kreditë me probleme të vitit paraprak (me një vonesë kohore NPL_{t-1}), logaritmi i GDP-së reale për kokë

banori (RGDPC), norma e inflacionit (INFL), norma e papunësisë (UNEMP), norma e interesit (INTEREST), ndërsa si variabla të pavarura nga sektori bankar janë shqyrtuar niveli i kredive (KREDIT), kthimi nga asetet (ROA) dhe kthimi nga kapitali (ROE).

Në bazë të rezultateve të fituara, variabla e kredive me probleme me një vonesë kohore (vitit paraprak) në të gjithë modelet rezultojnë me shenjë pozitive dhe statistikisht e rëndësishme. Gjetje të ngjajshme u evidentuan në studimet e Jimenez dhe Saurina (2006); Misra dhe Dhal (2010), duke nxjerr në pah perzistencën (vazhdueshmërinë) e kredive me probleme në vendet e Ballkanit Perëndimor.

Koeficienti i rritjes reale të GDP-së, sikur edhe më parë, është gjetur të jetë me shenjë negative dhe statistikisht i rëndësishëm në të gjitha modelet, përveç në modelin e efekteve fikse që është me shenjë negative, por statistikisht jo i rëndësishëm (shih Tabelën 19). Mirëpo në këtë punim kryesisht do të konsiderohen si më të besueshme rezultatet e fituara nga vlerësuesi GMM, prandaj dhe interpretimi i rezultateve do të bazohet në të. Për më tepër mund të vërejmë se testi Sargan bën të mundur identifikimin e kufizimeve në prani të heteroskedasticitetit me p-vlerën e shoqëruar e cila shqyrton vlefshmërinë e variablave instrumentale që janë pranuar si instrumente të shëndetshme për të gjitha qasjet ekonometrike të vlerësuara. Prandaj, rezultatet nga vlerësuesi i GMM vërtetojnë hipotezën se variablat instrumentale nuk lidhen me grupin e mbetjeve. Si rezultat, testet Arellano - Bond testi AR (1) dhe testi AR (2) me vlera të shoqëruara refuzohen në rendin e parë, mirëpo pranohen në rendin e dytë ku dhe konfirmohet që nuk ka auto korrelacion në rendin e dytë ndërmjet termit të gabimeve. Si rezultat i gjithë kësaj hulumtim poshtë hipotezën zero dhe konfirmojmë atë alternative se rritja e GDP-së ka ndikim në kreditë me probleme. Kjo variabël nxjerr në pah efektin e ciklit të biznesit në cilësinë e kredive. Rezultate të ngjajshme arrihen edhe nga ana e Rinaldi and Sanchis-Arellano (2006).

Lidhja midis inflacionit dhe kredive me probleme është gjetur të jetë pozitive dhe statistikisht e rëndësishme në nivelin e rëndësisë prej 5%, që domethënë se rritja e inflacionit rrit nivelin e kredive me probleme. Pra, nën kushte tjera të pandryshuara nëse norma e inflacionit rritet për një njësi, kreditë me probleme do të rriten për 0.5 njësi, sipas vlerësuesit GMM. Rezultatete të ngjajshme janë evidentuar edhe nga autorë si, Farhan et al. (2012), Skarica (2013), Klein (2013)

dhe Tomak (2013), për dallim të disa autorëve tjerë që kanë evidentuar lidhje negative. Sidoqoftë, ky rezultat konfirmon Hipotezën 2 se norma e inflacionit ka ndikim në nivelin e kredive me probleme në vendet e Ballkanit Perëndimor.

Për dallim nga studimet tjera koeficienti i papunësisë në të gjitha modelet rezulton me shenjë negative dhe statistikisht i rëndësishëm që është në kundërshtim me pritjet tona. Rritja e normës së papunësisë në fakt duhet që të rrisi nivelin e kredive me probleme dhe jo të zvogëlojë atë. Në bazë të literaturës së shtjelluar në këtë disertacion, pothuajse të gjithë autorët gjejnë lidhje pozitive midis këtyre dy variablave. Pra mund të konfirmohet Hipoteza 3 se norma e papunësisë ka ndikim në nivelin e kredive me probleme, mirëpo lidhja e tyre është e paqartë. Një situatë e tillë mund të jetë karakteristike për këtë rajon pasi që në periudha të caktuara, norma e papunësisë nuk ka lëvizur në proporcion me ciklet e biznesit, sidomos në rastin e Maqedonisë së Veriut dhe Bosnjë dhe Hercegovinës.

Norma e interesit është në lidhshmëri pozitive dhe statistikisht të rëndësishme me nivelin e kredive me probleme, me signifikançë në nivelin prej 5%. Pra rritja e normës së interesit rrit kreditë me probleme në këtë rajon, me çka konfirmohet Hipoteza 4. Rezultate të ngjajshme kanë arritur edhe autorë si Ranjan and Chandra (2003) and Farhan et al. (2012), Louzis et al. (2010), Sakiru et al. (2011), Tomak (2012), Konfi (2012), and Daniel and Wandera (2013).

Rritja e nivelit të përgjithshëm të kredive rrit kredit me probleme, pasi që koeficienti i kësaj variable është me shenjë positive, mirëpo statistikisht i rëndësishëm vetëm në modelet Pooled OLS, Fixed Effects dhe Random Effects, ndërsa jo në modelin 2 SLS dhe GMM. Sipas modelit të efekteve fikse koeficienti është statistikisht i rëndësishëm në nivelin prej 1%, duke konfirmuar Hipotezën 5 se rritja e nivelit të kredisë ka ndikim në nivelin e kredive me probleme.

Treguesi i kthimit nga asetet (ROA) është negativisht i lidhur me kreditë me probleme, mirëpo koeficienti i kësaj variable rezulton statistikisht jo i rëndësishëm në të gjitha modelet të vlerësuara sipas metodave të ndryshme. Arsyeja kryesore e mos ndikimit të ROA në nivelet e kredive me probleme vjen si rezultat i joefikasitetit të menaxhmentit të bankave në përdorimin e aseteve dhe gjithashtu cilësi më e dobët e kredive. Kështu, rezultati nënkupton që bankat janë më pak stimuluese për kthimin e fituar nga asetet dhe gjithashtu për të siguruar kredi.

Rrjedhimisht hudhet poshtë Hipoteza 6 se kthimi nga asetet (ROA) ka ndikim në nivelin e kredive me probleme në vendet e Ballkanit Perëndimor.

Koeficienti i kthimit nga kapitali (ROE) është me shenjë negative ashtu siç edhe pritej, mirëpo në nivelin e rëndësisë statistikore prej 10%, pothuajse në të gjitha modelet përveç modelit 2SLS. Ky rezultat, siç pritej, tregon se një përkeqësim i raportit të kthimit nga kapitali çon në një rritje të kredive me probleme, duke konfirmuar paraqitjen e rrezikut të bankave. Kjo marrëdhënie negative është gjithashtu në përputhje me argumentin se menaxhimi i keq çon në aktivitete më të rrezikshme dhe performancë më të dobët. Studimet e Boudriga, Taktak dhe Jellouli (2009a), Cotugno, Stefanelli dhe Torluccio (2010), Louzis, Vouldis dhe Metaxas (2010) që u përqëndruan në banka individuale, gjithashtu kanë identifikuar një korrelacion të rëndësishëm negativ midis kredive me probleme dhe treguesit të kthimit nga kapitali. Rezultati poashtu tregon ekzistencën e një menaxhimi relativisht të mirë të fondeve të investuara nga aksionarët përmes marrëdhënieve të mira të agjencisë me bankat. Hipoteza 7 mund të konfirmohet, megjithëse signifkna statistikore është 10%.

Tabela 19. Rezultatet e regresioneve të ndryshme

Variablat	Pooled OLS Model (1)	Fixed Effects Model (2)	Random Effects Model (3)	2SLS Model (4)	IV GMM Model (5)
<i>NPL_{it-1}</i>	0.8553429 (0.000)***	0.7036833 (0.000)***	0.8553429 (0.000)***	0.8443217 (0.000)***	0.7074933 (0.001)***
<i>Log (RGDPC)</i>	-8.304137 (0.017)**	-10.16757 (0.109)	-8.304137 (0.013)**	-7.814334 (0.115)	-7.97334 (0.046)**

INFL	0.5650788 (0.007)***	0.119594 (0.677)	0.5650788 (0.005)***	0.5708289 (0.035)**	0.5241878 (0.023)**
UNEMP	-0.2920692 (0.000)***	-0.136527 (0.342)	-0.2920692 (0.000)***	-0.289915 (0.030)**	-0.1859058 (0.009)***
INTEREST	0.4930328 (0.004)***	0.336919 (0.211)	0.4930328 (0.002)***	0.521399 (0.022)**	0.50549 (0.024)**
KREDIT	0.1418154 (0.019)	0.3315768 (0.000)***	0.1418154 (0.015)**	0.124655 (0.255)	0.0645855 (0.423)
ROA	-0.0906998 (0.955)	1.528344 (0.335)	-0.0906998 (0.955)	-0.2747157 (0.892)	-2.119187 (0.212)
ROE	-0.3039992 (0.105)*	-0.3790118 (0.069)*	-0.3039992 (0.100)*	-0.2874115 (0.298)	-0.03039992 (0.074)*
Constant	71.18519 (0.014)	77.84618 (0.167)	71.18519 (0.010)*	67.76654 (0.094)*	2.308499 (0.652)
N	76	76	76	76	71
Arellano - Bond test for AR (1)	-	-	-	-	-1.76
Arellano - Bond test for AR (2)	-	-	-	-	-2.62

Shënim: Vlerat në kllapa paraqesin p-vlerat. Ndërsa simbolet *, **, dhe *** paraqesin rëndësinë statistikore prej 10%, 5% dhe 1%, përkatësisht.

Burimi: Kalkulime të autorit

5.2.3 Testi Hausman, testi i homogjenitetit, Breusch-Pagan dhe Arellano-Bond

Testi Hausman është testi i duhur që përdoret për të vendosur nëse modeli i efekteve fikse (Fixed Effects) apo të rastësishme (Random Effects) është më i përshtatshëm. Kështu, testi Hausman identifikon nëse modeli i efekteve fikse apo efekteve të rastësishme është më i përshtatshmi nën hipotezën zero se efektet individuale të pa vëzhgueshme (u_i) nuk janë të lidhura me një ose më tepër variabla shpjeguese (X_i). Sipas Gujaratit (2004) modeli i efekteve fikse është më i përshtatshëm kur hipoteza zero refuzohet ndërsa modeli i efekteve të rastësishme është më i përshtatshëm kur nuk mund të hudhet poshtë hipoteza zero. Pra, bazuar në rezultatet tona të testit të Hausmanit të përzgjedhjes midis modelit të efekteve fikse (Fixed Effects) apo modelit të efekteve të rastësishme (Random Effects), hudhja poshtë e hipotezës zero sugjeron modelin e efekteve fikse si më të përshtatshëm për këtë analizë (shih në Apendiks).

Gjithashtu u performua edhe testi i homogjenitetit (slope homogeneity) për të analizuar nëse koeficientët e vlerësuar nga regresioni i efekteve fikse për vendet e kryqëzuara janë homogjenë apo heterogjenë. Hipoteza zero sugjeron se koeficientët kanë pjerrësi homogjene, mirëpo në studimin tonë hudhet poshtë hipoteza zero dhe pranohet ajo alternative, që domethënë se koeficientët kanë pjerrësi heterogjene midis vendeve (shih në Apendiks testin).

Poashtu në testimin e modeleve statike u përdor testi Breusch-Pagan që teston pavarësinë apo nëse rezidualet midis vendeve të kryqëzuara janë të korreluara apo jo. Mos refuzimi i hipotezës zero sugjeron se rezidualet nuk janë të korreluara. Në rastin tonë p-vlera është 0.3 që tregon se nuk mund të refuzojmë hipotezën zero. Rrjedhimisht, rezidualet midis vendeve të kryqëzuara nuk janë të korreluara.

Testet Arellano - Bond janë testi AR (1) testi AR (2) me vlera të shoqëruara që refuzohen në rendin e parë, mirëpo pranohen në rendin e dytë ku dhe konfirmohet që nuk ka auto korrelacion në rendin e dytë ndërmjet termeve të gabimeve të modeli GMM (Shih në apendiks).

5.2.4 Limitimet e hulumtimit

Në këtë studim është bërë përpjekje që të identifikohen faktorët që ndikojnë në nivelin e kredive me probleme në vendet e Ballkanit Perëndimor, por megjithatë duhet patur parasysh që mostra e këtij studimi është relativisht e vogël dhe duhet patur një dozë rezerve dhe kujdesi të caktuar gjatë interpretimit të rezultateve. Një mostër më e madhe për një periudhë më të gjatë kohore do të përmbledhte më mirë marrëdhëniet midis variablave të shqyrtuara. Mirëpo disponueshmëria e të dhënave dhe mungesa e tyre për vite të caktuara, sidomos për Malin e Zi dhe Serbinë kufizojnë analizën tonë. Pra, modelet e vlerësuara janë në gjendje të shpjegojnë deri në një farë mase lidhjen e faktorëve makroekonomikë dhe bankarë me nivelin e kredive me probleme mirëpo analizë më gjithëpërfshirëse do të sigurohej nëse rrisim mostrën e vendeve më gjerë se vetëm Ballkani Perëndimor.

KAPITULLI VI.

KONKLUZIONE DHE REKOMANDIME

Sistemi financiar përfaqësohet më së shumti nga sistemi bankar si ndërmjetësi financiar më kryesor në një vend. Sistemin bankar është pjesë e sistemit të përgjithshëm ekonomik, e njëherit segmenti më i rëndësishëm i zhvillimit ekonomik të vendit ngase ky i fundit është njëherit edhe pasqyrë e zhvillimit të sistemit financiar. Duke paturë parasyshë këtë, sistemi bankar është sektori më i rëndësishëm i sistemit financiar në vendet e Ballkanit Perëndimor, sistemi bankar në rajonin e Ballkanit Perëndimor është i organizuar në dy nivele: Banka Qëndrore dhe Bankat Tregtare. Bankat janë institucione financiare, që luajnë rolin e ndërmjetësit në ekonomi nëpërmjet kanalizimit të burimeve financiare nga njësitë ekonomike suficitare drejt atyre deficitare.

Vendet e Ballkanit, konsiderohen “bank based system” (sistem bazuar në banka), ku bankat luajnë një rol të rëndësishëm në tregun financiar dhe të cilat zënë pjesën më të madhe të vëllimit të veprimtarisë së tregut financiar. Liçencimi, funksionimi, mbikëqyrja e bankave të nivelit të dytë është e rregulluar me ligj të veçantë, i cili në thelb është i ndërtuar mbi parime të ngjashme, por sigurisht që ka edhe dallime, për shkak të specifikave që kanë vendet që kemi marrë në studim. Ecuria e treguesve kryesorë siç janë: totali i aktiveve, kredive dhe depozitave në nivelë të sistemit të bankave që operojnë në këto vende është i ndryshëm nvarësisht nga vendi dhe faktorevë tjere që kanë ndikuar që këto tregues herë të shënojnë rritje herë ulje.

Në Maqedoni aktivet e sektorit bankar, në fund të vitit 2018 ishin rreth 504 milion denar, duke pësuar në këtë mënyrë një rritje vjetore 9 % nga viti 2017 në vitin 2018, ndërkohë që rritja në vitin 2017 ishte 3.89%. Kreditimi i subjekteve jofinanciare , shihet se ka një trend rritje pas vitit 2010, por pikun e rritjes e ka në vitin 2012, me 34 milion denarë ose 20%, ndjekur në vitet në vazhdim me një rritje të lehtë, në përqindje rritja në vitin 2018 është vetëm 7.6% krahasuar

me 5.9% në vitin 2017. Rritja e kredive është më shumë e dukshme në sektorin e individëve krahasuar me kredinë ndaj bizneseve, ku kjo e fundit është rritur me ritme më të ngadalëta. Duhet vënë në dukje që në Maqedoni mbizotëron kreditimi në monedhën vendase e cila ka pësuar një rritje nga 41.50% (2009) në 73.5% (2018). Përsa i takon afatit të kredive, mbizotërojnë kreditë afatgjata të cilat kanë thuhet një stabilitet, nga 68.85% (2011) në 73.39% (2018). Në lidhje me depozitat, ato vlerësohen rreth 371 milion denarë në fund të vitit 2018 me një rritje 9.4 % krahasuar me vitin 2017. Trendi i depozitave ka qenë rritës, edhe pse ritmi i rritjes së tyre ka qenë në rënie, me përjashtim të viti 2014 dhe të vitit 2018. Rënia e ritmit të rritjes së depozitave i dedikohet kryesisht zhvillimeve politike brenda vendit si dhe zhvillimet me shtetit fshinjë. Pavarësisht kësaj, depozitat mbeten burimi kryesor i fondeve, ato përbëjnë 73.75% të totalit të aktiveve. Individët mbeten kontribuesit kryesor (69.22% të totalit të depozitave), edhe pse norma e rritjes së tyre vjetore në vitin 2016 është më e vogla në dekadën fundit. Mbizotërojnë depozitat në monedhën vendase të cilat përbëjnë rreth 57.50% të totalit.

Në Shqipëri gjatë periudhës së analizuar, aktivet e sektorit bankar janë zgjeruar me 1.9%, dhe struktura e bilancit nuk ka shfaqur ndryshime të rëndësishme. Ndërsa rritja e aktiveve në sektorin bankar në Serbi ka qenë e vazhdueshme dhe e qëndrueshme që nga viti 2010 deri në vitin 2018 me përjashtim të vitit 2013 ku vihet re një rënie e këtij treguesi. Totali i aktiveve në sistemin bankar në Malin e Zi ka pësuar një rënie të vazhdueshme që nga viti 2010 deri në vitin 2012. Vetëm pas vitit 2013, ka filluar të paraqesë një prirje pozitive e cila ka vazhduar edhe në vitin pasardhës. Kjo rënie vjen si rezultat i rënies së vazhdueshme të kredive, duke qenë se kreditë zënë peshën më të madhe në aktivet e sistemit bankar. Trendi rritës të aktiveve ka patur edhe në Bosnje dhe Hercegovinë për periudhën e analizuar.

Rritja e kreditimit filloi të rimëkëmbet, e nxitur kryesisht nga kreditë për individë. Pas nivelit të ulët në vitin 2016, kreditimi në Mal të Zi u rrit me më shumë se 6 përqind në Qershor 2017, për shkak të përmirësimit të treguesve të besimit dhe rritjes së qëndrueshme të depozitave, të cilat përbëjnë burimin kryesor të financimit për bankat vendase. Poashtu në vitin 2018 në Malin e Zi, rritja e shpejtë e kredisë për sektorin privat tejkaloi 9 përqind, pasi cilësia e aktiveve

vazhdoi të përmirësohej dhe depozitat, një burim kryesor i financimit për bankat vendase, u rritën ndjeshëm. Pas një periudhe me pasiguri politike në Bosnjë-Herzegovinë, Serbi dhe IRJ të Maqedonisë, kredia për ekonominë vijoi të rritet me ritme të qëndrueshme, midis 4 dhe 6 përqind, në vitin 2018 shkon në 7 përqind. Megjithëse të dhënat për Shqipërinë flasin për një rënie të kreditimit, duke marrë parasysh fshirjen e një numri të konsiderueshëm të kredive me probleme, ecuria e kredive të reja ishte pozitive dhe nxiti rritjen ekonomike. Rritja e kreditimit është nxitur kryesisht nga kreditë për individët; kreditë për bizneset kanë pasur trende të ndryshme, pjesërisht për shkak të rritjes së vogël të kredive të reja dhe fshirjes së kredive me probleme (KJPve). Pavarësisht progresit të përgjithshëm në zgjerimin e tregut të kredive në të gjithë Ballkanin Perëndimor, kredia e brendshme për sektorin privat vazhdon të mbetet shumë prapa niveleve të Bashkimit Evropian.

Rritja e huadhënies në monedhë vendase ndihmoi në menaxhimin e rreziqeve lidhur me valutën në portofolet e sektorit privat. Bankat qendrore në Shqipëri, IRJ të Maqedonisë dhe Serbi kanë paraqitur masa që synojnë të de-euroizojnë bilancet si dhe kanë rritur normën e rezervave të detyruara për depozitat në valutë të huaj dhe koeficientin e riskut për huamarrësit e pambrojtur. Progresi në këtë drejtim ka qenë i ngadaltë; stoku i kredive në valutë të huaj është ende i lartë dhe varion nga rreth 45 përqind e totalit të kredive në IRJ të Maqedonisë në rreth 70 përqind në Serbi. Në Shqipëri, niveli i huadhënies në valutë të huaj ka pësuar rënie të lehtë nga 60 për qind në 2016 në 57 përqind në 2017 dhe në vitin 2018 në 50%; gjithashtu Serbia kishte rënie nga 70.2 në 67.7 përqind, në vitin 2018 në 60%.

Lidhur me përkufizimin e asaj se çka paraqet kredive me probleme, duhet të theksohet se jo të gjitha vendet përdorin të njëjtin përkufizim, ku diferencat mund të gjenden edhe brenda një vendi, dhe kanë të bëjnë me sektorë të veçantë. Por, megjithatë, tendenca e përgjithshme në vende është të zbatojnë rregullin 90-ditor. Ndërkombëtarisht, sipas udhëzuesit të FMN-së “të shëndetit” të tregueseve financiarë, një kredi është jofunksionale në qoftë se detyrimet në bazë të interesit dhe pagesat e principalit janë të papaguar 90 ditë ose më shumë se 90 ditë, apo kur pagesat e interesit janë kapitalizuar, refinancuara ose vonuar sipas kontratës së paktën 90 ditë, ose

kur pagesat janë vonuar më pak se 90 ditë, por ka arsye të tjera të mira për të dyshuar se nuk do të jetë plotësisht e paguar.

Huate me probleme kane qene nje shqetesim per sistemin bankar vitet e fundit. Niveli i larte i kredive te pakthyer ne vendet e Ballaknit Perëndimor përbën riskun kryesor për sistemin financiar dhe ekonomine në përgjithesi. Shfaqja dhe dinamika e kredive me probleme dhe administrimi i tyre varen nga një numër i faktorëve dhe rrethanave, ndikimi i të cilave është kompleks dhe shumëdimensional siç janë:

1. Faktorët ekonomikë. Këto janë faktorë makroekonomikë dhe / ose mikroekonomikë që në vetvete nuk mund të zvogëlojnë nivelin e kredive me probleme tek bankat, por pa to është pothuajse e pamundur të zbatohet ndonjë veprimtari për të zvogëluar vëllimin e kredive me probleme për të dhënë rezultate të rëndësishme.
2. Faktorët që lidhen me mosfunksionimin dhe efikasitetin e sistemit juridik. Ekzistenca e një sistemi juridik efikas, të lartësuar nga respektimi i sundimit të së drejtës, është një faktor jashtëzakonisht i rëndësishëm që ndikon në mjedisin e biznesit dhe madhësinë e burimeve që subjektet ekonomike duhet të angazhojnë për mbrojtje juridike, zgjidhjen e mosmarrëveshjeve dhe / ose ekzekutimin e vendimeve.
3. Faktorët që lidhen me rregullimin e veprimtarisë së bankave dhe ecurinë e procesit mbikëqyrës: i referohet rregullave të ndryshme rregullatore për bankat, kryesisht në lidhje me procesin e administrimit të rrezikut, dhe veçanërisht me rrezikun e kredisë, politikat e kontabilitetit, përputhjen me kërkesat e zbulimit të informacioneve, teknikat për vlerësimin e kolateralit për ekspozimet, trajtimin e ristrukturimit të kërkesave, nevojën për të respektuar rregulloret për mbrojtjen e të drejtave të huamarrësve, sekretin bankar ose mbrojtjen e të dhënave personale në rastet kur pretendimet transferohen te një person të tretë etj.
4. Faktorët që lidhen me zhvillimin dhe funksionimin e tregut të kredive me probleme. Ky grup mund të përfshijë të gjithë faktorët që kufizojnë drejtpërdrejtë ose indirekt

zhvillimin dhe funksionalitetin e tregut sekondar me të arkëtueshme, kryesisht me kredi me probleme.

5. Faktorët që lidhen me aftësinë e brendshme të bankave për të menaxhuar kredi me probleme. Këta faktorë nuk lidhen vetëm me procesin e menaxhimit të kredisë me probleme, por gjithashtu kanë një shtrirje më të gjerë dhe lidhen me fazat e tjera të ciklit jetësor të ekspozimeve para se të fitojnë statusin jo-performues.

Kreditë me probleme rëndojnë bilancet e bankave, dobësojnë fitimet dhe gërryejnë kapitalin e bankave. Kreditë me probleme të larta e bëjnë më të vështirë për bankat që të përdorin kanalin e kredisë për të mbështetur rritjen ekonomike. Megjithëse në vendet që janë marrë për hulumtim kreditë me probleme po reduktohen, ato janë ende të larta. Një arsye e mundshme që Republika e Maqedonisë së Veriutë i ka NPL-të poshtë nivelit të para-krizës, është se ato kanë qenë më pak të hapura ndaj tregjeve ndërkombëtare para krizës, dhe rrjedhimisht kanë më pak nevojë për reforma.

Poashtu si arsye pse pjesa e kredive me probleme nuk ka treguar rritje të fortë si në shumicën e vendeve në mjedisin e afërt, mund të renditen:

- Konservatorizëm më i madh i bankave në tregun e kredive, pjesërisht për shkak të standardeve më të rrepta mbikëqyrëse për njohjen dhe çregjistrimin e kredive me probleme të bankave në periudhën nga viti 2008 deri në 2013, por edhe për shkak të kërkesave më të rrepta rregullatore për rezervimin e portofolit të kredisë së radhës
- Kujdesi nga bankat në llogaritjen e humbjeve të rrezikut të kredisë,
- Zhvillimet relativisht të mira makroekonomike në këtë periudhë,
- Përdorimi minimal i burimeve të lira të financimit nga entitetet mëmë të huaj në franga zvicerane dhe rrjedhimisht, mungesa pothuajse e huazimit (veçanërisht për popullatën) në franga zvicerane,
- Prirjet e shprehura të bankave për të disponuar një instrument likuid financiar,
- Përmirësimet në treguesit e tregut të punës që kanë kontribuar në përmirësimin e besueshmërisë së popullatës

Analiza empirike konsiston në ndikimin e faktorëve makroekonomik dhe bankar në kreditë me probleme në vendet e Ballkanit Perëndimor, nga parametrat makroekonomik janë përdorur rritja ekonomike për kokë banori, GDP real për kokë banori, inflacioni, norma e papunësisë, norma reale e interesit; ndërsa nga indikatorët e sektorit bankar analizohen kreditë me probleme, kreditë totale si dhe kthimi mesatar në asete (angl. Return on Average Asset: ROAA); kthimi mesatar në kapital (angl. Return on Average Equity: ROAE), si dy tregues kryesorë të profitabilitetit. Ku si variabël e varur është paraqitur kreditë me probleme (NPL) dhe si variabla të pavarura janë konsideruar variablat makroekonomike si: logaritmi i GDP-së reale për kokë banori (RGDP), norma e inflacionit (INFL), norma e papunësisë (UNEMP), norma e interesit (INTEREST), ndërsa si variabla të pavarura nga sektori bankar janë shqyrtuar : kreditë me probleme të vitit paraprak (me një vonesë kohore, NPL_{t-1}) niveli i kredive (KREDIT), kthimi nga asetet (ROA) dhe kthimi nga kapitali (ROE).

Rezultatet e gjeneruara nga analizës empirike tregojnë se:

- Variabla e kredive me probleme me një vonesë kohore (vitit paraprak) në të gjithë modelet rezulton me shenjë pozitive dhe statistikisht e rëndësishme, duke nxjerr në pah perzistencën (vazhdueshmërinë) e kredive me probleme në vendet e Ballkanit Perëndimor.
- Koeficienti i rritjes reale të GDP-së, është gjetur të jetë me shenjë negative dhe statistikisht i rëndësishëm në të gjitha modelet, dhe si rezultat i gjithë testeve të bëra hudhim poshtë hipotezën zero dhe konfirmojmë atë alternative se rritja e GDP-së ka ndikim në kreditë me probleme në vendet e Ballkanit Perëndimor.
- Lidhja midis inflacionit dhe kredive me probleme është gjetur të jetë pozitive dhe statistikisht e rëndësishme në nivelin e rëndësishëm prej 5%, që domethënë se rritja e inflacionit rrit nivelin e kredive me probleme. Pra, nën kushte tjera të pandryshuara nëse norma e inflacionit rritet për një njësi, kreditë me probleme do të rriten për 0.5 njësi, sipas vlerësuesit GMM. Sidoqoftë, ky rezultat konfirmon Hipotezën 2 se norma e inflacionit ka ndikim në nivelin e kredive me probleme në vendet e Ballkanit Perëndimor.

- Për dallim nga studimet tjera koeficienti i papunësisë në të gjitha modelet rezulton me shenjë negative dhe statistikisht i rëndësishëm që është në kundërshtim me pritjet tona. Rritja e normës së papunësisë në fakt duhet që të rrisi nivelin e kredive me probleme dhe jo të zvogëlojë atë. Në bazë të literaturës së shtjelluar në këtë disertacion, pothuajse të gjithë autorët gjejnë lidhje pozitive midis këtyre dy variablave. Pra mund të konfirmohet Hipoteza 3 se norma e papunësisë ka ndikim në nivelin e kredive me probleme, mirëpo lidhja e tyre është e paqartë. Një situatë e tillë mund të jetë karakteristike për këtë rajon pasi që në periudha të caktuara, norma e papunësisë nuk ka lëvizur në proporcion me ciklet e biznesit, sidomos në rastin e Maqedonisë së Veriut dhe Bosnjë dhe Hercegovinës.
- Norma e interesit është në lidhshmëri pozitive dhe statistikisht të rëndësishme me nivelin e kredive me probleme, me signifikançë në nivelin prej 5%. Pra rritja e normës së interesit rrit kreditë me probleme në këtë rajon, me çka konfirmohet Hipoteza 4.
- Rritja e nivelit të përgjithshëm të kredive rrit kredit me probleme, pasi që koeficienti i kësaj variable është me shenjë positive, mirëpo statistikisht i rëndësishëm vetëm në modelet Pooled OLS, Fixed Effects dhe Random Effects, ndërsa jo në modelin 2 SLS dhe GMM. Sipas modelit të efekteve fikse koeficienti është statistikisht i rëndësishëm në nivelin prej 1%, duke konfirmuar Hipotezën 5 se rritja e nivelit të kredisë ka ndikim në nivelin e kredive me probleme.
- Treguesi i kthimit nga asetet (ROA) është negativisht i lidhur me kreditë me probleme, mirëpo koeficienti i kësaj variable rezulton statistikisht jo i rëndësishëm në të gjitha modelet të vlerësuara sipas metodave të ndryshme. Arsyeja kryesore e mos ndikimit të ROA në nivelet e kredive me probleme vjen si rezultat i joefikasitetit të menaxhmentit të bankave në përdorimin e aseteve dhe gjithashtu cilësi më e dobët e kredive. Kështu, rezultati nënkupton që bankat janë më pak stimuluese për kthimin e fituar nga asetet dhe gjithashtu për të siguruar kredi. Rrjedhimisht hudhet poshtë Hipoteza 6 se kthimi nga asetet (ROA) ka ndikim në nivelin e kredive me probleme në vendet e Ballkanit Perëndimor.

- Koeficienti i kthimit nga kapitali (ROE) është me shenjë negative ashtu siç edhe pritej, mirëpo në nivelin e rëndësisë statistikore prej 10%, pothuajse në të gjitha modelet përveç modelit 2SLS. Ky rezultat, siç pritej, tregon se një përkeqësim i raportit të kthimit nga kapitali çon në një rritje të kredive me probleme, duke konfirmuar paraqitjen e rrezikut të bankave. Kjo marrëdhënie negative është gjithashtu në përputhje me argumentin se menaxhimi i keq çon në aktivitete më të rrezikshme dhe performancë më të dobët. Hipoteza 7 mund të konfirmohet, megjithëse signifikanca statistikore është 10%.

Konkluzionet nga punimi mund të ndihmojnë në zhvillimin e një kornizë për vlerësimin dhe matjen e rrezikut të kreditit të bankave, gjë që është veçanërisht e rëndësishme nga aspekti i autoritetit monetar për stabilitetin financiar në vend. Lidhjet ekonometrike të marra në këtë punim mund të përdoren për të parashikuar lëvizjet e ardhshme të kredive jo-performuese, si dhe për testimin e stresit, jo vetëm nga sistemi bankar në tërësi, por edhe në nivelin e bankave funksionuese individuale në vend.

Edhe pse rreziku i kredisë është ndikuar nga cikli ekonomik dhe lidhjet aktuale në mes të prodhimit, të ardhurave dhe kursimeve, ajo mund të jetë në një nivel që mund të menaxhohen përmes dimenzionimit adekuat të kërkesës për kredi dhe strukturës së aktiveve dhe detyrimeve të bankës, i cili gjithashtu kanë një ndikim statistikisht të rëndësishëm në kreditë me probleme. Në këtë drejtim, me rëndësi të madhe është autoriteti monetar ose autoritetet rregullatore, e cila duhet të sigurojë një mjedis të përshtatshëm për ruajtjen e stabilitetit dhe qëndrueshmërinë e sistemit bankar nëpërmjet diagnostikimit në kohë të trazirave të mundshme të tregut dhe marrjen e masave të shpejta për parandalimin e tyre. Në të njëjtën kohë, ata duhet të orientojnë bankat në menaxhimin më të mirë të rrezikut, duke marrë parasysh karakteristikat individuale të bankave individuale. Në këtë drejtim, të kuptuarit e faktorëve kryesorë që nxisin rrezikun e kredisë është vendimtare. Sigurisht, sistemi bankar nuk mund të hequr tërësisht të përballurit me rrezikun e kredisë, duke pasur parasysh se rreziku është pjesë e pandashme e çdo aktiviteti që sjell përfitim, dhe veçanërisht rrezikun si rezultat i kushteve makroekonomike.

Megjithatë, kuptimi i faktorëve specifik bankar që përforcojnë ose reduktojnë efektin e lëvizjeve ekonomike mund të parandalojnë një rritje të mprehtë të rrezikut të kredisë dhe në këtë mënyrë të parandalojnë reagimet negative ndërmjet sektorit financiar dhe ekonomisë reale.

Rekomandimet kryesore që rezultojnë nga ky studim janë:

- Situata makroekonomike është një faktor i rëndësishëm në akumulimin e kredive të reja me probleme.
- Numri në rritje i kredive me probleme është një dëshmi e kushteve të vështira ekonomike që bizneset dhe konsumatorët janë duke kaluar.
- Edhe pse bankat, pasi u shfaq kriza financiare, janë përpjekur për të shtrënguar kreditë nëpërmjet rritjes së normave të interesit për kredi, ato ende kanë një tendencë në rritje.
- Pavarësisht zhvillimeve pozitive në sistemin bankar, bankat duhet të luajnë një rol më të rëndësishëm në zhvillimin e ardhshëm ekonomik.
- Objektivi i bankës duhet të jenë trinomi: mbështetja dhe zhvillimi i ekonomisë, mbështetje dhe respekt për politikën monetare të Bankave Qendrore, zhvillimi i tyre dhe përshtatja me standartet më të mira të industrisë bankare.
- Kujdes i veçantë duhet të merret me kompletimin e dokumenteve, për marje të kredive.
- Menaxhuesit e kredisë duhet të kryejnë kontrolle në të gjitha kompanitë të paktën një herë në vit. Ky kontroll duhet të ndihmojë për të njohur më të mirë situatën në mënyrë që bankat të marrin masa për pagesat e huave.
- Bankat duhet të jenë me konservatore në perzgjedhjen e modeleve të vlerësimit të riskut të kredisë.
- Kujdes i veçantë i duhet kushtuar kredive të reja, sepse po të jenë ato të mira do të rezultojnë në përmirësimin gradual të cilësisë së portofolit të kredisë.
- Pa marrë parasysh situatën aktuale procesi i kreditimit në banka nuk duhet të ndalet, sepse do të ketë efekte negative në kredite me probleme.

- Bankat duhet të përmirësojnë procesin e menaxhimit të riskut të huase,
- Bankat duhet të përmirësojnë mekanizmat për parandalimin dhe zbulimin e mashtrimit.

Menaxhimi i kredive me probleme nuk do të ishte i realizueshëm në qoftë se nuk ka stabilitet makroekonomik dhe politika të shëndosha që janë baza për një mjedis të përgjithshëm të qëndrueshëm dhe të parashikueshëm për funksionimin e bankave dhe subjekteve të tjera ekonomike. Përveç parakushteve makroekonomike, arritjet e sektorit të korporatave, cilësia e menaxhimit të kompanive, por edhe mënyra se si bankat vlerësojnë aftësinë e kreditit të klientëve të tyre kanë një rol veçanërisht të rëndësishëm. Prandaj, çdo reformë në sistemin ligjor ose tatimor, ose në kornizën më të gjerë rregullatore në përgjithësi, nuk do të jepte në vetvete rezultate pozitive në trajtimin e kredive me probleme, nëse ka dobësi në procesin e kredisë dhe menaxhimit joadekuat të rrezikut nga bankat dhe gjithashtu nëse ato dobësi nuk zbulohen me kohë dhe në mënyrë efektive nga autoriteti kompetent mbikëqyrës.

Pajtueshmëria e kornizës së përgjithshme ligjore dhe rregullatore, funksionalitetin e sistemit juridik, rregullimin e qartë të rregullores tatimore dhe shkallën e zhvillimit dhe funksionalitetit të segmenteve të tregut janë fusha që mund të kontribuojnë në përmirësimin e menaxhimit të kredive me probleme. Sidoqoftë, ato nuk mund të jenë zëvendësues për menaxhimin dhe operimin cilësor dhe rritjen e kapacitetit të institucioneve financiare, por edhe debitorëve në sektorin e korporatave.

Prandaj, një segment veçanërisht i rëndësishëm është siguria juridike dhe besimi në sistemin juridik, të cilat janë më të theksuara përmes gjyqësorit efikas dhe ekzekutimit efikas të vendimeve gjyqësore. Premisa themelore për punë të suksesshme afariste është pritja që palët në marrëdhëniet kontraktuale të përmbushin detyrimet e marra. Në këtë mënyrë, subjektet afariste mund të rregullojnë pritjet dhe planet e tyre në aktivitetet e tyre të investimit në të ardhmen. Prandaj, ekziston nevoja për një proces të vazhdueshëm të përmirësimit të efikasitetit të punës së gjykatave, si dhe harmonizim të vazhdueshëm të legjislacionit me praktikën, i cili do të përcaktojë dhe zvogëlojë fërkimet e tregut.

LITERATURA E SHFRYTËZUAR

Adebola, S., Wan Yusoff, S., & Dahalan, J. (2011). *An ARDL Approach to the Determinants of Non-Performing Loans in Islamic Banking System in Malaysia*. Kuĕait Chapter of Arabian Journal of Business and Management Review, 1(2), 20 - 30.

Ahmad , F., & Bashir (a), T. (2013). *Explanatory Power of Macroeconomic Variables as Determinants of Non-Performing Loans: Evidence from Pakistan*. World Applied Sciences Journal, 22(2), 243 - 255.

Ali, A., and Daly, K., (2010) “*Macroeconomic determinants of credit risk: Recent evidence from a cross country study*”, International Review of Financial Analysis 19.

AlihodĒić, A. (2014). *Analiza kretanja nekvalitetnih kredita i profitabilnosti na bankovnom trĒiĒtu u BiH*. Ekonomske teme, 52(3), 341 - 359.

Anderson, T.W., and Cheng Hsiao, (1982), “*Formulation and Estimation of Dynamic Models Using Panel Data*,” Journal of Econometrics, 18, 47-82.

Arellano, M. and Bond, S. (1991), “*Some Tests of Specification for Panel Data: Monte Carlo Evidence and an Application to Employment Equations*,” Review of Economic Studies, 58, 277-297.

Arellano, M., & Bover, O. (1995). *Another Look at the Instrumental-Variable Estimation of Error-Components Models*. Journal of Econometrics, 68(1), 29-51.

Arpa, M. et al., (2001). “*The influence of macroeconomic developments on Austrian banks: implications for banking supervision*”, BIS Papers, 1, 91-116.

Autoriteti Bankar Evropian (European Banking Authority – EBA).

Balgova, M., Michel, N., & Alexander, P. (2016). *The Economic Impact of Reducing Non-Performing Loans*. 6-8.

Bank for International Settlements (BIS 2006)

Bank for International Settlements (BIS 2011)

Barisitz, S. (2011). *Nonperforming loans and CESE—What do they comprise?* Focus on European Economic Integration, Q4/11, Österreichische Nationalbank, Vienna.

Barisitz, S. (2013). Nonperforming Loans in CESEE - An Even Deeper Definitional Comparison. Focus on European Economic Integration Q3/13: https://www.oenb.at/dam/jcr:07a8cd6f-9be6-4472-8ecf-51a5336c5977/fee_i_2013_q3_studies_barisitz_tcm16-257381.pdf

Barisitz, S. (2013). Nonperforming Loans in Western Europe - A Selective Comparison of Countries and National Definitions. Focus on European Economic Integration Q1/13: https://www.oenb.at/dam/jcr:bef7ec58-d7de-4bfl-a39daccf0d339f3e/fee_i_2013_q1_studies_barisitz_tcm16-253775.pdf

Basel Committee on Banking Supervision ,BCBS)

Berge, T., & Boye, K. (2007). *An analysis of bank's problem loan*. Norges Bank Economic Bulletin.

Bernanke, B., Gertler, M., & Gilchrist, S. (1999). *The financial accelerator in a quantitative business cycle framework*. Handbook of macroeconomics, No. 1.

Bexley, J., & Nenninger, S. (2012). *Financial Institutions and the Economy*. Journal of Accounting and Finance, 12(1).

Boudriga Abdelkader, Boulila T. Neila and Jellouli Sana (2009): *Bank Specific, Business and Institutional, Environment Determinants of Nonperforming Loans: Evidence from MENA Countries*, Journal of Financial Economic Policy, Vol. 1 No. 4, Pp. 286-318.

Bozdo, A., & Kripa, E. (2015). *The Impact of Macro-Economic Factors on Non- Performing Loans in Albania*. Academic Journal of Interdisciplinary Studies, 4(3), 540-545.

Cani Sh, (2010), “*Cikel leksionesh – Ekonomi Zhvillimi – Paraja dhe Banka*”,

Caprio, G., & Klingebiel, D. (1996). *Bank Insolvency: Bad Luck, Bad Policy or Bad Banking*. Annual World Bank Conference on Development Economics. The International Bank for Reconstruction and Development.

Castro, V. (2012). *Macroeconomic determinants of the credit risk in the banking system: The case of the GIPSI*. Working papers series NIPE WP 11/2012.

Charalambakis, E., Dendramis, Y., & Elias, T. (2017). *On The Determinants Of NPLS: Lesson From Greece*.

Dr. Evelina Çeliku dhe Dr. Erjon Luçi, 2003, “Ndikimi i qëndrueshmërisë së situatës makroekonomike në nivelin e kredive me probleme”, BSH, fq. 1 – 15.

Dušanić, J. (2003). *Poslovno bankarstvo*. Srpsko Sarajevo i Beograd: Consseco institut.

Espinoza and Prasad 2010, “*Nonperforming Loans in the GCC Banking System and their Macroeconomic Effects*” IMF Working Paper WP/10/224, fq. 1 – 24.

Farhan, M., Sattar Ammara, C. Hussain Abrar, Khalil Fareeha (2012): *Economic Determinants of Non-Performing Loans: Perception of Pakistani Bankers European*; Journal of Business and Management, Vol. 4, No.19, Finance and Challenges of the Future, 7, 118–126.

Ganić, M. (2014). *Bank Specific determinants of Credit Risk - An Empirical Study on the Banking Sector of Bosnia and Herzegovina*. International Journal of Economic Practices and Theories, 4(4), 428 - 436.

Greuning, H., & Brajović Bratanović, S. (2006). *Analiza i upravljanje bankovnim rizicima*. Zagreb: Mate.

Guy, K. (2011). *Non - performing Loans*. The Central Bank of Barbados Economic Review, XXXVII(1).

Hansen, B. E. (1999). *Threshold effects in non-dynamic panels: estimation, testing, and inference*, Journal of Econometrics, 93, 334-368.

Hempel, GH, Simonson, DG and Coleman, AB 1994, *Bank Management*, 4th ed.,

Horne, V., & Wachoëicz, J. (2002). *Osnove financijskog menadžmenta*. Zagreb: Mate.

<http://www.finance.gov.mk/>

<http://www.instat.gov.al/>

<http://www.stat.gov.mk/>

<http://www.worldbank.org>

<https://www.bankofalbania.org/>

Instituti për Financat Ndërkombëtare (Institute for International Finance IIF),

Investopedia, “*Definition of Credit Risk*” www.investopedia.com/terms/c/creditrisk.asp

Jakubík, P., & Reininger, T. (2013). Determinants of nonperforming loans in central, eastern and southeastern Europe. Focus on European Economic Integration, Oesterreichische Nationalbank, 2013(3), 48–66.

Jednak, J. (1999). *Osnovi ekonomije*. Beograd: PA.

Jimenez, G., & Saurina, J. (2006). Credit Cycles, Credit Risk and Prudential Regulation. International Journal of Central Banking, 2(2), 65 - 98. John Wiley & Sons: Neë York.

Jordan Kjosevski & Mihail Petkovski (2017) *Non-performing loans in Baltic States: determinants and macroeconomic effects*, Baltic Journal of Economics, <http://ëëë.tandfonline.com/loi/rbec20>

Keeton, W., & Morris, C. (1987). *Why Do Banks' Loan Losses Differ*. Economic Reviewë: <http://www.kansascityfed.org/PUBLICAT/ECONREV/EconRevArchive/1987/2q87keet.pdf>

Khemaj, T., & Pasha, S. (2009). *The determinants of non-performing loans: an econometric case study of Guyana*. Munich Personal RePEc Archive, Paper No. 53128.

Kiyotaki, N., & Moore, J. (1995). *Credit cycle*. NBER Working Paper Series, No. 5083, 211 - 248.

Klein N. (2013) *Nonperforming loan in CESEE: Determinants and Impact on Macroeconomic Performance*, IMF working Papers 13(72).

Koordinimit Bankar Evropian iniciativa "Vjena" (European Banking Coordination "Vienna" Initiative) : Working Group on NPLs in Central, Eastern and Southeastern Europe)

Louzis, Dimitrios, Aggelos T. Vouldis, and Vasilios L. Metaxas. 2010. "Macroeconomic and Bank-Specific Determinants of Non-Performing Loans in Greece: A Comparative Study of Mortgage, Business and Consumer Loan Portfolios." Bank of Greece Working Paper 118.

Madžar, L., & Jovanović, A. (1990). *Osnovi teorije razvoja i planiranja*. Beograd: Savremena administracija.

Madzova, V., *Upravljanje so kreditniot rizik vo komercijalno bankarstvo*, Skopje, 2010

Makri V., Tsagkanos, A. and Bellas, A. 2014. "Determinants of Non-Performing Loans: The Case of Eurozone", Panoeconomicus, Volume 2, Pp. 193-206

Meka E, (2012), "Cikel Leksionesh – Tregu bankar dhe institucionet e tij",

Meka, E. (2015). *Non-Performing Loans – Thinking and Going Out of the Traditional Box*. European University of Tirana. Available at SSRN: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?Abstract_id=2612905

Mirkovic, V. (2013). *Solving the issue of bad debts as an essential factor of stability of the banking system*. Ekonomski vidici, Belgrade.

Moody's Investors Service. (2016). Rating Methodology Banking. Moody's Investors Service: https://www.moody's.com/researchdocumentcontentpage.aspx?docid=PBC_186998

Murgasova, Z., Nadeem, I., Jacques, M., Alasdair, S., & Vladkova-Hollar Ivanna, a. a. (2015). *The western Balkans: 15 years of economic transition*. International Monetary Fund, 2015

Mwanza, N. (2011). *Nonperforming Loans and Macrofinancial Vulnerabilities in Advanced Economies*. International Monetary Fund. Discussion Papers, 18, 1–45.

Otašević, D. (2013). *Macroeconomic determinants of the quality of banks' loan portfolio in Serbia*: http://www.nbs.rs/internet/english/90/90_0/2013_27_DO.pdf

Pradhan, R., & Pandey, A. (2016). *Bank Specific and Macroeconomic Variables Affecting Non-Performing Loans of Nepalese Commercial Banks*. Social Science Research Network: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2793495

Ranjan Rajiv and D. Chandra Sarat (2003): *Non-Performing Loans and Terms of Credit of Public Sector Banks in India: An Empirical Assessment*; India, Reserve Bank of India Occasional Papers Vol. 24, No. 3.

Rinaldi, Laura, and Alicia Sanchis-Arellano. (2006). “Household Debt Sustainability, ěhat Roaf, J. (2013). *Non-Performing Loans in CESEE*

Rottke, N., & Gentgen, J. (2008). *Workout management of non-performing loans, A formal model based on transaction cost economics*. Journal of Property Investment & Finance, 26(1), 59 - 79.

Saba, I., Kouser, R., & Azeem, M. (2012). *Determinants of Non-performing Loans: Case of US Banking Sector*. The Romanian Economic Journal, 44. Pp 479- 88.

Salas, V., & Saurina, J. (2002). *Credit Risk in Těo Institutional Regimes: Spanish Commercial and Savings Banks*. Journal of Financial Services Research, 22(3).

Salko, D. & Dhuci, O. (2008). “*Drejtimi Bankar*”

Selma M. Ahlem and Jouini Fathi (2013): *Micro and Micro determinants of Nonperforming*; Tunisia, International Journal of Economics and Financial Issues. Vol.3, No.4, pp 852-860.

Shehu, E., and Meka, E. (2015). *NPL-s; The Solution Recipe for Albania*.

Shëngjergji, A. (2013). *The Impact of Macroeconomic Variables on the NonPerforming Loans in the Albanian Banking System during 2005-2012*. Academic Journal of Interdisciplinary Studies, 2, 336-338.

Shingjergji (b), A. (2013). *The Impact of Bank Specific Variables on the Non Performing Loans in the Albanian Banking System*. Research Journal of Finance and Accounting, 4(7), 148 - 152.

Sinkey, J., & Greenačalt, M. (1991). *Loan – loss experience and risk – taking behavior at large commercial banks*. Journal of Financial Services Research, 5(1), 43 - 59.

Skarica Bruna (2013): *Determinants of Non-Performing Loans In Central And Eastern European Countries*: Financial Theory and Practice. 38 (1) 37-59.

Swamy, V. (2012). *Impact of macroeconomic and endogenous factors on non-performing banks assets*. International Journal of Banking and Finance, 9(1), 26–47.

Tanasković, S., & Jandrić, M. (2015). *Macroeconomic and institutional determinants of nonperforming loans*. Journal of Central Banking Theory and Practice, 1, 47–62.

Tanasković, S., & Jandrić, M. (2017). *Problematicni krediti: determinante rasta i moguća rješenja*. Kvartalni monitor, 39, 75 - 85.

Tang, H., Zoli, E., & Klytchnikova, I. (2000). *Banking crises in transition economies: fiscal costs and related issues*. The World Bank policy research working paper, no. 2484.

Tomak, S. (2013). *Determinants of Commercial Banks Lending Behavior: Evidence from Turkey*. Asian Journal of Empirical Research, 3(8), 933 - 943.

Trenca, I., & Benyovszki, A. (2008). *Credit risk, a macroeconomic model application for Romania*. Using Panel Data," Journal of Econometrics, 18, 47-82

Turan, G., & Koskija, A. (2014). *Nonperforming loans in Albania*. Academic Journal of Interdisciplinary Studies, 491Universiteti European i Tiranës.Universiteti Tiranës, Fakulteti Ekonomisë

Veličković, D., & Barać, S. (2009). *Makroekonomija*. Beograd: Univerzitet Singidunum.

Vera Zelenovic, Jelena Vitomir, Milan Radovic (2016): *Analysis of NPL in the Republic of Serbia and Selected Countries of South-Western Balkans*: Journal of US-China Public Administration, July 2016, Vol. 13, No. 7, 442-453doi: 10.17265/1548-6591/2016.07.002
Veselinović, P. (2010). *Ekonomija*. Beograd: Univerzitet Singidunum, Fakultet za turistički i hotelijerski menadžment.

Vienna Initiative (2017). NPL Monitor for the CESEE Region H2 2017

Virolainen, K. (2004). *Macro stress testing with a macroeconomic credit risk model for Finland, Bank*

Vogiazas, S. D. and Nikolaidu, E. (2011). “*Investigating the Determinants of Nonperforming Loans in the Romanian Banking System: An Empirical Study With Reference to the Greek Crisis*”, Hindaēi Publishing Corporation, Economics Research International. Vol. 2011.

William R. Keeton, 1999, “*Does Faster Loan Growth Lead to Higher Loan Losses?*”, Economic Review, Second Quarter 1999, fq. 57 – 75.

William, H. Green (2002), *Econometric Analysis*, Fifth Edition.

Williamson, S. (1987), “*Financial Intermediation, Business Failures, and Real Business Cycles*”, Journal of Political Economy, 95(6): 1196–1216

Wooldrige, J. (2012). *Panel Data Models with Heterogeneity and Endogeneity*. Programme Evaluation for Policy Analysis Institute for Fiscal Studies. www.worldbank.org/eca/ebrrer/.

Zeng, Shihong. 2011. “*Bank Non-Performing Loans (NPLS): A Dynamic Model and Analysis in China*.” Modern Economy, 3(1): 100-110.

Zorana Agić, Zoran Jeremić, (2018); *Macroeconomic and Specific Banking Determinants of Nonperforming loans in Bosnia and Herzegovina*, Industrija, Vol.46, No.1, 2018

Zribi, N., and Boujelbene Y. (2011), “The factors influencing bank credit risk: The case of Tunisia”, Journal of Accounting and Taxation, 3(4),7

НБРМ, Стратегија за поттикнување на справување на управувањето и подобрувањето со нефункционалните кредити, Декември, 2018

APENDIKSI

Modeli Pooled OLS

Source	SS	df	MS	Number of obs	=	76
Model	1492.67776	8	186.58472	F(8, 40)	=	49.37
Residual	151.18216	67	3.779554	Prob > F	=	0.0000
				R-squared	=	0.9080
				Adj R-squared	=	0.8896
Total	1643.85992	75	34.2470816	Root MSE	=	1.9441

npl	Coef.	Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]
lnpl	.8553429	.0730269	11.71	0.000	.70775 1.002936
log_rgdp	-8.304137	3.341818	-2.48	0.017	-15.0582 -1.550071
infl	.5650788	.1994147	2.83	0.007	.1620466 .9681109
unemp	-.2920692	.0674854	-4.33	0.000	-.4284623 -.1556761
interest	.4930328	.1614008	3.05	0.004	.1668297 .8192359
roa	-.0906998	1.606177	-0.06	0.955	-3.336904 3.155504
roe	-.3039992	.1887365	-1.61	0.105	-.6854499 .0774516
kredit	.1418154	.0581044	2.44	0.019	.0243821 .2592488
_cons	71.18519	27.76147	2.56	0.014	15.07717 127.2932

Modeli Fixed Effects

Fixed-effects (within) regression	Number of obs	=	76
Group variable: code	Number of groups	=	5
R-sq:	Obs per group:		
within = 0.8224	min =		6
between = 0.6864	avg =		9.8
overall = 0.7450	max =		14
	F(8, 36)	=	20.84
corr(u_i, Xb) = 0.2615	Prob > F	=	0.0000

npl	Coef.	Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]
-----	-------	-----------	---	------	----------------------

```

-----+-----
      lnpl |   .7036833   .0995206    7.07   0.000    .5018461   .9055204
log_rgdp | -10.16757    6.18744   -1.64   0.109   -22.71628   2.381144
      infl |   .1195944   .284437    0.42   0.677   - .4572707   .6964594
      unemp |  -.1365278   .1417237   -0.96   0.342   - .4239568   .1509012
interest |   .3369195   .2648309    1.27   0.211   - .2001824   .8740215
      roa |   1.528344   1.56377    0.98   0.335   -1.643129   4.699817
      roe |  -.3790118   .2019961   -1.88   0.069   - .788679    .0306553
      kredit | .3315768   .0799116    4.15   0.000    .1695086   .4936449
      _cons |  77.84618   55.24146    1.41   0.167   -34.1887   189.8811
-----+-----
sigma_u |   2.99518
sigma_e |   1.7039045
      rho |   .7554999   (fraction of variance due to u_i)
-----+-----
F test that all u_i=0: F(4, 36) = 4.02                      Prob > F = 0.0085

```

Modeli Random Effects

```

Random-effects GLS regression              Number of obs   =       76
Group variable: code                     Number of groups =        5

R-sq:                                     Obs per group:
      within = 0.7724                               min =        6
      between = 0.9799                               avg  =       9.8
      overall = 0.9080                               max  =      14

Ewald chi2(8) = 394.93
corr(u_i, X) = 0 (assumed)                 Prob > chi2      =    0.0000

```

```

-----+-----
      npl |      Coef.   Std. Err.      z    P>|z|     [95% Conf. Interval]
-----+-----
      lnpl |   .8553429   .0730269   11.71   0.000    .7122128   .9984729
log_rgdp | -8.304137    3.341818   -2.48   0.013   -14.85398   -1.754295
      infl |   .5650788   .1994147    2.83   0.005    .1742332   .9559243
      unemp |  -.2920692   .0674854   -4.33   0.000   - .4243382   -.1598002
interest |   .4930328   .1614008    3.05   0.002    .1766931   .8093725
      roa |  -.0906998   1.606177   -0.06   0.955   -3.238748   3.057348
      roe |  -.3039992   .1887365   -1.61   0.100   - .673916   .0659177
      kredit | .1418154   .0581044    2.44   0.015    .027933    .2556979
      _cons |  71.18519   27.76147    2.56   0.010   16.77371   125.5967
-----+-----
sigma_u |           0
sigma_e |   1.7039045
      rho |           0   (fraction of variance due to u_i)
-----+-----

```

Testi i Hausmanit

hausman fixed random

```

      ---- Coefficients ----
      |      (b)      (B)      (b-B)      sqrt(diag(V_b-V_B))
      |      fixed    random    Difference      S.E.
-----+-----
lnpl |      .7036833      .8553429      -.1516596      .0676123
log_rgdpc |     -10.16757     -8.304137     -1.863428      5.207367
infl |      .1195944      .5650788     -.4454844      .2028256
unemp |     -.1365278     -.2920692      .1555414      .1246247
interest |      .3369195      .4930328     -.1561133      .2099648
roa |      1.528344     -.0906998      1.619044      .
roe |     -.3790118     -.3039992     -.0750127      .0719788
kredit |      .3315768      .1418154      .1897613      .0548611
-----+-----
      b = consistent under Ho and Ha; obtained from xtreg
      B = inconsistent under Ha, efficient under Ho; obtained from xtreg

Test:  Ho:  difference in coefficients not systematic

      chi2(8) = (b-B)' [(V_b-V_B)^(-1)] (b-B)
              =      21.48
      Prob>chi2 =      0.0060
      (V_b-V_B is not positive definite)

```

Testi i homogenitetit

```

xthst npl lnpl log_rgdpc infl unemp interest roa roe kredit
Testing for slope heterogeneity
(Pesaran, Yamagata. 2008. Journal of Econometrics)
H0: slope coefficients are homogenous
-----
      Delta      p-value
      2.679      0.017
adj.   2.913      0.009
-----
Variables partialled out: constant

```

Testi Breusch-Pagan

xttest2

Correlation matrix of residuals:

	__e1	__e2	__e3	__e4	__e5
__e1	1.0000				
__e2	-0.6449	1.0000			
__e3	0.4027	0.0823	1.0000		
__e4	-0.0382	-0.3416	0.3491	1.0000	
__e5	-0.3318	0.0235	0.3937	0.9259	1.0000

Breusch-Pagan LM test of independence: $\chi^2(10) = 11.686$, $Pr = 0.3066$
Based on 5 complete observations over panel units

Modeli 2SLS

Instrumental variables (2SLS) regression	Number of obs	=	46
	F(3, 4)	>	99999.00
	Prob > F	=	0.0000
	R-squared	=	0.9038
	Root MSE	=	1.9959

(Std. Err. adjusted for 5 clusters in code)

	npl	Coef.	Robust Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]
log_rgdp		-7.814334	3.884932	-2.01	0.115	-18.60064 2.971967
lnpl		.8443217	.0739237	11.42	0.000	.6390767 1.049567
infl		.5708289	.1821193	3.13	0.035	.0651848 1.076473
unemp		-.289915	.087569	-3.31	0.030	-.5330456 -.0467844
interest		.521399	.144228	3.62	0.022	.1209579 .9218401
roa		-.2747157	1.905504	-0.14	0.892	-5.565244 5.015812
roe		-.2874115	.2405943	-1.19	0.298	-.9554083 .3805853
kredit		.124655	.0939793	1.33	0.255	-.1362733 .3855833
_cons		67.76654	30.99799	2.19	0.094	-18.29768 153.8308

```
Instrumented:  log_rgdpdc
Instruments:  lnpl log_rgdpdc infl unemp interest roa roe kredit log_kredius
-----
```

Modeli GMM

```
Arellano-Bond dynamic panel-data estimation      Number of obs      =      71
Group variable: code                             Number of groups   =      5
Time variable: year

Obs per group:
    min =      5
    avg =      8.2
    max =     12
```

```
Number of instruments =      26      Wald chi2(4)      =      112.59
Prob > chi2          =      0.0000
```

One-step results

(Std. Err. adjusted for clustering on code)

	npl	Coef.	Robust Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]
npl	L1.	.7074933	.2165261	3.27	0.001	.28311 1.131877
log_rgdpdc		-7.97334	7.178808	-1.92	0.046	-22.41952 8.072843
infl		.5241878	.2220728	2.36	0.023	.0753619 .9730136
unemp		-.1859058	.0675903	-2.75	0.009	-.3225108 -.0493008
interest		.50549	.2146632	2.35	0.024	.0716394 .9393406
roa		-2.119187	1.670604	-1.27	0.212	-5.495605 1.257231
roe		-.3039992	.2005273	-1.68	0.074	-.7476803 .139682
kredit		.0645855	.0797976	0.81	0.423	-.0966914 .2258623
_cons		2.308499	5.082146	0.45	0.652	-7.962901 12.5799

Instruments for differenced equation

GMM-type: L(2/.) .npl

Standard: D.log_rgdpdc D.infl D.unemp D.roa D.roe D.interest
D.log_kredius kredit roa

Arellano - Bond testi

```
. estat abond
```

Arellano-Bond test for zero autocorrelation in first-differenced errors

Order	z	Prob > z
1	-1.7622	0.0780
2	-2.6197	0.0354

+-----+
H0: no autocorrelation